

atölele
biztos
ledbet
halott
hoz életet ad
mindig csatla
nem Jeszün

AGRIA

...cs no
...veriddel

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BERTHA ZOLTÁN
NAGY ZITA
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Szerkesztőségi titkár: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező: HERCZEG ISTVÁN
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata megbízásából
a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár
A kiadásért felelős: TÖZSÉR ISTVÁNNÉ GÉCZI ANDREA,
a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Egyetem
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
E-mail: kodigabi@gmail.com

Kapható:
Írók Boltja – 1061 Budapest, Andrássy út 45.
Bródy Sándor Könyvtár – 3300 Eger, Kossuth Lajos utca 16.
Előfizethető: info@brody.iif.hu
Előfizetési díj 1 évre: 2000 Ft.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Nyomdai munkák: OFSZET-METÁL-TECHNIK Kft.
3394 Egerszalók, Ady Endre út 35/A/2.

A lapot az Eszterházy Károly Egyetem és a Bródy Sándor Könyvtár
különbéféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Nemzeti Kulturális Alap

Tartalomjegyzék

ARTériák

<i>Konczek József</i>	
Az ősz emléke tavasszal (1966-ból)	13
<i>Sebestény-Jáger Orsolya</i>	
Jeremiás	16
A megdicsőülés hegyén	16
Az út	17
Ha egyszer megszülettlél	17
Hazafelé	17
Nagyapa (<i>Édesapámnak</i>)	18
<i>Serfőző Simon</i>	
Mintha hallatszana	19
Helyettem	19
Ne vesszen kárba	19
<i>Baka Györgyi</i>	
Egy találkozásra	20
Haiku napló	20
A kép, amit keresek	21
<i>Vitéz Ferenc</i>	
Emlékbizonyítás – <i>Péntek Imrének Kendlimajorban</i>	22
Mit mondhatnék mást... – <i>A 80 éves Hézső Ferenc képeit lapozva</i>	22
Fekete. Fehér – <i>Gáborjáni Szabó Kálmán metszetit lapozva</i>	22
Az Édenkerthelyiség bejáratánál – <i>Fucskó Miklósnak</i>	23
<i>Csontos Márta</i>	
Csapdában	24
A semmi sörénye	25
Furcsa nyár	25
<i>Búzás Huba</i>	
Magányod visszatekint a mára	26
Virgin hült varázsa	27
Garniszálló	27
Napkelte tán a művem?	28
Szánom-bánod	28

<i>Csáky Anna</i>	
Végtelen szerelem	29
Tűnődés	29
Az őrzők	30
<i>Antal Attila</i>	
Egyetemi dohányzóhely	31
Piros bogyós tűztövis	31
Mondóka (<i>zempléni kirándulásunkra</i>)	31
Karavánutak	32
Erdészálom	32
Prédikátor a hódoltságban	32
<i>Finta Éva</i>	
Gyermek	33
Birka, béka, rózsaaág (<i>Marcikának</i>)	33
Koronám	33
Egyszerre	33
<i>Fazekas József</i>	
Hová születéll	34
Az ötvenedik napon	35
Viola virága	36
Hozd vissza!	36
Este	36
<i>Györffi Réka</i>	
Áhítat	37
Te meg én	37
Veled	37
Mennyezet: kék ég	37
Ketten egy felhőbe mártva	38
Hajnalcsillagot tartó oszlop	38
Októberi avarban	38
<i>Fecske Csaba</i>	
A gyáva	39
Piknik	39
Pista bácsi	40
Hamis glória (<i>egy költőhöz</i>)	40
<i>M. Fehérvári Judit</i>	
Szellemrajzok a Covid ciklus verseiből – Gyermekkor	
(<i>Légypapír galacsinokat dobálok; Hiányoznak az őszinte lelkek</i>)	41
Az angyalok csak úgy nem vigyáznak	42

<i>Radnai István</i>	
túlélünk	43
kis testámentom	43
rád heged a panel	44
<i>Kégl Ildikó</i>	
korán jött költők és korán jött rügyek	45
Janus a kertben	45
megfagyott remény	45
<i>Győri László</i>	
A kapuban	46
Jónás könyve	47
A kislány kérdez	47
Neveletlen világ	47
<i>Olasz Valéria</i>	
Hűségben – <i>A 750 éves Győrhez</i>	48
Örök nyár – <i>In memoriam Tönköl József</i>	49
Némafilm hazatéréskor	49
In memoriam	
<hr/>	
<i>Szakolczay Lajos</i>	
Marci, a szabadságdalnok – Jankovics Marcell (1941–2021)	50
ARTériák	
<hr/>	
<i>Németh István Péter</i>	
Az én múzeumom (XIV–XX.)	52
Laudatio	
<hr/>	
<i>Márkus Béla</i>	
A „világ-egész” hitelessége	
<i>Szakolczay Lajos székfoglaló előadása elé</i>	55
ARTériák	
<hr/>	
<i>Aknay Tibor</i>	
Valahányszor...	60
Végül	60
Az utca most	60
Mégis	61
Mint ki <i>bíbor alkonyon mereng</i>	61
Július	61
Utcakép este	61

Egy Hager Ritta kárpitra	62
Kezdődik hát	62
Intés	62
ArtMűhely	
<hr/>	
<i>Szakolczay Lajos</i>	
A kerámia forradalmára – <i>Schrammel Imre életmű-albumáról</i>	63
ARTériák	
<hr/>	
<i>Fellinger Károly</i>	
Csendélet halottakkal – Ködöböcz Gábornak	
<i>Az Egri-járás települései (Bátor; Egerbocs; Nagytálya; Egerbakta; Egercsehi; Hevesaranyos; Andornaktálya; Egerszólát; Feldebrő; Felsőtárkány; Demjén; Kerecsend; Maklár; Egerszalók; Noszvaj; Novaj; Szűcs; Tarnaszentmária; Verpelét; Ostoros; Szarvaskő; Eger)</i>	68
Kegyelet és emlékezet	
<hr/>	
<i>Ködöböcz Gábor</i>	
„Mert a szeretet a látás!/ Mert a látás a szeretet!”	
<i>Anga Mária búcsúztatása Zagyvarékason</i>	75
ARTériák	
<hr/>	
<i>Pozsgai Györgyi</i>	
Hajnali holdfény	77
Nyárutó	77
Sodródás	77
Elengedhetetlenül	77
Árva kertünk	78
Tájszellem	78
Ihlet	78
Átívelés	78
<i>Veres Tamás</i>	
Eger járatain (kisregény) – <i>Hatodik fejezet: Kellemetlen helyzetek</i>	79
<i>Baranyi Ferenc</i>	
Öregapám	92
<i>Jóna Dávid</i>	
Dédapám	93

Szilágyi Ferenc Hubart	
Hódolat a mesternek (<i>Fazola Henrik emlékére</i>)	94
Színes álmok (<i>Miasszonyunknak – pour Notre Dame</i>)	95
Műhely	
<hr/>	
Bíró-Balogh Tamás	
Gárdonyi Géza három dedikációja	96
ARTériák	
<hr/>	
Tell Imre	
darabokban	103
kápolna	103
Fiatal cigányasszony arca	104
Batári Gábor	
Fényszögellések (<i>Holdsarló és nem-kalapács; Csontváry</i>)	105
Báger Gusztáv	
Staféta (1–2)	106
ArtMűhely	
<hr/>	
Gutai István	
Egy vezérkari alezredes a Borsodi Vegyi Kombinát építésén (<i>Részlet a Petneházy-induló. Egy családfa gyökere és ágai című kötetből</i>)	108
Bíró József	
NAPRA – NAP (- emlékezés Nagy Lászlóra; Latinovits Zoltánra; Csoóri Sándorra; Berek Katalinra; Simonyi Imrére; Raksányi Gellétre; Sütő Andrásra; Takács Imrére; Fekete Gyulára)	114
Kegyelet és emlékezet	
<hr/>	
Bertha Zoltán	
Hűség a szabadsághoz – In memoriam Turcsány Péter (1951–2015)	117
ARTériák	
<hr/>	
Ádám Tamás	
Hegyi beszéd tüskés sorompókról	122
Hegyi beszéd a tökéletességről	123

ArtMűhely

Nagy Zita

Feljegyzések az univerzum(ok)ból. *Karcolatok Vitéz Ferenc néhány legutóbbi kötetével kapcsolatban* 124

ARTériák

Zilahy L. Ágnes

Az olajszüret (*Részlet a Szeretet, avagy Kárhozat című regényből*) 129

Szabadkéz

Kaiser László

Németh László Iszony című regényéről 133

ARTériák

Rusvay Balázs

A halálígazók balladái (*Lázár ébresztése; Orpheusz lírája; Feltámadás*) 135

ArtMűhely

Lisztóczy László

Titkok a műfordítás műhelyéből – *Dsida Jenő műfordítói munkásságáról* 138

ARTériák

Hadnagy József

Fekete kolostor 147

Fényárkád 148

Vis major 148

Műhely

Csontos Márta

A költői beszédmód és szereptudat első stációja
Reményik Sándor *Fagyöngyök* című kötetében 149

ARTériák

Csatáné Bartha Irénke

Kolozsvári séták emlékszeletei 164

Téged látlak (*Apámnak*) 166

Vacog a jövődő 166

Bakacsi Ernő

Évfolyamtársak 167

Demeter József

Véreleim-ereim (*Nagyapámék; Nagyanyámék*) 169

Műhely

Molnár Péterné

„Ez a város születésem helye” – *A Petőfi-szülőhelyvita* 174

ARTériák

Szűk Balázs

Barguzin, hazám! (*Egy „titkos fogoly” epilógja*) 187

Benyó Tamás

Nyilatkozat 188

Istentelen félelem 188

Szamszára 188

Behunyt szemmel 188

Domonkos László

A francia vers 189

Műhely

Sz. Tóth Gyula

Szabadság a magasban. *Az olasz klasszikus eszmék sorsa, szerepe a mai egységesülő Európában – Madarász Imre: Magasságok magánya. Olasz klasszikusok közelében* 192

ARTériák

Török Nándor

Részletek *A szerelem hősei* ciklusból
(*Tibullushoz; Catullushoz; Anakreóni*) 208

Simek Valéria

Visszatérsz (*Húgomnak*) 210

Lehajolni 210

Ünnep 210

Azzá légy 210

Szücs-Gáspár Borbála

Ringató 211

In memoriam

Sziki Károly

Kidőlt a nagy fenyő. Búcsúsorok Gál Sándor felvidéki költő halálára 212

Szabadkéz

Mérő Zsigmond

- Mindig egyedül együtt derűvel. Meglepetés e kávéházi szegleten
a Szerkesztőfőnek, Szondi Györgynek, mert 75 éves lett ő,
Napút 2021/+1 (szamizdat) 221

ARTériák

Szente B. Levente

- A magamista 223
Fénysötétben 223
A régi kertben (*Móricz Zsigmond és Böződi György emlékére*) 224

Műhely

Biernaczky Szilárd

- Az „emberivé válás” rögös útjain. *Mandeláról, a nagy humanistáról* 225

ARTériák

Gósi Vali

- Elégia – a 750 éves Gyórhöz, 2021 tavaszán, *pandémia idején* 229

Saitos Lajos

- A járgány 231
Utolsó játékos 231
Ars poetica helyett 232
Pilinszky-érem 232
A rózsák vére (*Gennadij Ajginak*) 232

Műhely

Kaszás István

- Magyar hadifogoly sors Oroszországban, egy kántortanító
első világháborús naplója nyomán 233

ARTériák

Káliz Sajtó József

- Szüleim egymásra leltek 249
Hajnali töprengés 249
Iker-naplemente 250
Hetvenen túl 250
Őszeleji kavalkád 250

Balajthy Ferenc	
Hogy versedre találék így köszöntlek téged (BB – Balassi Bálint dicséretére)	251
Őszi szerelem	251
Könyvjelző	
<hr/>	
Oláh András	
Sz. Tóth Gyula: Tanári notesz 15. – Átszabások évada	252
Kégl Ildikó	
Fecske Csaba: Árnyűző élet	256
Vitéz Ferenc	
Fucskó Miklós Édenkerthelyiség	261
Bertha Zoltán	
Kelemen Erzsébet: Alabástromszínű falak	266
Frang Gizella	
Zentai László: Rebeka, meg az a 66. senki odafönn	268
ARTériák	
<hr/>	
Jámbor Ildikó	
A drótos tót	273
Janus hívogató	274
Könyvjelző	
<hr/>	
Madarász Imre	
Beke Albert: Illyés Gyula, a kommunista. Népfí vagy kegyenc?	275
Adamik Tamás	
Deák-Sárosi László: Keresztút. Szonettkoszorú Kasó Tibor megzenésítésében – CD, B. Tóth Klára grafikáival	277
Oláh András	
Bakacsi Ernő: A „Verőfény” titka	281
Udvarhelyi András	
Veszélka Attila: A költő, aki hülye verseket írt.	284
ARTériák	
<hr/>	
Szekeres Mária	
néma tárgyaim között...	288
A hófehér Mária...	288

Konczek József

Az ősz emléke tavasszal (1966-ból)

Április utolsó reggele.

Mint kitépett osztálylapok, az ősz
még fel-felkavarog a bátor virradatban
a Duna-parton, ahol a discó-hajó időz,
hol diszkófejű nagyurunk, a néma harsogás
meg-megkáprázik a moccanó inakban.

Hörgőkéből égre sóhajtott ünnepi harangok lengnek kondulatlan.

Emlékezhetsz –

repeső nagy pipacsok
szemhéjakká lettek.
Lámpásként járkáltam
egymagamban is.
Átvilágítottam mind az ipi-apacsok
lüktető helyét,
a szemhatárokat,
arcába néztem az ijedt gyerekkornak,

és most örömömbé ölelem.

Április utolsó reggelén
láthatsz úszni hajlékony olajfestékbe öltözött hajókat,
meggabalyodott
muzsikáló kis derekakat,
márkizóz óraszonettet,
amit a holland matrózok
árultak csíkos trikó alól,

de akkor engem már
a visító vidéki ősz
gyümölcsös Bakkhusz-pompája
ért szíven, mint amikor egy friss idegszál éppen
csontokig érzékeli az izmot,
és tudja, hogy erősödni fog.

De nem a vonulásokban, a táncos mámorokban voltam boldog,
csak abban, hogy az érzékelt idő

velem akkor legmélyéig forgott,
s mint ámult arcú bűvár,
kereszt két kezem
ölelte a rengő, hús, komoly vizet,
a levegőnél lassúbb mozdulású anyagot,
melybe lebukva létezem,
de ajkamon maradt a fenti fény íze...

Ez a páros helyzetek, a nyitott, békés tűnődések olyan csendje volt,
melyben végre kiszolgáltatottan,

nyugodtan,
de voltam.

Hajnalban a csillagok, a halvány csillagok
kiúsznak a szájak illatos zugából,
egekbe ivódnak.

Tavaszkukorékol.

S csak a véghetetlen egék tiszta derengése
lélegezhet át énekké konkrét, merev alkoholt,
amely nem védett meg kitakartan
április utolsó reggelén.

Elcsitult egy ritmus.

Dallam zsong a lenge lányinakban.

Azt az elúszó hajót,
a kandaláberekkel
körülrakott rácsos tűzhelyet,
melyben faragott kemény rönkökkel
sikamlós tapsoknak fűtenek,
amely körül karnevál-hazugság illegett,
eloldom
belül,
magamban is.

(„Róla guzlicaszó, csimpolyaszó hallatik.”)

S csak az ég reszkető mélyi kékje
sóvároghat át szemembe annyi elfagyott
vesszőcskét, hogy takarva és kötve
nem lesz vacogás
a nyitást,
az idő-vidítást remélve.

Nem kérem, hogy fűszerkincses Indiát regélje,
forrásvizet mondjon nekem csak a rádió,
beállnak bennem a tengeri hajók
s az itteni mélységgel lenni ketten
térek vissza
fellüktetni
tunguz metszésű tekintetében.

Minótauros és kedvese (1990, raku)

Sebestény-Jáger Orsolya

Jeremiás

Vállamra vettem az igazság világát,
legszentebb világát: a fénylőt.
Te tetted rám, hogy magadhoz emelj,
mint elhintett magból, az égig érőt.

Rőt utak között pörölycsapás vagyok,
házából elűzött, zord zarándok.
Köröttem puszta. Fölöttem tűz.
Már bennem lobbannak azok a lángok.

S mint álmos anyagot formáltál kezdeddel
hűen hajolva a hiú anyaghoz,
értő kezekkel tapasztva össze,
hogy közeledni merjek a csillagokhoz.

Így indulok. Vállamra véve jármodat,
szavad Igéjét, szavad világát,
mely mindörökkön át békességet ad
és védőn világít – akár a fáklyák.

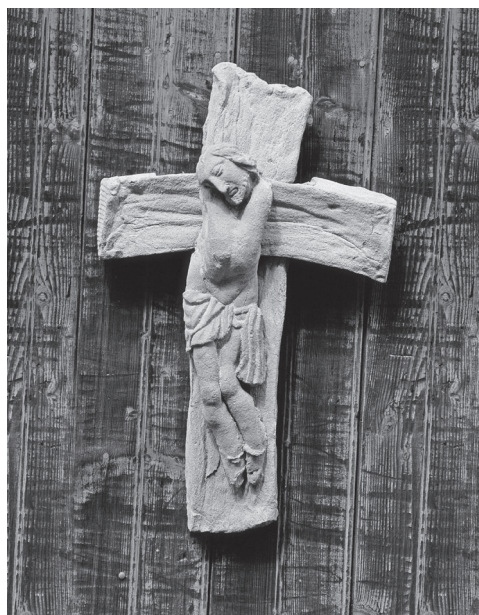
A megdicsőülés hegyén

(Mt 17, 1–13)

Halandó léptünkre nem vetültek árnyak,
csak követtük szótlan és térdre hullt a hegy.
A védtelen csendben álltunk megigézve,
mint néma vértanú, ki Érte halni megy.

Mint fekete-fehér filmkockák a képek
villannak előttem – nem felejttem el.
Egy frissen ütött seb: felhasad az égbolt,
és vérzenek az évek, mind a kétezer.

Mi sátrat akartunk állítani, igen.
Emlékszem: amint fáradt mosollyal ül,
és néz ránk hosszan, időtlen szemekkel,
s mi senkit sem látunk, csak Jézust egyedül.

Kereszt (1986, kőcserep)

Az út

Az út, amin járok, égig ér,
bár sár veszi körül, hófehér.
Lábaim alatt, ha moccan a fű,
ámulva lélegzem – oly gyönyörű.

Minden nap megvívom e titokzatos harcot:
a legszebb képet hoznám, kalligrafált, karcot,
hogy kincsként adjam át és Eléd tegyem.
Másnak semmiség, nekem a mindenem.

Az út amin járok, égig ér,
bár sár veszi körül, hófehér.
Lábaim alatt, ha moccan a fű,
ámulva lélegzem – oly gyönyörű.

Hazafelé

Eliramlottak az évek,
mint hajnali gyors az ablak alatt,
mint megárvult háztetőről szállnak el ősszel
az útra kéredzkedő madarak.

Számolgatnánk időnk visszatekintve,
de markunkból minden kipereg,
mint áttetsző homokóra mélyén
a súlytalan lehulló homokszemek.

És mégis remélem: az út,
mit aranylón szegélyez sok faág,
átível majd téren és időn,
s végül hazavezet Hozzád.

Ha egyszer megszületél

Mert egyszer megszületél,
léptedet őrzi a nyári ég,
az aranyló homok augusztusi csöndje,
ha tűnődve megnyúlnak az esték.

Ha kitárul, s bezárul az éj,
a boltívek alatt a kő álma átsuhan,
s a múlt idő zarándokainak
sóhajtsa e kőbe vésve van.

Ott vagy a térdeplő nyári fűben,
ha körülölel az esti szél,
a fatölkök között a kertek alján,
hol a csendes zápor arcodhoz leér.

Ott vagy a hársfák alatt is
egy parton feledett vén padon,
és emlék leszel, de utad nem ér itt véget.
Égbe emelnek angyalszárnyakon.

Nagyapa

(Édesapámnak)

Nem is gondoltam, évek távlatából,
hogy annyi év után ennyire fáj még,
de viszem magammal, mert eltéphetetlen,
e fényektől átjárt, gyermekkori emlék:

ahogy Nagyapa áll a szürke kapuban,
hófehér haján a júliusi égbolt,
Nagymamával nekünk integet.
Jaj, megfoghatatlanul rég volt.

Az utca örök. Időtlenül szép.
Emlékeimben már mindig így marad.
Látom a nagy, sárga ház előtt őket,
fölénk borulnak hajdanvolt nyarak.

A kertben a fenyők az égig értek,
súrolták talán az álmodó napot,
gyermekvilágunk tarka szőttesén –
s nem tudom elhinni, hogy nincsenek ott.

Mi mindig útra keltünk. Ő volt, aki maradt.
S a színhely, az idő már nevével egy.
De legbelül sírnék, ha kimondanám:
Kazinczy utca hatvanegy.

Üres a ház ma. Üres a kert is.
A fű kiégett, s a pince halott.
De új élet kelt bennem: kicsinyke lény,
s mert Fenn így akarták: rá hasonlított.

S ha belenézek kislány-szemébe,
látom benne a hajdanvolt eget,
érezem a júliusi nyarak csöndjét,
s látom Nagypát, ki a kapuban integet.

Serfőző Simon

Mintha hallatszana

Az ajtó elé kiállok.
Megmelegszem a napon,
s végig megyek az utcákon.
Lehajtom,
aztán felemelem a fejem,
tétovaság
ne tébláboltasson engem.

Ma sem vagyok messzebb,
mint ahová egykor elértem,
s a zúgó távolságokból
kellene már integetnem.

Szégynélösen
a maga alá vizelő esőcsatorna
elfordul a sarkon:
átgázolok a tócsákon.
Sokáig elültem,
mint pendeles ludak a fűben.
Hess, kiáltok.
S mintha hallatszana,
ahogy a városzaj
távoli kertaljainál elviharzom.

Helyettem

Helyettem
ki biztatná,
a fán kússzon
fentebb a magasság?
Tavaszi süti.
A kerítésen
ugrás veti át magát.
Helyettem ki nógatná,
szökkenjen az elrugaszkodás?
A gallyakra délről
nagy ívben
madarainkat vissza
ki álmodná?
Ki adna helyettem
a célnak irányt,
ne a vackán
üljön az indulat?
Nyitom is ajtaját
a tágasságnak.
Lendület,
vesd magad!

Ne vesszen kárba

Naponta reményt kellene nyújtanom,
abból a kevésből is, ami nekem jut,
jusson belőle neked is,
mint kenyérből az asztalon.

Morzsát is összeszedem,
ne vesszen kárba semmi.
Ami nekem jut, jusson belőle neked is,
élni tudj, s élni segíts engem is.

Baka Györgyi

Egy találkozásra

Összenőtt lábujjaimtól kezdve
rejtetten a fejem búbjáig

kozmosz táncot lejt bennem
minden sejt csillagfény rezdülések

szerteáramló hangjaira
belső ragyogásod étékül adod

hajszálereim korall ágacskaí
lágyan tapinthatóvá válnak

a bodza hárs és jázmin illatában
megszűnik a kívül és belül

egy új létezés lélegzetemben
szerelemnél mélyebb biztosabb

romolhatatlan múlhatatlan
pedig még nem is szóltál

csak rám emeltesz tekinteted
s ámulva érzem: kacagva

táncol a járda a léptem alatt
míg intesz távolodóban

tűnt érintésed szárny-suhogása
szűkülő köröket vetve

napfonatom mélyére hatol.

Haiku napló

földhöz szorítva
ebben a meghasonlott
rideg világban

együtt remegek
a tépett lombú fákkal
körülfog a csönd

mint sebzett madár
zuhanok fűre kőre
vérzik az ég is

éles fényszikrák
fogvacogtató idő
szorong a lélek

*

Fény-szelíd szívem
leplezetlen kitérül
ébred a hajnal

merengő fűzfák
szellő ringatta mezők
belső fohászok

a várakozás
kimondatlan szavai
szálldosnak feléd

felejthetetlen
lepkeszárny-suhogással
szívembe szálltál

A kép, amit keresek

a gyermek
a fehér-arany
búzatáblában
feje fölött
az izzó Nappal
túlexponált kép
pedig a bizalom
határtalan tágassága
még benne sincs

rozsdavörös
cserszín
nyersfehér
tubákzöld
a *megőrzött múlt*
színei

Ízisz-csomók
Dávid-csillagok
nyilak horgok
kampók rombuszok
jelek a mának

botrány hogy
nézni se merlek
elkapom szemem
sovány arcodról
kopott kabátba
burkolt névtelen

testvérem

kereslek téged
sebeket nyitó
magányodban

utcák gödrétől
a keresztig
ösvény út átmenet
vagyok hozzád

megérintelek

tartasz és tartalak
rád találok
anyanyelvünk
vihar-járta
fényes meleg
pusztáiban

a tempókban
és ritmusokban
észjárásunk
módozatában

önarcképünk
színei mögött
a rések között
az árnyékok
csomóiban

láthatatlan
felmutató ikon
Arc az arcban

elvesztett képmásunk
tagadással takart
bizonyosságunk

Vitéz Ferenc

Emlékbizonyítás

Péntek Imrének Kendlimajorban

Emlékpróbára hívtál: szedjük össze,
ami közös, és nem fölösleges.
Hogy van-e még nemcsak érdekes
szelet valahol az időben, hanem
kísérlet is, amire emlékezni érdemes.
Listád volt a baljós hajnalokról;
leírtad, a káosz hogyan károgot
a rontás házában ablakában, és sok
alvó réteget a merülő lábnyomokból.
Rájöttem, hogy már én is jártam
ezen a parton, s láttam a szél hajában
az elmaradt találkozásokat.

Mit mondhatnék mást...

A 80 éves Hézsó Ferenc képeit lapozva

Megállok az ablak előtt, mely mögött
ott kérődzik a pókhálósan
homályos zugokban
édesen fénylő
múltunk.

Mit mondhatnék mást, mint hogy felidézem
arcodon a nászt, amikor gyönyörű
csikókacagásban simogattuk a
haldokló csillagok alatt
a fejfákra boruló
özvegyek
haját,

és azt gondoltuk, hogy az ártatlan
nevetés majd minket
is megőriz az
őszig.

Fekete. Fehér

Gáborjáni Szabó Kálmán metszetit lapozva

A rézmetsző diákok örökül hagyták,
hogy minden lényeg bele van sűrítve
az anyagba, és föl kell bontani végül
magunkat is, hogy be tudjunk lépni
az Isten viharvert hajóján messzire
úszó szavakba; hogy valami csak akkor
a miénk, ha ki vagyunk ürtve hozzá
teljesen – s hogy minden fekete álom
egyszer értelmet kap a fehér fényeken.

Az Édenkerthelyiség bejáratánál

Fucskó Miklósnak

Megilletődve álltam bozontos szakállad előtt –
„verset hoztam, ha megmutatnám, talán...”;
s nem gondoltam akkor, hogy majd az évek
során úgy nő a kézirat-halom az Isten asztalán,
mint a kamrában szorítja egymást a sok befőtt
(némelyik megromlik, a másikat fúrja féreg,
és olykor egyedül bégetek,
ha kivet a karám).

Aztán jeleket hagytál mindenütt; nehéz Folyam
húzott a mélybe – úgy tűnt, a part is egyre
messzebb; és elhajóztál Krúdyt megkeresni –
egy kócos sziget árnyékát rajzoltad a hegyre,
hol beborított mindent a hó, mégis boldogan
szálltak utána a sólymok: szerettek ott pihenni,
honnan belátnak majd
a fáradó szemedbe.

Itt állok most az *Édenkerthelyiség* bejáratánál,
látom, hogyan változik Seng Thu Chek a nappal,
és a holddal mint évődnek ezüstös hársak;
s úgy fogadsz be engem is a végtelen vigasszal,
hogy ha solymaiddal egyszer messze szállnál,
ne tévesszen meg senkit se majd a látszat:
a hársrügyekbe vissza-
izmosodsz tavasszal.

Csontos Márta

Csapdában

az ismétlések benne vannak a képletben
amit matematikailag sem lehetséges feloldani
mert át kéne születni valaki másba...

(Finta Éva: *Sorsképletek*)

Valami közös minden létezésben,
szokások igájában fojt a muszáj;
nem a te hibád, nem tehetsz róla,
képletbe zártad magad – önkínzásra.
Ébredés és álomba zuhanás között
azt hiszed, feltörik minden burok,
felszabadul a csonthéjú elhatározás,
elméd zsilipjeit megnyitja a változás.
Él benned a tudat, hogy erős vagy
a gyengék között, felkészíted magad,
s a végtelen tükrebe nézve, belesimulsz
a halhatatlanságba.
Mindig más válaszra vársz, nem veszed
észre, rosszul kérdezel, minden átrendezési
kísérletben megmarad az eredeti sorrend.
Mindig más virágot ígér a tavasz,
a kezedben mégis nem marad más; csak a gaz.
Már beléd nőttek az ismétlések, működik
az összeköttetés, s te sírva szakítanád
szét a szálakat, felszabadítanád a
csapdába rekedt szabadságot,
átrendeznéd a területet.
Végül belátod, csak az lehetsz mindig aki
voltál, beleszülettél önmagadba,
nincs metamorfózis, egó-magodba zárulsz,
neked újjászületni nem lehet, át kell
élned ugyanazt, mint a sárba taposott,
teremtésből kizárt falevelek.

A semmi sörénye

Várom, mikor újul meg bennem az anyag, várok egy mozdulatot, várom, hogy Isten talpa alatt tudjam még tartani az eget. Belső parancs szerint végzem a mindennapi gyakorlatokat, gerincem virágágyában gyomlálom a vadhajtásokat és a töviseket.

Már nem vagyok a régi, csontjaimban valaki folyton cserélgeti a tüzes cserepeket, s mintha idegen kezek birtokba vennék testem hasznosítható maradékát, trükköket vetnek be, létem meghosszabbításán fáradoznak, mégsem érzem a támasz erejét. A Semmi sörényébe kapaszkodom, táncolok egyensúlyozva. Csak az égi madarak szárnya tartja lábam alatt a peremet.

Furcsa nyár

Olyan furcsa az idei nyár, mintha egy idegen kéz tolná a felhőket az égre, a rózsabogarak is ügyetlenül készülnek a nászra, – olyan furcsa az idei nyár – valami rázuhant a fény szeméremtestére.

A kövek meg itt fekszenek csendben, csak hevernek, mint tetszhalott bogarak, – mindenhol, minden olyan valószínűtlen. A forró falak között bujkálnak az árnyak, én meg itt a kis sámli mantrázom a 'miatyánkat', – mert fájnak a csontjaim, szakadnak az inak, s ahogy a reszkető leveleket felemelem, érzem a finom erezetten, tenyerem dombján összefonódnak a szívvonalak.

Csendélet (2013, sómázás kőcserép)

Búzás Huba

Magányod visszatekint a mára

szélben hánykolódó léggömbök tucatja száll
a semmiből libegnek, nem tudjuk hová,
tűnőben drámai – vagy édeni? –
játékaink jelképei,
még látod... nem soká'...

mell zihál, magány üvölt: sivatagi sakál
reménye vesztetten? lohol, nem, nem, csupán
e fürgetegben légörvény az út –
nincs láthatár, de fut, de fut!
egy látomás után –

sejti, míglen rajta üt az ordas agyhalál,
jövőjében az énje várja: suta kéz?
egekbe szárnyalás? nos, ez a tét
– így éli át a jelenét,
ki onnan visszanéz

Hiú remény (1988, terrakotta)

Virgin hült varázsa

azóta pirkadatkor testet öltve vallat –
pohárka bor vagyok... hajnal a tó felett...
dalod, s ha kellek csínytevő fuvallat –
keblére ránt egy csipke felleget,
s kacag... és kérdi: én a múlt?

azóta éjszakái mással? nem lehet...
reám, ha tör, avított a szó – avult? –
száz csókja – ezre! – hetyke horda:
szemében új nirvána gyúlt,
valami ősi orda

– orcátlan – fény, s vonaglik úgy, mint senki sem...
kanócvesszőmön táncol – kandi kobra –
furulya-muzsikámra... és izen,
örvénylik, robban szinte sodra :
varázslatok e holt vizen

Garniszálló

ganaj a góré, félelem bosszúja gerjed,
osonj, letépjük bársonyfüggönyét ma itt...
sötétség... suttogás – ledőfni merjed! –
meghágta mind facérka lányait,
elásta link londinerét –

ki lesz, ki tarkójába végül kést hajít?
vendégfűzére éhkoppon cseléd,
kukkolj körül! e szerte málló
gúnyisten-lakta garniszálló
tán mindhóttig gebeszkedik...

bár bűzhödünk, bővelkedik, meddig? pedig
a lichthofból a dögszag émelyít...
ha majd ezernyi lajha szajha
dühödt fuvalma fölkarja
szitok korok gyötrelmeit

Napkelte tán a művem?

derengő combjai sötét sima paláin
olvashatók – az ember néha játszogat,
bámulsz? – kötetnyi kalligráfiáim,
palavesszőmmel írott rajzolat,
refrén és lélek-rezzenet...

akad ugyan – nem mondom – egy... pikáns rovat
is, ám az – csitt! – külön kis fejezet,
na, mégis, ej, mi többre vágynék
az utolsó kenet helyett,
ha beborul a tájék:

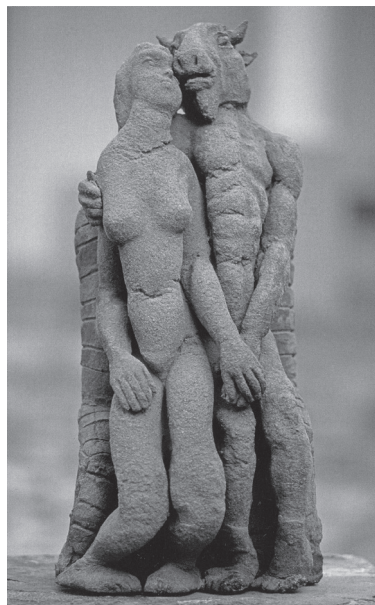
szesz-bódulat, ős ritmus, égi fürgeteg...
őt *alkotom* – ujjé! – velem, ha hál még,
hasalján enjambement, rímrendszerek,
fények játéka, éji árnyék...
ki ő? napkelte? műremek

Szánom-bánod

vétek, komám, ha mások szajhájával hálsz is,
hja, bűntudat kínoz? nyelvöltöget? komor?
rég, hajnal ötkor ment a vicinális,
unt kába kor, akár a bor, ha forr,
mikor csókomtul fuldokolt

a nő – pipacsmező, kinyílt virágcsokor...
megjártam én velük a menny-pokolt!
nem könnyű bár – a sorsom átok –
de eh! magamnak megbocsátok,
hétvégi zord koránkelés...

óh, mely sokan vannak, kik háborgatnak és
– mi rászédettek – el nem nézhetem,
ölelt vón át inkább a nemlét,
mint őrjítóim beste testét
üstöltem én egy életen

Szerelmesek (1996, kőcserep)

Csáky Anna

Végtelen szerelem

Nem múlik: végtelen,
nincs forróbb érzélem,
véled kezdődött a vágy, a féktelen,
villámlik, mennydörög,
vulkánok, égkörök
örvénye forr velem.

Kérleltem Istenem,
csak hozzád elvigyen,
hadd omoljak karjaidba, s hitt nekem,
teremtő égi láng,
szépség, mit felkínált
véled, Mindenem.

*Együtt álmodunk már holdas éjjel,
ég a lelkünk, s csillagútra száll,
csókolunk is örült szenvedéllyel,
fenn a mennyben nincsen bú s halál.*

Rügybontó hajnalon
ajkaddal ajkamon
szíved dobbanását lázban hallgatom,
a rózsza felsikolt,
ha csókkal kelti hold,
míg ébred nappalom.

*Szárnyalunk – két gyöngymadár – a fényben,
szél repít az égbe s még tovább,
nagy szerelmet nyújt nekünk az Éden:
vágynak színes álomi honát.*

Elnézem arcodat,
tündéri kép fogad:
hosszú életeddel vésett karcolat,
minden búd s bánatod,
örömöd, száz Napod
rajta most átragyog.

Tűnődés

Fájdalom-e
vagy bölcs belenyugvás,
ahogy a fa elengedi
összel a levelet?
Mert itt már a hideg,
s peregve hull a lomb,
reszketeg,
és eljön a szél is,
felkapja sorra mindegyiket.
Zizeg a sok levél
finom, halk neszezéssel
a földre le.
Halálos tánca ez a létnek,
tán könnyek-e?
Nézem, ahogy bólint,
ring az ág,
s beszívom a párolgó avar
enyészet-dús
illatát.

Vándor-idő

Ma indul el a gyöngy-madár,
a Nap – Hold fényei kísérik,
nem öleli már a nyár,
nem emeli fel az égit,
messze száll az őszi széllel,
ráfeszülnek tollai,
csőre suttogását még az éjjel
egyszer fogjuk hallani.
Elhaló hang lesz, szinte csend,
s villanó káprázat csupán
a fény idelent
a sok gyöngy után.

Az őrzők

Levetkőznek halkan a kertben a fák,
sok ezer levelet küldnek a széllel
a didergő, száraz, sápadt füveknek,
beterítve lágyan a hűlő földet,
s a közelgő tél előtt tisztelegve.
Lombgerebennel táncol az ember,
hajtja a csóktalan szél kerekét,
e fájdalom, jaj-dús nyikorgó dallam,
a halk zizegés, bús, lágy-neszű hullás,
a haldokló szépség most elbűvöli.
Átsír a fákon az ősz, zúg jajongva,
nem rémület, vész vagy riadó-zengés,
nem a szél verése recsegő ágon,
csak az évszak búcsúzik elesetten:
tört fényű szemei félig lehunyva,
aláfuttatva rozsdaszín erekkkel.
És mielőtt eldől e láz-teli vég harc,
keményet rúg még a dicső porondon,
a lehulló lomb pedig betakarja,
s kivont kardokkal őrzik, állva a fák,
a tiszteletére épp levetkőzők.

Antal Attila

Egyetemi dohányzóhely

Belső kert. Fű, fény felé
tapogatózó fák. A szünetben
itt szólította meg a fiú a lányt,
ki csak hümmögött, s nézte,
füstje merre lebben.

De búcsúzásul mosolya
szétömlött a kertben!

A fiú ráfeledkezett
a hátrahagyott csikkre.
Görbült, füstölgő csonk volt, amolyan
szeszélyről árulkodó fajta.

De ragyogott
a piros rúzs rajta!

Piros bogyós tűztövis

Fürtökben őrzöd a nyár
utolsó vércseppjeit
pirosuk a hamuszín
ködben is messze virít

kert Ossziánja! időt
szépségbe menteni kész:
él kedvünk mély tüzedben
és ki ültetett – a kéz

Mondóka

(zempléni kirándulásunkra)

Kúpos hegyek
sátras hegyek
van tán köztük
egyetlenegy:

csúcsát ember
nem illette
hó lepte csak
soha pernye

balta fűrész
nem harapta
várrá király
nem szabatta –

ha megmásszuk
azt a hegyet
szoríts magad
mellett helyet

nézdegélünk
völgyi őszre
tegnapokra
óidőkre

s csúcsunkra hol
veled s velem
kezdődik a
történelem

Karavánutak

Az émelyítő monotonía
a billegő tevéken
a homályos szurdokok
ádáz lehelete
a sivatagi romvárosok lebegése
a hőség hullámain
a ledőlt obeliszkek vésetei
melyeket senki se ért
a havas hegyek derekán kígyózó
utak jég-opálja
a hágókról messze borongó
párás kiáltások
a távoli tüzek az éjben
zarándokok? rablók?
a városok pézsmailatába oltott
fokhagymabűz lószag
a piacok lármás lüktetése
a növekvő csönd belül

Erdészálom

Túl a vérmeleg
nyár-alkonyi erdőszéleken
s a gyantaillatú elhagyatottság
behavazott stációin

áprilisi csemetekertben
fejkendős tündérek járatják
kapáikat kecsesen

hetyke erdészgyakornok
felügyeli és
mulattatja őket

bomló rügyekből
gyúrt levél-fiak lesik
mosoly-szirmok hogy szállongnak
a kendők alól a félrecsapott
zöld kalap felé

Prédikátor a hódoltságban

A tündöklő viták oda
pogány szélben az út pora

csöpp fészekben ülő tojás:
fatemplom a végállomás

árva boly a gyülekezet
mely csak abban gondol egyet:

mit neki Debrecen Kassa
ha ki tudós itt mutassa...

ha ki papol kezdje azon
búza helyett hogy él zabon

s fullad-e a parókián
ha szájaig ér a magány

Finta Éva

Gyermek

Bárhova futna az ember
füрге a lét meg az elme
Marcika lép be a képbe
gondjaimat kinevetve.

Marcika édesen játszik
homloka mennyei szikra
elmerül benne a játék
gondos a tíz kicsi ujjá.

Bármibe fog a nehézség
fényesen ül fel az arcra
látszik: a béke nem érték
szoktat a játék a harcra.

Játszik az édeni gyermek
mélymerülésben a teste
homloka mint alabástrom
arca figyel idelesve.

Birka, béka, rózsaaág

(Marcikának)

Birka, birka, birka, birka ég
gyapjúillatban a buborék
angyaltoll és madártoll is pont
ilyen illat, mikor lángot ont.

Béka, béka, béka, béka ring
smaragd ágon, mint egy kicsi ing
tele szájjal telihold figyel
hova lett a tegnapi delej.

Rózsa, rózsaa, rózsaa, rózsaa döf
tüskéjével ujjacskádba köt
lenge a szél, ruhádba akad
pörögsz majd, mint szélben a kalap.

Koronám

Tetőzi fejem hatalom
koronám, pártám, csillagom:
zászlós rúd végére kötött
Tejúton járó Göncölök.

Járja a földet vereség
hideg nyomában veres ég
feltámadásunk kérdezi
lészen-e nekünk – vagy neki...

Koronám, pártám, csillagom
visz az időben avaron
szívemen súly a fenevad
ártani próbál, lemarad.

Veri a tamtam szívemet
vágatnak bennem az erek
átfut és tűnik tavaszom –
koronám, pártám nem adom.

Egyszerre

Minden egyszerre van.
Minden elvisz a végig.
Minden megújul egyszer.
Minden sötét fehérlik.
A nap megint kialszik.
A nap megint feléled.
Tört szivárvány ragyog:
üvegdarab a fénynek.

Fazekas József

Hová születnél

Hová születnél?
morzsolom veled,
mennyi volt a fény,
mennyi az árnyék
megmérted?
Egyről jutottál-e másra,
hová születnél:
életre is
vagy csak halálra?

A fonalat, amit kaptál
miként fontad össze,
sziklafalon is tartson,
ne hullhass a mélybe.

Tapossanak még
ilyen-olyan évek,
ahová születnél
dobogjon benned:
tart, megtart,
higgyed!

A fönn hív,
a lenn elereszt,
minden percben
újra kezdheted.

S ha lesajnálnak,
számba sem vesznek,
körbe nyaldosnak
arctalan nyelvek,
fölemel a fény,
átölel szíveden,
több, mint erőd,
hited legyen.

Nyafogó kétkedők között
mutatja magát új csapás.

Ölelkező forma (1974, samott)

Az ötvenedik napon

Mindig, ma is,
rohanás egész nap,
jó, ha utolérem
tegnapi magamat.
Késik a kezem, a fejem, a lábam,
hajtom magam lázas vágyban.
Rohanatsz te is, ő is és mindenki,
rohanunk észet vesztve, ez a trendi.
A cél, az ÉN,
fölmutatni a világnak
lényegem mennyit ér.
Te meg csak fuss,
rohanj, remélj!

II.

Átvágtam bűvös köröket,
zárak pattantak föl,
a világ színeivel már
rám is tündököl.
Lettem valaki.
A „van” súlya
a vantalanból emelt ki.
Megvéd:
tűz, törvény, nem fog rajtam.
Holnaptól helyem lett
a „Van club”-ban.
Futok tovább, nőnek a célok
s én csak futok, futok, futok.

III.

Jutottál valamire?
Boldogabb vagy?
Szólal meg bennem
egy vékonyka hang.
Távolból fölsejlő hírharang,
mint döbbenet súlyosul
agyamra, testemre:
kiért s miért futok
célét tévesztve?

Állj meg! legalább
az ötvenedik napon.
A van-tól is létezik
nagyobb jutalom.
Örökös oltalom.

Viola virága

Viola virága,
jó leány világa,
szívemnek szép, de gyönyörű.

Lelkében derű,
szeme mély fényű,
áthatol bánaton, vigasztaló.

Világom átszövi,
életem röpíti,
lobog bennem lila remény.

Hozd vissza!

Egy mámoros lepke
kereng most föl-le,
november nehezül szárnyaira.

Táncol a fénynek,
maga is fény lett,
míg rázuhant a síró éjszaka.

Jégszurony fűre hullt,
hímpora már a múlt.
Varázsló tavaszom, hozd vissza

röpte reményem.

Este

Elfáradtam,
a füvek hallgatása
tart ébren.
Milyen volt a nap?
A két karomban érzem.
Harmatos fák
fürdetnek tisztára,
ne mocskolhasson be
semmi zaj, se lárma.
Itt a kertben
teszem a dolgom
egész nap:
befogad, fölemel,
mindenem szabad.
Elfáradtam,
a füvek hallgatása
tart ébren,
hogy megbánhassam,
ha mégis vétettem.

Györffi Réka

Áhítat

Maga elé letesz a földre,
talpamra állok.
szembefordít a Nap tűzével.

Aranyban fürdet,
harmattal enyhít.
csak egyet lépnék...
nem ereszt.

Zsugorodom a közelében,
megcsillanok a feltöretlen
föld porában.

Ében a színem, a szomjátvallom
és kívül és belülviselem.

Te meg én

Te meg én át- s átváltozunk
sugárba mártott, őzpettyes nyáron
reszkető virág szirmain.
járjuk hajnali szöcsketáncunk.

Veled

Kavicsok, göröngyök között
mocorgó, futó szívverések,
álmélkodik a tátika
az ág hegyén fent boglyas fészek.

A bölcs diófa hintát lenget
s belezendül a dereka.
Mindig ebben a kertben álltunk:
árva tulipán s fügefafa.

Mennyezet: kék ég

Felcsapó lángkarok közül
emeltél ki, amikor arcom
hamuszürkére változott.

Szikár romok megolvadt méhe
magába húzott, s darabokban
lökött ki újra a napfényre.

Ha a hangodat nem hallhatnám,
üszkös rönkökön imbolyognék,
ha a Te lelked nem vallhatnám.

Ketten egy felhőbe mártva

Hason fekszünk az ősi sásban
síkos élű, szakállas sziklák,
fölött zúduló áradás.

Egyedül önmagunkká váltan,
hímporos szárnyú rebbenések,
megbicsakló csúcsok fölött,
örvényt kelt metsző szél zúgása

hadjad sötét fészkebe húzol
tenyeredbe fektetsz, simítasz.
ezer évek elimbolyognak
s mi hason fekvé pihegünk.

Hajnalcsillagot tartó oszlop

Nap izzásában, kéregbe hajló,
égből le, porból felfelé
létünk fészkein átsugárzó
megtudható, másíthatatlan.
Te, mindent körülölelő
ne hagyj merülni, s emelkedj ki
mélységes félszünk mocsarából
a határtalan, lélegző égbe.

Októberi avarban

Az októberi avarban lyukas dió,
szarka bucskázik a szélben.
szűk konyhánkban
csikorog a rádió.

Az ajtóban állsz, már délután van,
Szakadt atlétád messze világlik,
Ha nem is jövök, úgyis vársz,
fél oldalunk egyre hiányzik.

Nem kiabálsz, magadba fojtasz.
S én leteszlek lassan, mint a keresztet.
Vékony zsinóron a napot
egyre lejjebb-lejjebb ereszted.

Robbanás I. (1985, porcelán, raku)

Fecske Csaba

A gyáva

úgy akar itt lenni hogy egészen mégse
zsebre vágna az árnyékát is
hogy el ne árulja őt
mintha saját háta mögött állna
kerülve az emberek tekintetét
tovább gurít minden váratlan
kérdést kipróbálatlan érzést
szorgalmasan rakosgatja ki
érték nélküli mintaként napjait
legszívesebben szülőanyjába hátrálna vissza
mint katona a lövészárokbá
hétköznapiok húznak el fölötte
mint mindent ezt is megússza
száraz lábbal kel át életén
amely száználmas emlékgyűjtemény csupán

Piknik

nyársra húzott szalonna birkózik a tűzzel
amely már visszahúzta nyelvét
és füstölög kicsit magában
zsír cseppeken kenyérre kézfejre
forró érvek annak igazolásául
hogy ami csak lehet az fáj
szempillák függőnye mögül leleselkedik a vágy
titokban elszabadul egy kacaj
a vidám társasággal elhibban a rend
szesz szítja a jókedvet és pikáns viccek
eltúlzott mosoly vall fogorvosról
irigylésre méltó tartós szuvenír
a nap ahogy szokott csak ment tovább
a vidám zsongás elhalt az erdőben
ahol magára hagyott avar szomorkodik
a szél behúzott hassal még ott sántikált egy ideig
aztán meggondolta magát és eltűnt
mint az önfelelt mozdulatokkal rovátkált délután

Pista bácsi

tőle hallottam először Hippokratésről
és Marcus Aureliusról a szőlőhegyen
barackfája árnyékában neki voltak
a legszebb gyümölcsfái a faluban
az én takaros menyecskéim mondogatta és
fakéregnél kérgesebb kezével simogatta törzsüket
verseket írt no nem olyan szépeket
mint Arany vagy Petőfi de verseket
rímek kolompoltak benne békésen négy elemije volt csak
hamarabb kapott kezébe ekeszarvat mint ceruzát
a hatvanas években hirtelen felindulásból
köszöntő verset írt a téesz megalakulásának
örömeire később kiderült nem így gondolta
és a rímek se sikerültek valami jól
a Ben Hur kedvéért ötven kilométert utazott
zötyögő vonaton a városba hogy aztán
mindenkinek lelkendezve mesélje ezt a csodát
amit Istennek hála nyolcvanhárom évesen láthatott

Hamis glória

(egy költőhöz)

mily népszerű vagy
fénylesz akár a kiült
nadrág ülepe

M. Fehérvári Judit

Szellemrajzok a Covid ciklus verseiből – Gyermekkor

Légyapír galacsinokat dobálok

Ragadnak a kezemre a döglött zümmögők.
Anyám a kerti kötelekről szedi be
A fagyott ruhákat.
Angyalszárnyuk van és a
Kályha tüzénél friss illatuk
Teríti be a házat.
Diógyőri tojásbrikettbe
Táncolom a kalocsai papucsom.
Koromtól mocskos az arcom,
Tenyerem, de az annyira vágyott
Lábbeli már átbalettozta magát
A tűzön.
Ilyen lehet a Feltámadás.
Csak kötelek, árnyak, hullák
És álmaimban egy kék vízű,
Tavirózsákkal teli tó.

Hiányoznak az őszinte lelkek

A rég eltávozott őseim, a sehova
Sem tartó séták íze a talpaimon,
Mikor a járás gyönyöre a lényeg,
És a tudás öröme, hogy várnak valahol.
Előttünk a régi utak, mellettünk elsuhan
A kiserdő, a temető, a sok ángyom,
S belelátjuk a házakba Jézus szentséges
Szívét és a Szeplőtelen Szűzet, még sincsen
Semmi tervünk magáról az útról, és
Képzeletünk ragyogja be a felhők széleit,
A fűszálak hegyein ismerős szöcskék
Hegedülnek és balettoznak felkészülve
Arra, hogy, akár az emlékektől mámoros
Lelkeink, az Égre másszanak.

(Az angyalok csak úgy nem vigyáznak...)

Az angyalok csak úgy nem vigyáznak
az angyaloknak néha eltörik a szárnyuk
angyalokat látni nem káprázat
angyalokkal élni nehéz súlyként
omló bánat mert amit nézek
már nem én látom hiszen rég
elúsztak a fények Héthatáron
emlékül még minden galaktikában
csillagpezsgőt durrogtattak
buborékfényük az angyalokkal hullott egy
augusztusi éjszakában
mikor kívánni szoktak villámálmot
vagy keresik az utat min régen jártak
s együtt voltak egymás gondolataiban
boldogan úszva és nem akarták a másikat
elhagyni félbevágott mondatokkal
begubózott gondolattöredékekkel
kettészelt hallgatásokkal
babaillattal porcukros álmos jövőjóslatokkal
a felnőttkor sikereivel bánataival
és egy fénytelen tekintetű haldokló
angyallal kit Isten felemelt a földről
pedig maradt volna még de a Teremtő
nem kérdezte a jövő jelmezeit
megvalósítani a magasba emelte
de élő ember nem látta még a mennyet
tócsákba fagyott bánateső fúrja a homloka mögötti
csöndet és nem ér rá várni ezernyi kódarab szakad lelkéből
örül ha még ma meghalhat
talán van újratalálkozás.

Utóhang:

Foszlik az éj kabátja
rongyokban takarja
az egykori tájat
ami volt ma nincsen
már én sem látom

megszólalni nehéz
hatalmas terhet rakott
rám hiányod fátyla
senki sem akar a végállomáson
melléd ülni egy angyalt
hagytál elröpülni.

Radnai István
túlélünk

elhunyt jobblétre lapozod a rovatot
ha értesítenek megtudod mekkora tehetség volt
s a legjobb apa a temetőben
míg élt ajtót senki rá nem nyitott

mostanában nem csak a vírus zörget
a híreket olvasva kérdelem vajon szenilis vagyok
hogy még élek a díszletben statiszta vászonkísértet
fekete valóság menny és pokol bugyraiban

öregemberek kotyogása tettei és szavai
egész kihízott apparátus rengő tokái mögül
az nem is úgy volt eltolódtak a szavak
torzul a szándék visszaél mi még élünk

mi még élünk kapkodjuk a fejünket nem hisszük el
kiátkozás atomgomb vénségek paráznsága

kis testámentom

ördöggel vagy angyalokkal sorsom
a láthatáron már a vég
sok ivócimborával megosztom
az idő felejté nevét

lám azért vagyok a pálya szélén
szárazra ittam torkomat
csak hígan osztottam meg a lőrén
róttam józan verslábakat

csavarognék és akasztófámat
könnyen meglelni nem fogom
ne emésszen el ezért a bánat
nem oktat iskolás fokon

a kor néha az ujjamhoz ragad
a nyomdafesték ritkuló szavak

rád heged a panel

valami tájban emelkednek a falak
a szemhatáron amit mind lehatárol
valahol éppen gyűrött szirmok hullanak
a véges emeletek vakablakából

felhők ülnek a panel nyújt nekik széket
valahol amit nem látsz sugara lángol
vízparton a strandon bizonyára éget
ha felhő arrébb libben ablakon táncol

magadét kitárod kor nyugodni késztet
a panelsors a szellős tizedikre zár
rozoga vagy s öreg unod az egészet
a szíved üt félre és félrelépni már

kedved sincsen géped vered nem az asszonyt
ő még mindent nyersen a fejedhez vág
nem repül már a tányér lámpád virrasszon
álmatlanság vágja félbe az éjszakát

ébren tudod merről gyullad ki a hajnal
veres feletted a kiutalt égszelet
kezdődik minden ajtód kopog a bajjal
feldagadt a térded nyikkanni nem feled

Kégl Ildikó

korán jött költők és korán jött rügyek

van az úgy hogy kifaragatlan
a bölcső felkészületlen földben
kényszerül nyílni a virág
de egy humanista mégsem
mutogathat másra hát ne
Istenben keresd a hibát
az idő előtt rügyet bontó fa
legyen az a heszperiszek kertjéből
való alma vagy dunántúli mandula
mostantól a költő szimbóluma

Janus a kertben

a Plautus-kódexről
koravén gyerek tekint
a humanista világ szemébe
gondolatban tán a Mecsek
lankáin sétál s elíziumi mezőnek
képzeli a magyar rögöt
mily elrévedve fürkészi a szépet
hogyan biztos kezekkel
zárjon epigrammába egy-egy
időmértékes gondolattöredéket
s megsirassa a tél foga közt
pihegve haldokló reménységet

megfagyott remény

a halálra fagyott mandulafán kérdések
csüngtek megszemélyesítések
analógiák
hogyan ne feszítsen keresztre e
bizarr látomás
a reneszánsz formanyelvén
beledúdoltad a világba:
maga a születés elég ok
a halálra
s végtére is minden reményben
ott lakozik Phyllis
tragédiája

Robbanás II. (1985, porcelán raku)

Győri László

A kapuban

Herceg, tehát most
itt vagyok,
adtál egy várost,
nem nagyot,

de benne szállást,
langy lakást,
lakáshoz állást,
pénzrakást.

Hálásnak kéne
lennem, ám
nem csüngök cserébe
szent imán.

Nem leszek hálás
semmiért.
Bálványimádás
hátha sért.

Ne légy, te herceg,
kicsinyes,
zúdítsd a verset,
úgy szeress!

Néhány barátot
adj, akik
majd a karátot
növelik.

Ujjamon gyűrű,
parttalan,
színtiszta, sűrű
sárarany.

Jöjjenek néha
oldani
magányomat, ha
túl teli.

Jönnek néhányan,
oldozunk,
piros szobámban
sakkozunk.

Majd ha a parti
véget ér,
s a fű, a vízparti,
földbe tér,

s nyugszik örökre,
mert a rét
hantját gép ökle
verte szét,

helyét lakópark
tölti be,
a napozónak
nincs helye,

akkor majd végleg
alkonyul,
másra cseréllek,
jöjjön új.

Elmegyek innen,
meg ne bánd,
hogy bíztál bennem,
és mi várt?

Jótéteményed
érte gáncs,
most már keményebb
tetre váltst!

Üss, ha kicsordul
vérem is.
Fáj, de nagyobb úr
messze visz.

Itt hagylak titkon,
lábhegyen,
súlyod ennyit nyom,
hercegem.

Jónás könyve

Szolt az Úr, s az Ajak imádkozott,
szolt, prédikált, szolt és kiáltozott,
csinált úgy, ahogy Isten kérte tőle,
Jónás könyvével búcsúzott előre.
Láttam, a látnok csak lenne példának
fájdalmas írül eme poétának.
És láttam írva vért is, csobogót,
békében múló kései utód
a régi háború ködlő idejében
bűnhődni érte erős erejében,
még ép torokkal, erővel erében.
És jött az új vér, a zuhogó,
és néma lett, mint néma lobogó,
de elnémulni nem tudott a néma,
szólalt papíron, hangosabbat írva
a nagy csöndben, mint mások jó torokkal,
részeg ésszel és szédítő borokkal,
hangosabbat, annyira hangosat,
hogy a szavak idáig hangzanak,

hogy él Jónás, mert/és áll eleve
Ninive és Ninive, Ninive.

A kislány kérdez

Istenem, elestél?
Havas a hátad.

Istenem, elestél?
Véres az arcod.

Istenem, elestél?
Nem tudsz lábra állni?

Istenem, elestél?
Nem fázol a járdán?

Istenem, elestél?
Mi van a szemekkel?

Istenem, elestél?
Miért van becsukva?

Miért nem válaszolsz?

Neveletlen világ

Megsértett, erre, lám
meg van sértődve rám.
A pimasz, a gonosz
ha üt, ha fölpofoz,
ártatlan, – a varangy,
a bűnös az te vagy.

Mi gyógyít? A közöny.
Ne láss, hallj, ne köszönj!
Ne légy udvarias,
aki él, úgysem az.
Neveletlen világ,
átnézek rajtad. Át!

Olasz Valéria

Hűségben

A 750 éves Győrhöz

Megesküdtünk, s te befogadtál.
Közös a meder, közös a ház,
folyók mossák össze arcunk',
közösek fényeink, ha
felragyog a nyár.

Egy földön élünk, „egy kenyéren”,
csillagunk is közös már régen,
megláttalak, s e pillantás
lett végzetem, ó, életem,
Győr, szűkebb hazám.

Hold és Nap járása a miénk,
az ég, ha beborul, és ha kék,
közösek a felhők, galambok,
és közösek a gondok,
rögök, és hantok.

És közös a múlt köve a parton,
a felzúgó hang bús harangból,
a gyötrelem és a dicsőség,
a hidakra épített
örökös hűség.

Nem szűnik felszökő, szomjazó vágy,
hajnal karóján ölelni egymást,
szívünkbe ágyazni éveket,
megosztani teremtett
hajlékot veled,

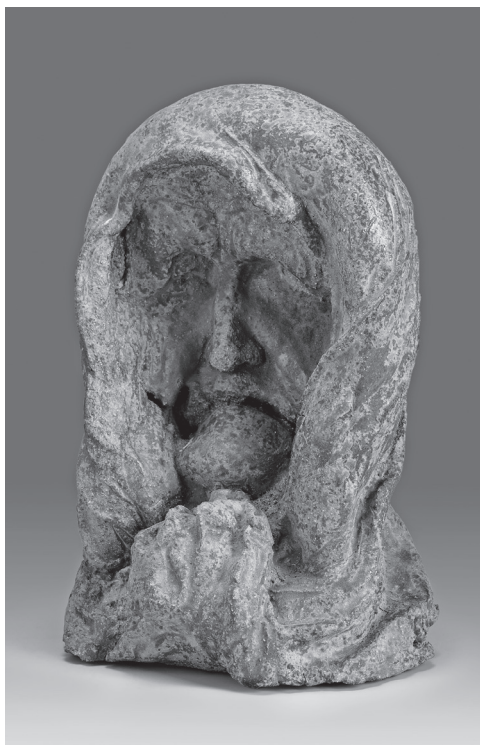
hol felkel a Nap, ringat az alkony,
kinő a fű, és éled a parton
a közösen ültetett virág,
hol a Holdbéli csónakos
útunkra vigyáz.

S te óvod az égi szent födelet,
kitartani jóban-rosszban veled,
s ha nyílik a végtelen határ,
terítsd rám hűséges eged,
Győr, szűkebb hazám.

Örök nyár

in memoriam Tönköl József

felgyújtottad a réteket
egy szál pipacssal
szikrádat izzó nyárra
időzítetted
most torkunkig ér a tűz
hullanak forró könnyeink
és izzik a föld sajog a szív
lángolnak érted
a pipacsok
elszórtad bennünk is
örök nyarad szirmait

Siratóasszony (2010, kőcserép)

Némafilm hazatéréskor

Kardélre hányják füvek az időt
alkonyatba hull a nap
magasban füstifecske köröz
alant fák árnya dől hanyatt

hamuszínű lepel a kerten
csupasz kövek állnak sorfalat
tenyéryni ég tör át a réseken
a kövek csöndben felsóhajtának

sehol egy lélek a film pereg
anyám sem vár a küszöbön
elkószált már a gyereksereg
szomszédunk biccentve köszön

repedések vérző szívemen
rózsalugas tüskéi szúrnak
megmenthető még a gyökere
a szirmok humusszá simultak

tövet kiásom – zörren a levél –
átültetni magammal viszem
udvarunkon sepreget a szél
felröppenti emlékeimet

házunk helyére hordja mind
betölteni a tátongó hiányt
a barackfa némán búcsút int
s könnyezni kezd egy száraz ág.

Szakolczay Lajos

Marci, a szabadságdalnok

Jankovics Marcell 1941–2021

Amikor meghallottam halálhírét, csizmák tapostak a szívembe. Nyolcvan felé haladva csak fél évvel volt fiatalabb nálam. Az nem lehet, hogy aki olyan gyakran kirándult a Tejútra, s a Fehérlófia hátán oly sokszor Csaba királyfi nyomába szegődött, és világot gyújtva megénekelte *Az ember tragédiáját* – mitikus baranholásai karakteres, jól kiküzdött én-képet tükröznek –, egyszer csak fogja magát, és hőseinek nyomába lépven elillan.

Nem lehet, mert Marci küzdő szellem volt. Sok vérből összegyúrt magyar. Konok munkamániás, akinek a rajzolás, a festés, a filmkészítés (animáció), az írás, a baráti disputa, a közösség szolgálata, az MMA-ban is fölnéztek rá, volt az élete.

Egyben ajzószere, gyógszere.

Ha nincs ez az értéktermő „összevisszaság”, már rég a nemlét szigetén landolt volna.

Noha tudtunk egymásról, hiszen egy malomban öröltünk – a 70. születésnapján humoros limerikékben köszöntöttem is –, nem voltunk naponta összejáró barátok. Talán egy éve is van (épp a *Trianon*járól szóló szövegemet fogalmaztam), hogy telefonon hosszan beszélgettünk. Életről, halálról, az előttünk álló – mert a nyughatatlan szellem azt gondolja, hogy örökké él – megannyi feladatról.

Az összetartozás jó íze azt üzeni, hogy *csinálni kell!* Magunkra, az egyetemes magyarságra, a kultúrára, a történelmet ért sebeinkre, s nem utolsósorban – hadd lengjen Pozsonyban, Kolozsvárt, Szabadkán és Ungváron is a zászló – a kisebbség autonómiáért végzett küzdelmére figyelve.

Ez a „csinálni kell” nála erkölcsi parancs volt. Hat évtizedes boldogságfutam.

Magyar, horvát, örmény, osztrák, lengyel, szlovák „szülőföld” égette a talpát, hiszen őseinek szülőtte földje számára nem csupán földrajzi fogalom volt, hanem a véráram működtetője is.

Szinte vallást érő buzgalommal hitt a Mindenségben.

Szívében hordott rejtjelei – valamely felvidéki templom freskója, a maga is faragta Jelképtár megannyi világtágító üzenete, vérző gúnyrajzainak Trianon-képe, Sisyphus törhetetlen hite – arra sarkallták, hogy *mindenségporként szállongva* Igét hirdessen. Mindig ember legyen a talpán.

Hiszen a kitelepítés és a családot ért egyéb borzalmak – kis Gulágjaink is végzetlen fájnak – nem elszívták az alkotó erőt, hanem a *csak azért is* révén megszorozták.

Amikor március 15. tiltva volt, a Hoppál Miskáéknál összegyűlt „válogatott” társaság – Marcival az élén – 1848 világító fáklyáját, a szabadságot ünnepelte.

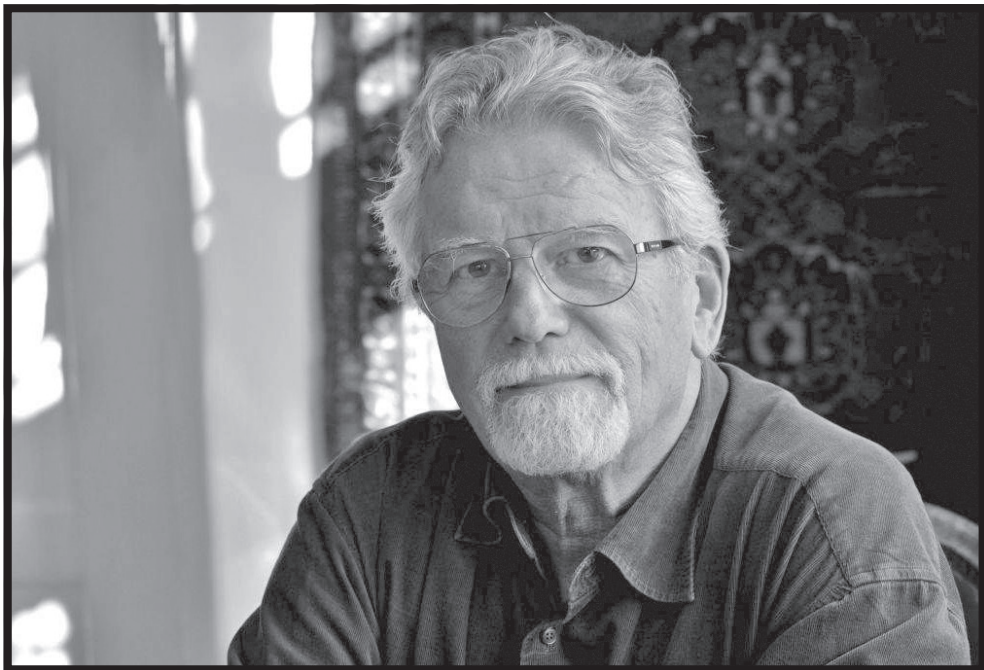
Tudta, tudtuk, hogy el fog jönni az az idő – szerencsére el is jött –, amikor nem kell szégyenkeznünk az igazságosztó kokárda ereje miatt.

Jankovics Marcell akkor is egyenes derékkal állt az ebédlő fala mellett, és sugárzó szeméve intett: ne féljete!

Valójában egész életében tette buzdító harangozó volt. Toborzó gesztussal – szabadságdalnok.

Az is lehet, hogy maga volt a harang, illetve a harang szíve.

Égi poggyászként kísérije, megnyugvást adva, a harsogó csönd!

Németh István Péter

Az én múzeumom (XIV–XX.)

XIV.

Vajda Lajos: A templom Szentendrén (1935)

Hogy most ne szállhasson alá tócsányi éden,
barnás a föld az okker kerítés tövében
mintha a templom körött már lenne egy
bedeszkázott városka-negyed.

A szűk utcákból csak a Csiprovacska
csúcsos toronysisakja
menekszik a kékellőn tenger-tág magasba.

XV.

Czóbel Béla: Séta a szökőkút mellett (1930-as évek, magántulajdon)

Ne siess e sétányon a szín-zuhatagban,
s ne félj, hogy visszanyelt könnyeink
közül nem fog maradni egy sem siratatlan,
a medencébe majd minden csöpp visszakering.

Látod-e, Drága?! - a szökőkút amott
télire szögezett deszkái közül ahogy
most túl is csordul, hiszen föltámadott.

XVI.

**Az el nem tévedő lovasok
(Ferenczy Károly: Három királyok)**

Tengermélyi a zöldes, ringa selyem-füvü tisztás,
mintha az Ős-Duna árja zudulna az erdei fák közt.
A páfrányok alatti kövek mohazöld puha párnák.
Már közelítnek: a három zöld fejű ló s a királyok,

súlyos patkóknak zaja-sincsen a pólya-avartól.
Csöndesen úszik a három ló s lovas. Ám hol a csillag?
Száll velük őszi ökörnyál csak. S nem vétik el útjuk.

XVII.**Gustav Klimt: Danaé**

Ecset aligha méltó ezt a mellet
festeni; cirmolni szabad legfeljebb
valódi mókusszőr-hegyével takaratlan
halvány bimbót, míg az egészen ki nem pattan.

Danaét ámulod álmába kuporodva
amint az aranypéncz-zuhatag sebes sodra
combjai belsejét egyre csak csiklandozza.

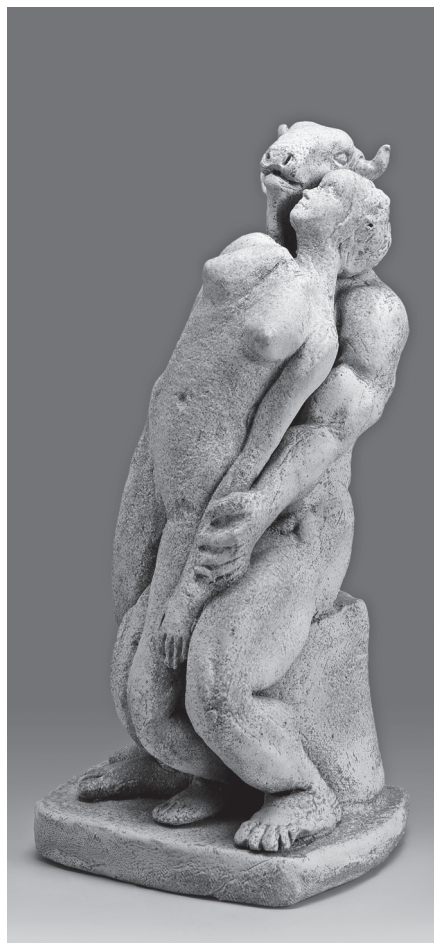
XVIII.**Hokusai szellemének**

Mintha itt ömölt volna ma
festék szét, tejfehér,
rejtőzve a képre fér
mindegyik: Fujijama,

hogy e ködben semmi lett
a Csobánc s a Tóti hegy,
millió éve pedig
hogy állnak, elfedik

lent is, fönt is a föllegek,
nem látni szemhatárt, eget,
s ami van még: képzeled.

Színvaló mind az ottani:
fácánt hallasz rikoltani
s némák a magas varjai.

Ódzkodás (2011, kőcsérép)

XIX.**(Nepomuki Szent János szobrára, Vácott)**

Felhők hasáról a Dunára hulló fények
festik halványan a sétányt s a révet,
alkony-arany-folt előtt horgász sziluettje,
bambusza ívben hajlik a kőszentre

Rajta birétum s csipkés karing.
Rábízhatjuk mind a szavaink.
Szirom és szenny a folyóval tova ring.

XX.**Kondor Béla szellemének**

Diszélíg a tóti temetőtől fut
ez az itt-ott még hengerelt földút.
Lépdel rajta, Keszinél takarta, ez rávall,
egy pléh-Krisztus rozsdá-sebét a kalapjával.

Hajadonfőtt hát néhány glóriára mutat,
alkonyi ellenfényben kapták héjakutak.
Mögötte mécs lobban, mindenszenteki.
A Csobánc fele visznek a léptei,

ismerősek a traktor, a szőlők s várfalak,
erre rajzolta őket régen a hegy alatt,
ahová most fentről a paplan-

ernyők ereszkednek lassan,
akár szárnyas légió majdan,
ha angyal-harsonájuk harsan.

Aurea prima sat est (1985, raku)

Márkus Béla

A „világ-egész” hitelessége

Szakolczay Lajos székfoglaló előadása elé

Ha periódusos rendszerbe – nem a Mengyelejev-félébe – állítanám a most a széke foglalására váró Szakolczay Lajos, írói álnevein Kanizsai Bálint, illetve Bagolai Polikárp munkásságáról ez idáig mondott laudációimat, akkor az alakulna ki, hogy nagyjából tízévenként adatott meg méltatnom, köszöntenem, ami biztat megígérni: ha beleegyezik, akkor újabb tíz év múlva is üdvözlőné, azaz laudálnám. Talán könyvebben is menne, mint tíz évnek előtte s mint most, amikor pedig egy hivatalos, államilag ellenőrzött közlemény már segített tisztázni, amivel korábban annyit bajlódtam. Nevezetesen, hogy kicsoda is ő, aki hol öreg gavallérként és üstfoldozóként nevezi meg magát, hol csavargónak – egyik kötete címe ez: *A csavargó esztétikája* –, hol a „végtelen vándorutak napszámosának”, „lótó-futónak” és még több mindenféle valakinek. Például lisztes arcú bohócnak, a Harlekin-típus paprikajancsis alakváltozatának, sőt, hogy ne csak a cirkusz világából vegyen mintát, az állatok körében keresett, s rálelt a kihalófélben lévő bivalyokra. Helyettük aztán az „összmagyarságban gondolkodó marhákat” választotta.” Ők a naivak, mert azt hitték, a Trianon megszabdalta ország, nemzet kulturális vérkeringését főntartani: „szolgálat”. Az önmegnevezések most már mellőzhetőek, s újabbakon sem kell törnie a fejét. Hiszen ország-világ előtt kihirdettetett a minap lótása-futása eredménye. A Széchenyi-díja indoklásakor: „az irodalom, a színházművészet, a képzőművészet, illetve az opera műfajában egyaránt hiteles és értékorientált, ugyanakkor tudományos igényű és példamutatóan elfogulatlan műkritikusi életműve, valamint a határon túli, főként az erdélyi magyar szépirodalom széles körű megismertetését szolgáló sokoldalú tevékenysége elismeréseként”.

El kellene fogadnia hát a műkritikus megjelölést, s ha – mint a Kődöbocz Gábor készítette leggazdagabb, legszínesebb, az életébe és az életművébe is bepillantást engedő interjúban tette – bohókás kedve mégis „hülyéskedésre” indítaná, fejtegethetné, milyen üst képe, testet, pontosabban tárgyat öltött látványa lebegett s lebeg a szeme előtt, amikor róla beszél. Azé, amelyikben zsírt sütnék, lekvárt, nagyüstit, netán pálinkát, kisüstit főznek s melyik aztán kilyukad? Akármint is, kardinális kérdés: ki lyukasztja, vagyis ki égeti ki az üstöt. Mondanám, félszegen, sanda gyanúm, hogy nemegyszer: Ő maga. Kiéget, éget, hogy utána öreg gavallér módjára foltozhasson, eredeti nevéhez, a Vargához is illően. Mintha egy lovag reinkarnálódott volna benne, általa, aki egy ma élő Andersen modellje lehetne, a rendíthetetlen ólomkatonáé. De mintázhatnák ekképp azok a szobrászok, festők, grafikusok is, akiknek a tárlatairól pár napja jelent meg *A táj lélekarca* című, az utóbbi tizenöt évben írott esszéi, kritikái zsebbe, viharka-

báztsebbe való alig több mint ezer oldalas gyűjteménye. Pusztán a nevük felsorolása kitöltené a székfoglaló időkereteit, s akkor hol volnának azok, akik tíz évvel ezelőtt a lakiteleki Antológia Kiadó gondozásában megjelent köszöntőkötet író-költő szerzői voltak, a könyv címéhez – *Határtalan* – illően határtalan megbecsülésüket, tisztelüket és szeretetüket öntve versbe, vallomásba. A tisztesség azt kívánná még, hogy ha másképp nem, legalább futólag megemlítsék a pótolhatatlan missziót betöltő *Napút* folyóirat melléklete, a Levélfa 46. is, ahol mint egy májusfát díszítik, bokrétázzák fel legfrissebb születésnapja, a 80. alkalmából. Az ősz gavallért, a tavasz hírnökét, mert – ahogy a Czine Mihállyal és Görömbei Andrással együtt méltatott Bertha Zoltán, az igazi „utód”, a nemzetiségi irodalmak ismeretében egyenrangú partnere írja – a születésnapja „mintha mindnyájunkat megfiatalító ünnep lenne (...), mindjárt az életvidámság és a jó kedély fog el minket, mindaz, amit az ő egész lénye és habitusa sugároz”. Micsoda ellentmondás akkor, hogy Lajosunk, drága jó Lajosunk dühös természetűnek tudja magát, kitől idegen a szelídség és az alázatosság. Ki előtt viszont, mégis, „rettegő tisztelőjeként” vonult el némely íróember – Szilágyi Domokost idézve, akinek, mellest, a nagyságát, költészete klasszikus voltát Magyarországon elsőként hirdette. Rendíthetetlen is meg rettegett is? Modellje lehetett volna rettenetes Réz úrnak, Fodor Sándor játéka, a *Csipike, az óriástörpe* hőséneke? Az ábrázolatok után egy, a választott nevéhez, a cseh–morva határ mentén fekvő Szakolcához kötő tréfás köszöntő: Szakolczay az, aki „kritikát ír szakócéval”.

Ezt a képzeletbeli fejszét, kőkorszakbeli baltát igazából már pályája kezdetén, 1968-ban a kezében tarthatta. Hiszen legelső önálló kötete, az 1984-ben kiadott *Dunának, Oltnak* mottójaként két provokatív idézetet választott. Montesquieu-től ezt: „Amikor elmegyek valamely országba, nem azt vizsgálom, vajon jók-e ott a törvények, hanem azt, hogy végrehajtják-e a meglévőket, mert jó törvények mindenütt akadnak”. Berzeviczy Gergelytől pedig, akinek a kilétén már eleve törhették a fejüket az illetékesek, s meglepődhetek tán, hogy kapcsolatban volt a magyar jakobinusok mozgalmával, s hogy az igazságtalan pereket névtelen röpiratban ítélte el, a felvilágosodáskori szereplőtől tehát az alábbiakat: „Munkámban sok van, ami tetszhetik az udvarnak, de van sok más is, ami visszatetszhetik néki. Másoknak talán még több nem lesz ínyére. Nem fogok tetszeni minden olvasónak, de nekem se tetszik minden olvasó”. Egyenes beszéd, öntörvényű megnyilatkozás. Az első kötetes kritikus üzenete az udvarnak, a mindenkorinak, s üzenete azoknak az olvasóknak, akik rögtön az udvarhoz fordulnak, ha nem tetszik nekik valami. És egyenes beszéd, az irodalomtörténeti pályá egészét tervként megalapozó a fülszövegé is. „Szerencsétlen ember vagyok, mert van egy kitörölhetetlen rögeszmém – vallja, egyszerre tágasra s szűkösre rajzolva az álmait, ekképpen: – Ha álmodom, csak azt: egyik reggel betoppanok valamelyik könyvesboltba, s uramisten, hinni sem akarok a szememnek: a világ bármely táján megjelent magyar könyv ott sorakozik a polcokon. Nem fejjel lefelé, nem a pult alatt,

nem szellemi dugáruként, táskából táskába, szatyorból szatyorba vándorolva, hanem tisztességgel, rendesen, ahogy az egy magyar könyvhöz illik”. Azóta, mind a mai napig, sőt ma még inkább, mint tegnap, alighanem csak nehéz álmai lehetnek, de hát álmodjon másról, celebekről s ne a könyvesboltokról. Mindenesetre a tegnap hirdett s ma is érvényes hitvallása így folytatódott. Tágabb lesz a magyar irodalom, ha Cs. Szabó László esszéi, Határ Győző drámakölteményei, Tűz Tamás, Vitéz György, Fáy Ferenc, Faludy György versei – s itt megállhatunk, levelezésük frissen megjelent gyűjteményére híva fel a figyelmet – és a párizsi Magyar Műhely alkotóinak, Nagy Pálnak és Papp Tibornak „vers-kép-objektjei”, Borbándi Gyula és Albert Pál irodalomtörténeti tanulmányai és kritikái olvasójukra találnak itthon. Ezt tartaná, írja ugyanitt, eszményi állapotnak. Ezért igyekszik igazodni Illyés Gyulának az egyetemes magyar irodalmat jellemző szép metaforájához, az *ötágú síphoz*. Azt tekintette tehát – mint az említett interjúban a rendszerváltozás után is nyomtatékosította – „példának, illetve feladatnak”, hogy összehangolja ama sípokat. Utóbb rádöbbenhetett azonban, hogy azzal a nemzeti klasszikusunkkal, Illyéssel, aki a szocializmus idején először mondta ki, hogy a magyarság a szomszéd államokban „már-már apartheid sorsban él” (*Válasz Herdernek és Adynak*), a demokrácia nem tudott mit kezdeni. Miközben metaforája – a „haza a magasban” – a magyarság, a nemzet lelki, szellemi egyesítésének jelszava lehetne, aközben a művelődéspolitikai (ha van ilyen) díjazza, ha a költőt, az olyan nagy versek szerzőjét, mint a *Bartók*, az *Árpád*, az *Egy mondat a zsarnokságról* s annyi más, ócsárolja valaki. Szakolczay mester – ahogy a baráti körében hívják – mintha idejekorán érezte volna (érezte is!) ezt a korforduló hozta veszélyt, hogy arra az *Alföldben* 1991-ben lezajlott vitára utaljak, amelyhez egyik kötete, *Korfurdaló* című írásával szólott hozzá, Szerdahelyi István írása, a *Köpnöyfordulón* miatt furcsálkodva. A *magyar irodalom története 1919-től napjainkig*, a kézikönyv 6. kötete megannyi „baklövése”, tévesztése – sorolta ezeket – alkalmából (s nem ürügyén!) ironikusan hangoztatta, hogy (az esztéta szavával) a „többpártállamnak” nyilván mások a szempontjai, mint a „pártállamnak”, de a halhatatlanságot kölcsönző elem stabil, mint valamely „kikezdehetetlen alap”. Úgy két évtized múltán, ám a Wass Albert fölbukkanása – az ő szava – mint „divatjelenség” nem múltán másról is értekezett. Arról, hogy ez a „csupán egyverses lírai életmű” – az egy vers: a „kivételes szépségű” *Üzenet haza* – „sokkal súlyosabb, összetettebb, elementárisabb költői összegzésektől” vonja el a figyelmet, s hogy az író iránti „lelkesültségünkben” alighanem „palástolni igyekszünk megannyi író sújtó feledékenységenket”.

Jól tudja persze, hogy többről, másról van szó, mint feledékenységről. Különben nem csodálkozott volna azon, hogy amikor (2001-ben) a kolozsvári *Korunk* körleveles kérdésére (melyik a XX. század tíz legszebb magyar verse) érkezett, „értéklíbilikókára” valló válaszok azt mutatták, hogy több „szavazó” nem tud elszakadni a szekértáborhoz való tartozás örömetől-gyötrelmétől, és ezért – mily ihletett a kép, „fényesíti a

tarlót, ahelyett, hogy a zöld vetést pártolná”. Anélkül, hogy megviselte volna, elviselte azokat a hosszú-hosszú időket, amikor úgy látszott, hogy „a posztmodern nyelvjáték eleve kiiktatja a kollektív identitásélmények, a nemzeti sorstapasztalatok jelentésbirodalmát”, ami a Szócs Gézára emlékező Bertha Zoltán „vágyvezérelt” véleménye szerint csak „múló babonának bizonyult”. Egyszer-kétszer-háromszor üdvözöltünk is indulatba jött – szelídebben szólva: hogy foldozhasson, égetett. Például amikor a Szegedy-Maszák Mihály felügyelte *Magyar irodalom történeteit* mélyrepülésnek látta, állítva: „Értékhibbantsága már-már gyalázat”. Bizonyítékai, érvei között szerepel, hogy Rejtő Jenő, az új „mesterségesen csiholt” értékangor futtatottja nem „sütkérezhet azon a teraszon, ahol egy Tersánszky Józsi, egy Karinthy vagy egy Tamási foglal helyet”. Pedig ő maga, Szakolczay Varga Lajos például a Lövinger, óh Lövinger, nagy benned a löinger” báját tudja értékelni, mi több, énekelni is tudná. (Egyszer, mikor úgy száz főnyi közönség előtt laudálhattam, isten bizony, dalra is fakadt a végén.) Az értéktelenség igénye, az elfogulatlanság mondat efféléket vele, ahogy akkor is, amikor Sütő Andrásról szólva, tőle kölcsönözve azt a címet ugratja a feltételezett olvasó szemé elé, hogy *Égő házban nem fészülködni kell, hanem tüzet oltani*. A posztmodern blablait emlegeti, a politika-irodalompolitika hóbörgőire céloz. Közöttük ott lehetnek ama magabiztos potentátok is, akik kétkednek Nagy László igazában, miszerint sorskérdésekről lehet játékosan is írni. S nem vennék magukra, ha az *ezüstfejú* (ha volna, aki nem tudná, Nagy Lászlót becézték így) a szemükbe mondaná: „borzongok azoktól, akiknek szája untalan nyűvi a legfenségesebb szavakat, hogy a nép és haza és emberiség”. Szakolczay is világosan fogalmaz *A ló áteshetik-e (saját) túlsó oldalára?* című esszéjében, állítván: „egy mű értékét sosem a szerzőjének ide- vagy odatartozása adja meg, hanem a benne átlényegített, csak így – egyedi formában, egyedi hangon – kimondható ’világ-egész’ hitelessége”. Ezért is hiheti őszintén: már nem élt hiába, ha (mert) megsimogathatta Kassák vagy a *Sorsszerűség, álmom, etika* című kötete legizgalmasabb fejezetének „hőse”, Nagy László ruháját. Azt kérdezi viszont a Sütő-könyv, az *Erdélyi változatlanságok* kapcsán: „Miféle akaratos nemzedékváltás történt, hogy Sütő (...) Romániában (Erdélyben) nem vagy alig kap hangot?” A mulasztások, méltánytalanságok listája bő. Az értéktisztelet, ami nála – nem úgy, mint ilyen, olyan oldali szószólók esetében – az értékek ismeretén alapul, sok mindenkit hiányoltathat vele. Páskándi Gézát az abszurdoidjaival, Székely Jánost a filozófiai töltetű drámáival, Kós Károlyt és Asztalos Istvánt, a különösen szeretett Jékely Zoltánt, Dsida Jenőt és Hervay Gizellát, töprengésre indítva: hová jut önismeretben és önszerveződésben az a nemzeti-nemzetiségi irodalom, kultúra, amelyik nem tudatosítja az értékeit. Emiatt nem egy esetben szomorúan állapít meg valamit, jobb kedvre derül viszont, amikor „a Nobel-díjat érdemlő regény”, a *Kő hull apadó kútba* kapcsán a szerző, Szilágyi István másik opuszáról, a *Hollóidőről* elmondhatja, hogy a „legmaibb mű”, s hogy aki a történetét, a fordulatos cselekményén túl a szimbólumvilága mögé lát, az „olyan ér-

tékkal fog gazdagodni, mintha az *Emberi színjátékot* olvasta volna”. Szavainak hitelét kritikusai alapállása szavatolja: az értékeknek nemcsak a csúcstól mer és tud beszélni, hanem a hibbantságáról is. Ismét Bertha Zoltán szavaival: „a kritikai tárgyilagosság és a felfedező, értékelő, értékelő entuziazmus” egyaránt jellemzi, mert – most meg beszélgető- és szerkesztőtársát, Kődöböcz Gábort idézve – olyan „öntörvényű, szuverén, a Németh László-i léleklángra és saját növéstervére figyelő ember, aki a misszióként megélt munkavégzés közben a konfliktusokat is becsülettel vállalja”.

Végezetül a magasztosan komoly kijelentéseket követően jó lenne tudni, hogy a kötetben, a *Párbeszéd* és *perbeszéd*ben is közölt beszélgetés címébe emelt kérdésre, *Felparcellázható-e a comberdő?*, mi a válasza. S hogy ez összefügg-e a terveivel, hisz előtte a nyílt tér, előtte a pálya, s úgy éreztethetjük vele, eljött az ideje kisebbség-konceptiója gazdagításának, színesítésének. Elég csak arra gondolni, hogy ma, széke foglalásával szinte teljesen egy időben kezdődik valahol (Újvidéken) egy konferencia *Kisebbség az irodalomban* címmel, ahol előadások hangzanak el például a Máság és identitásról, aztán *Az érzékenyítés groteszk formáiról*. Ha tíz év múlva, ahogy ezt az elején említettem, lenne szerencsém ismét laudálni, biztos elérzékenyülnék, tapasztalván a „nemzeti sorskérdések jelentésbirodalmának” omlatag voltát. Akár tetszik ez majd – lásd a Berzeviczy-mottót – az udvarnak, akár visszatetszőnek találja.

Karneváli figurák foo kutyával (1998, mázatlan porcelán)

Aknay Tibor

Valahányszor...

Valahányszor hiányzik,
szavakból rakom
össze arcát.
Ahová kell, oda
jó sok csendet teszek,
hogy a szavaknak
legyen idejük
pontosan kifejezni,
amit szeretnék.
Ha mindezzel végeztem,
rájövök, hogy hiába,
mert Anyám arcán
a vonásokat nem
a pontosság segít
megörökíteni,
hanem a szinte
véletlenszerű
emlék-leletek,
ahogyan ajtót nyitott,
ahogyan átölelt,
ahogyan engedte,
hogy habzsoljam
a napokkal fogyó erejét,
és sohasem kérte számon,
miből mennyit adott,
mert neki a
teljesség volt
a mértéke.
Nem tudott
töredékesen szeretni,
mert anya volt.
Az egyetlen.

Végül

Amíg élek,
létezem,
azután meg
ég velem!
Vagyok, s voltam,
de leszek...?
Majd üzenek,
ha lehet.

Az utca most

A gesztenyegyertyákat
leszaggatta a szél,
az utca most pártában
maradt menyasszony
virágos ravatala.
A nedves ágakon
az idő árvái,
kicsi fénycseppek
dideregnek.

Mégis

A világ-csend szobában
visszhangtalan süket a szó.

Kérdésünk sincs,
válasz sem várható.

Valami gravitáció kellene,
valami szabadság-vonzás
hogy ne súlytalan
szóközök legyünk
az időtlen jelenben.

Önmagunkat kérdezve
csak saját lélekhasadásos
válaszainkat halljuk
és nem vagyunk
sem többek, sem jobbak
az éji folyó csillagánál.

Képmás arcunkról
megbélyegzettségünket.
mégis letörli
– mert eljön – a hajnal.

Mint ki

bíbor alkonyon mereng

Mint ki *bíbor alkonyon mereng*,
úgy vesz körül a csend:
távolról jön, messzire néz,
és részemmé lesz az egész.

Mint ki *bíbor alkonyon mereng*,
keresem magam idebent:
a gyermeket, a hirtelen kamaszt,
mindig mást és mindig ugyanazt.

Mint ki *bíbor alkonyon mereng*,
és isteneknek földi mása itt,
beköltözik lelkembe a rend,
és csend szálakból szövö álmaikat.

Július

Mint másnapos, szelíd garázda,
ki rosszkedvét már-már lerázta,
nyújtózkodik, húzva az időt,
az árnyas rézsún a délelőtt.

Utcakép este

Mint kortalan dáma
– bálba készülő –
kin nem fog sem valós,
sem képzelt idő,
füst és pára mögé
úgy rejti arcát
a kis utcán túl
sejlő magasság.

Egy Hager Ritta-kárpitra

A világ zaját
csenddel szövi át,
hogyan elhiggye
létét a világ.

Kezdődik hát

Az éjszakából
már kiharapott
egy darabot
a Nap,
és tüzes csikóként
rúgja szét
a hajnal oldalát.
Lét s nemlét között
kezdődik hát
az örökös derbi:
de lehet-e nyerni?

Intés

Ha az kell, legyél lármafa,
hazug világnak igaza,
gyilkosok között ölelés,
dogmákban vállalt tévedés,
törött tükörben tiszta arc,
jövőt vajúdo szép kudarc,
proféták nyelve-parazsa,
lobogj hát, lánggal, lármafa!

Androméda megszabadítása (2010, kőcserep)

Szakolczay Lajos

A kerámia forradalmára

Schrammel Imre életmű-albumáról

A magyar kerámiának – Gorka Gézától Németh Jánosig és Gádor Istvántól Csekovszky Árpádig – voltak és vannak nagy egyéniségei. Ám olyan egyetlen egy sem volt, aki a *föld és tűz* imádatában fölforgatta volna – sok nyugati művészt is megelőzve – a világot. Schrammel Imre, mert véghetetlenül öntörvényű, ilyen alkotó. „Hatalmas életműve folyamatos, gyöttrődő, kételkedő, kérdező, sohasem megnyugvó párbeszéd a földdel, az agyaggal” – írja Kernács Gabriella, az életmű-album tanulmányának és interjújának készítője. Ugyanó: keramikusművésznünk számára „szinte mágikus jelentőségű a föld megérintése”.

A művész munka közben

Egy Isten szakadt volna ide közénk, nem az égből leszállva, ám a föld (Föld) gyomrából irdatlan, fölfelé lökő dinamikával kirobbanva, hogy igazságot tegyen (jóllehet a szépségnek – Schrammel szerint „a repedés (is) szép” – sok igazság sarka van) művészeti vitáinkban, magyarán *dolgainkban*? Mindig a magányosok, a mindennel szembezállók útját járva, a kerámia (porcelán, samott) kiismerhetetlen törvényeit kutatva.

Ütközései is innen datálódnak. Ha nem akart volna izgalmat kelteni (egyek szerint törve-zúzva) a korábban elfogadott szép (Kovács Margitot direkt nem említettem) táborában, és a kísérletek helyett – életfilozófiája: *nyomhagyás* – beleolvadt volna a hagyományos formavilágba, nyilván nincs az a sok, innen-onnan (a főiskoláról, a Herendi Porcelángyárból stb.) való „kirúgás”, „eltávolítás”. Volt, ahonnan az absztrakció oda nem illő volta, idegensége miatt kellett távoznia, volt, ahonnan – holott gyönyörűek a külföld is csodálta porcelán levesestáljai a rajtuk ülő figurákkal – az absztrakttal szembeálló harlekini szép bűbája miatt (hogy mennyi pénzt veszített evvel Herend, az leírhatatlan).

Egyénisége, magatartása, modora volt a zavaró vagy véghetetlen nyíltsága? Ahogyan a *semmiből* – se anyag, se technika, se megfelelő munkakörülmények – az újdonság akarta megteremteni? (1969 – Siklós, első Kerámia Szimpózium). Persze mindehhez már többé-kevésbé megvoltak az „előtanulmányok”. Ha itthon nem lehetett külföldi modern képzőművészeti könyvekhez, albumokhoz hozzájutni, ott volt többek között a Bartók és Kodály ígéretében épült Korniss Dezső és Vajda Lajos Szentendrői mint magyar modernség, magatartáspont, és ott az Iparterv fiataljainak a politikával is szembemenő bátorsága (*Szüirenon*, 1969).

Schrammel mitikus erővel képviselt monomániája, az életmű legbizarrabb dolgai is ettől csodálatosak, a *Naplójából* ugyancsak kitűnik: „A négy arisztotelészi elem: a levegő, a víz, a föld és a tűz újragondolása kínálhat valamit a művészet számára”. Nem tud, és nem is akar ettől az általa filozofikus mélységűnek tartott *alapigazságtól* szabadulni. Ha igaz, amit Kernács ír, hogy 1969 „az egyéni és csoportos lázadások éve” volt, vagyis a „magyar kerámia forradalma”, akkor művészünk – kiállása szerint is – valódi forradalmár volt.

1971-ben Faenzában plasztikai nagydíjat kap (Premio Ravenna) – a művésszel folytatott életrajzi beszélgetésből kitűnik, hogy milyen csalfinta módon lépte át a magyar zsűri határozatát –, 1974-ben ugyanott aranyéremmel jutalmazták. Hogy mindezen korai elismerés kárpótolt-e az olyasféle gyalázatokért, mint a Budapesti Történeti Múzeum falán lévő 1967-es relief (absztrakt kompozíció) leveretése – a végrehajtásra épp azok közül a munkások közül választottak ki kettőt „szabadnapra” (1976-ot írunk), akik vele együtt a Váci Művelődési Ház domborművét építették –, nem tudhatni. Abszurd művelődéspolitikai, abszurd, nem is egyszer az egyik a másnak ellentmondó világ! Ha a költészet megmagyaráz valamit, hát tessék! „Döngő dobütésekkel szóló szenedélyszínpad a váci relief.” És a másik absztrakt mű miért nem az?

Belelő, belelövet szobraiba, hogy a tátongó sebek, akárcsak Krisztus és a világ sebei, formakülönlegességként hozzáadjanak valamit a szép rút szenvedélményéhez. Kitűnő terve szerint – kár, hogy nem valósult meg – a *Minden Dunába vesztett mártír emlékére* című kompozíció szétlőtt porcelán oszlopokból állt volna. A Rába-parti iszap hordalékait is – „mintha valami lelki áradás vetné partra őket” – alapanyagként használja szobraiban. A *Trianoi Pieta* fájdalmas ruharedő-halmaza mi mást mondana – kiáltana! –, mint „csonkolt fej, csonkolt végtagok, csonkolt ország”. Direktben ugyan sosem politizál, jóllehet a Brezsnyev-pofázatot mutató pávián – „minden állatba mind a mai napig belelátok valakit” – ennek ellenkezőjéről tanúskodik, nem tudja feledni 1956-ot, a likassá lőtt házak égre kiáltó sebhelyeit, a vonulásuk (a Petőfi-szobortól a Bem-szoborig) igazát. Szinte versszerű *Naplóját* írván fokról-fokra jobb, igazabb embernek érzi magát. A méretre is hatalmas „sodró erejű váci őskép-relief” épp ugyanazon igazság megtestesítője, mint a 32 cm átmérőjű kőcserep, a *Rigó*.

Madárcsontváz a vörösre égetett samottban? Igen, döbbenetes költészettel. „Nekem

az a feladatom – szintén a *Naplójából* idézek –, hogy anyagaimmal és eszközeimmel közelebb kerüljek a halálélmény emberi megértéséhez.” Nem véletlen, hogy a *Pompeji figurák*, vagyis „az utolsó pillanat görcsébe fagyott testek”, ugyancsak ezt segítik elő. Honnan az életre pislantás ereje? (Mert végső soron a legbrutálisabbnak tetsző torzóban, „testnyomatban” is ez a lét fölötti lét öröme testesül meg.) Az alkotási vágy, ritka esetben a performance-nak is tekinthető nyomhagyás kimutatásának a kívánalmából. (A kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdióban a művész beleugrott a földre dobott agyagba.) *A föld és tűz* fölkenntjének még letagadnia sem kell ezt az avantgárd, vagy ahhoz közeli gesztust, hiszen élete a *jelet hagyni* ígázatában – Kernács Gabriella nem véletlenül idézte Kondor Béla egyik versét (*Angyal, ördög, költő*) – teljesedett ki.

Ha a nálunk klasszikus *Kőműves Kelemenné* mint mítosz, mint szimbólum az idegnek nem mond semmit, a keramikus kinyitja az értelmezés ajtaját és *Kapura* változtatja. A tanulmányíró fölöttébb örömmel nyugtázza az ily módon tágas Schrammel Imre-i összetettséget. „A *Kapuk-sorozat* darabjai idézik Stonehenge, Newgrange kőtömbjeit, a mykénei oroszlános kaput, idéznek timpanonokba feszülő görög szoborcsoportokat, összekapcsolják mindezt a 20–21. századi ember csonkolásos halott-élményeivel, szorongásával.” És az alkotónak még ezen túl is van újdonsága. „Schrammel labirintus nélküli Minótauroszt teremt, kiszabadítja a sötétből” – olvashatjuk a jellemzésben. De itt is szolgál újdonsággal: alakja „humoros, groteszk inkább, mint ijesztő”.

A pályaösszegzés gondolatisága és az életmű (legalábbis Kernács szerinti) kötődései megannyi elemzés révén úgy válnak egyre láthatóbbá, ha megidéztenek azon klasszikusok: írók, művészek, szakemberek – itt is a költők viszik a prímet –, akiknek aforisztikus világkockái, a műveikből kiemelt részletek lámpásként szolgálnak a schrammeli anyag- és formaeldorádó megvilágítására. Ha az impozáns névsorból csupán pár nevet írok ide, akkor is észlelhetővé válik a rokonlelkeket és rokonmeglátásokat gondolatáruzenállá emelő tanulmányíró lelki s szellemi gazdagsága: Lao-ce, Tatlin, Jung, Baudelaire, Verlaine, Zola, Arany János, Kondor Béla, Pollock, Vilt Tibor, Németh Lajos, Ady Endre, József Attila, Juhász Ferenc, Vas István, Nagy Gáspár. És egy unikum: az elemző a *Kopár sziget* című filmremekhez hasonlítja keramikusunk „földanyaggal folytatott több mint fél évszázados párbeszédét”. (A monografikus tanulmányt Wehner Tibor jegyzete egészíti ki.)

Bár a pályakép az elemzéseken kívül több személyes dolgot is közöl, igazán csak a művésszel folytatott beszélgetésből (2007–2008) derül ki, hogy minő drámai életút van Schrammel mögött. A háborús gyermekkor, a tizenhárom éves gyermek apakeresése, Sopron szavazás útján való megmentése – nagyapját Ausztria kitagadta –, az 1956-os Kossuth téri sortűz, Borsos Miklós, akit mesterének tekintett, a főiskoláról való kirúgása, műveinek meggyalázása, Schubert Ernő igazgató dicstelen cselekedete: összetette a klasszikus gipszmásolatárat. Hihetetlenül gazdag ez az emberi portré, mert a művészlét embersége kerül a fókuszba. Megtudjuk, hogy az ötvösből miként lett ke-

ramikus, mely erősen kötődött a Magyar Iparművészeti Főiskola tanáraihoz, a római iskolás Győry Dezsőhöz és a már említett Borsos Miklóshoz, hogy miként rokkant bele a kitűnő rajztanár, Schey Ferenc – 1956 volt a bűne – a főiskoláról való eltávolításába.

A színes mesélőkedv – szerencsére – nemcsak a rossz, sokszor megalázó élményeket, helyzeteket hozza elő, hanem néhány vígságos dolgot is. Miért nem hagyta el az országot? „Nagy Jóskaival eljutottunk Kelenföldre, megállapítottuk, hogy esik az eső, és esőben nem disszidálunk.” Ám a csúcs, talán csupán Örkény tudott ilyen ördögi groteszket papírra vetni, a fodrásból független párttitkárrá vált G. E. – miért kell a nevet titkolni? – gyászközönség előtti nagyjelenete. Sztálin halálakor összeomlott, sírt, ám név szerint Rákosit siratta. Amikor észrevette tévedését, már megfagyott a léghő. A belső sípok zárva voltak, senki sem mert nevetni.

És a faenzai nagydíj története? Minden pályázónak 10 darab művet kellett beadnia, és a hazai zsűri döntött, hogy melyik öt kerüljön ki. Schrammel tudatosan öt rontott és öt kitűnő munkát csinált. Nem volt szerencséje, a válogató zsűri épp a rosszakat ítélte külföldi beadásra. A bátor, furfangtól sem visszariadó keramikus egy különös pillanatban a raktárban a szobrokon lévő „ítélkező” papírokat kicserélte, s így a honi tudorok által kiselejtezett alkotások utaztak. Valójában evvel a csellel jutott a plasztikai díjhoz.

Büszke volt katedrájára – „az én életemben az oktatás központi szerepet játszik” –, hiszen 1952 és 2003 között a főiskolán minden szerepet betöltött: növendék, tanársegéd, adjunktus, docens, rektor.

Ha föl villantom a beszélgetés fejezeteinek-témáinak a címeit – *Nyomhagyás, Madárnyomatok, Hordalékok, Pompeji figurák, Torzók, Csendéletek, Állatszobrok, Herend, karneváli figurák, Nemzeti Színház kariatidái stb.* –, már előttünk az a pompázatos, esztétikai, technikai gazdagság, amely a négy alapelemet („ezek nélkül meg sem tudok mozdulni”), a tüzet, a földet, a vizet és a levegőt szinte az égig emelte. Technikai újdonsága? „A kerámiareliefet nem szabad úgy kezelni, mint a képet. A föld lent van, és ami lent van, az ahhoz való viszonyunk más.”

Avval, hogy kijutott a műteremből, akárcsak a természetet választó plein-air festők, a szabadságot választotta. A légzés szabadságát. Madame Coullery, a Nemzetközi Kerámia Akadémia főtitkára úgy véli, emlékezik Schrammel, hogy „az én munkáimon lehet a legvilágosabban látni azt a kelet-európai meggyötörtséget és frusztráltságot, ami szerintük Kelet-Európában a népeket jellemzi”. Vagyis, „nálunk inkább a kétségbeesés dominál”.

A monografikus életmű-album két hatalmas egysége valódi arcképet formáz.

Nélkülözhetetlen pályaképet, művészeti, alkotástörténeti, technikai adalékok arzenálját. Mindezt a 49. és 178. oldal közötti *Képgaléria* hitelesíti. Végiglapozva a minden porcikájában döndülő *anyagszínház* lapjait, a szépre, meghökkentőre ittas szem nem győz csodálkozni, hát ilyen is lehetséges? Mit emeljek ide ebből a különleges, anyagra, formavilágra sokszínűen összetett csodavilágból?

A virtuóz rajztudás, lásd a *Napló* elegáns lapjait, amint a *lélegző vonal* a tanulmányokban, vázlatrajzokban megteremti – hol egyvonalas grafikaként (*Vázlatok az Aeros cirkuszból* – 1958), hol színdús pompával (*Álarcos lány – Salambo; Madáristentnő* – mindkettő luszter-terv, 2014) – az életérzés-boldogság auráját, elengedhetetlen bármily anyagból előhívott műremek számára. A teremtés alapfokozatának számít.

A biblikus, mitologikus, a reneszánsznak ki tudja mely (és hány) ajtaját nyitogató műveltségélmény éppúgy teremtő erő, mint a szinte szentté avatott természet hordalékainak, eme különleges talált tárgyakkal (madárcsontvázaknak stb.) bármely darabja. Minótauroszt többnyire szerelmes, ugyanakkor groteszk pózban csaknem mindenütt föltűnik. Mintha ő lenne az erotika hajtószíja. Tehát a kellemnek és a szépségnek ő az egyik gyökere (*Minótauroszt és kedvese* – 1991, raku; *Incselkedők* – 2005, kőcserep; *Putifárné* – 2005, vörös kőcserep; *Flört* – 2010, kőcserep; *Imádat* – 2016, kőcserep).

Ha Schrammel nem foglalkoznék politikával, honnan volna két ragyogó művének, a megcsavart testű, szenvedő Krisztust hordozó *Ecce homo – Jerzy Popieluszko emlékére* készült rakunak (1984), illetve a térdelő pózban ünnepi csöndet sugalló *Iphigénia feláldozása – Magyarország az EU-ban* (2010, kőcserep) című kompozíciónak indítólökése? Mert ha a roncsolás lehet kultikus szépség hordozója (*Ellentmondás* – 2012, kőcserep), akkor a commedia dell'arte-t idéző önfeledt vígság, a csörgősipka mint búfeledtető életerő, hogyan lenne az (*Leveses tál bohóccal és bohóclánnyal* – 1998, porcelán; *Karneváli csoport* – 1999, porcelán, mindkettő festője Pető Attila). Hogy mindezen színesség ellenkezője, a máz nélküli porcelán, szinte profán oltárképként, mitől világít (*Karneváli figurák foo kuttyával* – 1998), az maga a kiismerhetetlen, csupán a művészi kifejezőerő ihlette csoda.

Az elmúlás – paradox – ünnepét mi sugallhatná jobban, mint a halott madarak csontvázait fókuszba emelő kis reliefek vörös izzása (*Bagoly* – 1977, samott; *Dankasirály* – 1980, samott; *Rigó* – 2013, kőcserep)? S a portrék jellegzetességei? *Király és királyné* (1992, samott) – egy arcformában kettő arc. *Öreg paraszttasszony* (2002, raku) – befelé néző, megszenvedett nyugodtság. *Siratóasszony* (2013, kőcserep) – minden ároknál kifejezőbb fájdalom mélységei.

A korai időszakokban a konstruktív formák is izgatták a művészt – *Kocka betűkkel* (1978, porcelán), *Szerelmespár* (1974, porcelán), *Öllező forma* (1974, samott) –, ám később az organikus „lobogás”, az erotikáért és a szabadságért lélegző emberi test hullámmozgása ragadta magával (*Párbeszéd* – 2006, vörös kőcserep; *Dombormű* – 1986, samott; *Törzso III.* – 1990, raku; *Árnyak* – 1993, kőcserep; *Eladó lányok* – 2006, *Leányvásár* – 2013 – mindkettő kőcserep).

A monografikus életmű-albumot hihetetlenül pontos *Függelék* zárja (életrajzi adatok, publikációk, filmek, kiállítások, közgyűjtemény, irodalom stb.). A könyv éke a művészi fotók arzenálja. Áment Gellért és Széleányi Károly megsüvegezendő.

(MMA Kiadó, Budapest, 2021)

Fellinger Károly

Csendélet halottakkal

Ködöböcz Gábornak

Az Egri-járás települései

Bátor

Bátori Nagyoldal,
tölgyes, égerliget,
csodálatos látvány,
nem láttál még ilyet.

Bátor ott mindenki,
gőgösen nem hencge,
falu védőszentje
jó Szent Imre hercege.

Falnak megy a szamar,
reszket szegény pára,
nem vak az, csak bátor,
mondja a gazdája.

Egy bugris suhancnak,
kúszva csillagfényen,
csintalanságokon
jár az esze éppen.

A Fiastyúk alá
dugja, az áldóját,
fekete tyúkocska
hófehér tojását.

Ha kikel a csibe,
iglic lesz, ha mondom,
előbb csak teljesít,
később már parancsol.

Méhkas lesz az égbolt,
kárál a Fiastyúk,
kikelhettem volna
inkább egy rút hattyút.

Egerbocs

Egerbocs faluban, kérem,
az a megszokott állapot,
ha felrúgnak is a pályán,
elnézést kérsz, bocsánatot.

Akitől szalonnát lopnak,
lóhalálában fut, siet,
annak, aki meglopta őt,
hagymát visz, meg friss kenyeret.

Furcsállja a sok hevesi,
hogy történt feljűk ilyen,
nem lehet így megbízniuk
többé bizony már senkiben.

Heves megyében az arcról
eltűnik a mosoly, derű,
arrafelé minden ember
hevesebb vérmérsékletű.

Nagytálya

Örül, kacag
víg Nagytálya,
aprócska, mint
a meggy mag,
mondjanak ma
bármit is rá,
a nevében
ott a nagy.

Lámpalázás
a telihold,
bűvészkedő
jóbarát,
meglátjuk, hogy
sikerül-e
eltüntetni
önmagát.

Egerbakta

Vakablakos Egerbaktán
a szép jövő andalog,
baktat jobbra, baktat balra,
lekési a holnapot.

Kaptárköves Egerbaktán
a múlt vissza nem köszön,
ellopták a vaskalapját
egy hete, csütörtökön.

Egercsehi

Egercsehin éjjel az eb
vonyít, csehel, csahol,
udvarán a vén telihold
sátrat állít, pakol.

Göcsörtös fát óvja, védi
tövise, gyökere,
nem egykönnyen boldogul így
a gőgös szél vele.

Egercsehin jött világra,
esküszöm az égre,
Kossuth-díjas Avar István,
a Nemzet színésze.

Megszólják a dolgos szegényt,
hogya faragatlan.
Nehezebb a fát eltörni,
ha kérge rajta van.

Hevesaranyos

Aranyosi patakparthoz
Lucifer jár hajnalonta,
beleesett jegygyűrűje,
drágább ékszer nincs, ha mondja.

Megmártózik fogvacogva,
ne legyen nagyobb galiba,
ha a romák megtalálják,
rájönnek, hogy vaskarika.

Andornaktálya

Eger-patak, Bükk-vidék,
gyönyörű a tája,
a legszebb szőlőszeme
kis Andornaktálya.

Kalandvagyó vallonok
vagy kilencszáz éve
szőlőt telepíteni
jöttek e vidékre.

Hüvös pincerendszere
Miskolcig elvezet,
barlanglakásaiban
találd meg a helyed.

Mocsáry-kastélyáról
Andorok regélnek,
ha meglátod, fia vagy
a jószerencsének.

Egerszólát

Szóláti olasz rizlingje
fehérboroknak királya,
bármennyit is iszik a férj,
az asszonya hazavárja.

Fahordóban erjed, érik,
hangosabb tőle a nóta,
akkor lesz a legjobb a bor,
minél kisebb a hordója.

Feldebrő

Feldebrőn a legjobb nedű
a Debrői hárslevelű.
Hársfa alatt van egy asztal,
koccintgatok a vén pappal.

Nyakas egy falu Feldebrő,
mindenkin van zöld nyakkendő.
Legtöbb fája bükk, fenyő, tölgy,
széles, lapos fenekű völgy.

Szent Márton-temploma óda,
jelen van ott Bizánc, Róma.
Körüllengi a gyász szele,
Aba nemzetség sírhelye.

Altemplomba lépcső vezet,
kézenfog az emlékezet.
Freskó Krisztus, Káin, Ábel
szemedbe néz, ne fussál el.

Felsőtárkány

Felsőtárkány kitért kapu,
a Bükk nyugati kapuja,
Gyönyörvölgynek, kastélykertnek,
Barkóczy püspök volt ura.

Tóvá duzzasztották egykor
a bővizű Szikla-forrást,
az erdei kisvasúttal
hív a vidék, hogy te is lásd.

A Vár-hegyen földvár állott,
megvan annak még a nyoma,
papírsarkányt eregethet,
aki gyalog eljut oda.

Demjén

Pütkösd-hegy aljában fekszik
Demjén község, meg van írva,
árnyékát is átugorja,
ha a jövő kelti, hívja.

Mozgásszervi betegségben
aki szenved, ide eljő,
Demjéni Termál Völgy várja,
csodálatos, észveszejtő.

Wellness központ, több gyógyszálló,
gyógyul a nép egykettőre,
itt van Közép-Európa
legnagyobb barlangfürdője.

Kerecsend

Kápolnai csata előtt
itt gyűjtött a honvéd erőt,
gyülekezett, várt a sereg,
mindenki keresztet vetett.

Kerecsendről csupán annyi,
érdemes csendben maradni.
Ördög alszik az asztagban,
ha felébred, akkor baj van.

Szerény ember lakik erre,
nem visz semmit soha perre.
De mi lenne, ha ma mégis
elsülne a kapanyél is?

Maklár

Rosszindulatú vaklárma,
hogy nem fejlődik Maklár ma.
Eger-patak szeli ketté,
Nagytálya ül Maklár mellé.

A maklári búcsú áldás,
azt is mondhatnánk, salátás,
rendjén van a dolog néha,
mint Makláron a friss széna.

Hol dombnyúlvány, hol meg síkság,
jellemző a kétarcúság,
többször pusztult, de égi jel,
főnixmadárként támad fel.

Egerszalók

Laskó-patak völgyében
Egerszalók pihen,
számolja a virágok
szirmait szelíden.

Betyárbújó, Kőbújó,
csinos Menyecske-hegy,
ezek bizony kaptárkő
híres lelőhelyek.

Gyógyfürdője, Sósdombja
ritkaságszámba megy,
a víztározójában
harcsa, süllő, keszeg.

Barlanglakás skanzenje
vendégcsalogató,
az egylyukú kőhídon
szelfit készít Kató.

Noszvaj

Noszvaj község szép otthona
Kánya-patak völgye,
ellenségét vigye kánya
magával örökre.

Tejben-vajban fürödhet a
visszajáró vendég,
aki itt volt, annak Noszvaj
szívhez szóló emlék.

A boráról ismerszik meg
igazán az ember,
pokolra kerül Noszvajon,
aki élni nem mer.

Novaj

Hűen vigyázza ma Novajt
tudós Katyi keresztje,
látta ő a halottakat
reggel, délben, meg este.

Gárdonyi is már megírta,
nagy volt annak visszhangja,
a halottlátó asszonyoság
szorgos volt, mint a hangya.

Reméléskor farsang farkán
a férfi kéz fekete,
lányos házba vándorolva
szívük tavasszal tele.

Bekormozzák a lány arcát,
szappan kell, mindenáron,
korom mellett átkot, rontást
le mos a lány magáról.

Reméléskor a legénynek,
jár a bejgli, benne mák,
megtarthatják az utolsó
nagy farsangi lakomát.

Szúcs

Szúcs községnek határában
állott kis Boroznok,
fenőkőnek való kőzet
ahogy hírlik, volt ott.

Mátra és a Bükk-vidék közt
jól megnőtt a kender,
Bagollyukban barnaszemet
bányászott az ember.

Szúcs mesterek zsörtölődnek,
arcuk vörös, csúnya,
elírták a falu nevét
egykor Szúcsról Szúcsra.

Tarnaszentmária

Fejedelmi temetkező-
helynek épült a temploma,
eredeti formájában
hagyta Tarnaszentmária.

Szalagfonatos csomódísz
van a külső fal oldalán,
bajelhárítónak tartják,
de ez inkább örök talány.

Faloszlopok díszítését
áhitattal öröm nézni,
a honfoglaló magyarok
világát is megidézi.

Szent István korában épült,
csoda, hogy megmaradt épnek,
fölötte a csillagok is
alázattal, csendben égnék.

Verpelét

Vulkáni kúpja a Vár-hegy,
csúcsára tanösvény vezet,
csodálatos fent a látvány,
fújja a szél kitért kezéd.

Láthatod a Tarna völgyét,
a Mátra vonulatait,
elmondanád, hogy mit érzel,
de nincsenek rá szavaid.

Kovácsműhelyes Verpelét,
Kovács Kati szülőhelye,
széllal énekel most duót,
áldás, békesség van vele.

Ostoros

Gárdonyinak, s fiainak
telke volt a faluban,
békére és csendre lelték
Ostoroson csakugyan.

Helyi bíróról mintázott
Göre Gábor alakja,
ostorosi figuráktól
hemzseg számos novella.

Ostoros-patak vizéről
kapta nevét a község,
számos ostorcsapás érte,
háború meg földrengés.

Az Élő-hegy legtetjén,
török uralom alatt,
elkészült a csúnya munka,
mementóként megmaradt.

Szarvaskő

Vadászok és hű kutyáik
szarvast vettek üldözőbe,
érezte a szegény állat,
nem vezet út több előre.

Elérve a sziklacsúcsot,
a mélység már nagyon várta,
ahol levetette magát,
felépült Szarvaskő vára.

A vár alatt, mint a gomba,
kinőttek a pici kunyhók,
Szarvaskő-aljának mondták
a falut az írástudók.

A Bükk-hegység legszebb helye,
Szarvaskőnek lelke szálldos,
alagút, bérc, völgy meg szurdok
vezet el a boldogsághoz.

Eger

Eger szép városa kilencvenegy évig
az oszmán birodalomnak volt a része,
vilajet székhely, minaretje ma is áll,
mégse ez jut róla a magyar eszébe.

Nekem a nemzeti függetlenség örök
jelképe a vár, a dicső győzelemé,
az utókor Dobó István nevét zengve
ünnepel, letérdelve egy kereszt elé.

A megkérdőjelezhetetlen egységet
hozta el Eger, az együvé tartozást,
évekre rá Balassi Bálint jött ide
hős vitéznek, hogy is tehetett volna mást.

Pedig a győztes csata után pár évvel,
hiába volt osztrák csapat a közelben,
az újjáépített vár elesett, tudom,
hiába védték három hétig lelkesen.

Eger szép városa kilencvenegy évig
az oszmán birodalomnak volt a része,
vilajet székhely, minaretje ma is áll,
mégse ez jut róla a magyar eszébe.

Ködöböcz Gábor

„Mert a szeretet a látás! / Mert a látás a szeretet!”

Anga Mária búcsúztatása Zagyvarékason

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Kedves Családtagok, Barátok és Munkatársak!

Szomorú szívvel és megrendült lélekkel állok Anga Mária testvérünk hamvai előtt, hogy a Magyar Írószövetség, az *Agria* folyóirat és kis családom nevében végső búcsút vegyek a mindannyiunk által tisztelve szeretett drága halottunktól. Tőled, drága Marika, aki minden körülmények között tudtad, hogy fény és öröklét a szolgálat, s ennek megfelelően az elhívott és elhivatott emberek hitével élted az életed. A földi hívságokkal mit sem törődve, mindvégig a léleklángra figyelve. Jól tudván azt, hogy a valóban fontos és mélyreható dolgok odabent, a lélekben dőlnek el. A szeretet mindenhatóságán alapuló óvodapedagógusi és írói hitvallásodról mindig Juhász Ferenc tanítása jut eszembe: „Mert a szeretet a látás! / Mert a látás a szeretet! / Mert a szeretet a Minden! / Mert a szeretet a nem-látható / mégis tapintható Isten!”

Mintegy három évtizedre visszatekintő barátságunkra és munkatársi kapcsolatunkra gondolva s egyszersmind a hatalmas veszteséggel szembesülve az eleinktől tanult szállóigébe próbálok kapaszkodni: nem mindenestül halunk meg. Földi pályánk véget ér, lelkünket visszaadjuk az Úrnak, de higgyük, hogy jobbik részünk megmarad; a jó cselekedetekben és művekben testet öltött életpéldánk soha nem múlhat el. Anga Mária legszebb lelki energiákból születő művészi-emberi üzenetei mind egy irányba mutatnak: az élet egy nagy iskola, melynek voltaképpen egyetlenegy tantárgya van, nevezetesen hogy megtanuljunk szeretni. Az írások zöme a legfőbb titokról lebbenti föl a fátylat: a jóság, a lelki szépség, a törekvés, az odaadás és szeretet igazgyöngyei által miként lehetnének őszintén boldogok.

A József Attila által „vagyonos Atyánk”-nak nevezett Arany János *Sejtelem* című versében ezt olvashatjuk: „Életem hatvanhatodik évébe / Köt engemet a jó Isten kévébe, / Betakarít régi rakott csűrébe, / Vet helyemre más gabonát cserébe.” A különös egyezésem túl – Anga Máriát is hatvanhatodik életévében szólította el az Úr – arra gondolok, hogy a szerető szívvel és gazdag talentummal megáldott testvérünk mennyi, de mennyi értékes művet adhatott volna még a magyar irodalomnak. Miközben persze jól tudom, hogy rendkívüli értékeket kigyöngyöző életművében – a versek és mesék által – mindvégig művelte a csodát. A belefeledkezés örömeivel és szeretetteljes mágiával megajándékozó kötetei (*Az álmodó őrző párnácska*, 1996; *Hajnalt teríték ágyamon*, 1997; *Ki vasalja ki a katicabogárcák szárnyait?*, 2000; A

bicegő hintaló, 2004; *Az aranypatájú kiscsíkó*, 2011; *Zarándokidő*, 2015) szemernyi kétséget sem hagynak afelől, hogy a kortárs magyar irodalom egyik legeredetibb és legfigyelemreméltóbb alkotóját tisztelhetjük Anga Mária személyében. Ezt az állítást az *Agria* folyóiratban megjelent száznál is több verse és jó néhány emlékezetes szépségű meséje még inkább alátámasztja. Itt említem meg, hogy a részben vagy egészben általa életre hívott gyermeklapok (*Lurkó; Facsiga; Zizi Magazin; Hétmérföld*) mellett kezdetől fogva főmunkatársa volt az *Agriának*, s ebbéli minőségében is maradandóan beírta nevét az egri kultúra legnagyobbjai közé.

Anga Mária kivételes kvalitásait jelzi, hogy nagy visszhangot kiváltó könyveit olyan nemzetközi hírű mesterek illusztrálták, mint Jankovics Marcell és Kokas Ignác. Meseírói és költői erényeiről, összetéveszthetetlenül egyéni, karakteres világról Csoóri Sándortól és Nagy Gáspártól kezdve Vörös Lászlón és Rigó Bélán át Lázár Ervinnel, Hankiss Elemérrel és Szentmártoni Jánossal bezárólag sokan nyilatkoztak a legnagyobb elismerés hangján. „Meséiben egy örök gyerek és egy tapasztalt óvónő együttes tudása vezeti a tollát. Kerek történetekre bontja a világ rejtelseit gyermekközönsége számára. (...) Nem is verseket ír, egyetlen versét írja folyamatosan, közben pedig saját lelkét leheli belé, mint az istent utánzó üvegfüvő mesterek” – szól Rigó Béla méltatása. A Magyar Írószövetség egykori elnöke, Szentmártoni János pedig 2018. szeptember 18-án az egri Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban elhangzott születésnap-i köszöntőjében a következőket mondta: „Anga Mária úgy tud mesét írni (és tegyük hozzá: mesét mondani), ahogy csak kevesen. Szomorú, hogy sokan még csak nem is sejtik, micsoda kincseket rejtenek a mesék. (...) Az igazi mese olyan, mint Anga Mária meséi, amelyek lényegüket tekintve nem különböznek a magyar vagy más nemzet népmesekincsétől. Meséi úgy gyönyörködtetnek és szórakoztatnak, hogy közben élni segítenek.”

Az emberként, művészként, óvodapedagógusként, intézményvezetőként és közéleti személyiségként egyaránt példát mutató Anga Mária tiszteletre méltóan nagy formátumú pályát mondhat magáénak. Folyóiratunk, az *Agria* baráti és munkatársi közössége éppúgy gyászolja őt, mint a Magyar Írószövetség, melynek 2011 óta volt tagja.

Drága Marika, életed és műved nyomában minden dicséret csak bicegve járhat, mert érdemeidre minden méltató szó kevés. Miközben magunkat is siratva, fájdalomestten búcsúzunk Tőled, végezetül Bertha Zoltán barátunk minapi gondolataival engedünk el a mennyei hazába: „De égen és földön, innen és túl: felejtethetlen lényed, egyéniséged, munkásságod: Isten és ember előtt fényesen fog ragyogni időtlen időnkig, ebben biztosak vagyunk – s Hozzád is hűségesek maradunk, amikor emlékedet erőnk végéig kegyelettel megtartjuk és őrizzük mint kincset, mint emberi reményt, mint mégis megváltó isteni ajándékot.”

Marika, drága, mindazok nevében búcsúzom Tőled, akik Téged szerettek, s akiket Te is szerettél. Isten áldjon minden jószágodért, nyugodjál békében!

Pozsgai Györgyi

Hajnali holdfény

Ablakomon a Hold
selyem-fénye,
dereng a hajnal –
vágycik melegére.
Búcsúzik lágyan,
utamra enged, –
kezem oltalma
lebeg feletted.

Nyárutó

Szorgoskodó hangyák
vonulását őrzi a föld,
szöcskék koncertje
terjeng a tájon,
érett fürtök
mézzel édesítik
emlékek tüzes borát –
szőlő aranya csüng
a fáradt föld felett.
Nyugodni tér a Nap –
lopja a kései nyár
langy-melegét.
Cserfák viasz-levelén
hűsölnek a méhek,
kerítés hálóján
pók araszol.
Búcsúznak a fények –
opálos égre vetül
a szendergő Nap.

Sodródás

Lámpák kései villannak.
Csillagok függnek
tekinteted fonalán,
sodródasz az égbolt árnyaival.
Nappalok vércseppjeiből –
hiába vársz – nem születik
reményfürtű holnap...
Felhőkkel szemben
csak a Hold araszolgat.

Elengedhetetlenül

Régi dallamok
hívják a múltat,
eleven az
őszi magány.
Emlék lángol –
izzó
lelki tartomány.
Ne higgy nekem,
ha arcom
fénytelen fordítom feléd,
odabenn szavak végtelenje
sorjázik eléd.

Árva kertünk

Nehéz görgeteg
a szívem, ahogy
elmerül a képzelet
a nyár emlékeiben.
Madarak mámorító
éneke már nem
hangzik a kert
lombjai mélyén.
Csendes az erdő
tegnapi lármás
nevető világa.
Avar borítja álmaimat.
Semmi se történt,
csak elvesztek
a fényteli évek.
Cserfák makkjai
koppannak a földön,
a fekvőtuja karjai
nyújtóznak.
Csak a lámpás
mécsese néz ránk,
ahogy távolodunk.

Tájszellem

Rejtett szomorúság
telepszik a tájra.
Behunyt szemű
platánok sorra
elgyengülnek a
város ideges zajában.
Kevés a nap,
nem sugárzik az élet,
bárcsak emlékeim

visszaköszönnének!

Ihlet

Magamból töltekezem.
Ebben az ingerszegény
fenyegetettségben
magamra hagytam a
pille képzelet.
lehajolok mélységes mélyre,
koncentrálok a sötétségre.

Smaragdoló árnyék
kísért, körbeleng, tovaillan –
elkapni nem lehet;
Szertefoszló kusza álom...
Magamat nem találok.

Átívelés

Egy régi illat,
szellő sodorta emlék,
megbicsakló napfény
siklik a vízen.
Lopózik titkok sokasága.
Megcsalattam.
Sír minden
lágym dallam.
Erős légy
csak messziről
nézd a régi képeket.
Már új illattal burkol
a végtelen mező.
Pipacs búzavirág –
ajándék a gyermekorból.

Veres Tamás

Eger járatain (kisregény)

Hatodik fejezet: Kellemetlen helyzetek

Krisztián idegesen járkált Lajos irodája előtt. Ha Lajos, a főnöke akart tőle valamit, mindig kiment hozzá a garázsba a buszhoz, és ott mondta el, amit szeretett volna. Most üzent egy másik sofőrrel, hogy hívhatja.

Lajos irodáját messziről meg lehetett ismerni, mert erős dohányszag áramlott felőle. Ha Lajos kinyitotta az ajtót, az irodából kizúdult a cigarettafüst a folyosóra és beterített mindent. Akik Lajos irodája környékén dolgoztak, mindig új irodát vagy új munkahelyet kerestek maguknak. A folyosó tele volt dohányzást tiltó táblákkal. Lajos irodaajtájára valaki rátett egy másik táblát, *Kijelölt dohányzóhely* felirattal. Sokak szerint éppen Lajos volt az elkövető, hogy elkerülje a folytonos pizskálódásokat a láncdohányossága miatt. Ha a főnökei szóltak neki, hogy megint panasz érkezett rá az állandó füst miatt, közölte, hogy ez nem iroda volt eredetileg, hanem dohányzóhely. Ő csak beköltöztette az irodáját egy olyan helyre, ahol lehet dohányozni.

Az ajtó kilincse lenyomódott belülről. Krisztián nagy levegőt vett, felkészülve rá, hogy mindjárt az arcába zúdul a füst. De csodák csodájára a folyton nyikorgó ajtó mögül Lajos nézett ki. Öltönyt és nyakkendőt viselt. Krisztián idáig csak overallban látta. Az irodából kellemes virágillat árasztotta el a folyosót.

– Gyere be, Krisztián! – invitálta Lajos.

Krisztián remegő térdekkel lépett át a küszöbön. Érezte, hogy itt nagy baj van. Megfordult a fejében, hogy Lajos biztosan ki akarja rúgni, de ezt az ötletet gyorsan el is hessegette. Ha Lajos el akart küldeni valakit, azt el tudta küldeni overallban is.

Bent Lajos íróasztala előtt egy idős férfi ült kopott pulóverben. Méretes ősz bajusza szinte az egész száját eltakarta. A legszembeütőbb jelenség rajta a vastag, szódásüveg aljára emlékeztető fekete keretes szemüvege volt.

Lajos íróasztalán, amelyen idáig csak dohányosdráshoz használatos eszközöket látott, friss virágok álltak egy kristályvázában.

– Szeretném neked bemutatni az új kollégánkat, Frigyes urat!

– Szóljáson csak Frici bácsinak! – mondta az öreg és kezét nyújtott Krisztián felé, de annyira rosszul látott még szemüvegben is, hogy fél méterrel Krisztián előtt hadonászott. Krisztián előrelépett és megszorította a kezét.

– Szerelő lesz? – kérdezte Krisztián és magyarázatot várva nézett Lajosra.

– Dehogya! Buszvezető! Azért hívattalak, mert te fogod majd neki megmutatni, merre kell vinni a járatot, amit vezet!

Krisztián kétségbeesetten bámult Lajosra. Ez az ember az orráig nem lát és rá akarják bízni egy olyan jármű vezetését, amely tele van utasokkal?

– Melyik járatot fogja vinni?

– Egyelőre csak egy vonalon fog közlekedni. A tizenhármass buszén. Menjete ma arra a busszal! Tanulja meg Frici bácsi, melyik megálló merre van!

Krisztián arcára csak egy kérdés volt írva. Miért? Lajos próbált pókerarcot felvenni, de nem ment neki. A keze remegett. Krisztián tudta, hogy alig várja, hogy ő és az öreg kimenjenek innen és rágyújthasson végre. Bosszúsan terelte ki az idős embert a folyosóra. Még visszanezett Lajosra az ajtóból, aki bocsánatkérően széttárta a karját. Mi történik itt?

– Vezetett már buszt?

– Csak a tanfolyamon, amit negyven éve végeztem el. Azóta se. De IFA-t meg Zilt, azt sokat vezettem a téeszben! Mindig hordtuk velük a gabonát, a trágyát, néha, ha akadt egy kis maszek fuvar, a szenet és a tűzifát is!

– Utasokat még soha nem szállított?

– Dehogynem! A honvédségnél én voltam a postás! Volt egy oldalkocsis motorke-rékpárom! Azon sűrűn szállítottam az ezredes urat! Néha az orra alá is szellentetem, de jó katona volt, mert becsülettel állta!

– Nem fél egy kicsit, hogy emberek vannak ön mögött, amikor vezet?

– Miért félnék? Nekem teljesen mindegy, hogy embereket kell szállítanom vagy krumplit! Valami van mögöttem, amit vinni kell és kész!

Krisztián le tudta volna ütni az öreget. Hogy lehet hús-vér embereket krumplihoz hasonlítani? Ezekért az emberekért felelősséget vállal a buszvezető mindennap, minden járaton! Mit keres közöttük egy ilyen ember? Lajos miért vette fel buszvezetőnek? Lajost ennél felelősségtudóbbnak ismerte.

– Mondja csak, Frici bácsi! Ha eddig teherautókat vezetett, hogyhogy most buszt óhajt vezetni?

– Először a téesz szűnt meg, ahol dolgoztam, most pedig a nagygazda halt meg, aki a privatizáció idején sorra vásárolta fel a téesz földjeit. Én elmentem hozzá dolgozni. Sofőrökre mindig szükség volt a mezőgazdaságban!

Krisztián tudott volna ezzel vitatkozni, hiszen a paraszt az ipari forradalom előtt is megtermelte saját magának és a földesurának a mindennapi betevő falatot gépek nélkül is. Igaz, tovább tartott, de megcsinálta. Akkoriban még volt értéke a munkának.

Frici bácsi beült abba az ülésbe a buszon, ahol Ulrik szokott utazni.

– Kicsit piszkos ez a busz vagy nem? – kezdett el kedélyesen társalogni.

Krisztián, aki mindig igyekezett tisztán tartani a buszt, dühbe gurult. A busz ki volt takarítva, de az idő vasfogának harapásnyomai jócskán meglátszottak rajta. Egy órát mindig ráhúz a műszakja után, hogy reggel tiszta busszal tudjon elindulni.

– Honnan látja azt maga ilyen vastag szemüveggel, hogy piszkos a busz?

– Nem látom fiam, csak érzem! Megkapaszkodtam ebben a csőben és tiszta zsír lett a kezem!

Krisztián felállt és ő is végighúzta a kezét a csövön. Tényleg zsíros volt. Nagyon szégyellte magát. Hogyhogy ezt nem vette észre az este? Tisztán emlékezett rá, hogy ezt a csövet is áttörölgette, ahogy minden este szokta.

Frici bácsi a zsebébe nyúlt!

– Jaj! Nem is a cső volt zsíros, hanem a kezem! Tettem el a zsebembe egy kis szalonnát, ha megéheznék az úton!

Krisztián földbe gyökerezett lábakkal bámulta, ahogy az öreg elővesz egy kockás konyharuhát és a maga melletti ülésen megterít magának. Előkapott egy darab szalonnát az egyik zsebéből, egy karéj kenyeret a másiktól és egy bicskát, de arra Krisztián nem tudott rájönni, honnan kerülhetett elő.

– Komolyan itt akar enni? – tette fel a kérdést Krisztián, küszködve a gombóccal, ami odakerült valahogy a torkába.

– Miért? Még nem indultunk el! Gyere fiam! Ül le te is!

– Mindjárt, csak vissza kell egy kicsit mennem a főnökömhöz! Valamit meg kell vele beszélnem!

Krisztián, ha egy akciófilm főhőse lett volna, beront az irodaépület folyosójára és ráúgja Lajosra az ajtót. Szerencsére nem volt akcióhős. Bekopogott Lajoshoz. Mivel nem kapott választ, benyitott. Erős köhögési roham jött rá a kiáramló füsttől. Lajos elé le volt dobva az öltöny és egy szál alsógatyában igyekezett belebújni az overalljába. Szájában ott fityegett egy fél cigaretta, amit egy perc alatt elszívott.

– Nem mondtam, hogy szabad! – mordult rá Krisztiánra durcásan és a hamut a cigarettáról belepöckölte az imént még frissen illatozó, de most már füstmérgezőstől haldokló virág vázájába.

– Miért veszünk fel egy ilyen embert buszvezetőnek? Veszélyes az utasokra és az én idegrendszeremre is!

– Leszoltak fentről, hogy ő valamelyik híres politikus nagybátyja, és feltétlenül alkalmaznunk kell. De nem szerelői munkára, mert ő egész életében sofőrködött, amíg tönkre nem ment a látása. Azt az utasítást kaptam, hogy vegyem fel buszvezetőnek!

– Balesetet fog okozni! Nem lát!

– Lát, csak gyengén!

– Hogy fog így buszt vezetni?

– Itt jössz te a képbe!

– Ezt hogy érted?

– Minden alkalommal vele mész és mondd neki, hogy merre fordítsa a kormányt és mikor álljon meg! Te leszel a navigátora!

– Egy helyi járatú buszon legyenek a navigátora egy gyengén látó sofőrnek?

– Buszvezető!

– Buszvezető egy fenét! Az ilyen csak sofőr! Nem ítélem el azért, mert nem lát! Azért se, mert megszokta, hogy a földeken dolgozott, és kissé lazán fogja fel, hogy hol terítheti ki a kis konyharuháját és hol nem, de nem tűröm el, hogy azért vegyetek fel valakit, hogy én legyek a dajkája vagy a vakvezető kutyája!

Lajos magára rángatta az overallt. Még soha nem látta Krisztiánt ilyen elszántsággal.

– Értsd már meg, hogy az állásunk múlik rajta! A tiéd is és az enyém is! Láttam már ilyen protekciós embereket, mint ez a Frici bácsi! Az első napjuk után el fognak menni innen, ha rájönnek, hogy attól, hogy ők protekcióval kerültek ide, még dolgozniuk kell! Ne aggódj! Vidd el, mutasd meg neki, hogy milyen vezetni egy városi forgalomban! Magától rá fog jönni, hogy ez itt nem a szántóföld, ahol csak menni kell a kombájn mellett aratáskor! Itt kőkemény szituációk vannak. Bármelyik pillanatban kiléphet eléd valaki a semmiből, és ha elütsz valakit, egy csapásra megváltozik az életed. Nem leszel már ugyanaz az ember, aki előtte voltál. Hidd el, én tudom!

– Te már ütöttél el valakit?

– Lelépett elém egy kislány az úttestre. Szerencsére csak a lába tört el, nem lett komolyabb baja. A rendőrségi jelentés megállapította, hogy nem én vagyok a vétkes. Aznap leszálltam a buszról és bekértem magamat a szerelőműhelybe. Az akkori főnökeim azt mondták, Lajos, te értesz a buszokhoz, legyél inkább te a buszvezetők és a szerelők főnöke! Ha tudtam volna, hogy ez a pozíció nemcsak arról fog szólni, hogy a ti munkátokat kell irányítanom! Jön egy telefon, hogy valamelyik fejes félvak rokonát vegyem fel buszvezetőnek, különben az én helyemre veszik fel. Három gyereket kell eltartanom és szeretem ezt a munkát. Veled is évek óta együtt dolgozunk és nagyon jól megértjük egymást! Szinte ismerjük a másik gondolatait! Ma pedig rám szólnak fentről, hogy intézzek már egy kis protekciót ennek a vénembernek! El se tudod képzelni, milyen érzés ilyen kellemetlen szituációba belekeveredni!

Ami azt illette, Krisztián el tudta képzelni. Legutóbb, amikor a Marján cukrászdában járt Katerinával, Ulrikkal és Natáliával, éppen egy ilyen helyzetbe keveredett bele. Mióta együtt voltak a lányokkal, nem kocsmába, hanem cukrászdába kezdtek el járni. Fel se tűnt nekik a változás. Teljesen természetes volt, ha magányosak, akkor kocsmába járnak, ha van egy társuk, akkor cukrászdába.

Natália, miután megtudta, hogy Krisztián tudja róla és Ulrikról, hol és mikor gabalyodtak egymásba, úgy döntött, elmondja ő is Katerinának az igazat. Katerina egy hétig duzzogott, amiért Ulrik és Natália nyomozósdit játszottak. Krisztiánnak ennyi ideig tartott meggyőznie, hogy örüljön már ő is a másik kettő boldogságának!

Együtt ültek a cukrászdában és nevettek Ulrik valamelyik bugyuta viccén. Az üvegajtóban sovány, vállig érő barna hajú nő jelent meg. Karjában egy alig pár hónapos csecsemőt tartott. Mögötte egy kopasz, tagbaszakadt férfi sétált be. Kezében egy összecukott babakocsit fogott. Ulrik érezte, hogy megfagy a levegő körülötte.

Krisztián, aki háttal ült a bejáratnak, követte barátja tekintetét. Katerina és Natália egy szót se értettek abból, ami történik.

A nő a bejáratnál szintén felismerte Ulrikot. Biccentett fel és a kopasz partnerével elindult a pulthoz. Csomagoltattak maguknak néhány süteményt és elmentek. Az eset alig pár perc alatt játszódott le. Öt perc múlva annyira belemerültek a beszélgetésbe, hogy el is felejtették. Miután hazakísérték a lányokat, Ulrik és Krisztián is elindult hazafelé.

– Jó volt látni, hogy te is és ő is továbbléptetek! – próbált beszélgetést kezdeményezni Krisztián.

– Nem volt szép a látvány. Nekem nem volt az!

– Honnan tudhattuk volna, hogy Emese, az exfeleséged megjelenik egy gyerekkel a karján és egy izompacsirtával az oldalán? Örülj neki, hogy látta a boldogságodat! Szerinted milyen élete lehet egy ilyen izompacsirta mellett?

– Olyan, amelyet én nem tudtam neki megadni! Gyereke született! Évekig próbálkoztunk vele és nem jött össze! Eltelt pár év a szakításunk után és egy gyerekkel a karján jelenik meg! Ezek szerint velem van a baj. Ha Natival komolyabbra fordulnak a dolgok, hogyan mondom el, hogy nem lehet gyerekem?

– Voltál dokinál? Megvizsgáltattad magad?

– Ugyan, minek? Már felállítottam magamnak a diagnózist! Tudod, hogy nem járok orvoshoz!

– Néha nem ártana! Lehet, hogy megnyugtatna, hogy nincs semmi bajod, és lehet gyereked!

– Vagy felidegesítene azzal, hogy felvilágosít róla, hogy nem lehet!

Ulrik unottan kezdett el rugdosni egy kavicsot. Ha Krisztián közelébe ért a kavics, ő is belerúgott. Néhány utcán át futballoztak vele, utána elköszöntek egymástól és hazamentek.

Krisztián Lajos szemébe nézett.

– Meg fogja ölni az utasokat! Alkalmatlan rá, hogy ezt a munkát végezze!

– Van jó pár ilyen ember az országban, aki alkalmatlan arra a munkára, amit éppen végez! Ezért kellett Frici bácsit is felvennem! Vidd el egy próbaútra, utána meglátjuk, mi lesz! Talán a gondviselés küld egy mentőangyalt, aki megszabadít minket tőle!

Krisztián legyintett egyet lemondóan Lajos felé és visszament a buszhoz. Frici bácsi már befejezte a reggelizést és annak nyomaint próbálta meg eltakarítani. A kenyérmorzskákat kirázta a konyharuhából, egyenesen az első ajtó elé, ahol az utasok felszállnak. Elhúzta a busz kis ablakát felül és a szalonna bőrét, amit nem tudott elrágni, ki akarta dobni rajta, de elvétette a célzást és a bőr a busz panorámaüvegén landolt, méretes zsírpacnit hagyva rajta. Leszedte onnan és kihelyezte az üvegen kívülre. Ott is megakadt és lassan végigcsúszott a busz üvegén, két centis zsírcsíkot hagyva rajta.

– Elvétettem a célzást – mondta olyan természetességgel, mintha mindennap szalonnabőröket pöckölt volna buszok üvegére.

A bajuszán ragadt pár darab morzsa a kenyérből. A konyharuhát összehajtogatta, és a szalonnától zsíros kezét beletörölte a nadrágjába. Utána ebben a zsíros nadrágban ült vissza az ülésre.

Krisztián a levegőbe szagolt.

- Mi ez a szag?
- Vöröshagyma és fokhagyma! Nagyon egészséges! Távolt tartják az orvost és a vámpírokat!
- Az utasokat is! – gondolta Krisztián és kétségbeesetten beült a vezetőülésbe.
- Én mikortól vezethetem a buszt? Félúton cserélünk?
- Ha rajtam múlik, soha! – gondolta Krisztián. – Remélem, tényleg jön valamiféle mentőangyal és megszabadítja az utasokat ettől az embertől!
- Mikor szerezte meg a buszvezetői jogosítványt?
- Ötvenhatban. A forradalom után! Akkoriban nem engedték ám meg mindenkinek, hogy hivatásos sofőr legyen! Nekem azért lehetett, mert a forradalom leverésekor megmutattam a ruszliknak, hogy néhány forradalmár főmufti hol bujkál! Kettőt én rángattam ki a házból!

Krisztián majdnem lefordult a székről.

- És ezt ilyen büszkén meséli? Nem fél, hogy megbosszulják?
- Dehogyan bosszulják! Ott helyben agyonlőtték mindkettőt!
- Miért árulta el őket? Megfenyegették az oroszok?
- Dehogyan! Csak tudtam, ha együttműködök a hatóságokkal, sokkal könnyebb életem lesz a forradalom leverése után. Úgy is volt. A rendszerváltás után kicsit meg voltam ijedve, hogy mi lesz, de amikor láttam, hogy nincs elszámoltatás, megnyugodtam! Az egyik katona fia, aki lelőtte azokat a forradalmárokat, intézte el, hogy most ide kerüljek! Államtikár valamelyik minisztériumban! Vele beszélt az unokaöcsém, hogy ide kerülhessek!

Krisztián kihajtott a telepről és útját tizenhárom busz egyik végállomása, a Tesco felé vette. Nem szólt Frici bácsihoz. Nem akarta tanítani. Nem akart semmit, csak hogy ez az ember, aki a szabadságért harcoló embereket vágóhídra küldte a saját önző érdekeiben, tűnjön el az életéből! Gyűlölte, hogy olyan társadalomban kell élnie, ahol egy ilyen ember büntetlenül élhet le egy egész életet. Még nem tudta, hogy nem a Frici bácsival történő találkozás az egyetlen kellemetlen szituációja a nap folyamán.

A buszra egy középkorú nő és egy húszas éveiben járó férfi szállt fel. Úgy nyalták-falták egymást, mint a kiskamaszok. A nő erősen kivágott blúzt viselt. Dekoltázsából szinte kibuggyantak a mellei. Krisztián és a busz többi férfi utasa titokban őt bámulták, mert férfiszemnek kellemes látvány volt. Frici bácsi nem bámulta. Neki tökmindegy volt, merre nézett, nem látott szinte semmit.

A férfi egyfolytában csókolgatta és átkarolta a derekát a nőnek. Krisztián hiába volt már újra együtt pár hete Katerinával, a sárga irigység megette, amiért a férfinak ilyen jó dolga van.

A Tiba utcai megálló felől a Shell kúthoz értek. Itt kilenc ember szállt fel. Mindegyik átlagosnak tűnt. Nem jártak hivalkodó ruhákban, nem hangoskodtak. Az egyik férfi kezében egy fekete aktatáskát cipelt. A másik kezében mobiltelefont tartott és azzal beszélt. Megállt az egymást gyűrő nő és férfi mellett. Most nem ő beszélt, hanem hallgatta, ahogy a telefonvonal másik oldalán hosszan magyaráz neki valaki. Többször bólogatott. Nem foglalkozott vele, hogy ezt a beszélgetőpartnere nem látja.

– Amikor én tanultam buszt vezetni, még nem volt rajta ennyi gomb. Az a kék mire jó, ott a jobb felső sarokban?

Krisztián a műszerfalra nézett. Nem értette Frici bácsi kérdését. A műszerfalon csak piros, fekete és zöld gombok voltak. Te jó ég! Az öreg még színvak is! Hogy fog ez az ember átmenni egy közlekedési lámpás kereszteződésen?

A Kővágó térhez érve a nő kibontakozott a férfi öleléséből és elindult, hogy megnyomja a leszállásjelző gombot. Véletlenül meglökte a telefonáló férfit, aki önkéntelenül is a szemébe nézett. A nőt meglátva azonnal befejezte a beszélgetést. Látta ő is, hogy csókolózik a másik férfival, de a telefonbeszélgetéssel volt elfoglalva. Ő volt az egyetlen férfi a buszon, aki nem a nőt bámulta.

– Szilvi! – ismerte fel a nőt.

A nő is ránézett és egész teste remegni kezdett.

– János! Mit keresel itt? Te nem busszal szoktál közlekedni, hanem az autóddal!

– Az autóm elromlott útközben. Ott kellett hagynom egy parkolóban, nekem pedig igyekeznem kellett egy tárgyalásra, ezért inkább buszra szálltam. De ez most nem számít! Ki ez a férfi? – mutatott a fiatalabb emberre János.

Az ifjabb férfi fenyegetően lépett közelebb hozzá.

– A hölgy barátja vagyok! Van valami problémája ezzel?

– Igen! Ugyanis én vagyok a férje!

A busz utazóközösségének legtöbb tagja hirtelen rájött, hogy neki fontos kibámulnivalója van az ablakon. A fülét azért mindenki hegyezte.

– Szilvi! Te férjnél vagy?

– Ahogy vesszük! Folyton az üzlettel van elfoglalva! Azt se tudja már, hogy létezem!

– Persze, hogy az üzlettel foglalkozom! Szerinted miből telik neked jakuzzira meg új autóra?

– Új autóra? Mercedest kértem és egy Opelt kaptam helyette!

A buszon pár ember visszanézett egy pillanatra a nőre. Még Frici bácsi is hátranézett a hangok irányába. Igaz, neki mindegy volt, mert úgyse sokat látott, azt a keveset is csak fekete-fehérben.

– Mercedest? Mi vagyok én? Krózus? Egész nap hajtok, azért, hogy te más férfiakal hetyeghess! Megkeresem az ügyvédemet és beadom a válópert!

– Menj csak! Legalább utána össze tudok házasodni Bálinttal! Az ő apja legalább olyan gazdag, hogy a fia bármikor tud nekem egy normális autót venni. És alapból van jakuzzi meg szauna a házukban azoknak az embereknek a munkájából, akik neki dolgoznak! Mert neki emberei vannak! Nem csak ilyen csicska egyéni vállalkozó, mint te! Én nem ilyen életet akartam magamnak, amelyet melletted kaptam, hanem egy olyat, amelyet Bálint mellett lesz! Gyere, Bálint! Menjünk!

Szilvia leszállt a busz ajtaján, amelyet Krisztián kinyitott. Krisztián egy ideig várta, hogy Bálint is Szilvia után menjen, de Bálint nem mozdult. Krisztián vállat vont és becsukta az ajtót. Szilvia csodálkozva fordult vissza. Bálintból csak annyit látott, hogy felé lendíti a középső ujját. Páran a buszon a felfelé tartott hüvelykujjukat mutatták Bálint felé.

– Uram! Bocsánatot kérek! Esküszöm, nem tudtam róla, hogy Szilvia férjnél van! Bármennyire is kellemetlen ez a körülmény mindkettőnk számára, örülök, hogy így alakult, mert megtudhattam, milyen ember is ő valójában.

Bálint kezet nyújtott János felé, aki elfogadta.

– Valószínűleg nem maga az egyetlen, akivel megcsalt a feleségem. Az előbb telefonon nem a cégem ügyeit intéztem, hanem a válóperes ügyvédemmel beszéltem. Vele fogok most a bíróságra menni és beadni a válóperes papírokat.

A busz közben két megállót ment. Bálint elköszönt Jánostól és leszállt a Kisaszszony temetőnél. János a temető kápolnáját nézte és arra gondolt, ha egyszer ő is ott lesz felravatalozva és tényleg végigperegnek az ember szeme előtt az élete fontosabb eseményei, mielőtt meghal, remélte, hogy nem Szilvia lesz benne az egyik főszereplő, hanem egy másik nő, akivel tényleg megéri egy normális kapcsolatot kialakítani.

A busz utasai közül páran részvétellel, néhányan elismerően tekintettek Jánosra. Már senki se kereste, hogy mit tudna jól megnézni magának a busz üvegén kívüli világból. Jánosnak már annyira kellemetlen volt, hogy szinte mindenki őt bámulja, hogy a következő megállónál, a Bartakovics útnál ő is leszállt, hiába nem ez volt az úticélja.

– Sűrűn bomlanak fel házasságok a buszon? – kérdezte Frici bácsi.

– Nem! – felelte kimérten Krisztián. – Hazaáruló gyilkos besúgók se utaznak rajta sűrűn – tette hozzá gondolatban.

– Tudja, nekem szokatlan, hogy ennyi ember van körülöttem vezetés közben. Az IFA-ban hárman utazhattunk maximum. Persze voltak olyan esetek, hogy négyen is voltunk. Ketten felültek középre a két ülés közé. Nem lehetne valahogy megoldani, hogy ne legyen ekkora tumultus a hátam mögött, amikor vezetek? Nagyon idegesít!

– Nem! Egy buszon, amely helyi járat, nem a buszvezető dönti el, hogy hány utast szállíthat! A busz utasainak számát az élet szabályozza! – felelte Krisztián és egyre

erősebben kapaszkodott a kormányba. – Az az élet, amit – hála az ilyen árulóknak – több embertől is elvettek ötvenhatban! – gondolta.

Nem szokott imádkozni, de most könyörgött a Jóistennek, hogy jelenjen meg az a mentőangyal, akiben Lajos is annyira bízott, és szabadítsa meg ettől a bosszantó alaktól, mielőtt lepofozza a buszról! Kokó receptet kérhetne tőle mások idegesítéséből, pedig ebben a témában ő se kismiska! A Jóisten valahová elmehetett pihenni, mert ismerős hang ütötte meg a fülét.

– Jó napot kívánok! Jegyeket, bérleteket kérem felmutatni ellenőrzésre!

A Bolond Márta tüzetesen vizsgálta a jegyeket. Úgy tűnt, ez se az ő napja lesz, mert senki se bliccelt a buszon az utasok közül. Hátulról haladt előre és odaért Frici bácsihoz.

– Jó napot kívánok! Jegyeket, bérleteket kérem felmutatni ellenőrzésre! – fordult az öreg felé.

– Nekem nincs rá szükségem, ugyanis holnaptól kollégák leszünk! Én fogom vezetni ezt a buszt!

A Bolond Márta gúnyosan felnevetett és kimondta azt, amit Krisztián és Lajos az állásukat féltve nem mertek.

– Na, persze! Majd pont ilyen szódásüveg szemüvegben fog buszt vezetni! Ne akarja már nekem bemesélni, hogy a közlekedési vállalatnál olyan bolondok, hogy önt akarják alkalmazni buszvezetőnek!

– Higgye el, hölgyem! Én holnaptól tényleg itt dolgozom! Józsikám! Mondd már meg neki te is!

Krisztián ránézett Frici bácsira. Ez az ember nem tudja a nevét! Az arcát viszont nem látja! Nem tud rá panaszt tenni, mert nem tudja azonosítani, ha szembesítésre kerülne a sor! Odafordult a Bolond Márta felé.

– Ma láttam életemben először ezt az embert.

Ez igaz is volt.

– De Józsikám! A főnököd, a Béla mondta, hogy hozzád magadra egy próbaútra!

Szóval Lajos nevét se tudja! Még jobb!

– Nekem nincs Béla nevű főnököm.

Ez is igaz volt. Úgy tud megszabadulni ettől az embertől, hogy még hazudnia se kell! Lehet, hogy meghallgatták az imáit? Mégis csak van Isten, akiben a szülei halála óta nem hitt? Anyjával sokat jártak templomba. Mióta meghaltak a szülei, azóta nem tette be Isten házába a lábát, de most lehet, hogy be fog menni, elrebegni egy imát. A mentőangyal is megérkezett. Igaz, hogy szélhámos, aki ellenőrnek adja ki magát, de a célnak megfelel! És az ő azonosítóját is elkérheti az öreg, ha akarja! Bolond Márta mindig is hamis igazolvánnyal dolgozott! Őt se kaphatják el! Igaz, ő megérdemelné, de most az ég küldte!

– Ha nincs jegye vagy bérlete, meg kell bírságotnom! A pótdíj összege tízezer fo-

rint. Ha nem itt helyben fizeti, akkor tizenötezer lesz! Az utazást most azonnal be kell fejeznie!

– Akkor is be kell fejeznem az utazást, ha kifizetem a pótdíjat?

Bolond Márta elgondolkozott.

– Akkor is!

Frici bácsi dühösen leszurkolta a pénzt az ál-jegyzivizsgálónak. Bolond Márta csodálkozva nézte, hogy az idős ember annyira nem lát, hogy a papírpénzekben a Braille-írást tapogatja ki, mielőtt átadja neki őket. Az öreg lebotorkált a buszról az Agria Parknál. Egy megbántott hadvezér göggyével nézett vissza, de nem sokat látott.

Krisztián hálát rebegett magában az Úrnak és könyörgött, hogy a forgalmas kereszteződésben senki ne üsse el ezt az embert. Meg fogja még ő kapni az élettől a méltó jutalmát, még akkor is, ha a Bolond Márta segítsége kell hozzá.

Bolond Márta, akinek láthatólag sejtelve se volt róla, hogy Krisztián pontosan tudja, hogy ő nem igazi jegyzivizsgáló, lehuppant Frici bácsi helyére.

– Még hogy buszvezető! Ilyen vastag lencsés szemüveggel! Hallottam már néhány jó kifogást tőlük. Némelyik annyira jó volt, hogy el is engedtem az ürgét! Legközelebb összefutottunk, megint nem volt jegye és jött ugyanazzal a mesével! Akkor jól megvágтам tízezer forinttal! Már nem a tizennégyes buszt vezetted?

– Váltogatni szoktuk egymás között a járatokat. Így nem annyira monoton a munka. Tudom, hogy nem vagy igazi jegyzivizsgáló!

A Bolond Márta nagyot nyelt, de gyorsan észbe is kapott.

– Mégis hagytad, hogy megbüntessek egy ártatlan utast?

– Ártatlannak éppen nem mondanám! A hazaárulókat valamilyen formában mindig utoléri a büntetés, hála Istennek! Miért adod ki magad jegyzivizsgálónak?

– Pár évvel ezelőtt találtam egy karszalagot és egy ellenőrigazolványt. Először vissza akartam adni a gazdájának, de amikor felszálltam a buszra, egy elég kellemtelen illatú figura is felszállt és rám förmedt, hogy menjek arrébb, mert nem fér el. Előhúztam a karszalagot. Természetesen nem volt jegye. Hosszas szócsata után sikerült megbüntetnem tízezer forintra. Rájöttem, hogy így nagyon gyorsan lehet sok pénzt keresni! Otthagytam a gyárat, ahol egy gép mellett álltam mindennap tizenkét órán át és elkezdtem ezt a szélhámosságot. Ha szorult a hurok a nyakam körül, akkor továbbálltam egy másik városba.

– A másik városban nem tűnt fel, hogy az egri közlekedési vállalat karszalagja van rajtad?

– Nemcsak ilyen karszalagom van! Az eredeti szakmám varrónő. Olyan karszalagot varrok magamnak, amelyet akarok és ma már olyan modern a technika is, hogy olyan igazolványt gyártok, amelyet akarok!

– Mi lenne, ha abbahagynád? Szerintem éppen elég pénzt szedtél már ki az utasok zsebéből! Amit a fiúval műveltél a múltkor, az egyenesen gusztustalan volt!

– Ha nem adom be magamnak időben az inzulinomat, agresszívvé válok. Az ilyen esetek után én is szégyellem magam, de úgy érzem, muszáj a gyenge embereket lehúzni pénzzel, mert az erősekkel semmire se jutnék. Amikor elkezdtem ezt az egészséget, akkor vonták meg a támogatást a gyógyszereimről. Az áruk a kilencszeresére ugrott, én pedig csak így tudom finanszírozni! Nézd!

A Nagyváradi út megállónál megállva Krisztián odapillantott Mártára, aki felhúzta a kabátja ujját. A kezén szúrásnyomok és ellilult vénák voltak láthatóak.

– Nem drogozok, csak magamnak szoktam beadni az inzulin injekciót és nem mindig találom el a vénát. A hétéves lányom még túl kicsi ahhoz, hogy segítsen beadni nekem, a férjem tíz éve meghalt.

Krisztián az utat figyelte. Az volt a terve, hogy a következő megálló ügyis az Agria Volán Zrt. lesz, bekanyarodik oda és szépen átadja az ellenőröknek vagy a buszvezetőknél a Bolond Mártát, hogy ő is megkaphassa a méltó büntetését. Már nem a szélhámost látta benne, hanem a szerencsétlen sorsú asszonyt, aki nem tud, csak ilyen aljas módszerek segítségével életben maradni. A megállónál nem várakozott senki és nem is akart senki leszállni.

Krisztián nagy levegőt vett és tovább hajtott a Veres Péter út megálló felé.

– Fel fogsz adni a rendőrségnek?

– Ha a következő megállónál leszállsz, és soha többé nem teszed be a lábadat Egerbe ál-jegyvizsgálót játszva, akkor mehatsz! Az én járataimon ne vedd el ártatlan emberek pénzét! Megértem a helyzetedet, de elítéllek azért, amit teszel. Szélhámos vagy, ha beteg vagy, ha nem! Egyedül a kislányod miatt engedlek el!

Megérkeztek a Veres Péter úthoz, ahol a Bolond Márta elkészönt Krisztiántól és igyekezett villámgyorsan eltűnni még az utcáról is.

Krisztián éppen elkönyvelte magában, hogy minden jó, ha jó a vége, amikor a Mátyás király út megálló előtt, az egyik keresztutcából a stoptáblát figyelmen kívül hagyva kivágódott egy régi típusú Mercedes a busz elé.

Krisztián a fékbe taposott, de már nem tudta elkerülni az ütközést. A Mercedes hátulját letarolta a busszal. A személyautó felgyűrődött a járdára, a busz eleje is megsérült. Páran eldőltek az utasok közül. Krisztián, miután meggyőződött róla, hogy minden utas jól van, leszaladt a Mercedeshez, amelyik még egy kerítésnek is neki-csapódott és füstölt a motorháztető is.

Az autó sofőrje köhögve szállt ki, egyik kezében cigarettát, a másikban mobiltelefon tartott. Fiatal fiú volt. Talán még a húszas éveit se töltötte be. A haja bal oldalon lenyírva, jobb oldalon lenövesztve, szinte az álláig. Vékony, feszes nadrágot viselt, amelyek jobban kiemelték a pipaszár lábainak vékonyságát. Méregtől vörös arccal közelített Krisztián felé.

– Az apám magas rangú rendőr a kapitányságon! Megmondtam neki, hogy maga behajtott a kocsinkba és rommá törte! Mindjárt itt is lesznek a többi rendőrrel!

– Te vágódtál ki elem! Neked volt stoptáblád a kereszteződésben!
– Az lényegtelen! Az én apám rendőr és az ő szava, meg az enyém áll a magáé ellen! Évekre rács mögé juttatja, ha meglátja az autónkat!

Krisztián tanácsstalanul álldogált az Mercedes és a busz között. A busz eleje is össze volt törve. Még soha nem szenvedett balesetet, amióta vezet. Se önhibájából, se máséból. Az utasok szálltak a buszról és idegesen tanácskoztak. Krisztián tisztában volt vele, hogy egyik se akar majd tanúskodni mellette. Nekik nincs idejük ilyen ügyek miatt bíróságra mászkálni. Néhányan közülük el is kezdtek szétszéledni, párna a következő buszt várták. Két-három kíváncsi öregasszony maradt ott.

Rendőrautók szirénája hallatszott egyre közelebről. Hamarosan megjelent a három rendőrautó is, amelyekhez a szirénák hangja tartozott. Az egyik a baleseti helyszínelő volt, a másik kettő a helyszínelést biztosította. Az egyikből öltönyös nyomozó szállt ki és a fiúhoz rohant.

- Nincs semmi bajod, fiam?
- Nincs! De ez a felelőtlen buszsofőr összetörte a kocsinkat!

A nyomozó végignézett az autón, utána Krisztiánhoz sétált. A fiú nekitámaszkodott a füstölgő Mercedes hátuljának és a telefonját kezdte nyomogatni.

- Az utasok jól vannak? – kérdezte a nyomozó Krisztiánt.

– Igen. Senkinek nem esett baja az ijedtségen kívül. Hirtelen jött ki elem egy pillanat alatt!

A nyomozó az ég felé emelte a mutatóujját csendre intve vele Krisztiánt.

– Nézze, uram! Elég baleseti helyszínt láttam már ahhoz, hogy egy pillanat alatt fél szemmel is fel tudjam mérni, hol van a stoptábla, mekkora a Mercedes féknyoma és mekkora a busz féknyoma.

A fiú közeledett hozzájuk. Fel se nézett a telefonból, úgy beszélt hozzájuk.

– Ne beszéljess vele annyit apa! Intézd el, hogy a vétkes megkapja a méltó jutalmát!

- Bocsásson meg egy pillanatra!

A nyomozó a fia felé fordult és egy hirtelen mozdulattal kivette a kezéből a telefont, amelyet a földhöz vágott és meg is taposott. A készülék több darabra hullott szét.

A fiú megkövülten bámult.

- Ugye tudod, hogy vened kell egy újat?

– Nem, fiam! Elmész dolgozni és a munkabéredből veszel magadnak! De mielőtt telefont veszel, előbb arra kell gyűjtened, hogy kifizessed az autó javítását! Ki engedte meg, hogy kiállj vele a garázsból és kijöjj vele a forgalomba? Ha nem a város közepén lennénk, még fel is pofoználak!

- Apa! Így nem leszek elérhető! És ha valami bajom lesz és fel kell, hogy hívjalak?

– Igazad van fiam! Veszek neked egy új telefont, hogy bármikor el tudjuk érni egymást.

- Most jött ki a legújabb i-Phone! Olyat szeretnék!

– Nem olyat kapsz!
– Kitaláltál egy jobbat?
– Igen! Veszünk neked valamelyik áruházban egy háromezer forintos telefont, amit telefonáláson kívül nem lehet semmi másra használni!

A fiú beleszívott a cigarettájába. Az apja a levegőbe szagolt és a cigarettát is kivette a fiú kezéből.

– Fűves cigi? Egy rendőr fiánál? Komolyan el fogunk beszélgetni otthon!
Krisztián közben felhívta Lajost és elmondta neki, hogy balesetet szenvedett a busszal.

– Annyi baj legyen! – felelte Lajos.
– Nem is vagy mérges?
– A baleset nem a te hibád volt. És nem tudom, mit műveltél, de most szóltak le fentről, hogy Frici bácsi meggondolta magát és mégse szeretne nálunk dolgozni. Tényleg, hogy csináltad?

– Megérkezett a mentőangyal, akit ígértél. Kicsit testes, nagyon szélhámos és erősen cukorbeteg, de attól még angyal.

– A buszt be tudod hozni a saját kerekein vagy küldjek érte autóbuszmentőt?
– Be bírom vinni. Csak az első lökhárító és a lámpák sérültek meg.
– Akkor igyekezz befelé a helyszínelés után!
– Tíz percre megállnék, mielőtt visszamegyek a telephelyre.
– Miért? Hová mész?
– A Bazilikába imádkozni.
– Te? Azt hittem, megrögzött ateista vagy!
– Ma Isten többször megmutatta nekem, hogy létezik! Hálát akarok érte adni!
– Te tudod! Ha akarsz, menj! Ha már úgyis mész, tudnál imádkozni azért, hogy végre egy normális titkárnőt kapjak?

– Persze!
Lajos letette a telefont.
– Ma mindenki megbolondult? Nem április elseje van, hanem június hatodika, könyörgöm!

Kopogtattak az ajtaján.
– Bújj be! – kiáltotta mérgesen.
Az ajtóban huszonéves, csinos nő állt meg. Nem sok látszott ugyan belőle a füstfelhő miatt, amit Lajos eregetett, de a szépsége a füstön keresztül is látszott.

– Jó napok kívánok! Engem a munkaügyi irodából közvetítettek ki ide titkárnőnek! De jó bagóillat van! A nagypapámra emlékeztet! Ő is mindig dohányzott! De szerettem nála lenni! Olyan ez az iroda, mintha mindennap hozzá kellene bemen-nem!

Lajos nem szólt semmit, csak bámult az égre és arra gondolt, munka után ő is be fog menni a Bazilikába elrebegni egy hálaimát.

Baranyi Ferenc

Öregapám

Kalapos volt szegény öreg. Naponta
négy-öt kalappal lendített a sorsán,
s – ha adni-venni falvak összegyűltek –
árulta őket nagy vásári ponyván.

Néhány kalap – s a lányát férjhez adta.
Sok-sok kalap – s cserép került a házra.
S mikor már fedett fővel járt a környék:
öregapám a lét nyugét lerázta.

Csöndes szerszámait hidegre tette,
hanyatt feküdt és ránccal körbesáncolt
szemébe húzta utolsó kalapját.
Megment. Csak addig élt, amíg muszáj volt.

(1959)

Jóna Dávid

Dédapám

Baranyi Ferenc Öregapám című versére

Hajadonfővel sétált, ezüstnyelű bottal,
kimérten, mint akitől elvenni nem lehet,
csemege boltja volt ekkor az öregnek,
amit elvett később az államgépezet.

Üdvözlésképpen, ha ismerős jött szembe...
– kalapja nem volt, azt nem emelhettem –
megállt, s komótosan bevárta őket,
majd katonásan biccentett helyette.

A promenádon karöltve a dámák,
a galambok rebbennek a téren,
a múlt szépségeiben mindent megtalálok,
mint a borbély a borotvát saját műhelyében.

Szilágyi Ferenc Hubart

Hódolat a mesternek

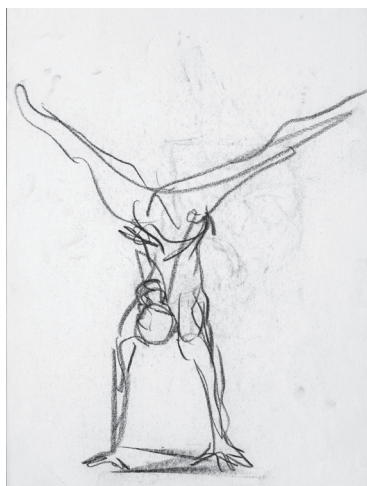
(Fazola Henrik emlékére)

Áhítattal álltam a nagy kapu előtt
a múlt fenségéből meríteni erőt.
Érdekelt, mily csodát alkotott a barokk,
amikor összeforrt kalapács és marok.

Érinteni vágytam lélekkel és testtel
azt a csodát, amit álmodott a mester.
Akantusz levelét koszorúba fonta,
rajzolt, és kalapált éjfélig naponta.

Cikkanó nagy üllőn pengette a vasat,
míg vörösen izzott, nem tört és nem hasadt,
engedelmeskedett, mint a tészta, majd ott
kecses virággá nyílt, buja indát hajtott.

Életre kelt a mű, szűnt a mester láza,
csikordult a kapu, nyílt a Városháza.

Vázlat az Aeros cirkusból (1958, grafika)

Színes álmok

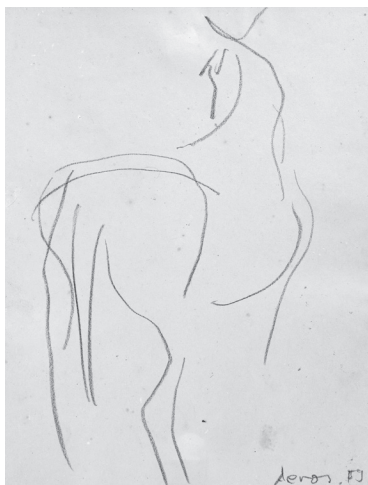
(Miasszonyunknak – pour Notre Dame)

Büszke voltam egykor, kevély ifjú titán,
bölc s tán, mint aki általlát a szitán.
Izomlepke, ki a gubóból kirágott,
s hittem, hogy megváltom egyszer a világot.

Elhervadt már régen virágos tavaszom,
nem jutottam tovább hangzatos szavakon.
Gyümölcsös nyár aszalt, kárhózatba vitt be;
menekítném bőröm méla, őszi hitbe.

Vérző falevél lesz vágyam lepkeálma,
pegazus-szél hátán mégis egyre szállna.
Munkában vezeklem, magam nem kímélve,
s remélem, az idő nem fordul még télbe.

Asszonyunk, ki sorsom követed szemekkel,
maradék erőmet, kérlek, még ne vedd el!
Maglehet, hogy én már sosem látom Párizst,
álmaimból rakok Neked katedrális.

Vázlat az Aeros cirkusból (1958, grafika)

Bíró-Balogh Tamás

Gárdonyi Géza három dedikációja

Gárdonyi Gézával kicsit hasonlóképpen bánik a magyar irodalomtörténet-írás, mint Fekete Istvánnal. Minden iskolát végzett ember ismeri a nevét, olvasott tőle – mert kellett – legalább egy művet, az *Egri csillagokat*. Ugyanakkor éppen ez a regény – mint kötelező olvasmány nagyon megosztó olvasmány: sokak számára kellemetlen emlék, mások számára alapmű. Gárdonyi írói alakja pedig – anélkül, hogy a közolvasó az *Egri csillagokhoz* fűződő saját emlékének túl ismerné – szintén megosztó: vagy kedvelik és rajonganak érte, vagy csak rálegyintenek. Az *Egri csillagok* kötelező olvasmánnyá válása pedig legalább ugyanannyira deformálta az olvasók szemében az életművet, mint a *Tüskevár*: ezek az ikonikus művek elnyomják a többi, és saját tapasztalatom, hogy még az egyetemi hallgatók sem tudnak Gárdonyitól (vagy épp Feketétől) más művet megnevezni. Ugyanakkor tagadhatatlan tény, hogy az *Egri csillagok* 2005-ben megnyerte A *Nagy Könyv* szavazást és ezzel a „Magyarország legkedveltebb regénye 2005” címet, azonban ez – éppen a megítélési tapasztalatok ismeretében – csalóka dicsfény, a győzelemnek több összetevője volt. (A *Tüskevár* itt a 11. helyezést érte el.)

Gárdonyit szintén rokonítja Feketével, pontosabban annak 2000 előtti utóéletével, hogy a valós irodalomtörténeti feldolgozása mind a mai napig nem történt meg.¹ Életművének nincs kritikai kiadása, levelezését nem gyűjtötték egybe, ezek hiányában részletes monográfia sem született róla. Az alapkutatások közé tartozik – illetve tartozna – az író dedikációnak összegyűjtése is, de alig van Magyarországon ma olyan alkotó, akinek esetében ez megtörtént.

A saját életében roppant népszerű író alakja köré halála után rögtön kultusz épült, a rajongás pedig mára az antikvár könyvkereskedelem „csúcskategóriás” szerzői közé emelte: dedikált könyvei, levelei rendre több százezer forintos áron kelnek el, de volt már példa millió fölül leütésre is. Ennek okai között persze a számba vehető kézjegyek viszonylagos kis száma is megemlítendő: Gárdonyi amilyen sokat írt, olyan keveset dedikált – ebben a nyilvánosságtól visszahúzódó jellege, zárkózott életformája és az egri „remetelét” is szerepet játszott. Általánosságban kijelenthető, hogy Gárdonyi kézjegyei ritkán bukkannak föl árveréseken.

Gárdonyi dedikációi, mint látni lehet, legtöbbször röviddek, az ajándékozás pusztá gesztusát rögzítik. De nem is kell cirkalmas, soksoros ajánlás ahhoz, hogy a

¹ Fekete István esetében ez a feldolgozó munka évtizedekig elmaradt, de azóta már megtörtént: Sánta Gábor (1968–2016) szegedi irodalomtörténész módszeresen feldolgozta az *egész* életművet. Sajnos korai halála megakadályozta őt kutatásainak szintézisében.

kapcsolat dokumentálva legyen. Egy-egy dedikációnak önmagában is lehet története – erre alább három példát hozok –, összegyűjtve azonban megrajzolják az író irodalmi kapcsolathálózatát. Ezért minden egyes ajánlás ugyanolyan fontos.

Alábbiakban három olyan Gárdonyi-dedikációt közlök, amely a közolvasó számára talán elsőre nem túl izgalmasak, mert a címzettek neve talán nem sokat mond. Ugyanakkor éppen ez az izgalmas bennük: némi kutatással kideríthető, Gárdonyi kiknek és miért adott könyveiből.²

A kékszemű Dávidkáné, ez az 1899-ben megjelent történelmi kisregény Gárdonyi fő művének, az *Egri csillagoknak* „melléktermékeként” született. Ez a történet szintén a török időkben játszódik, főszereplői Kis Andor és Tegzős Ilona, akit nevelőszülei, akarata ellenére, egy Dávidka nevű módos gazdához adnak feleségül. A szerelmesek azonban nem tudnak egymás nélkül élni, és a regény végén – szinte mesei fordulattal – mégis egymáséi lesznek. Igazi romantikus történet, történelmi háttérrel, melynek alapját egy nagykőrösi boszorkányper aktái adták. Sőt, mint a kutatás kimutatta, a regényben Gárdonyi saját fiatalkorát is megírta, hiszen az író gyerekkori szerelmét szülei egy Dávidka nevű módos paraszthoz kényszerítették.

Az első kiadás egyik példányába Gárdonyi az alábbi ajánlást írta:

Főtisztelendő / dr. Werner Adolf urnak / tiszteletem csekély jeléül / Gárdonyi

A dedikáció címzettjét jegyzi a hazai irodalomtörténet, az egyháztörténet és az egri helytörténet is.

Werner Adolf Vilmos (1867–1939) ciszterci szerzetes, zirci apát, tanár és irodalomtörténész teológiát és bölcsészetet végzett. 1890-ben szentelték pappá, majd egy évvel később a budapesti egyetemen magyar–latin szakos középiskolai tanári oklevelet is szerzett. A székesfehérvári ciszterci gimnázium tanárává nevezték ki, ahonnan 1895-ben Egerbe helyezték át. Egy újabb áthelyezést követően 1904-től 1917-ig a bajai rendház főnöke volt. 1917-től újra Egerben élt, és a helyi ciszterci gimnáziumban tanított, melynek 1924-ben igazgatója is lett. 1921-ben tankerületi főigazgatóvá nevezték ki. 1924-ben apáttá választották, a pápa pedig a violaszínű zuchetto és birétum viselésének engedélyezésével tüntette ki. Ezután Zircen élt.

² A dedikációkat keltezésük szerint adom. Mindhárom dedikált kötet az antikvarium.hu árverésén került digitális kalapács alá. A *Kékszemű Dávidkáné* a 2021. február 28-án záruló 12. dedikált könyvek árverésének 53. sz. tétele, a *Fehér Anna* a 2020. október 25-én véget ért 11. dedikált könyvek árverésének 52. sz. tétele, míg a *Szunyoghy Miatyánkja* pedig 2021. május 30-án befejezett 13. dedikált könyvek árverésének 64. sz. tétele volt. A kötetekről én írhattam annak idején szakmai tételleírast – köszönöm az antikvarium.hu cégnek, hogy a könyveket így hamarabb és alaposabban megismerhettem.

A nevelésügy terén szerzett érdemei elismeréséül a Horthy Miklós kormányzó 1929-ben a II. osztályú magyar érdemkeresztet a csillaggal adományozott neki. Magyar irodalmi, művészettörténeti és pedagógiai témákban is jártas volt, irodalomtörténeti tanulmányokat írt többek között Gvadányi Józsefről, Kisfaludy Sándorról és Vörösmarty Mihályról.

Mivel egy ideig Gárdonyi és Werner mindketten Egerben éltek, természetesen ismerték egymást. Sőt, mint ahogy a dedikáció címzettjének egy leveléből kiderül, rendszeresen találkoztak is. Werner a már nagybeteg író utolsó napjaiban, 1922. október 27-én írta Egerből a Légrády kiadónak: „Idestova húsz éve, hogy minden vasárnap délután meglátogatom Gárdonyi Gézát”.³

Gárdonyi Géza utolsó betegsége alatt már nem tudott egri remetelakjából kimozdulni. Utolsó látogatói pedig éppen ciszterci tanárok voltak: amikor elterjedt a hír, hogy az író megbetegedett, „az utolsó délután” Petro József, Torday Ákos és Werner Adolf mentek föl hozzá.⁴ Werner tehát egyike volt azoknak, akik utoljára beszéltek Gárdonyival.

Az író halála után pedig egyik alapítója lett a Gárdonyi Géza Társaságnak, és a társaság tiszteletbeli elnökeként halálíg részt vett „az egri remete” emlékének ápolásában.⁵

A *Fehér Anna – „betyár-történet 3 felvonásban”* című, 1906-ban megjelent kötet egyik példányába írt dedikáció így szól:

Lipcsey Erzsébet kisasszonynak / öreg barátja: / Gárdonyi Géza

Az ajánlás címzettje nem irodalmi személy, viszont nagyon közel állt az irodalomhoz: köztisztviselőként álló családjának több tagja is írással foglalkozott, és mivel ráadásul Egerben éltek, közeli kapcsolatban álltak Gárdonyival.

A Lipcsey család Hunyadi Mátyásig tudta visszavezetni a vérvonalat, nemesi előnevük bilkei volt. Generációkra visszamenőleg vezető szerepet tölthettek be Eger közigazgatásában. A címzett édesapja, Lipcsey Péter kormányfőtanácsos és Eger közjegyzője, emellett – ahogy a sajtó is megírta – „Gárdonyi Gézának barátja volt és nagy tisztelője”.⁶

Erzsébetnek több testvére közül az egyik bátyja Lipcsey Ádám (1864–1910) író, újságíró volt. Ő a budapesti jogi egyetem elvégzése után 1888-ban Szegeden lett

³ Sz. Király Júlia: *Gárdonyi utolsó levelei*. In: *Agria L. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve*. Szerk.: H. Szilasi Ágota, Várkonyi Péter, Bujdosné Pap Györgyi, Császi Irén. Eger, 2017. 263–280.

⁴ [Petro József:] *Gárdonyi Géza utolsó órái*. Új Nemzedék, 1922. nov. 11. 5.

⁵ Szecskó Károly: *A Gárdonyi-kultusz kezdetei Egerben*. Agria, 2015. tél. 103–117.

⁶ [e. m.] *Egy munkában eltöltött élet... Egre Népiújság*, 1929. febr. 16. 3.

újságíró. Gárdonyi ugyanekkor szintén a dél-alföldi városban élt és dolgozott hírlapíróként – Gárdonyi és Lipcsey találkozására törvényszerű volt. Lipcsey Ádám életében öt kötete jelent meg. Egy sajtóafférjukra visszaemlékezve Ady Endre is elismerően írt róla. „Még szegyenlem is, hogy szegény Ádámmal gorombáskodnom kellett, de hát őt nagyon tiszteltem és szerettem, s valóban fájt a bántása.”⁷

Lipcsey Erzsébet 1907. november 24-én Egerben férjhez ment Gagyhy Déneshez (1873–1923) akkor pozsonyi főreáliskolai tanárhoz, aki íróként is ismert volt már akkor.⁸ Így férje lett a második író Erzsébet családjában. Gagyhy a házasság előtt többfelé élt, amerre vezényelték tanárként, oda költözött – tanított pl. Szegeden is –, így 1907-től Erzsébet férjével szintén Pozsonyban élt. 1909-ben költöztek Budapestre – immár véglegesen letelepedve ott. Egy 1912-es irat szerint címük: IX. Bakáts u. 3., és Lipcsey Erzsébet foglalkozásaként is tanárt tüntettek föl. Lányuk, Lipcsey Éva Mária 1935-ben Szentkirályi Ede tüzérfőhadnagy felesége lett.⁹

A *Fehér Annát* Gárdonyi 1905 elején, kifejezetten Fedák Sári részére írta. A darab bemutatója 1905. november 24-én volt a Király Színházban, de szerzője csak mérsékelt sikert aratott vele. A korabeli színikritikusok és az operettekhez szokott-szoktatott nézők nemigen tudtak mit kezdeni Gárdonyi műfaji újításával: a 19. századi népszínmű helyett 20. századi népdramát alkotott. Újítását félig meg nem értés fogadta, pedig a *Fehér Anna* nagyon is „korszerű” darab volt: az 1905-ös esztendő jelentős fordulat a magyar népi hagyományokhoz való fordulásban, hiszen ekkor indul első gyűjtő útjára Kodály Zoltán, majd nem sokkal később Bartók Béla. A népi figura, a betyár alakja sem volt ismeretlen a magyar irodalomban, elég csak Rózsa Sándorra gondolni, de Gárdonyi előtt írt betyártörténetet pl. Petőfi Sándor, Eötvös József, Tömörkény István is.

Gárdonyi azonban annyira népszerű író volt, hogy még a felemás fogadtatású drámája is szinte azonnal a színpadi bemutató után megjelent könyv alakban: bár 1906-os kiadási évvel látott napvilágot, korabeli szokás szerint már előző év karácsonyan kapni lehetett.¹⁰

A darabot egy évvel később, 1907. április 7-én bemutatták Egerben is – ekkor bizonyosan látta a Lipcsey-család –, majd év végén, amikor életmű-sorozatban kiadták Gárdonyi munkáit húsz kötetben, a 18. kötet – *A Fekete nap* című színmű mellett – szintén tartalmazta a *Fehér Annát*. (Az író tényleg annyira népszerű

⁷ Ady Endre: *Távol a csatatérről. Az értelmetlen versek*. Világ, 1915. jún. 27. Újraközölve: In: Uő: Összes prózai művei. 11. kötet. *Cikkek, tanulmányok, feljegyzések. 1913. január – 1918. december*. Sajtó alá rend.: Láng József. Bp. 1982. Akadémiai. 94–95.

⁸ *Pesti Napló*, 1907. nov. 27. 11.

⁹ *Budapesti Hírlap*, 1935. szept. 15. 16.

¹⁰ *Corvina*, 1905. dec. 20. 223.

volt, hogy a meghirdetett sorozat 19. és 20. darabja ekkor még kész sem volt: „Két újabb kötet”, előlegezte meg neki kiadója, a Singer és Wolfner.¹¹⁾

Az író nem keltezte ajánló sorait, így leginkább a könyv megjelenési idejéből következtethetünk rá: az író és a Lipcsey család közötti közeli barátság miatt Erzsébet nagy valószínűséggel az elsők között kaphatott belőle.

A *Szunyoghy Miatyánkja* című regényt Gárdonyi 1913-ban – tehát még az első világháború előtt – írta, de kötet formában csak 1916 áprilisában jelent meg. A mű kivételes darab az életműben, Gárdonyi utolsó írói korszakának legjelentősebb alkotása, ugyanakkor a magyar lélektani regény egyik legkorábbi példájának egyike.

Az első kiadás sikere miatt egy évvel később került piacra a könyv második kiadása. Ennek egyik példányába írta bele Gárdonyi:

[... ...] kedves barátomnak / dr. Dobai Jánosnak / Gárdonyi Géza

A címlap tetejére a kiadó azt jegyezte föl, hogy a regény második kiadásából ez:

Az első példány! Singer és Wolfner / 917. VII / 17

Ezt az „első példányt” nyilvánvalóan maga Gárdonyi kapta, így a könyv első tulajdonosa ő volt. Igaz, hogy csak rövid ideig, mert nem sokkal később dedikálta egy „kedves barátjának”.

A címzett kevésbé ismert, leginkább talán csak a felvidéki magyar irodalom kutatói ismerik a nevét. Érdeemes tehát kicsit bővebben szólni róla, már csak azért is, mert nemcsak volt annyira fontos, hogy Gárdonyi dedikált neki, hanem könyvének „első példányát” adta.

Dobai János (Szeged, 1888. április 13. – Budapest, 1954): tanár, szerkesztő, irodalomszervező. 1911-ben végzett a budapesti tudományegyetemen, magyar, latin és filozófia szakos középiskolai tanárként kapott oklevelet. Bölcsészdoktori értekezését filozófiából írta (*Seneca jog- és állambölcselete*. Budapest, 1911). 1912-től nyugdíjaztatásáig tanárként dolgozott. Az 1912/13-as tanévben még Budapesten, a Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziumában tanított; közben, 1913 márciusában a Budapesti Philologiai Társaság tagjául választotta. A tanév végén áthelyezték, és 1913-tól a Pozsonyi Királyi Katolikus Főgimnázium oktatója lett, de szintén csak egy évig, mert egy újabb áthelyezéssel Aradra került, az Aradi Királyi Főgimnáziumba. Itt négy évig tanított, majd az 1917/18-as tanévre az Újpesti Állami Főgimnáziumhoz nevezték ki, viszont valami (egyelőre még nem ismert) ok miatt mégsem itt, hanem újra Pozsonyban kezdett tanítani, egykori

¹¹ *Új Idők* 1907. nov. 3. 459.

munkahelyén. Egy évtizedig dolgozott és élt a felvidéki városban, majd 1927-ben Budapestre költözött, és a II. kerületi Királyi Egyetemi Katolikus Főgimnázium és Ferencz József Nevelő Intézetben vállalt állást. Magyar, latin, filozófia és történelem voltak a tanított tantárgyai. 1943 áprilisától a tanév végéig, majd a következő teljes tanévben betegszabadságon volt; 1944-ben maga kérte nyugdíjaztatását. Tanári működése mellett tagja volt a pozsonyi Toldy Körnek (főtitkári tisztségben) és az Országos Gárdonyi Irodalmi Társaságnak. Rövid életrajzi szócikke kisebb hiányosságokkal és pontatlanságokkal megtalálható *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikonában* (2004).

Irodalmi munkássága főműve a Pozsonyban megjelent *Új Auróra* évkönyvek szerkesztése volt. 1922 és 1927 között hat antológiát állított össze a Felvidék irodalmából, amikor is távoznia kellett. „Ez a szerkesztőváltás kisebbségi magyar tragédiát takar, és ezért nem lehet közömbösen elsiklanunk felette. Dobai János kilenc küzdelmes éven át fáradozott, hogy eleven életet vigyen a tespedő felvidéki magyar kultúréletbe, hogy egybegyűjtse a magyar nemzeti szellem kultúrmunkáit. Most végre – úgy látszik – sikerült elnémítani, de önfeláldozó munkássága nem volt hiábavaló” – írták róla egy fővárosi lapszemlében.¹²

A korábban fellelt források szerint Dobai kétszer írt Gárdonyiról, de egyszer sem az író életében. Először nem sokkal Gárdonyi halála után,¹³ majd éppen egy évtizeddel később, az író halálának tízéves fordulójára, Gárdonyi budapesti szobrának felavatása alkalmából.¹⁴ Ez utóbbi írói jellemzés többször hivatkozott tétel a szakirodalomban.

Jelen példány előkerüléséig nem sikerült kapcsolatot találni Gárdonyi és Dobai között. Gárdonyi huszonöt évvel volt idősebb, egy teljesen másik generációhoz tartozott, és bár két „közös” városuk is volt (Gárdonyi 1890–91-ben Szegeden újságíróskodott, majd innen éppen Aradra szegődött), nem valószínű, hogy találkozott a két éves Dobai Jancsikával. (De még a szüleivel sem: Dobai törvénytelen gyermekként született, édesanyja dorozsmai hajadon volt.)

Kérdés, hogy akkor az író miért adta mégis Dobainak mint „kedves barátjának” a könyve első példányát?

A magyarázat szó szerint a könyv lapjai között lapult, egy lapkivágat formájában. A megsárgult és töredező (háborús) papír az *Aradi Közlöny* egy 1917. augusztusi számának tárcája, mégpedig „Dobai János dr.” *Gárdonyi Géza* című írása. Nyilvánvalóan maga Dobai tette el, mégpedig éppen ebben a kötetbe, hogy meg-

¹² f.: *Új Auróra. Napkelet*, 1927. márc. 1. 266–267.

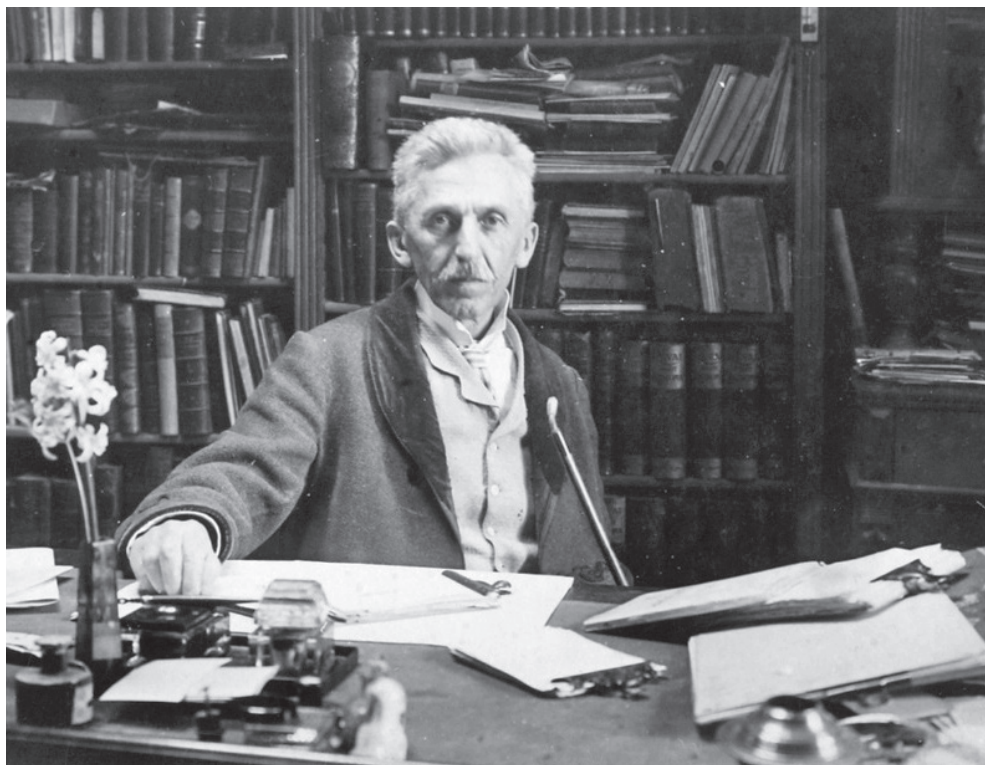
¹³ Dobai János: *Gárdonyi Géza*. In: *Új Auróra. Irodalmi almanach*. Pozsony, 1923.

¹⁴ Dobai János: *Gárdonyi Géza író művészete*. In: *A bpesti II. ker. kir. egyetemi kath. reálgimn. értesítője*, Bp., 1933

őrizzé. Az irodalomtörténet-írás számára eddig ismeretlen cikk ugyanis abból az alkalomból született, hogy Aradon szárnyra kapott a hír, hogy a helyi „megüresedett kultúrigazgatói állásra jelenleg a legkomolyabb jelölt a magyar irodalom illusztris képviselője: Gárdonyi Géza”, és hogy Dobai, aki bár nem született aradi, és nem is régóta él a városban, ennek mennyire örülne, és milyen jól járna a város. Cikkében vallomással is él: „Gárdonyi Gézát személyesen ugyan nem ismerem, de ismerem lelkét írásaiból, mint amelyek igazgyöngyei, kikristályosodásai az ő finom, érzékeny, igaz magyar lelkének.”¹⁵

Gárdonyi és Dobai tehát nem ismerték egymást, viszont Gárdonyi olvasta a Dobai által írt cikket, és frissen megjelent könyvének megküldésével köszönte meg a jó szókat. Nem is akárhogy: az első példányt adta az ismeretlen cikkírónak.

Egyvalamire nincs magyarázat: ki és miért vakarta ki a dedikáció első két szavát.

¹⁵ Dobai János: *Gárdonyi Géza*. Aradi Közlöny, 1917. aug. ?.

Tell Imre

darabokban

bárcsak lennék egy
orrszarvúbogár
ami gombostűre tűzve
megváltásra vár

álmomban kaszát nyeltem...
bennem a
szomorúság aratott
puszta tarló rőt színekkel
szívcafatok

őrt állott víz a polcomon
lépek, leverem
meztelenül hajózom
üvegszilánktengeren

darabokban

Uram ameddig kezedet szorítom
világunk még közös

Te hol kezdődsz
én hol végződöm?
az összes kontúr oly ködös

a kórházban boncol a bánat,
pislákol a neon
szétnyitott mellkassal fekszem
hanyatt a váró asztalon

kápolna

Bárányom trónodhoz térdelni jöttem
kevés a kevés és túl sok a sok

szeráf felhőid úsznak át fölöttem
magamhoz mérem az áhítatot
elered zuhog megáll esik újra
kopog a hold misztikus dobjain átítat

Liturgiádat ki az
ki tudja?

elvét célt irányt a ritmus a rím
cirmos Csillagtant ír
a karcos égre
kartonpapír burája a rétre boltosul;

vonyít a kutya és kushad a mégse
Mindenség brácsáján feszül a húr

... így poroszkál lován meg se hallom
halkan kopogtat kapuin az Alkony.

Fiatal cigányasszony arca

Az angyalok ilyenek és az őzek:
tükrös üvegfal, hol a bujaság
(mely fojtó füsttel izzik, mint a tőzeg)
elakad, lohad, nem harap tovább.

Én Istenem, köszönöm ezt az arcot
a tágranyílt szempárral, mely beszél –
merész kristályok, zengő hegyikvarcok
fénylenek benne, és a barna éj.

Szép arc mögött szörny is lehet az ember,
szuka vagy bivaly, vámpír vagy majom....

de én TÉGED, URAM, csodáltalak ma reggel
a szombathelyi pályaudvaron.

Álarcos lány – Salambo (2014, részlet, luszter-terv grafikai munkája)

Batári Gábor

Fényszögellések

1

Holdsarló és nem-kalapács

le kell menni
ég kék ecetjét inni
Nap fényszögeivel átveretni
holdsarlótól sebesedni

létbe hanyatlani
mindenné halványulni

míg kivirágzik
az áttetsző sejtek közül
ama fényes Hajnalcsillag

2

és már lent:

3

Csontváry

(zen zseni)

neve is üzeni

levegőoszlopokra fényszögekkel
elefántcsont-palotát ácsolt,
Napút-ecsettel nem káromkodásból
teljes-színskála-katedrális

plen air-ből, nem légbe kapva
matériába fényszögelt
csillagánizst

Flört (2010, kőcsérép)

*Báger Gusztáv***Staféta**

1

**Átadás-átvétel
Szép allegória**

A rajtvonalon áll
Végigfut az agyán a táv
Lezajlik fejében a verseny
S mikor a váltótárs közelít
Az inak hirtelen megfeszülnek
Átveszi elődje akaratát
A víziót a győzelemről
Ujjai kinyílnak s becsukódnak
És hajrá!
Mögötte lelassul az érkezés
Csak belül tart tovább a vágta
A roham
Precízen követi akár a sas
Hogyan pörög föl a társ
Fut a rajtvonal a salak
Pedig csupán a cipő szalad

Kép, ahogy átadja a váltót
Örökre rögzül körülötte a táj
Benne a forró várakozás
Nálánál is jobb időt remél
S nem ütötte meg fájón a kezét –

Egyesült a zálog és a sebesség
A versenypálya és a futam
A táv a test és a lélek
Így az egész emlék az övé lesz

2

**Nemzedékek
Titok és csoda**

Lét és élet! Kie lehet a teljesség?
Hosszú távú az apa-fiú vetélkedés
Az idők a döntőbírák a korszak a tét
Morzsolják az eszmét a kultúrát
A titkot és a csodát

Valamiképpen mindig megtörtént
Tizenhat éves korukig
Kezüket fogta az „Apa-Isten”.
Tizenhét évesen odavágták
Nem erény hátrány lett a másság
S huszonöt évesként bölcsen belátták
Az előd is sokat fejlődött
A váltótárs mégis a fejére nőtt
Egymásban nem csak magukban csalódtak

Velem minden másként történt
Apám csak genetikai volt –
A Donnál elesett katona
Helyettesítő anyai szeretettel
A fáklyát drága mamáktól kaptam

Beláttam ez többet és mást jelent
Milliárd utakat is bejárhat
A nemzedékek váltófutásában
Rászorul a másik kegyelmére
Új létformában fogad jót s ejt rosszat
S nem az átadás az ok ami megoszt
Hanem a mikéntje –
Mert még önző embernek az énje
Láncszem-mivoltát terhelten éli át –
Így segíthet a jellem és az ifjúság
S lesz sztárfotó becsületes elitként
Meg középszerű, aki mind eddig élt
S lesz, aki csak átad átvenni fáradt

S a végén azt mondhatjuk szép volt
A jövőt is meglepi
E csodákban felívelő folyamat
Nem tehet mást a váltva futó
Végigpásztázza a létet
Ami örök nincs vége

Gutai István

Egy vezérkari alezredes a Borsodi Vegyi Kombinát építésén

(Részlet a Petneházy-induló. Egy családfa gyökere és ágai című kötetből)

Petneházy László elemi iskoláit és a gimnázium 1–4. osztályát Kulán, az 5.-et Újverbászon, a 6–8.-at Hajdúböszörményben, a református főgimnáziumban végezte. Egy évig ő is karpaszományosként szolgált, utána felvették a Ludovika Akadémiára, ahol 1929-ben főhadnaggyá avatták.

Ezután a debreceni VI. fogatolt vonatosztályhoz helyezték, ahol alantos tisztként szolgált. 1932/33-ban a pécsi IV. honvéd vonatosztály szakaszparancsnoka. 1933-tól 1936-ig Budapesten hadiiskolát végzett. Azután Szegedre, az V. hadtest gyalogsági próbaszolgálatra osztották be. '37 májusától októberig a hadosztály kiképzési alosztályán dolgozott. 1939 júliusáig a szolnoki gyalogdandár parancsnokságán volt beosztott tiszt. Abban az évben lett vezérkari százados.

'39 júliusától két évig az I. hadosztály kiképzésvezetője Budapesten, majd októberig az I. gyorshadosztály I. a. Osztályán beosztott tiszt. 1941 júliusától októberig az I. gyorshadtest parancsnokságán Tomakovka községben, a Dnyeper partján teljesít szolgálatot.¹ A hadműveleti eseményekről vezetett törzsnapló szerkesztése, parancsok írása és eljuttatása a megfelelő helyekre volt a feladata.

1941 októberében Budapesten az I. hadtest anyagi osztályának lett a vezetője. Ezt a munkát novemberig végezte, akkor az I. könnyűhadosztály I/a vezetését bízták rá. A hadosztály 1943 januárjában indult a hadműveleti területre, ott Kurszk és Kijev között augusztusig teljesített szolgálatot.² Szeptembertől 1944 áprilisáig a vonatfelügyelőségen a fogatolt vonatcsapatok kiképzését irányította. Részt vett az erdélyi bevonulásban. (Petneházy László vallomásában a megszállás fogalmat használta). Szeptemberig Kolozsváron a IX. hadtest parancsnokságán a kiképzési osztály vezetője, utána a VIII. hadtest anyagi tisztje. 1944 novemberében lett alezredes.³

1945. február elején a VIII. hadtesttől a Munka Hadsereg parancsnokságára helyezték beosztott tisztnek Gár községbe. A parancsnokság feladata a fegyver nélküli munkás zászlóaljok megszervezése lett volna, de a szovjet csapatok gyors előrenyomulása miatt ezt nem tudta végrehajtani. A parancsnoksággal együtt Petneházy László is Nyugatra menekült, és 1945. május 10-én esett Grazban szovjet fogságba.

1947 szeptemberéig az ukrajnai Csenyigovban⁵ raboskodott és brigadérosként dolgozott. Októbertől hazaszállításáig az (egyik) kijevi táborban tartották fogva.

Az ÁVH. II. főosztálya 1950. december 5-én vette őrizetbe, vizsgálati dossziéját aznap meg is nyitották. Egy kérdőív 34 kérdésére kellett válaszolnia. Nemcsak saját, hanem szülei, testvérei, felesége, annak szülei személyes adataira, iskolai végzettségére, nyelvtudására... is kíváncsiak voltak a vallatók. Részleteznie kellett a honvédségnél teljesített szolgálatát, be kellett számolnia kitüntetéseiről is:

1939: VKF dicséret a kiképzés terén elért eredményért.

1940: Korm. dicsérő elismerés zöld szalagon ugyanezért.

1943: Korm. dicsérő elismerés hadiszalag kard frontszolgálatért.
Frontszolgálatért lovagkereszt.

1944: Magyar Érdemrend lovagkereszt szalag kardokkal, mint zászlóaljparancsnok vitézi magatartásért.

Az Államvédelmi Hatóság Mosonyi utcai kirendeltségének nyomozója Petneházy László egykori Üllői úti szomszédaitól (egyikük házfelügyelő) is gyűjtött információkat, amelyekről 1951. március 12-én számolt be.

Egy államvédelmi főhadnagy 1951. április 25-i jelentésében leírja: „környezet tanulmánya sem tartalmaz komoly terhelő adatokat”, melyekkel bíróság elé lehetne állítani. Egy államvédelmi százados azonban júniusban úgy vélte, hogy Petneházy László, a Szovjetunióból hazatért hadifogoly politikai szempontból nem megbízható, ezért internálása államvédelmi okból szükséges.

Az ÁVH következő kihallgatási jelentése már Kazincbarcikán készült. A vallató áv. hadnagy Petneházy Lászlót bíróság elé akarja állítani, utána pedig a Letartóztatási Intézet munkatelepein foglalkoztatni. „A Szu-ban megtagadta a munkát – (vö: Petneházy korábbi vallomása: a hadifogolytáborban brigadéros volt), – jelenleg is rosszul dolgozik. Normáját, mint betonozó 90–100% között teljesíti.”

László Géza *A Nyíregyháza-Sóstó-gyógyfürdői hadifogoly fogadóállomás története* (1950) című tanulmánya (www.szabarchiv.hu) és Görbedi Miklós könyve alapján követhetjük nyomon a hazafelé tartó hadifoglyok útját.

A Nemzetközi Vöröskereszt dokumentumai szerint a Kijev környéki 7062/4. számú lágerből – ahonnan Petneházy László küldte tábori lapjait – is indultak haza magyar hadifoglyok. Indulás előtt adategyeztetés, bérelszámolás – a szabaduló rabok különböző árucikkeket vásárolhattak –, azután fertőtlenítés, orvosi vizsgálat, végül bevagonírozás következett. Egy-egy *nyitott ajtajú* vagonban körülbelül negyvenen utaztak; az örök külön kocsiiban. Útközben a kijelölt állomásokon adtak föl ételt az utasoknak.

A szerelvény a Tatár-hágón át jutott a Kárpát-medencébe, ahol a foglyok elénekelték a Himnuszt. Máramarosszigeten egy volt magyar laktanyába (akkor már a Szovjetunió Táborparancsnokságának Hadifogoly Elosztó Gyűjtőtáborába) száll-

lították, és szovjet, valamint román katonák őrizetére bízták őket. Újabb orvosi vizsgálat és fertőtlenítés. Sok főtt tésztát etettek velük, hogy kicsit felhizlalják őket. Úgy tíz nap múlva ismét vagonokba rakták a szabadulókat, és elindult a vonat a szovjet–magyar határállomás felé. Záhonyban kék ÁVH-s, géppisztolyos katonák számolták meg őket. Az MNDSZ [Magyar Nők Demokratikus Szövetsége] tagjai által átadott cigarettás csomagokon ezt olvashatták: „*Meleg szeretettel üdvözöljük honfitársainkat. Kívánjuk, hogy együtt egész dolgozó népünkkel lelkesen vegyék ki részüket szabad és egyre szépülő hazánk erősítésében, 5 éves tervünk – szocializmusunk – építésében, békénk megvédésében.*” A DISZ-tól [Demokratikus Ifjúsági Szövetség] *Szabad Népet* is kaptak.

A szabad és szépülő haza újabb üdvözlétéként vagonjaikat lelakatolták és elindultak velük Nyíregyháza-Sóstó-gyógyfürdő felé. (Összesen hét hadifogoly-szerelvény érkezett oda 7 616 hadifogollyal. Az első 1950. november 28-án, az utolsó 1950. december 14-én. A december 25-én érkezett háromszáznegyven személyt Debrecenben vették át, őket az ÁVH onnan vitte Budapestre.)

Cédulák röppentek ki a vagonablakokon. (Ugyanúgy, mint '56. november 4-e után, az Ungvárra szállított pesti forradalmárok vagonjaiból. A népi táviratok küldői így kérték a megtalálót, értesítse a megadott címen lakó hozzátartozóikat.)

Sóstó-gyógyfürdön két csoportra osztották a foglyokat. Azokat, akik kiszállhattak a vagonokból, ötös menetoszlopban, farkaskutyás, gépfegyveres ÁVH-s katonák kísérték a Krúdy szállóig, ott és környékbeli épületekben szállásolták el őket. Azok, akik a zárt szerelvényben maradtak, lakóhelyükig szóló vasúti menetjegyet és húsz forint zsebpénzt kaptak. Őket továbbszállították Budapestre, és a Keleti pályaudvarról a Mosonyi utcai volt Toloncházba, az ÁVH laktanyába kísérték. A Nyíregyháza felől, bemeszelt ablakú vonattal Budapestre érkezőket a Tolonban lefényképezték és ujjlenyomatot vettek tőlük. Voltak olyanok is, akik a Markó utcai fogházba, a Fő utcai börtönbe vagy budafoki borospincébe kerültek. Innen egy részüket szabadon – rendőri felügyelet alá – engedték, más részüket munkatáborokba, Tiszalökre, Kecskemétre, Kistarcsára, Kazincbarcikára hurcolták.

Ott ezzel a mondattal fogadták őket: „A maguk pusztá létezése bűn a demokrácia ellen.” Többen öngyilkosok lettek a kínzások miatt, néhány tisztet visszavittek a Szovjetunióba. Közben egy hónapig tartó trachomajárvány is kitört a foglyok között.

„Először tönkretesszük magukat fizikailag, azután majd lelkileg, végül felkasztjuk magukat. Mi ebben az országban azt csinálunk, amit akarunk!” Így szólt a tábor operatív tisztjének ígérete. (Ezt mondhatta volna – mint ahogy mondta is – Recskén és a Hortobágyon is a munkásosztály öklének másik operatív tisztje.)

Görbedi Miklós 1990 tavaszán megjelent, *1020 nap az őrtornyok* árnyékában című könyvének (amely a tiszalöki kényszer hadifogoly internáló táborról szól) bel- és külföldi anyaggyűjtése közben sok, a kazincbarcikai táborra vonatkozó adathoz

jutott. Az országos és a helyi sajtóban akkor még a recski és a tiszalöki táboron kívül más kényszermunkatáborról nem jelent meg publikáció. A tiszalöki tanár-történész Görbedi nem értette, miért e nagy csend Barcika körül. Az *Észak-Magyarország* című megyei lapban felhívást tett közzé, mely után néhány volt barcikai táborlakó levelet írt neki. Elkezdte a kutatást, közben két hónapig nem kapta meg a többi Kazincbarcikán raboskodó, egykori hadifogoly postára adott levelét.

Görbedi Miklós szeretett volna betekinteni a BM Központi Irattárában levő iratanyagba is, de ahhoz sem az 1991. január 16-án, a Miniszterelnöki Hivatal Rehabilitációs Titkárságától kapott megbízólevele birtokában, sem magas beosztású hivatalnokok támogató segítségével, könyve kéziratának lezárásáig nem tudott hozzájutni. A 118/1989. sz. minisztertanácsi rendelet alapján „a kazincbarcikai kényszermunkatábor iratanyaga zárolt, nyilvánosságra nem hozható.” A szerző 1991. december 17-én kapott engedélyt a BM Adatfeldolgozó Irattárában a kutatásra. Új könyve *Szögesdrótok mögött a Sajó völgyében. Szovjet hadifogságból a barcikai kényszermunkatáborba 1951. október 6-tól 1953. szeptember 16-ig* címmel jelent meg 1992-ben, a Magyar Ciszterci Diákok Szövetségének Egri Osztálya kiadásában.) Görbedi *Az árnyékok hosszúra nyúlnak. Kiegészítés Kecskemét–Tiszalök–Kazincbarcika kényszer munkatáborainak történetéhez* („Október 4.” Baráti Társaság Tiszalöki Tagozata, 1998.) című könyvében megemlékezik a „fekete cárról”, az egykori csendőr szakaszvezetőről, aki először a tábor hírhedt munkahelyén, a kavicsbányában lett brigádparancsnok, „állati kegyetlenséggel hajszolta” és kurtavasra íteltette embereit. Az ÁVH jutalomból megtette az egész tábor fogolyparancsnokának.

Egy kényszermunkás összehasonlította a szovjet és az ÁVH-rabságot: „Ott is fogva tartottak – igaz, mostoha körülmények között –, de nem volt tancél a megalázás. Az ÁVH-nál pedig éppen ez volt a fő szempont. Szovjet fogságból levelezhattünk, szovjet és magyar újságokat kaptunk, az ÁVH-nál abszolút hírzárlat volt, nem is beszélve a fenytésekről.” „... a barcikai táborban recskihez hasonló körülmények voltak” – állapította meg a könyv írója.

A fentiek elmondása idején a hatvannyolc éves túlélő abban reménykedett – szerintem kimondhatatlan naivitással –, hogy a „mai napig háborítatlanul közöttünk élő, *'nekünk mindent szabad'* ÁVH-soknak legalább a lelkiismeretét megmozgassuk.” (*Szögesdrótok...* 14. p.) Görbedi Miklós közli a korabeli ÁVH kartonos nyilvántartása alapján a hadifogoly-kényszermunkatábor névsorát, benne Petneházi (így) László nevével. Az utolsó sorszám: 1073.

1990-ben megjelent újságcikkében így emlékezett a tábori életre egy volt hadifogoly: „... körülbelül kétszázötvenen lehettünk tisztek, a többi a társadalom minden rétegéből való volt. A BVK [Borsodi Vegyi Kombinát] építkezésén dolgoztunk. A munkaterület tuskésdróttal, őrtornyokkal volt körülvéve. Elhelyezésünk a félig kész későbbi munkáslakásokban volt emeletes priccseken. A lakások akkor még

közfal nélküliek voltak. (74. p.) Kopaszra nyírva, régi magyar, fekete festékcsíkkal megjelölt katonaruhában, nyáron pedig barna klottgatyában, festékekkel csikozott atlétában, csizmában dolgoztak a homok- vagy a kőbányában, kubikoltak, betonmunkát végeztek. Teljes elzárttságban, hírközlési tilalommal.

A visszaemlékező leírta és lerajzolta a tábor alaprajzát: az őrség házát, a konyha, a raktár, a névleges orvosi rendelő, a kihallgató szoba helyét, ahol „mindenáron háborús bűnöst akartak gyártani ököllel, gumibottal ütlegelve, nemi szervét rugdálva a fogolyból.” A válogatott kínzások a pincében folytatódtak. A „fekete hadnagy” volt a fő kínzó, élet és halál ura. Az ÁVH feloszlata után téeszelnök lett, lopott, sikkasztott, amiért másfél év börtönre ítélték. Szabadulása után kocsisként dolgozott. 1987-ben Miskolcon hunyt el. (Ágyban, párnák közt? G. I.)

Vessünk néhány pillantást a volt rabok és rabtartóik utóéletére is! „A volt tisztek – csendőr, rendőr, hadbíró – szabadulásuk után ki voltak tiltva a ’szocialista’ városokból és a fővárosból. Ezek az emberek magasan képzett, több nyelven beszélő, művelt, a 8–10 éves hadifogságban megedzettek voltak, akiket a társadalom nagyon jól használhatott volna, de nem kellettek! Szinte valamennyien csak fizikai munkásként tudtak elhelyezkedni. Fél kézen megszámlálható, hogy hányan mentek nyugdíjba – már akik elérték – értelmiségi munkakörből. A volt ÁVO-s tisztek vezető beosztásba kerültek, de a legénységi ÁVO-soknak is kijárt a jó munkahely.”

Görbedi Miklós *Az árnyékok hosszúra nyúlnak...* című könyvében, amely visszaemlékezéseket, cikkeket és leveleket tartalmaz, beszámol az 1992. október 4-én tartott kazincbarcikai emléktábla-avatásról is. Az emléktábla közepén magyar címer van, a szöveg pedig magyar és német nyelven ez: „1950–1953 között ezt a gyárat több ezer magyar és német hadifogoly embertelen körülmények között építette. Emlékezésül állították ezen táblát Kazincbarcika önkormányzata, valamint az egykori magyar illetve magyarországi német táborlakók.”

Petneházy Lászlóné, férje meghosszabbított rabságáról mit sem tudva (tábori lapok már nem érkeznek), atkári kényszerlakhelyén küzd lánya és saját megélhetéséért. 1950. február 27-én levelet ír a Honvédelmi Minisztérium nyugdíjosztályának, mert értesítést kapott, hogy orosz fogságban lévő férje utáni élelmezési illetményét rendelet alapján szeptember 15-én megszüntetik. Beszámol az előzményekről is: 1949. október 25-én különböző iratok csatolásával kérte a hadügyminisztertől ideiglenes ellátásának megállapítását. A mellékelt leírásban elmondja: férjét 1937 októberében ismerte meg, aki akkor a szolnoki vonatostagnál volt főhadnagy. 1939. május 16-án esküdtek, 1940. május 1-ig Szolnokon laktak... A csatolt iratok között ott van a szegénységi bizonyítvány is.

„Tekintettel arra, hogy sem vagyonom, sem egyéb jövedelemem nincs – írja –, ellátatlan kiskorú gyermekemmel ideiglenes kölcsönökből vagyunk kénytelenek élni. Egészségi állapotom sem kielégítő... kisebb háztartási munkákért ingyen ka-

pok lakást... Ellátásunk és gyermekem neveltetése a segély nélkül lehetetlenné válik.” (A föllelhető iratok szerint az ellátást biztosította a honvédelmi miniszter.)

A visontai körjegyző (aki 1945 előtt Atkár vezető jegyzője volt) Petneházy Lászlóné kérésére 1950. január 25-én kelt nyilatkozatában kijelentette: személyesen ismerte Petneházy László alezredest... magatartása ellen semmi kifogásolni való nem hozható fel, demokratikusan gondolkodó egyén volt és mindig ilyen magatartást is tanúsított.⁷

Petneházy László egykori vezérkari alezredes internált sorstársaival együtt tovább betonozta az épülő Borsodi Vegyi Kombinát falait. 1953 szeptemberében, egy héttel 47. születésnapja előtt aztán elérkezett szabadulásának napja. A kazincbarcikai építkezés őrparancsnoka pecsétjével ellátott, de Budapesten keltezett 1034/VII.26/1953 számú határozat alapján rendőrhatalósági őrizetét (internálását) megszüntették. (Szeptember 10-én az Országos Rendőrkapitányság vezetője helyett – olvashatatlan aláírás – rendőrhatalósági felügyelet alá helyezte és kötelezte, hogy a lakóhelye szerinti illetékes rendőrőrsnél kéthetenként egyszer, a rendőrparancsnok által meghatározott napon és órában jelentkezzen. A határozat ellen panasznak helye nem volt.)

Mielőtt elhagyta volna a kényszermunkatábor területét, az őr egy papírlapot tolt Petneházy László elé és nyújtotta a tollat. Az egykori vezérkari alezredes rápillantott a gépelt szövegre: Tudomásul veszem, hogy az internálótáborral és a táborban lévő személyekkel kapcsolatos minden hír vagy adat „állami titkot” képez. Az „Állami titok” megsértését a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951 XXI. sz. rendelete 10 évig terjedhető börtönbüntetéssel sújtja – amennyiben a cselekmény súlyosabban nem minősül.

Petneházy László aláírta, majd letette a tollat és nemsokára fölszállt a Vámosgyörk felé induló személyvonatra.

Felesége, nem sokkal ezután, ugyanazon a napon odaszólt a kertben barátnőjével játszógató kislányának: „Be kell mennem... majd jövőnk” és átgyalogolt a vámosgyörki vasútállomásra.

Jegyzetek

1. Vizsgálati dosszié. Jelentés. Budapest, 1951. április 25. ÁBTL 3.1.9 V-20310. 9.
2. ÁBTL 3.1. 9 V-20310 10. p.
3. ÁBTL 3.1.9 V-20310)Az Á.V.H. Kazincbarcikán 1952. szeptember 4-én kelt jelentése.
4. Vö:1. sz. jegyzet ÁBTL „V” 20310 16. p.
5. Táborszám 177. Ukrán SzSzk-Sztálini (Donyecki) terület. Hadtörténeti Intézet és Múzeum www.hadisir.hu/hadifogolytaborok.
6. Petneházy László iratai. T 22109. HM Központi Irrattár.

Bíró József

NAPRA – NAP

(- *emlékezés Nagy Lászlóra* -)

:
hallhatom ugyanis visszazeng
verset deklamál tündérbűvölőt
:
aranyvesszővel rajzol tükörre
emberarcú embert teremtőt
:
i gé ző
hol na pot

(- *emlékezés Latinovits Zoltánra* -)

:
eleinte köszönésig mindössze
aztán óhatatlanul megtörténik
:
gyufaláng perzsel szívverést
csillagtalan csendről álmodó
:
tü kör szi lán kok
ta ka rás ban

(- *emlékezés Csoóri Sándorra* -)

:
néhányzori biztatásod vidéki
életidőmben megváltással felérő
:
angyalszárnyak érintése immár'
hátatelten gondolhatom törődés
:
kri zan tém
fe hér lik

(- *emlékezés Berek Katalinra* -)

:
 valahány nagypohár frissítő
 után tisztelettudó főhajtás
 :
 lépcsőfordulónyi alig érintő
 oldalazással is reménytelen
 :
 leg kö ze lebb
 föl csil lan hat

(- *emlékezés Simonyi Imrére* -)

:
 akkorra dágványkorszak pusztít
 bölcsőbbé érlelő besúgóhálózat
 :
 segédmunkák méltómód helyett
 pátosznak semmi keresnivalója
 :
 ke részt re
 bú za szál

(- *emlékezés Raksányi Gelléltre* -)

:
 általában ajtófelőli karosszékben
 szálfegyenes kurucos tartással
 :
 társaságunk halk középpontja
 megejtő szelíd bölcsességével
 :
 meg szo kot tan
 név ün ne pek kor

(- *emlékezés Sütő Andrásra* -)

:
dühödtre vedeltetvén ótvarcsöcselék
hazugságoktól holdtalanná vakuló
:
utcaforgatagban csupáncsak akkor
mégsem kakasülős színházjegyért
:
si ká tor szür ke
hét vé gé ken

(- *emlékezés Takács Imrére* -)

:
adomázások véghetetlen sora
savanykás lőrével koccintunk
:
körömmel hántott fűzvesszők
szerte később összefonódnak
:
hun cu tul
ka csin tasz

(- *emlékezés Fekete Gyulára* -)

:
térközépről bágyadtan odaint
keserves magány veritékezve
:
rekkenőhőség aszalja tikkadt
redőit mélyülő szarkalábait
:
kéz fo gás
u tol já ra

Bertha Zoltán

Hűség a szabadsághoz

In memoriam Turcsány Péter (1951–2015)

A hetvenes évek végén fellépő fiatal költőnemzedék egyik legmarkánsabb, legeredetibb tehetségű alkotó személyisége kétségtelenül a hetven éve született Turcsány Péter volt. Öt verssel is szerepelt már a Vasy Géza által szerkesztett, s teljes nemzedéki körképet nyújtó reprezentatív líraantológiában: a *Madárútonban* (1979). Emblematikus a cím is: „Madárúton kik járnak vajon? A költők természetesen, az örök vándorok, a soha meg nem érkezők és a mindig, mindenütt otthonosak” – fogalmazta találón a kötet bevezetőjében a szerkesztő. És valóban, nagyon illik ez a meghatározás Turcsány Péterre is. Az ő örökös nyugtalansága, vagabundus természete, jocular alkata, tervehalmazó lendületessége és nyitottsága kiválóan példázta egész generációja életérzését és mindig újat kezdeményező magatartásformáját. Bravúros vágánsdalok, zsonglőrös trubadúr-énekek, színes vándor-metaforák (Szörényi László szavával: a „nyelv mélyéből” felhangzó ütemek) sorakoznak fel már ezekben az első antológiadarabokban is; „Hajtókám, / hajtókám, / tizenegy águ lilium, / tizenegy águ lilium. // Szirmos hold, / szirmos hold, / téli éjszakán, rajta, / téli éjszakán, rajta. // Gyaloglok, / gyaloglok, / derekam fényes tej-gerinc, / burkolva súlyos égbe, / burkolva súlyos égbe” – hangzik *A gyaloglás dalából* is. Péter mindig úton volt, és törte az utat, élen járt, és már ifjan vezéregyéniséggé vált. Avantgárd gesztusokkal és mélyeséges hagyománytisztelettel ötvözőtt (a bartóki ideálokat szem előtt tartva) népi tradíciókat és modernista szemléletformákat. Költői kifejezőskultúrája maga volt a nyelvi szabadságharc aktivizmusa-akcionizmusa a kádárista diktatúrában: hiszen tobzódása a nyelvjátékok özönében, verstani műveltségével megalapozott líraformáló tudatossága, értékőrző és értékújító elszántsága (a Kulcsár Szabó Ernő szerint is „virtuóz technikával teremtett lírai világ” összes tényezője): mind-mind a teljesség sóvárgásából fakadt. Ezért nem csak művelte, de kutatta, értelmezte is a magyar irodalmat – alapos művészetszociológiai, irodalomelméleti felvértezétséggel. És úgy egyeztetette a legkülönbözőbb megszólalásfajtákat, nyelvi regisztereket és hangzásvilágokat, hogy az szinte maga volt a különféle ízlésirányzatokon felül álló, a sokféleséget termékenyen magába fogadó és kigyümölcsöztető törekvések szintézise. Az akkori fiatal irodalomban ez végtelenül rokonszenves erőfeszítés és gondolkodás volt: hogy tehát nincsenek tabuk, s hogy a látszólag legtávolabbi stílusalakzatok is összeszikkraztathatók – az underground hangzatoktól a népdalszerű archaikusságig. Korlátlan, korlátozhatatlan szabadság a nyelvben (az úgynevezett „nyelvi fordulat” jegyében is) – és csorbíthatatlan autonómia, függetlenség, szuverenitás a szellemi

közéletben, a nyolcvanas évek rendszerváltáshoz vezető szellemi, erkölcsi, lelki és nemzetpolitikai harcaiban, küldetéses szabadságküzdelseiben: ez volt a költő legfőbb eszménye, és ebben társakra is talált a maga nemzedékében, meg persze mestereiben s az utána jövőkben. A fiatal írók szövetségében, a József Attila Körben is barátokra, követőkre lelve alapította meg a *PoLiSz* folyóiratot, amely a pluralista világmépi és stílári irodalomelképzelés jegyében az egyike volt az akkor heves hadakozásokkal kivívott négy orgánium – a *PoLiSz* mellett *A '84-es kijárat*, a *Dolog és Szellem*, az *Új Hölgyfutár* – együttesének, mondhatni „hadosztályának”: amely „csapatok” összessége tehát hadat üzent a kommunista emberellenességnek és önkényuralomnak, a magyar szellemi értékeket csonkító bornírtságának. Turcsány Péter szüntelenül élen járt az egyetemes szellemi kultúra és a magyar nemzet felszabadításában is. Írástudói eltökéltségét, elkötelezettségét és szolgálattévő áldozatosságát, önzetlenségét híven jelzi, hogy míg a többi három folyóirat-formáció hamar megszűnt a rendszerváltozás lázában: a *PoLiSz* még évtizedekig működött alapító főszerkesztője jóvoltából és különleges állhatatosságának köszönhetően.

S aztán – az 1990-es fordulat után – még inkább kibontakozott, kiteljesedett a maga írói életműve is. Sorra jelentek meg az impozáns könyvei, verseskötetei, egyéb írásainak gyűjteményei. Egy magával ragadón, karizmatikusan felelősségteljes poéta és (köz)gondolkodó arca is kikerekedik ezekben a kötetekben. Akinek vállalkozásai hatalmas feszítvolságú értékdimenziók összekötését célozták és jelentették. Még a kötetcímeiben is jelentkezik ez a széles horizontú eszmélkedés és ez a feladhatatlan tisztánlátás és elhivatottságérzet. Már az első kötetektől kezdve. *Tarisznnya* (1982): a kötöttségeit levető, de az örök emberi értékekhez foggal-körömmel ragaszkodó fiatalság vallomása, hitvallása. *Testamentum* (1986): az élet és a halál végletei között száguldozó gondolat felboltozódása. *Mázsa és pehely* (első gyűjteményes verseskönyve, 1995): a könnyűség és a szabadon megválasztott egzisztenciális imperatívuszok egyidejű átélése. *Megmentett tisztásaink* (1998), *Emelkedj, Atlantisz!* (2003): magukért beszélő emelkedett szentenciák, konfesszionális létparancsok emberség és magyarság természetszerűen összefüggő és erőszak nélkül egymástól soha el nem választható, szervesen összetartozó, organikusan kivirágzó értéktartományainak feltétlen megtartandóságáról. Hogy semmi ne mehessen veszendőbe, amit ez a nép viharos történelme során humanitás és divinitás összekapcsolásában, profán és szakrális szférák létezés módjainak metafizikai egyesítésében véghezvitt. *Arc és lélekzet* (2011), *Hűség a szabadsághoz!* (2012), *Tisztítóűz fényében* (újabb válogatott gyűjtemény, 2012), *Tusa az életért* (2015): ugyancsak a legnemesebb egyetemes emberi és gyökeresen magyar eszményállító önismereti kötelezettségvállalás, a legfőbb értékek védelmében. És ha versben mindezek a fényes ideálok kísérelték meg a kicsiszolódást: akkor az irodalomkritikus, értekező, tudós Turcsány Péter monumentális könyvében (*A mérleg közepén*, 2001) is ilyen tágassággal és színpompával sora-

koznak fel a poétikai, verstani, szociológiai, pedagógiai, közügyi írásművek. Poeta doctus volt ő: a világirodalom és a magyar irodalmi kultúra széles távlatai nyílnak itt meg. Lelkesen és lelkesítőn ír a vallási kultúra lélekemelő minőségéről, az avantgárd áramlatok felszabadító erejéről vagy az elherdált magyarsájsajátosságok visszaszerzésének szükségességéről. Felvonulnak ezekben a gondolatgazdag eszmefuttatásokban, esszékben, tanulmányokban, könyvkritikákban olyanok például, mint Salvatore Quasimodo (akit ő fordított is), és felsorolhatatlanul a magyar klasszikusok és kortársak Zrínyitől, Kölcseytől, Vörösmartytól, Reviczkytól, Adytól, Babitstól, Juhász Gyulától, Áprily Lajostól, József Attilától, Sinka Istvántól, Weöres Sándortól Kormos Istvánig, Mészöly Miklósig, Csoóri Sándorig, Ratkó Józsefig, Buda Ferencig, Nagy Gáspárig, Oravecz Imréig, Esterházy Péterig vagy a mesterként és barátként is olyannyira megbecsült Balaskó Jenőig. Csodálatos panoráma. S ha az utókor méltóképpen kíván számot adni Turcsány Péter szellemi örökségéről: csak ennek a kétkötetes nagy munkának a feltétlen elismerésével lehetne azt kezdenie.

De folytatni is kellene azoknak az elévülhetetlenül érdemleges teljesítményeknek a méltatásával, amelyek nélkül ma fájdalmasan szegényebbek lennénk. Turcsány Péter folyton kultúraszervező, mindenesi feladatokat rótt magára és óriási szolgálattévő missziót vállalt annyi mindenben. Szakadatlan kultúra- és magyarságmentő tevékenysége, példaadó érték- és kultúrateremtő energikussága izzó, sőt lobogó haza- és emberszeretettel párosult, s minden eltökélt és célirányos cselekedetét a szenvedélyesen rebellis igazságvágy és a hajlíthatatlan értékonzervatív meggyőződés együtt, egyszerre vezérelte. Megalapította a Kráter Műhely Egyesületet és annak könyvkiadóját. Számtalan kötetet jelentetett meg, s egyik leginkább mértékadó sorozatának a *Teleszkóp* címet viselő bizonyult. Ebben láttak napvilágot többek között Gulyás Pál, Kerényi Károly, Vargyas Lajos, Tornai József, Tüskés Tibor, Tamás Attila, Csűrös Miklós, Pomogáts Béla, Fekete György, Szemadám György, Ferenczi László, Márkus Béla, Mezey László Miklós, Kaiser László, Bakonyi István, Lukáts János, Zászlós Levente, Soltész Márton és mások hiánypótló irodalomértelmező könyvei. S a kiadó ezernyi más kötete közül külön ki kell emelnünk azokat a könyveket is, amelyek Lisztóczy László, a kiváló egi irodalomtudós esszéit, tanulmányait, köztük erdélyi tárgyú irodalom- és művelődéstörténeti írásait, Dsida Jenő-monográfiáit, sőt vallomások és hitvallások költeményeit is tartalmazzák. És mindenképpen méltató elismeréssel kell emlegetnünk, hogy például az *Aranyrög Könyvtár* sorozat számos elfeledett és jelentős határon túli, erdélyi, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai opust, főleg kitűnő regényeket tett közkinccsé – Makkai Sándortól, Berde Máriaától, Gulácsy Iréntől, Markovits Rodiontól, Indig Ottótól, Szenteleky Kornéltól, Szombathy Viktortól, Vécsey Zoltántól, Darkó Istvántól, Neubauer Páltól, Tamás Mihálytól és a többiektől; vagy mindezeket túl is felidézni, hogy Szabó Dezső, Németh László, Kuncz Aladár, Herczeg Ferenc, Asztalos Miklós, Zilahy Lajos, Tormay Cécile, Asz-

talos Miklós és még hány kiválóság fontos vagy már alig ismert művei támadtak új életre – s talán ezzel együtt a felfrissülő megbecsültségre is – e könyvműhelynek köszönhetően! Vagy említhetjük a Pomogáts Béla szerkesztette monumentális antológiákat, szöveggyűjteményeket Erdély trianoni elszakításáról (*Psalmus Hungaricus*, 2010) és 1940-es részbeni visszacsatolásáról (*Üdvözlégy, szabadság!*, 2008). És ami előtt még okvetlenül fejet kell hajtanunk: ez pedig Wass Albertnek, az erdélyi magyar irodalom Babits Mihálytól Baumgarten-díjat elnyert reprezentánsának az életmű-kiadása. A feledésből, a kommunizmus alatti eltiltottságból hozta ez a sorozat őt, a transzszilván, az emigráns, az egyetemes magyar író a felszínre és tette annyira népszerűvé. S Turcsány Péter még Wass Albert Könyvesboltot is nyitott Budapest belvárosában, hogy onnan is terjeszthesse a közkedvelt író műveit. És a számtalan hozzá kötődő ünnepség között a talán legrangosabb, legemlékezetesebb tudományos konferenciát is megrendezte Pomázon 2008-ban (Jókai Anna, Hegedűs Loránt, Tüskés Tibor, Pomogáts Béla, Kabdebó Lóránt, Adamikné Jászó Anna, Szász István Tas, Szócs Géza, Lisztóczy László, Márkus Béla, Balázs Ildikó, Nyiri Péter és sokan mások részvételével), s ennek anyagát kötetben is közreadta 2009-ben „és lésszen csillagfordulás” címmel.

Ő maga pedig grandiózus nagymonográfiával tisztelgett Wass Albert emléke előtt. Hatalmas ívű áttekintés – gondos és felfedező értékű filológiai aprómunkával és eszmei tanúságtétellel, felemelő odaadással és megragadó szellemiséggel elkészített szakkönyv ez. Olyannyira mértékadó, hogy amikor Balázs Ildikó, aki szintén a Kráter Műhelynél megjelentette Wass Albert életmű-bibliográfiáját, s majd a debreceni egyetemen doktorált az író első pályaszakaszát feltérképező disszertációjával, akkor annak vitáján mint hivatalos bíráló többször emlegethettem Péter hajszálpontos megfigyeléseit, bizvást hivatkozhattam rá, részint megerősítve, részint kiegészítve Balázs Ildikó okfejtéseit. Hogy például a Wass Albert-költészet természet- és tájképi, hangulatlírai összetevőinek boncolgatásával, s a Tompa Lászlótól eredő költői ösztönzések vagy az övéihez hasonlítható szóképi fordulatok poétikai-retorikai analízisével talán Turcsány Péter teszi a legerőteljesebb kísérletet mindennek a felderítésére, főként a fenyő-szimbólum használatának módozatait vizsgálva. Vagy az is leleményes elemzői ötlet, ahogyan bizonyos prózarészletek egyenesen versszerűvé tagolására ragadtatja magát, ezzel is igazolva a Wass-féle prózapoézis tagadhatatlan hatásformáinak elementaritását és szuggesztivitását. S még azt is akkurátusan kinyomozta az író erdélyi református egyházkerületi gondnoki tisztségével kapcsolatosan, hogy egészen pontosan a széki egyházmegye gondnokságát vállalta el 1935-ben.

Amikor Zsávolya Zoltán és Soltész Márton 2011-ben, Péter hatvanadik születésnapján megszervezte az őt köszöntő tisztelő konferenciát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem piliscsabai bölcsészkarán, akkor én magam örömmel véve azon részt, felidéztem, hogy az ünnepelt legelső verseskönyvéről, illetve az éppen akkor nemrég

megjelent addigi utolsó könyvéről (a Wass-monográfiáról) is írhattam méltatást. A nyolcvanas évek elején az akkori Művészeti Alap fiatal kritikusoknak adományozott ösztöndíjával igyekeztem szemlézni nemzedéktársaim könyveit, köztük Péter első kötetét is – ifjonti kritikai hevülettel. (In: B. Z.: *Sorsjelző*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 2006.) S évtizedekkel később pedig recenziót tehettem közzé a Wass Albert-kutatás immár megkerülhetetlen alapidokumentumáról. (In: *Új Könyvpiac*, 2008/9.)

S ha pedig most összegezném, hogy honnan hová érkezett kedves íróbarátunk, jó társunk a sok évtizedes harcokban, bajokban és örömeiben, aki még csak most lenne hetven éves, akkor ezt mondhatnám: tarisznyával vágott ő neki Kárpát-medencei, Kárpát-hazai valóságos és szellemi vándorútjának, szép és tanulságos garabonciás kalandjainak; mi pedig most, ma az ő lélekemelő munkásságának a bőségszarujából is meríthetünk erőt, hitet és tudást – és sok reménységet a magyar és emberi jövőben.

Ádám Tamás

Hegyi beszéd tüskés sorompókról

Két ember elindul, azonos irányban haladnak, lassan ballagnak, integetnek a kunyhójuk zszindelyét foltozóknak, a szárnyas ajtó előtt hajlongó patkoló kovácsnak, vasmacskával vödört kereső asszonynak, akit évek múlva magába szippant a mély kút. Az út menti keresztrefeszített Krisztusnak nem intenek. Egyre többen csatlakoznak, kövéredik a tömeg, választási ponthoz érnek, a széles kapu mellett döntenek, ami a semmibe visz. Az út végén fekete vasbeton, kárhozat.

Köztük hevülök én is, a lökdösődésben kabátomról leszakad egy csontgomb. Nehéz kijutni a présből, sodródok, megkapaszodom egy ragyás sziklában. Mégis a kisebb bejáratot választanám. *A szűk kapun át menjete be, mert széles a kapu és tágas az út, amely a pusztulásba vezet, és sokan vannak, akik bemennek rajta. S milyen szűk a kapu és szoros az út, amely az életre visz, és milyen kevesen vannak, akik megtalálják azt!* Én is nehezen találom, az elmulasztott lehetőségekben mindig élen jártam. Keskeny, meredek az út, gyökerestől dőlnek eléd akácok, tüskés sorompók. A turista jeleket elmosta az eső. Csak ezt választhatjuk, becsvágy s gazdagság háttérbe szorul.

Hogy Isten országába jussunk, önfegyelmet tanúsítunk, átvergődünk a léten, vállaljuk annak minden kockázatát. Így sem biztos, hogy fentről tisztán látjuk a lenti pusztulást, törnek a felhőknek támasztott létrák fukai, még a kiskaput választók sem biztos, hogy ideérnek.

Hegyi beszéd a tökéletességről

Hibáim száma végtelen, éveim végesek.
Szűkítem, ameddig lehet, hálapénzt, hálamosolyt
adok orvosnak, kedvesnek, szeretőnek, sekrestyésnek,
plébánosnak, hogy gyógyítsanak, fogyjanak
bűneim. Hálás csak Neked vagyok. Michelangelo
házában különös fény világít, szobrai velem
alszanak, festményei billegnek a falon, freskói
erőt adnak a folytatáshoz. Darabokra tört Piétáját
összeragasztom, majd magamat restaurálom.
A Sixtus-kápolna mennyezetéről most már
nem pereg a festék, változatlanok a színek.
Ő közel a tökéletességhez, én alig haladok.

Más irányt veszek, másképp közelítek az
elérhetetlenhez. *Ti azért legyetek tökéletesek,
miként a ti mennyei Atyátok tökéletes!*
Teremtett világban élek, ahol senki nem
tökéletes, csak te vagy az, Uram. Áldása és
világossága lennék környezetemnek, de mindig
elvétem az irányt, azt sem érem el, ami közel
van, súrol, magába mégsem szippant. Kísérletezem.

Vallomást teszek a szétnyíló ég alatt, elmarad
a cselekedet, fonnyad a megszentelt élet, az
ülnökök apró betűi elmaszatólnak. Önigazolásnak
sem elég. A ritkuló erdőben varjúeső szakad,
félelmem erősödik. Megoldhatatlan feladat elé
állítottál, Uram, két mondat között hadonászok
csak, felveszem, amit elszórtak, ami marad.

Nagy Zita

Feljegyzések az univerzum(ok)ból

Karcolatok Vitéz Ferenc néhány legutóbbi kötetével kapcsolatban

Nem volt még kor vagy társadalom, amelyben valódi értéket létrehozni, azt felismerni, mi több még közvetíteni is, egyszerű cselekedet lett volna. Az, hogy a kortárs magyar kultúra bizakodásra okot adó nyomvonalon is haladhat egy, viszonylag csekély létszámú, de – a hagyományos fizikai egységek által – mérhetetlen energiákkal, elszántan munkálkodók érdeme. Berzsényivel szólva, a „*kép-zőszellem az ember isteni tulajdona*”¹; ehhez hasonlóan méltathatók Vitéz Ferenc nemcsak költészetének mélyen emberi, ugyanakkor azon túl is mutató, szakrális szférái, de több évtizedes értéktovábbító missziója, legendásan termékeny alkotói habitusa már-már be nem határolható időtlenséget sejtet.

Művészi és kultúráközvetítői kvalitásának egyik legnagyobb erénye az a fajta unikális komplexitás, amely a részeket egészekként, az egészet részekként látni és láttatni képes teljességet foglalja magában, miként „*egy kis világegyetem elfér két tenyerében.*”² „*A költőnek az a dolga / hogy legyen a világ foltja / de hogy össze tudja fogni / mindazt, ami szétszakadt: / kell hozzá tű – / s Isten kezében a fű*”³

Értékközvetítő jelentőségének egyik csillagpontja a *Néző•Pont* című önálló, összművészeti folyóirata, amelynek éppen 100. kötete nobilis eleganciával, Trianon jubileumára, 2020. június 4-re datálódott, benne mellékletként Bertha Zoltán szintén remekbe szabott esszéjével.⁴ A már 2006 óta töretlen megjelenő folyóirat nemcsak a különböző művészeti ágak, de a lokális és távolabbi térségek közt (különösen fontos, hogy az „ötágú síp” tekintetében is) összefüggő hidat képez, mintegy „*átjárót vág az égen*”⁵. Megtisztelve az egri *Agria* folyóiratot is, nemcsak gyakran reflektál rá, de 2010 óta szinte folyamatosan publikációval is színesíti azt, jóformán honoris causa főmunkatársként, „*végvári vitézként*”. (Játékos érdekesség egyébként, hogy a 2007-es fennállása óta nem volt még olyan *Agria* lapszám, amelyben – több ízben is – ne szerepelt volna a „*vitéz*” kifejezés.)

¹ In: *Berzsényi Dániel válogatott munkái: Költemények, Poétai harmonistika*, Franklin, Bp., 1942

² *Foszlányok az univerzumból* című vers, in: *Univerzumok között*

³ 196. töredék, in: *Harmincegy*, p. 69.

⁴ „*Mert szent ez a föld*” címmel

⁵ *Univerzum* című vers, in: *Univerzumok között*, Kortárs Művészetpártoló Alapítvány, Kiszécsse, 2019

Azon rendkívül kevés alkotók egyike, akinél a művészi produktumok bámulatos mennyisége nem megy a minőség rovására, „*bizonyos szint fölött, nem süllyed bizonyos szint alá*”⁶, sőt mintha grádicsonként, kimeríthetetlen formai és műfaji sokszínűséggel egyre feljebb menetelne. Rímelve mindezzel az ismert amerikai író, Kurt Vonnegut⁷-féle eszmeiségre, amely alapján, „*ha valaki íróvá lesz, ... szent kötelezettséget vállal, hogy maximális sebességgel állítja elő a szépséget, a felvilágosultságot meg a vigaszt.*”⁸

A kiadványokat tekintve csupán az utóbbi arasznyi időszakból (1-2 évből) is bőséges enumerációt tarthatunk; verseskötetek, mint pl. *Angyalok a Hajdúságban* (2019), *Univerzumok között* (2019)⁹, *Harmincegy* (2020)¹⁰, *Párhuzamos etűdök* (2020), és a szintén talányos tehetségű, emberfeletti elhivatottsággal munkálkodó kortársnak ajánlott tiszteletteljes, baráti kötet *Képeslapok Kismarosra* (2021)¹¹ címmel. Vagy éppen olyan rendhagyóbb alkotások tűnnek fel, mint *A Napharangozó* (2021) vagy a *Hajnali bohóc* (2020). Előbbi *in honorem Báger Gusztáv* címezve, három nagyobb szerkezeti egységre tagolva tartalmazza Báger Gusztáv új verseit, az ezekről érkező Vitéz Ferenc-esszéket, valamint függeléként verseket. Utóbbi, a *Hajnali bohóc* kötet igazi intellektuális csemege; aforisztikus tömörségbe sűrített, de gazdag gondolatisággal és hatalmas lexikális, valamint empirikus ismeretanyaggal értekezve a lét kisebb-nagyobb kérdéseiről, jelenségeiről, formailag Nietzsche aforisztikus filozófiai modorához hasonlóan¹².

Első verseskötete, *A lázadó galamb* 1991-ben jelent meg, így éppen idén 30 éves jubileumára emlékezhetünk.¹³ Költészetének szintén rendkívüli érdeme – egyben az egyik legnehezebb mutató is – a rövid, letisztult, de mégis líraisággal telt közlésmód, nemhiába, pl. a haiku szűkre szabott idomaiban is maradéktalan feloldódni képes alkotó, nyelvi virtuóz (pl. *Hét haiku* címmel az *Univerzumok között*

⁶ Esterházy Péter után (in: *Termelési-regény*)

⁷ Vitéz Ferenc több alkalommal is értekezik róla, pl. a *Hajnali bohóc* című kötetben, különösen az író *Kékszakkáll* című munkájával kapcsolatban

⁸ Kurt Vonnegut: *Macskabölcső*, Európa, Bp., 1978, ford.: Borbás Mária és Orbán Ottó

⁹ Vitéz Ferenc: *Univerzumok között [Kendlimajori asszociációk]*, Kortárs Művészetpártoló Alapítvány, Kiszécsé, 2019

¹⁰ Vitéz Ferenc: *Harmincegy. A „rongyszőnyeg” alól előkerült töredékek; In memoriam Weöres Sándor* (halálának 31. évfordulója), *In honorem Kenyeres Zoltán* (81 éves), Néző•Pont, Debrecen, 2020

¹¹ Vitéz Ferenc: *Képeslapok Kismarosra, Versek a 80 éves Szakolczay Lajosnak*, Néző•Pont, Debrecen, 2020

¹² pl. Nietzsche: *A vidám tudomány*, Szukits, Szeged, 2003, ford.: Romhányi Török Gábor

¹³ Barátsággal gratulálunk az egész lap nevében!

kiadványban.) Köteteinek külső attribútuma a zsebbarát, lenge tömegű, könnyen „utaztatható” méret, mindezek ellenére nagyon is súlyos, kardinális tartalmakkal. A művészetek összefüggő egységének, egymást erősítő hatásának és az értékörző szellemiség jegyében, borítóképei kivétel nélkül – érzékeny telitalálattal megválasztott – képzőművészeti alkotások, amelyek gyakran a szintúgy debreceni térséghez köthető művészek munkái (pl. Uzonyi Ferenc, Turcsányi Béla stb.).

Teljességigényű látásmódja verseibe a csorbítatlan kozmoszt csempészi, annak minden bájával és bánatával egyaránt. „*Ki tudná megmondani hogy / amikor táncolsz / vajon megérkezel vagy / éppen elmész?*”¹⁴ A hindu mitológia úgy tartja, minden, ami létező, azt a táncoló Káli istennő teremti meg, de míg egyik mozdulatával létrehozza, a másikkal meg is semmisíti azt. Hasonló, a kezdet és a vég körkörös visszatérő dinamikájának, az univerzum szüntelen titkos törvényszerűségének kompozíciója vonul át a sorokon; „*Megtervezett káosz a rendben: / Isten hangja zúg át a csendben.*”¹⁵ „*Az ábrázolhatatlanban összeáll a rend.*”¹⁶ „*aki halott, az élhet-e*”¹⁷ „*Az idő nem a múlt és a jelen és a jövő, hanem a folyamatos jelen.*”¹⁸ Közben pedig elfér minden, ami az érzékelhető vagy csupán csak a sejtethető világ része; végtelen szín („*Arany dereng/ a gyantaillaton*”)¹⁹, zene („*előre menni. a gyökérsóhajokból kinőtt szárnyak suhogó/ vágyát énekelni*”)²⁰, ritmus („*pacsirta ébred harmatozó holdban*”)²¹ illat („*cseresznyeillatú nevetés*”)²², íz, hang, mozgalmasság („*Ködhíd. sejthúr. Aranysár-szél./ Csillagcsöndben vak mén táncol.*”)²³ küld érzékszerveinkre állandó impulzust, megelevenedve megannyi természeti elemmel és jelenséggel. A többrétegű, mély filozófiai tartalmak ezernyi érzelmi- és gondolatfoszlányt indukálnak, a kettősség, a különböző nézőpontok váltakozásának kibillenthetetlen egyensúlyában érvényesülő aranyarányában. „*A létező dolgok alján mindig / van valami, amit csak a létező/ dolgok fölött lehet megérteni.*”²⁴ „*Valami álom kell minden / elinduláshoz. – De nem kell / még el sem*

¹⁴ 359. töredék in: *Harmincegy*, p.121.

¹⁵ *Foszlányok az univerzumból* című vers, in: *Univerzumok között*

¹⁶ *Polifónia* című vers, in: *Képeslapok Kismarosra*, p. 28.

¹⁷ *Szellem* című vers, in: *Képeslapok Kismarosra*, p. 39.

¹⁸ *Nevetés*, in: *Hajnali bohóc*, p. 6.

¹⁹ *Hinta (Palinta)*, in: *Univerzumok között*

²⁰ (*a „cselekvő” puszta*), in: *Képeslapok Kismarosra*, p. 49.

²¹ *Takarózz be szépen* című vers, in: *Univerzumok között*

²² *Hinta (Szék)* című vers, in: *Univerzumok között*

²³ *Az Univerzum Éneke* (In honorem Weöres Sándor), in: *Univerzumok között*

²⁴ *Metafizika* című vers, in: *Képeslapok Kismarosra*, p. 13.

*indulni innen / az álmodáshoz*²⁵ „hol terem a szépség? / a közeledésben vagy / a távolodásban?”²⁶ „Vízszintes Vitruviusként”²⁷ és többfelől szemlélve költészete is, akár da Vinci híres tanulmányának alakja, ugyanúgy illik a földi (négyzet), mint az égi (kör) szférákba, a mélység és magasság, a fény és sötét közt váltakozva. „csak a fényt a fagyban – / ilyen egyszerű / az isteni alaktan.”²⁸ „s kertem fölött észrevettem / az ólomfelhőt az égen”²⁹ „önmagával / és Istennel mindenkinek / van valami dolga.”³⁰ Az állandó ébren járás és éleslátás, az aktualitásokra, a szociális jelenségekre való érzékeny reagálás olykor tüpontos korrajzként manifesztálódik művészetében. „Sok ember a városban / úgy él mint a gyaluban / ott maradt szilánk”³¹, „a városok emberszaga / fölfalja az egeket.”³² „a Teremtés egyre csak / soványodik / és a teremtett dolgok / egyre híznak.”³³ Ennek a témának azonban talán az egyik legkifejezőbb, erőteljes verse, a korábban az *Agriában* (2018 nyár) is publikált *Kockadonkihóte* című „Sovány arcú vigasz ma a valóság / malacka-arcú donkihóte”³⁴.

A fentiek tekintetében és más művészeti ágakra való értő fogékonysága miatt egyik leginkább mesterien sikerült, különösen élvezetes és értékes munkái azok a szellemi négykezesek, amelyekben lírai ecsetvonások tükrözik vissza a kortárs képzőművészeti alkotásokat. Ebben a stílusban kiváltképp karakteres, zseniális kötet lett pl. az egyik utóbbi, az *Univerzumok között*³⁵. A versek kiválóan tolmácsolják a vizuális világ elsőrendbeli, intenzív színeinek (kék, vörös, citrom) a hideg-meleg és komplementer kontrasztjainak erőteljes áramlását, felkavaró mélysegeit, nyugodt magasságait. („okkertüzek harapnak a szürke / horizontba”)³⁶ (Meg kell jegyezni azt is, hogy ezeknél a festményeket is nagy számban tartalmazó kiadványoknál a nyomdai kivitelezés is irigylésre méltóan igényes).

Vitéz Ferenc művészi kiválóságának és missziós felelősségtudatának jelentősége egy kötetlen asszociációs láncsal is jól érzékeltethető. Nicolas Poussin *francia* barokk festő idilli tájképeinek egyik címétől ihletve a nyelvújító *Kazinczy* javaslatot

²⁵ *Az Utazás. A Lámpafény* című vers, in: *Képeslapok Kismarosra*, p. 73.

²⁶ („élő holt”) című vers, in: *Képeslapok Kismarosra*, p. 51.

²⁷ *Most* című vers, in: *A Napharangozó*, p. 129.

²⁸ *84. töredék*, in: *Harmincegy*, p. 30

²⁹ *67. töredék*, in: *Harmincegy*, p. 25.

³⁰ „A létezés boldogsága” című vers, in: *Képeslapok Kismarosra*, p. 70.

³¹ *281. töredék*, in: *Harmincegy*, p. 99.

³² *62. töredék*, in: *Harmincegy*, p. 24.

³³ *138. töredék*, in: *Harmincegy*, p. 50

³⁴ *Kockadonkihóte* című vers, in: *Univerzumok között*

³⁵ Ludvig Dániel, Ludvig Zoltán, Ludvig Klára és Milena Mladenova festményeivel

³⁶ *Alkonyatkor, ha...*, című vers, in: *Univerzumok között*

tett a 31 évesen elhunyt, Debrecen híres „*poeta doctus*” költőjének, Csokonainak sírfeliratára: *Et in Arcadia Ego*. A javaslatot parázs viták követték, az Árkádia eltérő értelmezésének kétféle *nézőpontjából*, amely a már jól ismert Árkádia-perhez, a nyelvújítási „harcok” origópontjához vezetett. Ma a város már az országos szinten is jelentős alkotó értelmiségek otthona, amelynek Vitéz Ferenc kétség kívül egyik oszlopos tagja. Magyar–francia (később még számos egyéb) szakon végzett, (a Ferenc jelentése is az általános vélekedés szerint „francia”), nemrég *Harmincegy* címmel kötete jelent meg, végtelen sokoldalúsága miatt a szakmatársak „*poeta doctusként*”, „*reneszánsz típusú polihisztorként*” is emlegetik, és már csak a szemnek szép véletlen adalék, hogy Csokonai *Vitéz Mihály* és *Kazinczy Ferenc* neve könnyen kiad egy harmadikat is.

Duna (1988, kőcserep)

Zilahy L. Ágnes

Az olajszüret

(Részlet a Szeretet, avagy Kárhozat című regényből)

Nagyapánk birtokán elérkezett az olajszüret várva várt napja. A domb alján gyülekeztek a segítők, majd apám ismertette a szokásos szüretelési menetrendet. Közben az elemőzsiás kosarakból kínálgattam a frissen sült pizzákat. A kőasztalon levő testes termoszkoból mindenki tölthetett magának a műanyag poharába a kitűnő illatú, gőzölgő olasz kávéból, és a frissen facsart narancsléből.

Aztán nagypapa olajfaligete egyszerre megelevenedett a sok dolgos kéztől. Volt tanítványai és a szomszédok tüsténkedtek, kicsik és nagyok, a fák alját életvidám hangzavar töltötte meg.

Apámmal együtt az üres elemőzsiás kosarakkal bandukoltunk fölfelé a préselő házhoz, és közben tereferéltünk.

– Láthatod, Zara, felénk családi gazdaságok működnek, a jóbarátokra mindig lehet számítani, jönnek és segítenek. Mi pedig viszonzunk, ha hívnak – mondta és mosolyával felém kacsintott.

– Szép ez az összetartás.

– Igen. Nálunk így öröklődik nemzedékről nemzedékre – mondta, fejét bólintgatva hozzá. – Jó közösség.

– Anyut is az fogta meg, hogy mennyire törődnek itt egymással az emberek. Belekaroltam apámba és beszélgettünk tovább.

– Ciao, Zara! – köszönt rám útközben az egyik szüretelő fiatal srác.

Letette kezéből félig megtelt kosarát, és közelebb lépett hozzám.

– Tudod-e, melyik országban mi van kiírva a buszokra? – kérdezte jópofán.

– Ciao – köszöntem vissza. – Reklám? – kérdeztem vissza mosolyogva.

– Valami más.

– És szerinted mi?

– Amerikában: *Ne beszéljessen a sofőrrel!* Az angoloknál: *Tisztelettel kérjük, tartózkodjon a sofőrrel való beszélgetéstől!* A németeknél: *Utasnak szigorúan tilos a sofőrrel beszélgetni!* Az olaszoknál – tartott némi hatásszünetet. – Hát – húzta el a poént. – *Ne válaszoljon a sofőrnek!* – hadarta röhögve.

Nevetgéltünk rajta, és én is beszálltam egy poén erejéig, amit derűsen díjaztak:

– Olaszul akartam megszomogatni a kutyámat, de németjuhász, úgyhogy nem érti.

Az olajfák alatt már ott feszültek a zöld és piros színű hálók. Apám lelassította lépteit.

– Ide esik le a többségében sötétlila termés – magyarázta megállva az egyik fa árnyékában. A segítők védőkesztyűben dolgoztak. A kezükben kis, rövidnyelű gereblyével ütötték le a bogyót, vagy vágóollóval metszették le. Aztán a bogyók a kétfülű kosarakban egyre-másra gyülekeztek, végül a teli kosarak útja a préházba vezetett.

– Tudod, Zara, sokfajta olívabogyó létezik. Régióként eltér az íze, sőt a színe is. A toszkánai olaj zöldfűszeres, borsos, enyhén csípős ízű. A déli tartományban viszont, mint például Pugla térségében, mélyzöld színű. Mandulás, gyümölcsös az ízvilága – avatott be apám az olívabogyók titokzatos világába.

– Tehát ennyire fontos a bogyó fajtája?

– Jól rátapintottál, mert a színe és az íze sok mindentől függ, mint például az éghajlattól, a szüretelés időpontjától, meg hogy milyen gyorsan kerül a sajtolóba.

– Nagypának már nagy gyakorlata lehet ebben. Ugye?

– Ő tudja a legjobban, mikor mondja ki ama bűvös szót, hogy szüret, és azonnal szervezkedik, és összeverbuválódik a segítő csapat. Meg természetesen Liciano is tüsténkedik, aki a kerti lakban lakik – egészítette ki apám. – Ő nagyapa jobbkeze a birtokon, nála nélkül nincs szüret.

– Nem is gondoltam volna, hogy ennyi mindenre kell odafigyelni.

– Meg aztán az időjárás is döntően meghatározó tényező, mert ez adja meg a sava-borsát az olajnak.

– Szó szerint? – kérdeztem csodálkozva.

– Pontosan. Nálunk azért lágyabb ízű, mint máshol.

– Szinte sportot űztök abból, hogy melyik régió íze a nyertes – nevettem el magam. – Jut eszembe, anyám mesélte, hogy az sem mindegy, melyik régióban készül a pizza.

– Hát Pizzorióban – kedélyeskedett apám. – Valóban, mi, olaszok nagyon büszkék vagyunk az ízek harmóniájára – álltunk meg egy szusszanásra, majd jelentőségteljesen folytatta. – Meg tudjuk különböztetni akár csukott szemmel is, hogy honnan származik az olívaolaj, éppen úgy, mint a tapasztalt borkóstolók, akik a bor színéből, ízvilágából megmondják annak származását, a nevét, sőt az évjáratát is.

– Megint tanultam valami újat.

– Na, hogy a témánál maradjunk, elmondom még, hogy a mi gazdaságunkban az extraszűz olívaolajat hideg préseléssel, 27 fok alatt készítjük, mint például most – jelentette ki jelentőségteljesen –, ami örülden fontos, mint már említettem. Elhaladtunk a még várakozó teli kosarak mellett.

– Nézd csak! – álltunk meg az egyiknél. – Már többségében benne vannak a kosarakban a lila bogyók, indulásra készen, fel a préselőbe, ahova mi is tartunk.

– De pár zöld is belekeveredett – túrtam finoman közénk.

– Így még frissebb és finomabb, alacsonyabb savtartalmú olaj készíthető belőle.
– Nekem is ízlett, amivel nagypapa az érkezésem napján megkínált, és az agyam jól elraktározta az ízet.

– Zarám, egyre jobban beletanulsz ebbe a mesterségbe is – jegyezte meg arca simogató mosolyával.

– Vigyázz apa, mert megfúrom a főnöki helyedet – vettem viccesre.

– Szavamra mondom. Remélem, minél hamarabb eljön az az idő is.

Felkaptattunk hát a dombtetőre a présházhoz, amit a főépület jobboldali szárnyának alsó szintjén alakítottak ki nagyapáék. Külső kőfalait sűrűn beszötte a vadszőlő. Négyszögletes ablakain sejtelmesen kúszott be a fény, de ha a bejárati hatalmas, kétszárnyú, boltíves, veretes ajtaját szélesre tárták, napfényben úszott az egész helyiség. A terem közepén állt a préselő, alatta széles káddal. Mögötte egy robusztus faasztal, felette a keskeny polcokon karcsú, sötét színű, felcímkézett üvegek feltöltésre váró hada sorakozott.

– Nézd csak, az őrlés ezzel a gigantikus gránithengerrel történik – mutatta apám. – Tisztítás után maggal együtt történik az őrlés, és a gyümölcs úgy fél óráig őrlődik alatta, míg egynemű masszává nem áll össze. Azután kivesszük a masszával teli tálcát, amit majd vízzel hígítjuk, és újra préseljük. Az már a másodpréselés, és az így nyert olajat használjuk majd naponta a főzéshez.

– Jézusom! Mekkora malomkő! – merészkedtem a közelébe.

– Ez a két markos, kigyúrt karú fiatalember hajtja – mondta dicsérően apám.

– Sziasztok, ciao. Minden elismerésem a tiétek – köszöntöttem őket.

– Ciao, Zara! Gracias – köszöntek vissza.

– Van kedved kipróbálni?

– Még erősítenem kellene hozzá – feleltem nevetve, miközben egyszerre emelgettem fel-le behajlítva a karomat, mintha nehéz súlyzókkal edzenék. Aztán apám felé fordultam.

– Kemény fizikai munka – állapítottam meg. – Miért nem a gépi őrlést választjátok? – vetettem fel.

– Jó kérdés. Nagypapád esküszik a hagyományos korongos préseléshez. Szerinte így az olaj aromája sokkal jobb minőségű, mint a gépinek, amivel én is egyetértek. Úgyhogy a hagyományos technikánál maradtunk. Közben kipréselődött a finom extraszűz olívaolaj, ami egy vékony csövön távozott az alatta álló füles agyagkancsóba.

– Kóstold meg a legfrissebb préselést – kínált meg apám egy kiskanállyal. – De ne nyeld le rögtön! Csinálj úgy, mintha a fogaid között rágnád. Na? – kérdezte apám várakozó tekintettel.

Apám tanácsát követtem, először a szájüregemet öblítettem át, mintha fogat mosnék. Az ízlelőbimbóim működésbe léptek, közben lehunyt szememmel

megpróbáltam erősen koncentrálni. Az agyam számítógépes celláin átfutottam nagyapa által kínált és elraktározott olívaolajának aromáját. Végül kidobta a megoldást, így bátran lenyeltem. A szemem tágra nyílt. Búbánatos képpel bámultam apámra, aki még mindig reménykedő arccal várta a helyes választ. Végül huncut mosolyt villantva határozottan kiböktem:

– Zöldfűszeres borsos – soroltam a megoldást –, enyhén csípős ízű, és rendkívül finom. Majd hatalmas élvezettel körbe nyaltam a szám szélét, mint a kedvenc tejét lefetyelő kiscica.

– Minden cseppje kincs – vágtam ki a rezet befejezésül.

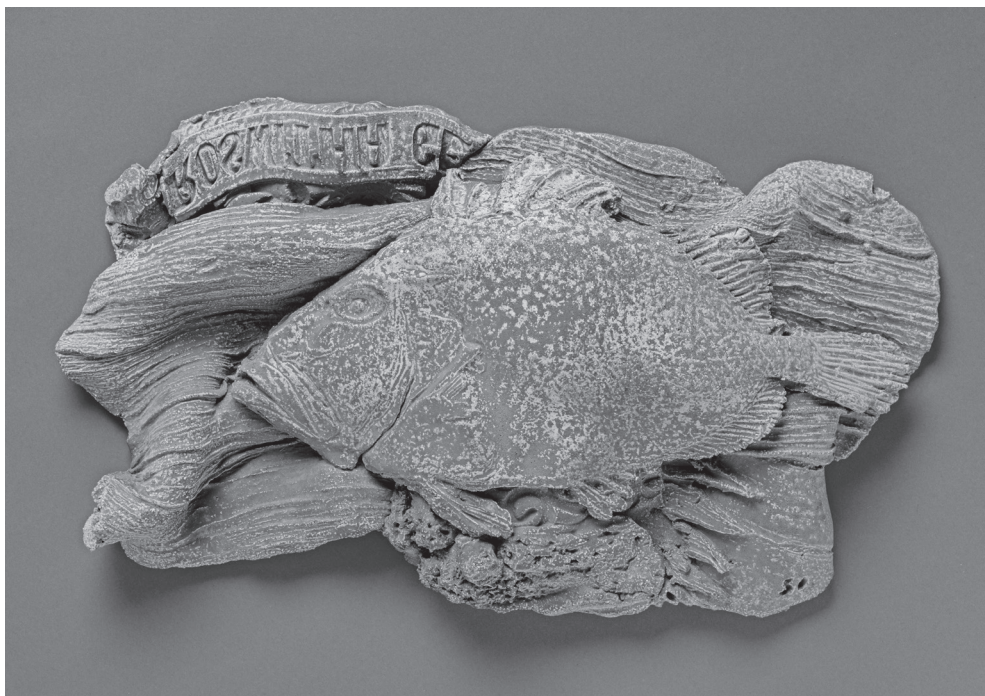
– Helyes, nagyapád is ötösré értékelné. Nagyon jó tanítványom vagy – dicsért meg apám. – Egyben kivívtad nálam a mókamester címet is – rötyögött hozzá.

– Akkor már sok mindent ellestem tőled, apám. Köszönöm, puszit szabad adnom?

– Kettőt is – tartotta oda sármosan borostás arcát, ami rettentően jól állt neki.

– Na, Zara, mára jól kiokosítottalak, de ideje utánanéznünk a harapnivalónak, mert ha éhes a banda, korog a gyomra.

– Akkor, apám, dolgoz fel!

Szent Péter hal (2018, kőcserép)

Kaiser László

Németh László *Iszony* című regényéről

Három szerző határozta meg életemet: Tolsztoj, Ady Endre és Németh László – és még ezernyi, természetesen. Mindezen belül pedig különösen Németh László, akit nemcsak nagyon-nagyon kedvelek – most finoman fogalmaztam –, hanem írtam is róla két szakdolgozatot, esszét, tanulmányokat, és tavaly jelent meg egy könyvem, amely Németh Lászlóval is kapcsolatos (*Erkölc és teljesítmény. Németh László és Béres József*). A Németh László-i hatalmas életművet pásztázva talán az esszék és regények a legsúlyosabbak, de regényei közül biztos, hogy kiemelkedik kedvencem, az *Iszony*. Amelyet mindenki ismer, vagyis úgy értem, az értő olvasóközönség. Ám ezt a könyvet szerintem mindenkinek érdemes kézbe venni a következő okok miatt.

Először is irodalmi érdekesség, mert 1942-ben Móricz Zsigmond biztatására kezdte írni, a *Kelet Népe* számára. Németh László kérdezte, hogy „miről írjak?” Mire Móricz Zsigmond: „egy valamire való író fejében mindig van egy regény.” És lett. Ebből született meg az *Iszony* egy része. Aztán Móricz meghalt, a folyóirat megszűnt, az írás abbamaradt, és 1947-ben fejezte be Németh László – tehát a II. világháború és a nagy váltás után –, de a könyvön egyáltalán nem érezhető, hogy két részletben íródott.

Miről is szól ez a regény?

Kárász Nelli egy érzékeny vidéki lány, aki férjhez megy Takaró Sanyihoz, egy rendkívül érzéketlen férjhez. Ahogy Németh László fogalmazta: sorsa „az érzékenység és kiválóság szenvedése a közönségesség zsíros ujjai alatt”. Mert ez a Kárász Nelli éteri jelenség volt, „nem tudott a lelke elegyedni a világgal”, vagyis nagyon nehezen – némileg Németh László alteregója. Érdekesség, hogy nagy női alakokat sokszor férfi írók fogalmazzák meg.

Ez teljesen rossz házasság Kárász Nelli számára, szenvedés testileg, lelkileg, hiába születik gyerek, nem érzi jól magát ebben a világban az ő érzékenységével. És akkor már itt vagyunk bizonyos értelemben a mai kornál, s ennyiben abszolút modern a regény, mint minden remekmű: a mai lumpenizálódásra hajlamos világban sokszor az érzékeny, értékes ember szenved, vagy szorul háttérbe – tehát van egy ilyen mai, modern képlete is a műnek.

A másik, ami végképp érdekes, a férfi-nő viszony, a személyiségek és természetek harca és a kor. Benne van a magyar társadalom rajza, benne van az akkori vidék rajza, benne az ember számos arca, de ami miatt Németh szavával élve mítoszi csóvája van a könyvnek, az egy kérdéskölvetés, és nem a válasz. Azt írta Németh László, hogy a mű csak érintő az élet görbéjéhez és a benne levők nem tanítá-

sok, csupán figyelmeztetések. Ez a könyv is iskolapéldája annak, hogy nem szabad semmilyen művet egy-az-egyben venni, hanem tovább kell gondolni. József Attila nem akart embert ölni, tehát félreértette Horger Antal úr, de a költőnek meg kellett írnia ezt a verset. Ennek a regénynek a végén Kárász Nelli – tudatosan, nem tudatosan – megöli Takaró Sanyit, aki betegen férfiúként, férjként közeledik az érzékeny Kárász Nellihez. Kárász Nelli ezt visszautasítja, a férfi arcához szorítja a párnát és végül is megfojtja – ha nem is akarva – férjét. És a nagy író, Németh László, és mondhatjuk, hogy ez érthetetlen, fölmenti főhősét, aki nem kap büntetést, ugye, a mű csak érintő az élet görbéjéhez. És ebből nem az következik, hogy nekünk gyilkosoknak kell lennünk. Hanem én azt a magyarázatot fogadom el, amit többen vallanak és jómagam is vallom, hogy Németh László arra figyelmeztet (nem tanít!) minket, hogy kiemelten különös fontossága van a személyiségnek és az autonómiának. Ezt szinte a végső határig meg kell őrizni, és ezzel manapság is egyetérthetünk, amikor a médiavilág, a politika próbálja az autonómiát, autonómiánkat, önállóságunkat megszüntetni.

Irodalmi, nyelvi szempontból is érdekes és értékes, ugyanakkor izgalmas olvasmány, hihetetlenül gazdag szóhasználattal, nyelvi leleményekkel. És arról se feledkezzünk meg, hogy sokszor az író többet tud, többet sejt meg, mint a politikus, többet, mint a tudós, mert hogyha elfogadjuk ezt az értelmezést – én elfogadom –, hogy a saját szabadságomat, autonómiámat, személyiségemet meg kell védenem, akkor ez kötelességem önmagammal szemben. Ez a figyelmeztetés Németh László részéről mikor hangzott el? Nem máskor történelmileg, mint 1947-ben. És '48-ban jött Rákosi és a Rákosi-korszak, ahol minden számított, csak az autonómia és a személyi szabadság nem. És ennyiben ma is aktuális és modern az *Iszony*, mint minden nagy könyv, hogy – még egyszer hangsúlyosan mondom – a mai korban és a mai embernek a média és a Facebook, a politika és az emberi elsilányosulás, az erőszak, a fölösleges durva beszéd közepette valamilyen módon, nem bármi áron, de szinte bármi áron meg kell óvnia a saját személyiségét, másképp fogalmazva, a szabadságát!

(Elhangzott a százhalombattai HALOM TV-ben, Szombati Mozaik Könyvajánló rovat, 2021. június 12-én.)

Rusvay Balázs

A haláligázók balladáí

I. Lázár ébresztése

A sziklasírban hullaszag gyalázva
feküdt az ifjú: rothadó tetem.
És Szent Mihály, a kardos, néma strázsa
vigyázta őt a bűzös őrhelyen.
„Ébredj, fiam!” – parancs hasít a csendbe,
s lángra gyúl az angyal fogta kard.
A poklokból egy lajtorján recsegve
Márta öccse a felvilágba tart.

„Ébredj, fiam!” – és összeroggyan lába,
Mihály az Égnek vágja két kezét.
Egy koldus áll a barlang pofájába,
s a gyoics a holtról foszlik szertesztét.
A perzselt, kérges, végtelen világból
pletykára lesve besandít a Nap.
A holt szemén sugára felvilágol,
s a két bogárban vitustáncba csap.

„Ébredj, fiam! Konduljon vér a szívbe,
mint Betánia ősi temploma!”
Holt csontokat emel az izmok íve,
mit földi féreg nem látott soha.
És kinn a nép rettenve, bögve, csúszva
hálát rivall, hisz Messiásra várt.
Lázár csak áll, a negyednapos hulla,
és mindenét az Élet járja át.

II. Orpheusz lírája

Csak még egy könny, csak még egy égi dallam,
s a Kerberosz lábamnál sündörög,
míg lelkek várják vérre rívó hadban,
hogy itt ragadjak két pokol között.
És Perszephoné pókhálós kezével
(Csontarcát fátyol, síri foszladék
takarja, mint halálos bünt az éjjel.)
simítja meg a Dalnok hangszerét.

Pendüljön húr, hogy olvadjon a szikla,
perdüljön táncra Hadész temploma!
A Styx folyót ma bíbor köd borítsa,
s a vén ladikból légyen gondola!
Simuljon Éj a szürke Ködleányhoz:
szerelmet lessen hályogos szemén!
És mind a rém, és mind, mi kínhalált hoz,
hirdesse most, hogy Érted jöttem én!

Válj ki, Szentem az árnyak holt falából,
zokogd ki hát a Léthe zöld vizét!
És ne marjon, hogy néked háttal állok:
indulj utánam, Eurüdiké!
(S ha győzni fog a halandó kicsinység,
ha visszaránt a sértett alvilág,
csak egy marad: egy fájó, néma emlék,
hogy nem tudok nem visszanézni Rád.)

III. Feltámadás

*„Ismét monda azért nékik Jézus:
Békesség néktek! Amiként engem
küldött vala az Atya, én is akképpen
küldelek titeket.”*

János 20–21

... és kell Tamás, mert mindig kell a kétely,
hogy ne lankadjon halandók hite,

ki félmosollyal máglyatűzön ég el,
hogy hitvese undorral köpje le.
Csak láss csodát, lásd oldalamba marva
és csuklómon a rothadó sebem,
Te Kálvinok, Lutherek dédnagyapja,
Te kételkedő, első eretnekem!

... és kell Péter, a porba hulló szikla,
ki szégyenében hárommá hasadt,
hogy úgy legyen, miként a sorsa írta:
Háromhajós Örök Templomfalat
emel magasba földet vájó marka,
s hörgő sikollyal oltárt énekel,
önteste lesz a boldogoknak várta,
és vaskupolát rúg az égre fel.

... és kell a Sas, és kell a bős Oroszlán,
és kell Bika, és kell egy Angyal is,
hogy eget-földet összekóborolván
betűkbe zárják tanult szavaik.
... és kell Saul, ki Pállá lesz az Úton,
szerszámul néki gereblyét hagyok,
hogy értő szívvel egy kupacba húzzon
mindent, mi szent - mindazt, mi én vagyok.

... és kellettél Te, áruló barátom,
utolsó csóкод mennyekig kísér.
Szorítsd kezem, átlépünk hét halálon:
emlék legyen a *szamárról kötél*.
Együtt leszünk: ezerszer megbocsátok,
hogy bábu voltál, kis fogaskerék.
Lehet neved a földieknek átok:
testvér nekem – harminc ezüstöt ért...

Lisztóczy László

Titkok a műfordítás műhelyéből

Dsida Jenő műfordítói munkásságáról

Dsida Jenő Benedek Elek védőszárnyai alatt kezdte költői pályáját. Ő jelentette meg első versét, az *Édesanya nevenapjára* címűt a *Cimbora* 1923. augusztus 19-i számában. 1923 és 1928 között – 16 éves korától 21 éves koráig – hatvankét verse, tíz műfordítása és három meséje, összesen hetvenöt alkotása jelent meg a legendás gyermeklapban. Pályakezdése első éveiben, 1923 és 1925 között a legtöbb művét „Elek nagyapó” közölte.

Az a Benedek Elek volt az első mestere és példaképe, aki 1921. augusztus 3-án, hatvankét éves korában – szembefordulva az Erdélyből menekülők 1918 és 1924 között mintegy kétszázerezre duzzadó tömegével – költözött vissza Budapestről szülőfalujába, Kisbaconba, hogy elárvult népét szíve megálltaig szolgálja. Magyarai Lajos ezért nevezte őt „szembejövő ember”-nek.

Az idős mester életre szóló útravalót adott ifjú barátjának. Személyes példájával, egész tevékenységével szülőföldje és nemzete iránti szeretetre, hűségre nevelte őt. Nem a nemzeti öncélúság hirdetője volt: a krisztusi tanok szellemében más népek sajátos értékeinek a megbecsülésére, idegen nyelvek tanulására biztatta kis tanítványát. Különösen fontosnak tartotta és a *Cimbora Elek nagyapó üzeni* című rovatában gyakran hangoztatta is, hogy az erdélyi gyermekeknek a magyaron kívül a két testvérnép nyelvét, a román és a németet is illik megismerni. Az ő érdeme is, hogy Dsida – a *Psalmus Hungaricus* idézve – „nyolc nemzet nyelvén” szólt életében, és „minden fajták lelke” fürdette.

1924. január 3-án Szatmáron kelt, Benedek Eleknek címzett levelében azzal dicsekszik, hogy jól halad az idegen nyelvek tanulásában, különösen a románban, már verset is írt a többségi nemzet nyelvén. A *Cimbora* 1923-as évfolyamában megjelent két műfordítása is román költőtől való. Egy másik Benedek Eleknek küldött Dsida-level – mely 1924. július 10-én kelt úgyszintén Szatmáron – már azzal büszkélkedik, hogy idejét elsősorban a német nyelv tanulására fordítja. Egyik barátja, Baumgarten László – aki szintén „*Cimbora*-unoka” volt, később Bányai vezetéknevvel maga is jeles író lett – 1924. szeptember 7-én a következőket jegyezte naplójába: „Jenőnek sokkal rendszeresebb az olvasottsága, mint az enyém, és filozófiai műveltsége is van. Románul meg majdnem folyékonyan társalog. Igaz, hogy alkalmá is van rá. Németül meg franciául majdnem szótár nélkül olvas.”

„Bámulatos nyelvérzéke volt – tanúskodott egykori munkatársa, Karádi Nagy Lajos 1962. március 24-én kelt, hozzám írt levelében. – Hibátlanul tudott: néme-

tül, franciául, románul, nem tökéletesen angolul és oroszul, de ez nem gátolta abban, hogy Puskin néhány versét magyarra fordítsa. És ami még jobban bizonyítja nyelvérzékét: egyike volt azoknak Erdélyben, akik dr. Kiss Géza egyetemi tanáron, az elhunyt Gálffy Zsigmond unitárius kollégiumi igazgatón és Baráth Béla kolozsvári római katolikus apát-kanonok plébánoson, valamint Márton Áron jelenlegi erdélyi római katolikus püspökön kívül a legjobban tudtak latinul. Csaknem folyékonyan beszélt latinul.” A fölsoroltakon kívül az olasz nyelvben is szerzett jártasságot, amikor 1933-as itáliai utazására készülődött. Az utazást a nagyváradi *Erdélyi Lapok* szerkesztősége szervezte munkatársai és olvasói részére. A lapnak ő volt a kolozsvári tudósítója. Élményeit *Magyar karaván Itálián keresztül* című művében meg is örökítette.

Gazdag és értékes műfordítói munkásságához nem volt szüksége nyersfordításokra.

Legkorábbi – a *Cimborában* megjelent – műfordításai közül kettőre szeretném fölhívni a figyelmet. 1924-ben elsőként, január 6-án egy világhíres, magyarra is sokszor átültetett Heine-vers fordítása, az *Oly kedves, tiszta, szép vagy...* látott napvilágot a gyermeklapban. Erről „Elek nagyapó” legidősebb fia, Benedek Marcell is őrzött emléket. 1963. szeptember 2-án hozzám írt levelében fölidézte, hogy édesapja „egy nyáron” – minden bizonnyal 1923 nyarán – „elragadtatva” mutatta meg neki a „formailag tökéletes” fordítást, melyet maga is megcsodált. Hasonló szavakkal méltatta azt *Naplómat olvasom* című 1965-ben megjelent könyvében is. A tizenötödik életévét alig betöltött gimnazista alkotása a népdalokra emlékeztető, sallangtalan egyszerűségével, természetességével nem vallana szégyent a vers magyar műfordításainak a versenyében sem. Külön figyelmet érdemel az a fordítói bravúr, hogy a kezdő sor minőségjelzőit a záró sorban fordított sorrendben ismétli meg, és ezzel mintegy ékes keretbe foglalja a bensőséges hangulatot árasztó, makulátlan érzéseket megszólaltató költeményt:

*Oly kedves, tiszta, szép vagy,
Mint egy fehér virág,
De hogy szívem ne fájna,
Nem bírok nézni rád.*

*Kezem fejedre téve
Kérem jó Istenem:
Tartson meg mindig ilyen
Szép tisztán, kedvesen.*

Az 1925-ös évfolyam október 11-i számban látott napvilágot az *Imádság* című vers, melyet „Mihai Eminescu után románból” ültetett át magyarra Szatmáron 1925. május 28-án:

*Imádkozzunk Máriához,
a tengerek csillagához:
Körülöttünk hullám tombol,
mentsél ki a hullámokból!
Imádandó csillag-szemed
ha felénk tűz,
átjutunk az örvény felett.
Tiszta Anyánk, örökké szűz
Mária!*

Az átültetés megragadó, ihletettsége, formai szépsége adalék Dsida Jenő és a Boldogságos Szűz bensőséges viszonyához is.

A műfordítás *Cimborához* fűződő adatai nem szerepelnek a Dsida-filológia megalapítójának, Réthy Andornak a bibliográfiájában, mely Dsida Jenő *Versek* című, a bukaresti Irodalmi Könyvkiadó emblémájával 1966-ban megjelent kötetének a függelékében olvasható. Föltüntette ugyan, de nem a gyermeklapra, hanem „a Dsida család birtokában lévő kéziratok anyag”-ra hivatkozott. Ugyancsak 1966-ban jelent meg *Eminescu költeményeinek* Kacsó Sándor által szerkesztett gyűjteménye a bukaresti Irodalmi Könyvkiadó emblémájával. E kötet függelékében látott napvilágot Réthy Andor *Eminescu – magyarul* című bibliográfiája, melyben már a *Cimborára* történő hivatkozással szerepel a fordítás. Szemlér Ferenc mégis kihagyta Dsida Jenő összegyűjtött műfordításainak 1969-ben megjelent, általa szerkesztett kötetéből azzal az indoklással, hogy szövegét nem tudta azonosítani.

Minden bizonnyal azért nem járt sikerrel az átültetés azonosítása, mert nem önálló Eminescu-műről van szó. Mózes Huba hívta föl a figyelmemet arra, hogy a szöveg a szanszkrit című Eminescu-versnek, a *Ta twam asin*ak címtelen ima betétje. Az *Imádság* címet is a fordító rögtönözte. Réthy Andor ezt fordította vissza románra említett bibliográfiájában.

A két korai átültetés a „poeta angelicus” figyelemre méltó fordítói tehetségéről tanúskodik. Mindvégig elsősorban a nyugatosok önarcképfestő műfordítói gyakorlata hatott rá: ő sem törekedett szószerinti hűségre, azt akarta, hogy a szöveg otthonára leljen az új nyelvi és irodalmi közegben is.

Műfordítói munkásságának a legjavát posztumusz kötetében, a kevéssel halála után, 1938-ban megjelent *Angyalok citeráján* című kötetben tette közzé. Eddigi legteljesebb gyűjteménye Szemlér Ferenc említett gyűjteményében és a Szakolczay

Lajos által jegyzett, *Összegyűjtött versek és műfordítások* című, a Magvető Könyvkiadó emblémájával 1983-ban megjelent kötetben látott napvilágot. A legtöbb költőt a két erdélyi testvérnép nyelvéből szólaltatott meg magyarul. A legtöbb verset, tizennégyet Georg Trakltól fordított, tizenkettőt Eminescutól és tizenegyet Catullustól. A *Cimborában* közzétett műfordítások jórészt mindmáig ismeretlenek. Az a kettő is, amelyet ebben a dolgozatban idéztem.

Dsida Jenő kései, kiteljesedett költői korszakából szintén két műfordításra szeretném föl hívni a figyelmet.

Az egyik Assisi Szent Ferenc *Naphimnusza*, melyet 1923-ban olvasott el először, és 1934-ben fordította magyarra. A világirodalom talán legszebb versének ez az egyik legihletettebb, legszebb, Sík Sándoréval és Szedő Dénesével vetekedő magyar átültetése. A költő *Cantico di Frate Sole* című vallomásában olvashatjuk: „A természet rajongó szeretete nem magától lobbant lánggra bennem, és nem is a természet maga volt az, ami felgyújtotta. Egy vers volt. Assisi Szent Ferenc híres naphimnusza. A *Cantico di Frate Sole*. Tizenkét éve annak, hogy először olvastam ezt a verset, és ma megdöbbenek arra a sötét gondolatra: milyen iszonyú, milyen vigasztalan volna az életem, ha nem ismerném. Olyan vers ez, amely nélkül nem lehet élni, vagy legalábbis nem lehet boldognak lenni. Drága Szent Ferenc! Napos, virágos olasz tájak éneklő vándora, akinek szívéből el nem fogyott az ujjongás és arcáról még az omló könnyek között sem tűnt el a mosolygás fénye. Aki számára meleg esőként hullott az isteni jószág a kegyelmek magasából, és aki olyan határtalanul szerelmes volt az emberszerető, világot becéző kedves Istenbe, hogy majd megpattant a szíve a határtalan szerelemtől.”

Dsida Jenő költői világképére jelentős hatást gyakorolt a nagy középkori szent. Ő is Assisi Szent Ferenc megragadottságával és lényegességélményével szemlélte a világot. Szenvedélyesen hitt az egyszerű, nemes és tiszta érzelmek boldogító erejében, a lét mítoszi fényt sugárzó méltóságában. Kevés olyan örömtudó, napragyogású költői életművet ismerünk, amilyen az övé. „Szép a világ, gyönyörű a világ és nincs hiba benne” – írta a *Kóborló délután kedves kutyámmal* című „lírai riport” egyik hexameterében, tovább nem fokozható egyszerűséggel és közvetlenséggel fejezve ki egy banálisnak, naivnak tűnő, mégis kézenfekvő, szívbe markoló és cáfolhatatlan igazságot.

Az öröm képességét is transzcendens eredetűnek, az imádkozás immanens formájának tartotta. *Kereszténység és életöröm* című előadásában olvashatjuk: „Azt tanítja nekünk Szent Ferenc, hogy örvendjünk a színeknek, melyek a szemünkbe lobognak. Örvendezzünk az ízeknek, a hangoknak és az illatoknak. Örvendezünk mindenkor minden tiszta örömmel, legyünk feltárt szívű, égő szemű, vidám, örök gyermekek, mert az igazi kereszténynek nincsen mitől félnie és rettegnie.” Dsida Jenő egész életműve visszhangozza és hitelesíti ezt a gondolatot. A saját

életérzése, világképe öltött tehát formát a *Naphimnusz* magyarra ültetett sorai-
ban.

A *Naphimnusz* fordítása az *Erdélyi Lapok* 1934. augusztus 26-i számában látott napvilágot először, a következő évben pedig megjelent a kolozsvári *Keleti Újság* hasábjain is. Újraközléskor a szövegből a „Tűz testvérünk”-et becéző három sor kimaradt. Évtizedekkel később újabb szövegromlás következett be (például az *Összegyűjtött versek és műfordítások* 1983-ban és a *Légy már legenda* 1997-ben megjelent kötetében), amikor az első sor „jó” szavát önkényesen a részeshatározó *-nak* ragjával toldották meg. Ez a verskezdő megszólítást értelmetlenné tette. Mindmáig nagyrészt a hibás szöveg forog közkézen. A két szövegromlást Mózes Huba vette észre, és tette közzé a fordítás hibátlan szövegét a *Kortárs* 2013. évi 11. számában. Természetesen itt is ezt a változatot közöljük:

*Felséges Úr, mindenható s jó mindenek felett!
Tied a dicsőség, dicséret, áldás
és minden tisztelet!
Mind Téged illet, Felség, egyedül
s nincs ember, aki Téged méltón emleget.*

*Dicsérjen s áldjon, én Uram,
kezednek minden alkotása,
különösen bátyánk-urunk a Nap,
ki nappalt ád, világít és minket megvidámít.
Fényes ő és ékes ő és sugárzó roppant ragyogása
felséges arcod képemása.*

*Áldjon, én Uram, asszony-nénénk a Hold és minden csillagok,
kiket az égre szórtál és szépek most és kedvesek és csillogók.*

*Áldjon, én Uram, a mi öcsénk a Szél
s az Ég s a Lég s a Hó s a Hő s a derűs és borús Idő,
kik által éltetsz mindent, ami él.*

*Áldjon, én Uram, hugunk a Víz,
oly hasznos, tiszta, jóleső, alázatos és kedves ő.*

*Áldjon, Uram, mi testvérünk a Tűz,
kit világlul az éjszakába gyújtasz.
Szépséges és hatalmas, erős és felvidult az.*

*Áldjon, Uram, mi Földanya-nénénk,
ki tart és táplál minket, hogy megélnénk,
ki füvet hajt és gyümölcsöt terem és sok színes virággal élénk.*

*Áldjon, én Uram,
minden ember, kit háborúság, baj, gyötremelem ért,
de tűr és megbocsájt szerelmedért.
Boldogok, kik mindent békén viselnek,
Te nyújtasz nekik, Felség, egykoron babért.*

*Áldjon, én Uram,
mi nővériünk a testi Halál,
ki minden élő embert megtalál.
Akik halálos bűnben halnak meg, jaj azoknak,
boldogok, akik szentséges akaratodhoz igazodnak,
nem tesz kárt bennük második halál.*

*Dicsérjétek s áldjátok az Urat
s adjatok hálát Neki
s roppant alázattal szolgáljatok Neki!*

Dsida Jenő legnagyobb műfordítói remeklése Eminescu *Glossza* című versének az átültetése. Maga vallott arról, hogy „valóságos rögeszméje” lett a fordítás, ellenállhatatlanul vonzotta, leküzdhetetlennek látszó próba elé állította a mű „káprázatos verselése, nyaktörő játéka és elképesztő formai remeklése”, „utolérhetetlen mesterségbeli ördöngössége, mívségének és bonyolultságának könnyed és pazar tűzijátéka”. Tíz éven át dolgozott rajta, háromszor is átírta, végül a harmadik változatot hagyta az utókorra.

Megszületése történetéről, stációiról a *Pásztortűz* 1936-os évfolyamában számolt be *Titkok a versfordítás műhelyéből* címen. Így foglalta össze az elé tornyosuló nehézségeket: „A költemény tíz nyolcsoros versszakból áll. A könnyű lejtésű, négyütemű trocheus sorokat szigorú keresztírmek fűzik össze, a rímek teltek, kövérek, fűszeresek, ízesek és hibátlanok. De ez még mind semmi! Az első versszak dölt betűvel szedett nyolc sora tartalmazza a vers alapgondolatait, s az utána következő nyolc versszak tulajdonképpen ennek a nyolc sornak körülírása. Ez úgy domborodik ki még szemléltetőbben, hogy minden következő versszak sorrendben az első versszak egy-egy sorával kezdődik. Végül az utolsó, tizedik versszak nem más, mint az első versszak, azzal a különbséggel, hogy a sorok fordított sorrendben, alulról fölfelé következnek egymás után.” Íme, a hosszú műhelymunka végeredménye:

*Évre év jön, évre év megy,
minden új és minden ódon.
Mi rossz és jó, meg ne tévedj,
vésd eszedbe minden módon.
Bízni balga, félni dőre:
nincs hullám, mely el nem illan.
Bármi csábit, hajt előre,
légy közömbös holtodiglan.*

Áll a vásár este-reggel,
és fülünkbe egyre zúgnak.
Ki törődik ily sereggel
s ad hitelt e sok hazugnak?
Elhuzódva mindörökre
csöndesen magadba révedj,
amíg meddőn mennydörögve
évre év jön, évre év megy.

Félre soha ne billentse
agyad mérlegét a gyatra
pillanat, mely üdv s szerencse
képét hordja pillanatra,
s holt örömből nyerve lételt,
úgy születik már halódon.
Hogyha érted ezt a tételt,
minden új és minden ódon.

Oly színháznak véld a földet,
hol a játék sohse fogy ki:
egy színész öt maszkot ölthet;
mégis tudod róla, hogy ki.
Őt páholják vagy ő páhol?
a tanulság és az élv egy.
Néző légy, kit rejt a páholy,
mi rossz és jó, meg ne tévedj.

Múlt s jövő, ha mérni kezded,
egy levél két fele-lapja,
végén látja, hol a kezdet,

ki böngészni kézbe kapja.
Mind, mi csak volt vagy leendő,
örök jelen földgolyódon,
ám hogy hiú s elvetendő,
vésd eszedbe minden módon.

Egy törvény alá van téve
minden itt e tág piacra,
s tudja ég, hány ezredéve
sír, nevet az ember arca.
Új szereplők, régi dráma.
Új palackok, régi lőre –
csalódottak bölcs siráma:
bízni balga, félni dőre.

Bízni balga, bízni légvár,
eltiportak hogyha győznek,
homlokodon csillag ég bár,
a fajankók megelőznek.
Félni dőre: szolgálólyffel
egymást törik majd poriglan –
barátságuknak ne ülj fel:
nincs hullám, mely el nem illan.

Csillog és csal, mint varázslép,
a világ, e szép boszorka,
s lám, helyetted színre más lép,
rád szorult a csapda torka.
Száz búbáj közt búj j keresztül,
légy utadnak józan őre,
jobb, ha még pillád se rezdül,
bármi csábit, hajt előre.

Állj odébb, ha hozzád érnek,
hunyj szemet, ha jó barát csal,
látva mily mértékre mérnek,
mit akarsz még jó tanáccsal?
Ki-ki osztozzék a jusson,
lármázzék, ha nyelve csiklan.

Hogy a lelked révbe jusson,
légy közömbös holtodiglan.

Légy közömbös holtodiglan,
bármi csábit, hajt előre.
Nincs hullám, mely el nem illan:
bízni balga, félni dőre.
Vésd eszedbe minden módon,
mi rossz és jó, meg ne tévedj.
Minden új és minden ódon.
Évre év jön, évre év megy.

Ez az átültetés nemcsak Dsida Jenő műfordítói munkásságának, hanem az egész magyar műfordítás-irodalomnak is az egyik legnagyobb remeklése.

Hadnagy József

Fekete kolostor

Március, Március,
ó, mennyire vártunk!
Fekete kolostor
lett tarka világunk.

Nagy fekete sárkány
tart bennünket fogva,
háború vasánál
élesebb a foga,

vicsorog szüntelen,
lesújt, ha kimegyünk...
Ezután örökre
négy fal közt a helyünk –

ezt sulykolja nappal,
ezt sulykolja éjjel;
király és miniszter
is előtte térdel.

Március, Március,
reménység zöld ága,
fekete madár lett
a szemünk világa.

Bárhová repüljön,
fekete gallyat hoz
csőrében a sarkig
tárt rácsos ablakhoz.

Március, Március,
gyűjtsd fel e kolostort,
borítsd viráglángba
a ránk fagyott gondot,

hozzon kikeletet,
amilyen volt régen,
kék illatlobogást
az ember szívében,

patakok zengésén,
színek, hangok táncán,
nappal és éjszaka
lengő levélmáglyán,

szikrázzon a járda,
szikrázzon az ablak
fény-patái alatt
mámoros lovamnak!

Fényárkád

Életem lassan folydogált,
hol szélesen, hol keskenyen,
partközelen itt-ott megállt,
hogy a partnak tükre legyen.

Valami történt, gyorsabban
folynak el benne a napok,
elférnek egy pillanatban,
meg-megvillanó csepp vagyok

csak futó nap- s holdvilágon –
vézna árnyéknál kevesebb;
kövek ütnek, de fönt bársony-
égen gyógyul, szépül a seb.

Hasztalan minden fékezés,
porlik minden, mire vágyom,
a mélybe rántó vízésés
fölött lengő fényárkádon...

Vis major

Belezsúfolták ezt az egész világot
egyetlen hajóba; korlátjánál állva
nézegetek napot, csillagot, hullámot,
elgyönyörködtet a szél pengette hárfa,

bár nagyon is tudom, mint a Titanicon,
a jéghegy-éles gög léket ütött rajta;
talán lesz időm a gyorsan dőlő síkon
két-három bravúros, mindent-bele rajtra.

Rejtélyes, sápadt, holt költő hajol mellém
a korlátra, és szól: Ez bizony Vis major.
Mozarti derúje ragyog szemüvegén.
Ámulok-bámulok: nem nekünk tiktakol

az óra, mindegyre ferdébbek a fények,
megriadt utasok föl-alá szaladnak,
szennyest öklendez a szekrény, szobrok, képek
hullnak, és vészharang egy sem: leszakadtak.

Én már nem aggódom, folytatja a költő,
angyalok vigyáznak... nem segít a bölcsész.
Önhittség ütötte réseken beömlő
hidegben didereg város, ország, földrész...

Csontos Márta

A költői beszédmód és szereptudat első stációja Reményik Sándor *Fagyöngyök* című kötetében

Reményik Sándor *Fagyöngyök* című első kötete 1918-ban jelent meg. A *Fagyöngyökről* készített első recenziót S. Nagy László tollából az Erdélyi Szemle közölte.¹ Olosz Lajosnak írt leveléből tudható, kapott olyan visszajelzéseket, melyek további inspirációkat jelenthettek számára. Olosz Lajos maga így vélekedett 1918. június 26-án kelt levelében: „Verseid közül sok tetszik nekem. Úgy gondolatokban, mint kifejezőeszközökben sok rendkívüli finomságot találtam, sokat fejlődöttél életfelfogásodban, elhatározottságodban is, keményedtél Istennel és az emberekkel szemben, szempontjaid általában magasak, lírad lélektanilag a ma színvonalán áll és értékesen elmélyedő, ezért bizonyára kis körű érdeklődéssel fog találkozni”.²

Schöpflin Aladár jelzésértékűnek tartotta a versek füzet formátumban történő megjelentetését, úgy gondolta, hogy a versekben Reményik tárgyköre „az életbe való beletörődés szenvedése”³, a kellő aktivitással nem rendelkező ember összeütközése a őt körülvevő akadályokkal. Hangvétele azonban nem tartja igazán egyedinek.

A *Fagyöngyök* kötetből Jancsó Elemér a természet és az istenhit kettősségét emeli ki, melyet „az örökös lázadás és alázatos megnyugvás” tesz mélyen emberivé”.⁴

Reményik első méltatójaként Jancsó Elemér az ellentétek sajátos harcát, majd kiegyenlítődését tartja korai lírája jellemzőjének. Verseit a megoldható és megoldhatatlan problémák között vergődő lélek művészi kifejeződésének tekinti. A természet és az Istenkeresés mellett a magyar sorsprobléma már az első kötetben is megrajzolódik. A *Hogy is volt*, a *Zászló a szélben*, a *Forradalom* című versekben az 1916-os, Erdélyt megrohanó román támadásokra reflektál. Jancsó véleménye

¹ S. Nagy László: *Kritika. Erdélyi Szemle*, 1918. július 21, 13. „És jöttél te és verseid elé írtad a minden bánatot, az örököt, a Természetet, az erdő, a szellő drága bánatát...” Az Erdélyi Szemle ugyanezen számában olvasható az első kötetbe bekerült *Pilátus* és az *Egy melódia*. Érdekes módon Reményik Sándor *Összes verseiben* ez utóbbi nem található.

² *Félig élt élet, Reményik Sándor emlékezete*. Polis Könyvkiadó, 2003, 126.

³ *Lehet, mert kell*. In: *Reményik Sándor emlékezete*. Kolozsvár, Nap Kiadó, 30, Schöpflin Aladár, *Fagyöngyök*, „Nincs...[...] sem a formájuknak sem a tartalmuknak személyes kerete...[...] A szavai és rímei gonddal válogatottak, de nincs egyéni csengésük”. Kemény szavakkal így zárja értékelését: „[...] a versekből nem alakul ki a költőnek pontosan felismerhető profilja, mely elkülönítene a dilettánsok tömegétől”.

⁴ Jancsó Elemér: *Reményik Sándor élete és költészete*. Kolozsvár, Erdélyi Füzetek 1., 1942, 15.

szerint a sajátos élettérben alkotó költő első kötetének versei abban különböznek a *Végvári versektől*, hogy a *Fagyöngyökben* még csak a háttérből hallatja rezignált hangját, mint aki nem érez még tettekészséget ahhoz, hogy konkrét lépéseket tegyen.

Reményik szerepvállalása a *Fagyöngyökben* még csak kialakulóban van, önértékudata bizonytalanságot tükröz, mintha „szellemóriások fényében” érezné magát biztonságban.

*Én csak kis fatornyú templom vagyok,
Nem csúcsíves dóm, égbeszökkenő,
A szellemóriások fénye rámragyog,
De szikra szunnyad bennem is: Erő.⁵*

Reményik Babits Mihálynak is elküldte verseskötetét. Babits röviden válaszolt:

*Igen Tisztelt Uram!
Nagyon köszönöm a verseskönyvet. Igazán van benne egynéhány igen szép vers!
Főleg a gondolatokban való gazdagsága oly tulajdonság, mely mai poézisünkben
nem mindennapos.
Maradok kész híve és igaz tisztelője*

Babits Mihály⁶

Reményik 1918. szeptember 19-én küldi Babitsnak válaszlevelét:

*Mélyen Tisztelt Uram!
Írántam tanusított szíves és engem nagyon megtisztelő jóindulatára hivatkozva, vagyok bátor Nagyságodat ismét egy kéréssel zaklatni. Mint a „Nyugat” szerkesztőjéhez is, fordulok ezúttal Nagyságodhoz mellékelt verseimmel, nagyon kérvet, szíveskedjék azokat átnézve, ha Nagyságod bár ezek közül egyet is érdemesnek ítélné, a „Nyugat”-ban elhelyezni. Nagyon jólesnék, ha Nagyságod döntéséről azután valamiképpen értesülhetnék. Nagyon kérem, ne vegye szerénytelenségnek ezt a lépésemet, nehezen szántam rá magam. Azonban az érvényesülés útjai fiatal, kezdő íróknak ma oly kegyetlenül nehezek. Ha egyszerűen a „Nyugat” szerkesztőségéhez fordulok, már ismeretlen nevemnél fogva, az elutasítás egészen bizonyos. Míg Nagyságod akármilyen ítélete biztosít arról, hogy ügyem legalább megvizsgál-*

⁵ Reményik Sándor: *Templomok*. In: *Összes versei I.*, 23.

⁶ *Babits Mihály levelezése 1918–1919*. Sajtó alá rendezte: Sipos Lajos, Budapest, Argumentum Kiadó 2011, 154–155.

tatott valaki által, akihez irodalmi dolgokban a legteljesebb bizalommal vagyok. Ismételten kérem, ne nehezteljen őszinteségemért, s fogadja nagyrabecsülésem és teljes tiszteletem kifejezését.

Igaz híve

Reményik Sándor⁷

Reményik versei azonban 22 éves pályafutása során egyetlen alkalommal sem kerülhettek a *Nyugat* hasábjaira.

A Reményik-életmű méltatói nagyon szűkszavúan emlékeznek meg az első kötetéről, jóllehet, a sajátos Reményik-attitűd már ezekben a versekben is nyomon követhető; a sorsvállaló küldetéstudatot megfogalmazó költő szubjektumanalízise során eljuthatunk a versbeszéd értelmezéséhez, nevezetesen ahhoz, hogyan tudja a költő a benne rejlő szkepticizmust feladatvállalásának szolgálatába állítani. A bizonytalanság és bizonyosság ellenpólusai között a „költészet nagy erdejébe” tévedő költőnek vállalnia kell, hogy az „élet ketrec, fülledt, fojtó”⁸, az erkölcsi parancs ereje azonban győz, s a tettvágyat megsokszorozza.

*A kuszaságban én vagyok a rend,
A zord márványokban angyaloknak képe.
Lettem. Vagyok királyi üzenet
A Földnek. Kínok, kereszthordozások,
Torz, szürke árnyak, hitvány törpeségek
Belőlem nyernek új világosságot.⁹*

Babits 1940-ben újból hangot ad véleményének a *Fagyöngyökről*. „Régi olvasója vagyok Reményiknek, sőt Magyarországon alighanem én vagyok a legrégebb olvasója. Hogy úgy mondjam, már »történelemelőtti« időkben ismertem, amikor még könyve sem volt, s külön erdélyi irodalom sem volt. 1918-ban volt ez A Kolozsvárról érkezett versek szerény és magányos költőre vallottak. Külső formájuk semmivel sem vonta magára a figyelmet, holott azidőtájt a magyar líra ép javában

⁷ Uo. 154–155. Az erdélyi irodalom értékeit kiemelve Babits egy 1926-os interjúban – melyet az *Ellenzék* közölt január 13-án – ismételten idézi Reményikkel kapcsolatos véleményét. „Reményiket jól ismerem és sokra becsülöm, ő még a *Fagyöngyök* megjelenése előtt felkeresett verseivel. [...] Ahogy én az erdélyi helyzetet látom, az íróknak javára vált az elszigeteltség és az önmaguk erejére utaltság”. *„Engem nem látott senki még.”* In: *Babits olvasókönyv II.* szerk., Sipos Lajos, Budapest, Historia Litteraria Alapítvány, Korona Kiadó, 1999, 14.

⁸ Reményik Sándor: *Vajda János Szelleméhez*, i. m. 18.

⁹ Uo. 22.

tombolt a lázadóformák vajudásaiban és csillogásaiban. A költő ma, visszatekintve, 'fésületlennek' mondja ezeket régi verseit".¹⁰

A *Fagyöngyök* kötetének a kiadás évében nem volt túlságosan nagy visszhangja, azonban néhány évvel később, kortársak ismertetéseikben utalást tesznek az első kötet verseire.

Makkai Sándor *A költő prófétasága* című tanulmányában „régén várt gondolati lírának”¹¹ tekinti a pályakezdő verseket, Reményiket, a magyar lélek sajátos, meditatív megszólaltatójaként Csokonai, Petőfi, Arany, Vajda János költészete folytatójának tekinti.

Molter Károly a *Pásztortűz* egy 1927-es számában a *Fagyöngyök*, a *Csak így*, a *Vadvizek zúgása* és Reményik Rilke-fordításai alapján próbál a költőről portrét rajzolni. A három kötet összehasonlításával a költőt a „technikátlanság mesterként” említi, aki elsősorban „a belső pátosz adta lélekkonfliktusokra fordítja a figyelmet”.¹²

Alszeghy Zsolt a *Debreceni Szemle* egy 1928-as számában „finom művű üvegharangot” vél kicsengen a *Fagyöngyök* verseiből. „Nincs az a látási, hallási benyomás, mely Reményiknél a felszínen maradna; az érzési emlékezés mindet beárnyalja. Mintha minden benyomást csak egyképpen tudna befogadni: az érzéselemlékek hangulati fátylán keresztül”.¹³

Szentimrei Jenő szerint Reményik történelmi szerep eljátszására érezte magát elhivatottnak.¹⁴ Németh László a *Protestáns Szemlében* a *Fagyöngyök*re visszautalva úgy gondolja, hogy Reményik versei „elsősorban szolgálattelvő voltak miatt teszik őt „igazi erdélyi költővé”, s hangsúlyozza, „a kötelesség tartja össze ezt az életet, s a művészetbe vetett hit”.¹⁵

¹⁰ Babits Mihály: *Az erdélyi költő*. Nyugat, 1940, 7, 389.

¹¹ Makkai Sándor: *Erdélyi szemmel*. In: *A költő prófétasága*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2009, 37.

¹² Vö. Molter Károly: *Fagyöngyök – Csak így – Vadvizek zúgása – Rilke-fordítások*. In: *Lehet, mert kell*. Kolozsvár, Nap Kiadó, 2007, 98.

¹³ Alszeghy Zsolt: *Eltávolodás a szereplírikustól (Lehet, mert kell)*, i. m. 110.

¹⁴ Vö. Szentimrei Jenő: *Reményik Sándor*. In: *Lehet, mert kell*. Híd, 1928, 1. 307. Szentimrei Jenő felveti a kérdést, nem elsősorban hatásvadászatra törekszik-e a költő, mert mindig a helyzet paszszív szemlélőjeként jelenik meg. Néhány évvel később, *Erdély tízéves irodalma* című cikkében, melyet a *Nyugat* 1930. áprilisi számában tett közzé, Szentimrei visszautal Reményik indulására, summázva: „Verset kétségtelenül Petőfítől tanult írni, de kevesebb népi frissességet és jóval több gondolati elemet magában hordozó egyénisége kirajzolta rég előtte saját útját”.

¹⁵ Németh László: „*Mégis ő az erdélyi költő*”. In: *Lehet, mert kell*. I. m. 100. Németh László a *Fagyöngyök* verseit „gondolatokba öltöztetett megdagadt epigrammnak” nevezte. Később, a *Társadalomtudomány* 1926-os évfolyamának ötödik számában, pályakezdő kritikusként írt az új er-

Láng Gusztáv a korai versek értékelésében Reményik „önkisebbítő” szándékát látja kirajzolódni, a „szereppé stilizált szerénységet”, mintha nem tartaná magát alkalmasnak arra, hogy a „kanonizált” költők mellé szegődjön.¹⁶

Valóban, reális külső szituáció nélkül, szimbolikus reprezentáció formájában utal önmagára, s a tényeket sajátos szövegszerveződéssel alakítva létrehoz egy imaginárius világot, ahol a fogalmak többértelműsége alapján a szellemi lét megragadható, értelmezést elősegítő, önmaga igazságértékét megfogalmazó.

*Engem a mélybe késztet egy balga vágó,
A mélybe vonz egy örült akarát,
Kutatni az őshínár rémeit,
Gyöngyöt, korallt, elsüllyedt aranyat,
Nézni föl a víz sötét oszlopára,
Melynek mélyét szél be nem lengi,
Hallgatni önnön szívem halk verését
S állni, hol nem állott¹⁷ még senki.*

Nem tudjuk, Reményik milyen természettudományos ismeretekkel rendelkezett, s hogy a kötet címéül miért éppen egy olyan növény nevét választotta, mely parazita életmódjától ismert. A kötetnyitó *Fagyöngyök*¹⁸ című vers gondolatmenete alapján azonban érzékelhető, hogy önmagát tekinti „büszke fának”, a fagyöngy pedig a ránehezedő bánat versekben manifesztálódó megjelenítője. Az indító versben a két növény együttélése önmaga és a kényszerítő életkörülmények szimbiózisban élésének sajátos deskripciója.

Reményik teremtett világában átéli azokat az érzéseket, melyeket egy gyakorlati szituációban ugyanúgy megtapasztalna, s hagyja, hogy az olvasó a szövegvilágból levonhassa a konzekvenciákat a maga számára.

délyi irodalomról, s kiemelte a régió irodalmában jelentkező dilettantizmus veszélyeit. Három nevet említett, akikkel érdemesnek látja foglalkozni: Reményik Sándor, Áprily Lajos, Tompa László. Reményikről alkotott véleménye szerint versei „nem életet tékozló versek, inkább az élet helyett valók...[...] Ember mindenképpen ellen, s talán nem is ember, csak páncélfal. S ez a páncélfal ott Kolozsváron mégiscsak jelent valamit. Még akkor is, ha csak gondolatokból készült”

¹⁶ Vö. Láng Gusztáv: *Kérdezz másként (tanulmányok)*. Budapest, Parnasszus Könyvek, Magasles X, 2015, 43.

¹⁷ Reményik Sándor: *Búvár*. In: *Összes versei I*, i. m. 26.

¹⁸ A legendák alapján a fagyöngy örökzöldje a tavasz visszatérésébe helyezett reményt fogalmazza meg. A kelta druidák külön tisztelettel övezték a növényt, mely a téli álomba merülő növényvilágban az életerő, a megmaradás szimbóluma lett. A német néphit is az új élet zálogának tekinti. (Vö. dr. Oláh Andor: *A természet patikája*. Kossuth Kiadó, 1989, 65.)

A pályakezdő Reményik versvilágát nyilvánvalóan motiválták olvasmányélményei; elsősorban Vajda János és Juhász Gyula. Vajda Jánost a rokonának tartja, életútját saját sorsával analógnak tekinti, ugyanakkor Vajda költészetét a maga költői értékei fölé emeli. „Költő voltál, és én is az vagyok, / A mi sorsunkon egy átok ragyog, / Te nagy hajó vagy bár, én csak pici csolnak: / A habok egy örvény felé sodornak”¹⁹

A sorokban, úgy gondolom, nem az igazságérték megjelenítése a lényeg, hanem a közös feladatvállalás, a lehetséges világ és a valós világ értelmezési horizontjának összeolvadása. A századvégi költők mély nyomot hagytak költői beszédének alakításában. Képi világa éppúgy feszültséget és feloldozást egyszerre hordozó; képei hol dinamikusak, hol statikusak, melyek az elszántság, a tettekézség vagy a kilátástalanság-érzés passzivitásának energiáiból táplálkoznak.

*Az életednek van egy titkos csúcsa,
Körös-körül őserdő, őszobót-
Keresztül-kasul vágató csapások,
A sok hamistól nem látni a jót,²⁰*

A kilátástalanság-érzés, a háborús helyzet feszültséget hordozó, látszat-mozdulatlansága (a toronyban még a vészharang is alszik) a cél-és értékvesztett emberi élet veszélyeire figyelmeztet.

*Lidércel álmodik a nagyhavas,
A füledt éj a hegy nyakába ül,
Közel-távol egy lélek, annyi se,
Csupán a fenyők állnak őrszemül.*

A befogadás horizontján a természetbe zárt, elfojtott feszültség csak az olvasói értelmezés előzményeként szolgál, az értelmezés második szakaszában a valóság teljes nyitottságában, mozgalmasságot erősítő nyelvi elemek kíséretében jelenik meg.

A *Hogy is volt* éppen akkor keletkezett, amikor 1916 nyarán Tisza István miniszterelnök, a román veszélyt érezve, memorandumban kérte a katonai erők összpontosítását az erdélyi határra. Az 1916-os hadműveletben Romániát komoly veszteség érte, ennek ellenére a háborút, területi vonatkozásban nyereséggel zárta. Erdély megnyugtató látványos intézkedések történtek, megindult a Beth-

¹⁹ Uo. Vajda János szelleméhez, 18.

²⁰ Uo. „Tündérfok”, 27.

len István által szorgalmazott „pro Transilvania” akció. A Tisza-kormány leváltását követően kultúrznákat állítottak fel Apponyi Albert gróf vezetésével.²¹

*Vadul muzsikál hegy-völgyön a szél,
Zenélve masíroz be a Halál... [...]*

*Haragtól, gögtől rezzen most a táj... [...]
Most gázol át a szent határon
Az első ellenséges katona.²²*

Nyilvánvaló Arany János hatása is, akiről *Szellemidézés* című publicisztikájában úgy vall, hogy Aranyban megtalálható az a csend, mely a magyar költészet „sajátosságosan visszatérő misztikus motívuma”²³, amely utal arra, hogy az ember zavaros lélekmélységeiből a csend ősfomáiba vágyakozik. Ez a vágyakozás egyfajta transzcendentális áhítatot jelenít meg Reményiknél, összekapcsolódva, azzal a szakrális harmónia-igénnyel, mely valamilyen szinten az édeni állapotokat idézi, s a kompenzációra való törekvés igényét fogalmazza meg a teljesség iránt. „Örökké való csend simogasson”, kéri a *Reinkarnáció*ban; „Legyek a csend, mely mindig enyhét ad”, vallja az *Akarom*²⁴ című vers soraiban, ahol a költő a képszerűség illúziókeltő hatásával a nem jelenlévő látszatlehetőségeket is jelenlévőnek éli át, így tud mélyebb értelmet kölcsönözni kijelentésnek. A csend, a menekülés és biztonság vagy éppenséggel az ember nem lakta vidék tiszta, bűn és gonoszságmentes állapotának megjelenítése.

²¹ Vö. Köpeczi Béla: *Erdély története III.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 347.

²² Uo., *Hogy is volt?* 37–38. Ez a vers éppen akkor keletkezett, amikor 1916 nyarán Tisza István miniszterelnök – a román veszélyt érezve – memorandumban kérte a katonai erők összpontosítását az erdélyi határra. Az 1916-os hadműveletben Romániát komoly veszteség érte, ennek ellenére a háborút területi vonatkozásban nyereséggel zárta. Erdély megnyugtató látványos intézkedések történtek, megindult a Bethlen István által szorgalmazott „pro Transilvania” akció. A Tisza-kormány leváltását követően kultúrznákat állítottak fel Apponyi Albert gróf vezetésével. A társadalmi feszültségek nyomán azonban számos sztrájk megmozdulás volt, a februári orosz forradalom után a munkásmozgalmi törekvések erősödtek. (Vö. Köpeczi Béla: *Erdély története III.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 347.)

²³ Reményik Sándor: *Kézszerítés.* I. m. 64.

²⁴ A csend életteret nyit a harmóniának, ennek megfogalmazása a *Fagyöngyök* kötet több versében is nyomon követhető. „Csendes tengeren, csendes álom” (*Búzafölde*), „Közlegünk a nagy csend felé” (*Idővel*), „...mily jó a fákkal együtt lenni / A csendes fákkal, együtt, egyedül” (*A karám előtt*), „S Az én tavam most tükörsíma / Oly csendes, mintha halat hina” (*Tavon*). Reményik Sándor *Összes versei I*, i. m., 23., 24., 27., 22.

A *Holt-tenger* felé ciklusában a csendbe vágyódást többször felcseréli az élet realitásában megjelenő vészhelyzettel. Az „őshinár” mélységeiből fel kell jönnie, mert a felszínen nem „táncát járó sugarak” vannak, a valóságos embervilág szörnyűségeivel kell szembenéznie; a háború borzalmaival.

*Mert a mi kertünk rózsáit tépik,
S száz átokba szakad a csendünk szét,
Most sisakot öltön a halk bánat,
S ki-ki fogja a maga fegyverét.*²⁵

A Reményik-líra formálódását motiváló szerzők műveiben egy valami közös, ami Reményik verseire is egyértelműen jellemző, s végig kíséri költészetét. Nincs ezekben a versekben semmi játékosság, csak önmaga ambivalens egyéniségéből, valamint a körülmények teremtette kényszerhelyzetből kialakult küzdelem súlya érzékelhető a maga folyamatában.

Reményik már a *Fagyöngyök* verseiben is önmagát sorsvállaló, szolgálattelvő szubjektumnak tekint, egyfajta öröklétben kiteljesedő felmagasztosulást fogalmaz meg, ezért már a húszas éveiben is úgy tud a halálról írni, mint aki átfutott már az élet valamennyi stációján, s tapasztalatai birtokában vállalja az elmúlást kellő bátorsággal. „Pár évet adj csak / Akkor én Uram / Kezedbe adom vissza minden vágyam, / mert mind betelt. És nem éltem hiában”. Ugyanezt az önérték-tudatosságot, a megőrződésből fakadó magasabbrendűséget olvashatjuk ki a *Végrendelet*ből: „Holtom után ne keressetek, / Leszek sehol – és mindenütt leszek”.²⁶

Reményik versvilága már a kezdetekben is egyéni szenvedéstörténetének és a kollektív trauma megtapasztalásának a kettősségét tükrözi. Művészi-emberi habitusa önreflexív jellemzés; cselekedni akarásának lendületét és az ezzel összefonódó cselekvőképtelenség visszahúzó erejét ötvözi. Egyrésztől emberi jelentéktelenségét vetíti ki az univerzumba, ahol „A Tér behavazott pusztaság... [...] Mit szennyez egy-egy percig ember-lábnyom”, Az emberi lét parányisága teremt a sorok között a feszültséget, hiszen a tapasztalati világban az érzékelés nem igazán körüljárható. Az idő eltünteti az álmokat, az ember, a dolgok és a világ közötti viszony fokozatos távolodást mutat. „És hajnalra nincs se nyom, se kereszt”.²⁷ Tér és idő kontinuitásában az ember csak egy „lábnyom”, mégis, léthelyzetének és küldetéses feladatvállalásának tudatában maradandó értéket teremthet.

A természettel való együttélés, az Istenkeresés mellett a magyar sorsprobléma

²⁵ Reményik Sándor: *Erdély határán*. I. m. 38.

²⁶ Uo. 31.

²⁷ Reményik Sándor: *Tér és idő*. In: *Összes versei I*. I. m. 9.

is egyértelműen Reményik központi gondolata. Az 1916-1918 közötti erdélyi viszonyok a nemzetiségi csoportok politikai ellehetetlenülését sejtetik. Reményik eszméihez való megingathatatlan kötődését egyfajta passzív ellenállásban fogalmazza meg; alapjában ebben rejlik a költői életérzés tragikuma. Az adott helyzetben elkerülhetetlen bibliai és mítosztörténeti alakokhoz való fordulása, hogy létrejöhessen a költői példabeszéd. A *Művészet*, a *Tanács*, *A hammelni patkányfogó*, valamint a *Pilatus* klasszikus példák ennek az életérzésnek a megszólaltatásához. Így lesz a versek szövegvilága szimbolikus reprezentáció, melyben elsősorban önmagára utal, s mind önmaga mind az olvasó számára imaginárius világot hoz létre.

*Nevetsz, hogy buborék vagyok csak, álom?
Kövess és lássa bámuló szemed,
Hogy úr vagyok én millió halálon! [...]
Én megérintem hűvös szürkeséged,
Én új Midás – s e bűvös kéz alatt
Izzó arannyá lesz, amihez érek.*²⁸

A kettős dilemma, létezésének értelme és értelmetlensége rezignált hangvételt hordoz, s csendes sztoicizmussal reflektál az élethelyzetre az *Azután* soraiban. „A porba vegyül könnyünk, vérünk, / Jajunk a végtelen felissza, / Mi nem jövünk ide vissza”. A lét hiábavalóságának gondolatát azonban valamelyest feloldja a kérdő formulában feltett jövő-tudat, megerősítve a lírai szubjektum pozícióját. „Vagy visszatérünk? holnap? jövőre? / Leszünk árboctetőkön Elmo-tűz, / titoklánc, mely szíveket összefűz?”²⁹

²⁸ Uo. 11. Így nevezi magát Reményik a *Művészet*ben új Midász királynak, remélve, hogy szavaival mindent bearanyozhat, maradandó értékeket teremthet, a *Tanács*ban Isten kegyelmének megjelenítésére utal Lót alakjának felidézésével, hiszen Lót lányait Sodoma fiaihoz adta, nem kötött az Úrral szövetséget, a pusztulástól egyedül csak Ábrahám hite menthette meg. *A hammelni patkányfogó* hangulatában teljes szkepticizmust áraszt a szöveg hermeneutikájában. „Szívem üres, szívem kihalva / Dalomban a pokol hatalma”. A motiváció ebben a versben egy jól ismert történetnek az a változata lehetett, mely szerint a 130 gyereket magával csalogató, vadász képében megjelenő patkányfogó a gyerekekkel Erdélyben telepedett le. A legenda szerint belőlük lettek a szászok. Nem véletlenül záró vers a *Pilatus* című, melyben a méltatlanul szenvedő Krisztus sorsot valamilyen formában saját népe sorsához hasonlítja, hiszen Pilatus nem meggyőződésből, hanem politikai szándékból ítélte Jézust halálra, hogy majd kijelenthesse: „Ártatlan vagyok ez igaz ember vértől: ti lássátok”. (Mt. 27. 24.)

²⁹ Reményik Sándor: *Azután*. In: *Összes versei I. I. m. 12.* Nem véletlenül van nagyobb jelentősége ennek a kérdésfeltevésnek, pontosabban az elmo-tűz, mint meteorológiai fogalom megemlítésé-

A *Fagyöngyök Holt-tenger felé* ciklusának versei is 1916–1917-re datálhatók. Az utolsó, dátummal ellátott vers a *Levél Romanov Miklós polgártárshoz Tobolszkba*, 1917 decemberében keletkezett. A vers már reflektál Reményik személyes érintettségére is. A mérvadó politikai változásokat, a beszédmódot jelentősen befolyásolja ugyanis annak az antihumánus erőternek a megtapasztalása, melynek nyomán „Jöhet immáron hullám-völgy-hegy, / Neked már minden, minden mindegy, / Neked már minden, minden jól van”³⁰

Reményik megbékélésre hajló attitűdje sokszor tükrözi a kilátástalanság érzését, de nagy kataklizmák idején is bízik a józan döntésekben, s hol kéréssel, hol pedig számonkérő elkeseredettséggel fordul az emberi értelmet meghaladó intelligenciához. Az erőszakos megoldások hiábavalóságára figyelmeztet a *Forradalom* soraiban, eredendően pacifista állásfoglalásával értelmetlennek tartja a fegyveres beavatkozásokat.

*Hogy láncot törve kovácsolsz új láncot,
Ne tudd és legyen hős az akarásod,
Lesz minden újra egyforma kiholt,
De Te ne tudd, hogy mindhiába volt.*

Az eszkatologikus helyzetben haraggal fordul Isten felé is, vádló sorai a cselekvőképtelen ember felfokozott indulatait tükrözik a beszédhelyzetben.

*Szeretnék visszadobni minden áldást,
Csak vissza, vissza mind, akár az átkot,
És perelni az Istennel vég nélkül,
Hogy így alkotta meg ezt a világot*³¹

Az Istennel folytatott párbeszéd, mely Reményik egész költészetében meghatározó, a *Fagyöngyök* tizenegy versében direkt módon is jelentkezik, hiszen Istennel való kapcsolata meghatározza küldetéses sorsvállalásának alakulását, s miként Bertha Zoltán fogalmazza, „az isteni elrendelés végső törvényeibe”³² kapaszkodik. Istenkeresése belső harc, kísérlet az önbecsülésre, 'felfelé' kiáltás és segítségké-

nek, mely valójában egy különleges fényeffektus viharos időszakokban, villámlás követő úgynevezett koronakisülés, mely fénycsóvákat varázsol a tengerjáró hajók árbocaira, messzire bevilágítva a vizet. Reményik önmagát az elmo-tűzhöz hasonlítva utat mutató fényjelenségnek tudja.

³⁰ Uo. 45.

³¹ Uo.

³² Bertha Zoltán: *Isten közelében*. In: *Sorsbeszéd*, Pomáz, Kráter-Teleszkóp sorozat 22, 2003, 120.

rés, örökös harc önmagával és a körülményekkel; Sík Sándor olvasatában: „magasba mutató küzdelem, az erkölcsi ember küzdelme önmagával”.³³

Az istenkép egészen sajátosságosan jelentkezik már a *Fagyöngyök* verseiben is. Reményik képes Istent egyenrangú félként kezelni, még akkor is, ha magától végtelenül magasabb rendűnek tekinti. Az Istennel folytatott párbeszédben a teremtőtől várja az elvesztett állapot helyreállítását, s nem egy esetben számonkérő magatartással közeledik. Ezt a magatartást revelálja az *Isten* című vers..

*Uram, teremtők vagyunk mind a ketten.
Amily igaz, hogy lelkem Te adtad,*

*Olyan igaz, hogy én formállak Téged
És nincs Uram, én rajtam más hatalmad.*³⁴

Reményik istenhitében panteisztikus elemek is megjelennek. A természet számára sokszor istenazonosság, ezért valamiféle alázatos tiszteletet érez az őt körülvevő organikus és nem organikus létezők iránt. Sokszor a természetből építkezik, a természet szabályos, jól megszerkesztett körforgásába kíván integrálódni. A költői hangulat megteremtéséhez a természet, mint kelléktár szükséges, így válik lehetővé a sorokba ötvözött gondolat szakralitása. „Sötét anyag: ím lebirkóztalak/ Belőled lettem: ám urad vagyok, ... [...] / A ködbeszédült völgyfenék fölött, / Az ormokon – az én fényem ragyog”.³⁵ A természet szakrális helyeit kiemelve erősíti a szövegvilágot meghatározó jelentéstartalmat, a gondolatot színező hangulati hatás erejét. „Csendes fákkal” járkál az erdőben, megpihen „lágymenyőalmon” *A karám előtt* idilli környezetében, máskor az elmúlás rezignált hangján szólal meg természeti képekkel, ilyen módon teszi közvetetté a műbeli világ és az objektív világ kapcsolatát.

*Valahol egy világnak fény fogy,
Minden betelt és nem lesz már sehogy,
A tűz hamu, a rózsák jégvirágok,
A róna hómező, holló se károg,
Csonttámeredve bú, öröm, dalok.
Egy szó röppül az utolsó sugáron:
Testvér, én meghalok.*³⁶

³³ Sík Sándor: *Romon virág*. In: *Pásztortűz*, 1936, 189–190.

³⁴ Reményik Sándor: *Isten*. In: *Összes versei I.* 12.

³⁵ Uo. 21–22.

³⁶ Uo. 30. Ugyanezt a hangulatot árasztja a kötet utolsó darabja, az *Egy repkénylevélre*, mely kísér-

A „*Tündérfok*”-ban azután a természet megalkotója, Isten is megjelenik, s egy sziklacsúcson várja a költőt, ahol a táj „körös-körül őserdő, őszobót”, az embernek azonban tisztának kell lenni, „mint a kristálypataknak”, s arra is emlékeznie kell, hogy egyszer „fenn volt a csúcson”, ami elégtétel ugyan, de csak egy empirikus képzet maradt, hiába vágyódik az eredeti állapotok visszaállítására. Az elmélet és a gyakorlat között áthidalhatatlan szakadék van. „Tudatunkban két különböző világ van: a természeté, melynek törvényeit az értelem szabja meg, s amely nem szabad, és a cselekvésé, amely szabad”³⁷. Az ember eredendően bűnös volta a kanti értelemben vett morális tökéletességet képtelen megvalósítani.

Reményik a *Ha számbavetted* soraiban megfogalmazza az erkölcsi tökéletességre való képtelenséget, utal az eredendő bűn problémájára is. „Az ismeretlen sok-sok bűnödért / Még mondj el egy pár miatyánkot”, az ember számára azonban önerőből még sincs olyan megoldás, amit a feljebbvaló segítsége nélkül meg tudna valósítani. Ismételten kiemeli a bűnös állapotot a vers utolsó előtt versszakában, az ember eredendő képtelenségét a helyes viselkedésre. „Oh végtelen a vétkeinknek száma, / Mi álomroncsba, tört reménybe járunk”³⁸.

Arno Anzenbacher *Bevezetés a filozófiába* című könyvében hangsúlyozza, hogy pusztán morálisból jónak lenni képtelenség, mert a „megigazulást és megváltást nem annak alapján reméljük, hogy mi magunk morálisan méltók vagyunk-e rá, hanem az üdvözítő Isten kegyelmétől reméljük”³⁹. Valójában Reményik, akkor is felnéz Istenre, mikor replikázik, nem bízik a maga erejében, hiába támaszt követelményeket önmagával szemben, a végső megoldást feljebbvalójától várja.

Az örökös vívódás és párbeszéd Istennel központi téma marad Reményik egész életművében, amit nemcsak verseiben, levelezésében is nyomon követhetünk. Egy Kolozsváron, 1917. május 4-én keltezett levelében így írt Makkai Sándornak Istennel való kapcsolatáról. „Mert nem lehet Istennel „elbánni”. Bizony, leghősiesebb harc talán az Istennel való harc, mert legteljesebben reménytelen”⁴⁰.

tetiesen hasonlít a *Vércsöppek a hóban* lírai rövidprózáira, s amelyben a természet megjelenítésével az elmúlás fölött is a megmaradást hirdeti, s a repkénylevellel, mint „örökzöld levélhintával” próbál felemelkedni az isteni szubsztancia rendjébe. *Egy repkénylevelre*, 13.

³⁷ Kant fenti gondolatát idézi Nyíri Tamás: *A filozófiai gondolkodás fejlődése*. Negyedik kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 1993. 286–287.

³⁸ Reményik Sándor: *Ha számbavetted...* In: *Összes versei I. I. m.* 31.

³⁹ Anzenbacher, Arno: *Bevezetés a filozófiába*. Ford., Csikós Ella, Bendl Júlia. Carthapilus Kiadó, 2001, 339. Arno Anzenbacher a németországi Mainz egyetemén dolgozó professzor, aki az általános etika és társadalomerkölcs tanára.

⁴⁰ Makkai Sándor levelezése Reményik Sándorral. *Folyóiratokban a transzszilvanizmusról és Reményik Sándorról*. Erdélyi Helikon, 1941. 772.

„Akarom, fontos ne legyek magamnak”, vallja Reményik a *Fagyöngyök* kötet egyik meghatározó versében. Ez az aszkétizmusra való hajlandóság azonban nem a feladatra való alkalmatlanság szavakba foglalása. Ellenkezőleg, olyan szerepet kíván magára vállalni, mellyel elsősorban másoknak lehet hasznára. Szó sincs itt identitásvesztésről. Ezekben a sorokban jelenik meg igazán önbecsülése, önértékeinek hangoztatása. A paradoxon mégis mindig ott van a hangulatokba rejtett gondolatok örvénylésében; tisztában van a vállalt feladat nagyságával, tisztában van törekeny emberi mivoltával. Önértéke a természettel és Istennel kötött szövetségben teljesedik ki, vállalván a feladatot egy olyan nemzedékért, akinek nagyon is bőségesen mérték a disszonanciát. „[...]a tragikusan értéksorvasztó realitás földi gyötrelmei közül kiált fel a szó, száll fel a sóhajos vallomás- olvasható Bertha Zoltánnál -, az öntudat és az önbecsülés hangja”.⁴¹ „Tudjam, mögöttem százak, ezrek állnak, / Némák, akinek én vagyok a nyelve”.⁴²

A *Holt-tenger felé* tizenkilenc versében Reményik lírai szubjektivitása természeti képek élményszerű megjelenítésében teljesedik ki. Ezek a képek a hangulati élményt fokozzák olyan módon, hogy érezzük, csak háttér-élményt szolgáltatnak, mindig hozzájárulnak valami mély, gondolati tartalom felerősödéséhez. A *Holt-tenger felé* címválasztás sem lehet véletlen, különösen ha arra gondolunk, hogy sivár környezete miatt a Biblia a Holt-tengert a 'puszta tengerének' tekintette, egyidejűleg felidézve Szodoma és Gomora nagy kataklizmáját a pusztulás képeiben, még ha nincs is konkrétan a versekben ez a bibliai történet megemlítve.

Az első vers, a *Pompeji*, a kivédhetetlen pusztítás következményeit tárja elének szuggesztív képsorokban. „Láva elé roskadtak a kertek”, „Millió kövek között megfagyott dalok”, „Mint éji pillék, szítal a hamu”.⁴³ A háború, a katonasors, az öldöklés hangulatában az első verssel analóg módon jelenik meg a *Holt-tenger felé* soraiban.

*A Holt-tengernek tükre fekete,
A felhő áll és áll a szél felette,
A Holt-tengerbe ma új folyam áradt.*

*Megindult szívvel én ma, halványan,
Holt utcapartok között folyini láttam:
Masírozott egy menetszázad.*⁴⁴

⁴¹ Bertha Zoltán: *Sorsbeszéd*. I. m. 122.

⁴² Reményik Sándor: *Imádság*. In: *Összes művei I.* I. m. 29.

⁴³ Reményik Sándor: *Pompeji*. In: *Összes versei I.* I. m. 35.

⁴⁴ Reményik Sándor: *Holt-tenger felé*. In: *Összes versei I.* I. m. 36.

A fenyő-motívum már itt is megjelenik, betöltve sajátos „őrszem” szerepét. A hazavesztés félelme és fájdalma, a szomorú merengés, a kétségbeesés, az elmarasztalás és figyelmeztetés érzését soraiba töltve pánikhangulat, kilátástalanság jellemző a ciklus darabjaira. A minden borzalomra készen álló szemlélőnek „riadt csend a virágok kelyhe”, „ezer átkot mormol a patak”.⁴⁵ A kétségbeesést mozgalmasságot kifejező igék fokozzák. Ebben az állapotban Reményik Istennel is perlekedik, fájdalmas keserűségében vádbeszédet intéz teremtőjéhez. A verseben Isten transzcendens, személyes Isten, aki az ember számára megismerhető teremtő, antropomorf módon megközelíthető. „Isten arra vágyik, hogy megismerjék, mivel ő transzcendens teremtő; s mivel személy, tudja, hogy megismerhető. Ez a fajta párbeszéd felvet problémákat, melyek azzal foglalkoznak, miként egyeztethető össze az emberi sors, az isteni tökéletesség és a gonosz uralta világ”.⁴⁶

*Szeretnék visszadobni minden áldást,
Csak vissza, vissza mind, akár az átkot,
És perelni az Istennel vég nélkül,
Hogy így alkotta meg ezt a világot.*⁴⁷

Reményik változó intenzitású skálán mindannyiszor szinte ugyanazon az érzelmi hőfokon mozog. Az alkonyba merülő hegyek, a tépett rózsák, a 'szétszakadt csend' képeivel arra inspirál, hogy mindenki használja a maga fegyverét. Nagy érzelmi megrendülések emelik Reményik hazafias verseit költeményekké.

*Most a mi kertünk rózsáit tépik
S száz átkba szalad a csendünk szét,
Most sisakot öltön a halk bánat,
S ki-ki fogja a maga fegyverét.*

*Hadd tudja meg, orvul ki tör reánk,
Hadd érezze meg, akármily kevély,
Hogy vasban kísért itt minden álom
És minden lélek egy-egy szuronyél.*⁴⁸

⁴⁵ *Hogy is volt?* I. m. 37.

⁴⁶ Molnár Tamás: *Filozófusok istene*. Ford.: Mezei Balázs. Budapest, Európa Kiadó, 1996. 120.

⁴⁷ Reményik Sándor: *Én most...* In: *Összes versei I.* 36.

⁴⁸ *Erdély határán*. I. m. 38.

A *menekülő* soraiban egyéni fájdalomán keresztül azt a nagy közösségi fájdalmat is ki akarja fejezni, melyet csak a költészet eszközeivel lehet elmondani.

Reményik azonban csak súlyos szavak kardforgatója lehet, nem töltheti be azt a szerepet, melyet egy népvézérnek kell magára vállalnia. A nemzet sorsát önnön sorsával kívánja azonosítani, s mivel fegyvert fogni nem tud, a forradalom lehetőségétől is távol tartja magát, sőt a harcot, önnön harcképtelensége folytán nem találja megoldásnak.

*Hogy láncot törve kovácsolsz új láncot:
Ne tudd, és legyen hős az akarásod,
Lesz minden újra egyforma kiholt,
De te ne tudd, hogy mindhiába volt.⁴⁹*

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés után Reményik Petőfi-helyzetben érzi magát, beszédmódot és hangnemet vált, s a romantikus „szószóló”, „ki nyilatkoztató”, „megfogalmazó” szerep lesz a lírai én státusza az ezt követően írt verseknek. Megszületnek a *Végvári versek*.

⁴⁹ *Forradalom*. I. m. 43.

Csatáné Bartha Irénke

Kolozsvári séták emlékszeletei

Mikor rólad írok felejthetetlen kedvesem,
mintha szerelmes levelet fogalmaznék,
örök szerelmem vagy, a gögös, bevehetetlen.
Decemberben megjöttek csábítón a telek,
a pihe-puha behavazott Karácsony esték,
és ahogy szívem ajtaján bekopogtattak
a három királyok, isteni ajándék lettél.

Mindig kedves marad nekem
ez a lüktető, életerős város, ifjúságom színtere,
szeretem az illatát, a dallamát, a szívverését,
a kicsi takaros utcákat, a Fellegvár
fölött őrködő mécsfényeket, a csillagokat,
a sétatéri csókos, szerelmes sétákat.
Mintha fehér virágpor hullna a város fejére,
befedi a Szamos felett a hidakat,
a háztetőket, a tornyot, ahogy méltósága
átnéz a kémények fölött s integet.

Csilingelő szánok, lármás hólabdázó gyerekek
emléke sétáimon kedvesen kísérget.
Kolozsvár, Te civilizált, okos, erős város,
te voltál tanítómesterünk, erősítetted hitünket.
Színes, eleven, élénk a nyelved, akár a hegyi patak,
s lenyűgöz, mint a műemlékek varázsereje.
Csodálom templomaid, iskoláid,
hallgatom a piacon a hóstáti, a vistai kofákat,
és az ízes beszédű pedellust az ódon konviktusban.

Vasárnap délután a széki lányok
tüzes táncát élvezem, csodálom, ahogy
a szerelmes szoknyák forognak körbe,
és lobognak legénycsalogató pirosban, feketében.
Meg-megállok, csodálom a tovasuhanó Szamost,
ahogy szalad a Fürdő utcai hidak alatt,
előbukkannak pompás költői szavak, de hiába,
tudom, a költők ide nem szerepelni, tanulni járnak!

Mert mindenütt állnak és beszélnek múlttól, jelenről a kövek.
Óriás méretű templomok, város-nagyságú terek,
nézed, s méltóságukat azonnal megérzed.
Kolozsvár felelőssége – a magyarság megtartó ereje –,
ma is védőbástya lehet!
Valahonnan csöndes harmóniumszó száll utánam,
talán a Zenede ódon épületéből?

Átellenben teljes pompájában Mátyás szülőháza áll
s nem remeg...
hiába fenekednek ellene a gyűlölettel töltött töltények!
Nagy elődeink szelleme megvédelmez! Egy egész hadsereg: Báthory, Bethlen,
Bocskai, Bölöni Farkas, Apáczai, Bánffy Miklós, Budai Nagy Antal, Aranka
György, Dávid Ferenc, Csere Mihály, Jósika Miklós, Jancsó Béla, Jancsó Elemér,
Kuncz Aladár, Gyulai Pál, Heltai Gáspár, Kemény János, Kós Károly, Kővári
László, Makkai Sándor, Reményik Sándor, Teleki Sándor, Tótfalusi Kiss Miklós,
Wass Albert, Wesselényi Miklós,
és a sornak se hossza, se vége...

A kövek állnak és védenek, hozzád is beszélnek,
tanúi múltunknak, jelenünknek.
A virágindás kapurámák, faragott címerek
az élet viharai elől a kapualjba menekültek...
A Házsongárdban, – a dombos sírkertben,
annak a gyümölcsös oldalán,
százados fejfák, padok között,
ahol a gyász dicső fénybe öltözött,
sírok őriznek sorsokat,
kiknek nemes álma aligha teljesült,
míg e drága földdel poruk elvegyült...

Téged látlak

(Apámnak)

Téged látlak:
a hegyet vállán cipelőt,
a soha meg nem rettenőt,
mesékben az igazságot keresőt,
a soha meg nem alkuvót,
a hittel hitet tetőzőt,
a szépre, jóra tanítót,
Minden igaz Emberben Téged látlak...

Vacog a jövő

Vacog a jövő, s járhat bárhol,
fényes Nap helyett kifent bárd világol,
a vak remény szívedre dermed,
kérdéseidre nincsen ép felelet.

Fél a virág, a fürtje
kókkadtan legöndörül,
a házban s lelkedben
félelem lakik körös-körül...

Vad horda támadt kertjeinkre,
reményünk csíráit is lelegette,
erdeink is könnyektől áznak,
megfojt a kikericsék átka,
hiába kapaszkodunk imába...?

Fekete bánat koloncait
veti nyakunkba az ég,
varjú sereg károg fölötted,
s az álmod csupa verejték...!

Bakacsi Ernő

Évfolyamtársak

Február közepe volt már, amikor 1957-ben az egyetem újra megnyitotta a kapuit. A lépcsőkön bandukoltam felfelé, és találkoztam Szántó Lajossal a Pol. Gaz. tanszék tanársegédével. Köszöntem neki, de alig ismertem meg, mert munkásór egyenruha volt rajta. Ekkor láttam életemben először beöltözött munkásórt. Olyan érzésem volt, mint amikor először találkoztam már a háború után egy orosz katonával. A félelem érzése volt ez. Szóval Szántó munkásór, állapítottam meg, de miért egyenruhában jön be a munkahelyére? Ez csak demonstráció lehet, megfélemlítés – gondoltam. Vajon ő is a pufajkások között volt, akik november 4-e után teherautón utazgatva mozgalmi dalokat énekeltek a városban? Igen bátor legények voltak, nem kellett félniük, az oroszok már leverték a forradalmat. Nem szerettem Szántót, már a forradalom előtt is közismert volt, hogy kommunista. Persze azok voltak a tanszék többi tagjai is, különben nem is lehettek volna azon a tanszéken, de Szántó más volt. Valahogyan lerítt róla az eltökéltség, a minden feletti párthűség, a Rákosi-katona ismérve. Kizárólag ezért lehetett tanársegéd, a tudása, előadói készsége miatt nem. Talán két előadást tartott később, de olyan makogást senkitől sem hallottunk, mint tőle.

A földszinti nagy előadóban gyülekeztünk. Köszöntöttük, nézegettük egymást, vajon ki hiányzik, ki disszidált, esetleg elesett a harcok alatt – gondoltuk – de nem kérdeztük. Az elmúlt évtized már minket is megtanított az óvatosságra. K. M.-mel beszélgetve azért megjegyeztem: „azt gondoltam, hogy te már régen nyugaton vagy.” Azt felelte, hogy akik a nyugati határ mentén élnek, nem hagyták el a hazájukat, hiszen nem tették ezt 1920-ban és '45-ben sem. Gólyák voltunk, nem ismertük még annyira egymást, de azért feltűnt nekem, hogy néhányan hiányoznak, és vannak új arcok is. Később kiderült, hogy az évfolyamot feltöltötték. A hiányzó, eltávozott hallgatók helyett behívtak olyan felvételizőket, aki már kiszorultak az eredeti létszámból. Aztán rájöttem, hogy az elmúlt néhány hónapban nagy munkát végeztek a hatalom emberei. Nyilvánvaló, hogy mindenkit leellenőriztek. Aki külföldre ment, netán meghalt, helyükre újak kerültek. Tehát pontosan tudták, hogy egyes egyetemeken mi a helyzet. Ennek a felismerése elgondolkodtató volt számomra.

Néhány nap eltelté után feltűnt nekem, hogy S. Pali, ez a 160 centis ketté vágott óriás, pipiskedve, magát kihúzza úgy sétálgat a padsorok között, mint aki valaki, mintha valamilyen előjoga lenne a többivel szemben. Aztán kiderült, hogy megalakult az egyetem KISZ szervezete. A MEFESZ-ről senki nem beszélt, mintha sohasem lett volna. Pali ennek az új KISZ szervezetnek volt az oszlopos tagja. Persze többen beléptek az évfolyamból, de S. Pál, F. Karcsi, F. Edit és M. Ferenc, az Öreg a későbbiek folyamán kiemelkedtek közülük. Róluk lehetett hallani, tudni, ők nem

rejtették ezt véka alá, büszkék voltak erre, a többi tag meghúzta magát, nem lehetett észrevenni őket a politikai hovatartozást illetően. Négyük közül még az Öreg volt a legszimpatikusabb, ez a nagytermetű, vastaghangú legény volt a legszerényebb. Ők négyen később beléptek a pártba is, a magabiztosságukon, viselkedésükön ez látszott is. Később jutott tudomásomra, hogy némely évfolyamtársunkat maguk elé citáltak a kollégiumban, mint valamilyen bizottság, és faggatták őket az elképzeléseikről, járnak-e templomba, ha ez nyilvánvaló volt, akkor miért? Hogy ezzel ki bízta meg őket, volt-e felhatalmazásuk, egyáltalán milyen jogon kértek bármit is számon, nem merte megkérdezni senki. Ilyen volt az egyetemi élet 1956 után.

Úgy vélem, szakmai szempontokból nézve jó évfolyam volt a miénk. Kiváló termelési szakemberek lettek sokan, de a középfokú és a felsőfokú oktatásban is megállták a helyüket, akik ezt választották életpályájuknak. Egy fiú később pap lett, és Pannonhalmán szolgálta az Istent és embertársait, egy pedig az USA-ban katonarvos. Azért akadtak olyanok is, akikre ma már nem vagyunk büszkék, egy fő titkosrendőr lett, egy pártbizottsági „dolgozó.” A rendszerváltáskor ketten politikai pályára léptek, és az Antall-kormányban államtitkári tisztséget töltöttek be.

Nem okozott túl nagy meglepetést, hogy az említett négy társunk az egyetemen maradt, különböző tanszékek reményteljes tagjai lettek. Engem F. Edit esetében ez mégis meglepett. Edit ugyanis olyan tanszékre került, ahol a vizsgán meghúzták, csak másodszorra ment át. Igaz, ez a tanszék a mi szakmánkban nem a legfontosabb volt, de hát a tudás... Én naiv, később tapasztaltam, hogy a párttitkárok, az üzemi vezetők jelentős része ilyen. A párthűség számított, nem a tudás. Ugye, tudjuk ennek az eredményét.

Mondják, hogy Isten útjai kifürkészhetetlenek, meg a sors így meg úgy... Nem tudom én ezt, nem is akarom erre fogni, de a tények makacs dolgok. Az említett négy évfolyamtársam élete nem a legjobban alakult, hogy szépen fejezzem ki magam. Mindannyian korán befejezték földi pályafutásukat.

F. Karcsi még nem volt negyvenéves, amikor öngyilkos lett. Szörnyű kínok között hunyt el. M. Ferenc, az Öreg szintén nem volt még negyven, amikor kitört rajta az epilepszia. Olyan súlyos lett az állapota, hogy leszálalékolták. Sekély nyugdíját reklámfilmek epizód szerepeivel igyekezett pótolni. F. Edit szervezetét a rák támadta meg, és néhány évnyi küzdelem után a rák győzött. S. Pali vitte a legtöbbre. Ő elérte, hogy az egyetem rektora lehessen. Elárulta, hogy ez nem a legsimábban ment, ezért tett is valamit. Ez azt jelentette, hogy működésbe lépett a gépezet, az elvtársak segítettek, a hóna alá nyúltak a megbízható pártkatonának. De nem sokáig élvezhette ezt a magas tisztséget, mert őt is elkapta a rák és még jóval a nyugdíjkorhatár előtt el is vitte. Haláláról engem is értesített a család, és nagy meglepetéssel olvastam a gyászjelentésben, hogy Palit a katolikus szertartás szerint helyezik örök nyugalomra, és közölték a lelki üdvéért tartott szentmise idejét is.

Demeter József

Véreim-ereim

Nagyapámék

Krúdy Gyula emlékének

Nagyapámék jönnek, jönnek...
Mennyek országából – versenként. Nem
Szindbádosan, ó, nem. Mozgó lépcsős
Égi kaptatón! A Rapó-tető felől,
Keletről érkezvén – ülnek ide mellém.
Dumálni. Gyárfás Nagyapám por-
Hüvely-nyugágya ismeretlen –
Magyardellőn. „Átokul hagyom hátra –
Rigmusolta a jó öreg –, hogy az én
Síromat ne gondozzák. Vessék be
Füvel és kaszálják, hogy halálomban is
Hasznos legyek.” Kaszák pengését;
Dús takarmány hersegését hallani –
Rímelősen, mint! Fű a téltakaródó
Havon – üt át, gépi kaszák zúgásán,
Hers- hers! Hers-hers!.....
Harmatos sorok, kézi kasza rendek
Sarjús pitymallatán – pacsirtás nyár.
Pacsirtás Nyár. Őszidőben...
Anyáági Irsai nagyapám már
Élete delén sírt csináltatott
Magának. Nem is akármilyent.
A koporsót is kipróbálta, hogy!
Eléggé kényelmes-e. Ha nem is
Éppen összkomfortos, de
Mégis – megverselte. A Tiszteletes
Próba-prédikálását is elégedetten
Hallgatta végig. Saját, „külön-
Bejáratú” koporsójában. Nyugtázva.
Imára kulcsolt kezekkel, kurátorhoz
Illően. Mi Atyánk, ki vagy
A mennyekben... Sok mindenről

Beszélgettünk, beszélgetek velük.
Tanítanak, óvva óvnak...
A budapesti unokáink, hogy
S mint vannak, érdeklődve
Érdeklődnek. Tanítsd őket
Családosan népdalul is. Szülőfalunk
Nótájára – helybéli őstörténelmünk
Himnusza volt és marad, hogy!
Minden reggel felszentüljön –
Magyardellő fölött a Nap. A felüljáró
Lépcsőslelkek égi kaptatóját – nos
Ezért is – egyre jobban várom – nézem,
Dudorászva. Igazságos Gyárfás nagy
Apám – oda-vissza, lépkedve halad. Serényen
Lábit, mert! Hiába mozog az a modern, égi-
Földi. Irsai nagyapám? Le is, fel is – ül.
A mozgó mi-
Csodán. Így utazik.
Ő sem a régi szerelmeihez,
Hanem hozzám, Krúdy Gyula
Uram. Hozzám. Százhusz éves,
Fogságos-szép Doxáját nézi. Stopperolja –
A technika fejlődését, mítosz ide, mese
Oda. Az éjszaka földig hajol,
Csaba égi ösvénye mentén – szénaszagú,
Sarjúságú, minő gazdag, csillagos rét –
Hers-hers!.....
Vers-vers....., és!
Ezüst Doxa a telihold, nincs mánusa.*
Tikk-takk, tikk-takk!.....

*Magyardellő,
2019. július 25.
(Hajnali fél öt. Géppel
Kaszálják a temetőt.)*

* óramutató(ja)

Nagyanyámék

(ó-pátosz, új versezetben – némiképp víg szívbúsongó...)

Az apai, Gyárfás nagyanyámat – Máminak hívtam. Az Anyai, Irsai melléknevűt – Mamának. Ő is finomakat Főzött, de! Gyárfás Mami, biza, sokkal finomabbakat. Menyegzőkre, nagy keresztelőkre mindenhová őt hívták – Főszakácsnének. Még a távolabbi, román lagzikba is. Kézimérleg sose kellett neki. Precízen saccozott. Mindent Szívvel és szemmel mért. Az akkori divatos szemmel-Veréstől nem tartott. Megköpködték, „ptüj-ptüj”, drága, Nehogy megigézzük. A gyönyörű extra „konkár”^{*} Jóságok farkába – Vásárvárosba menet – piros szalagot kötöttek, Magyardellőn. Is. Igézés ellen. A gyönyörű menyasszony-Mámi hajába úgyszintén. Máig emlegetik. Ó, Mami, Mami Szegény szép Mami – Őt sokkal, de sokkal jobban – Nagyon-nagyon... Árnyék tetős házasságában – kontrasztosan elütő... Hétszepség volt – sajjó lélek. Csillagverőfény. Heted-Hét falun túl sem lelték párját. Még lámpással sem. Búsongó menyasszony volt, mert! Nem szerelemből ment volt férjhez. Miért-miért. Mert szót fogadott. Jó szívű volt. Nagy szíve volt. Kívül Hordta. Balladákat dobogtatott-imádkozott – alkonyatkor Nekem – és Ibolya húgomnak. Eldúolta a múlt jövőjét... Keservét. A nyári tapasztós, és a téli érckemence akácfa-Ropogós lángjai – a fehérre meszelt, vert falon-vályog-Falon lidérc táncot jártak, lassú csárdást, sebes csárdást. Csingerajt**... A lassúnál, csodaszínű szeméből Mindegyre Nagy csepp-Csöpp-Fájdalom buggyant – estelente – ki. Mire

* fajtaminósító, szerződött állatok beadási (átvevő) helye, román nyelvű rövidítés (CONCAR)

** magyar–cigány sebes csárdás

Megtudtam, hogy miért, szegény Mámi már nem élt.
A Keletre néző temetőben – sírja félbe szerbe.
Málladozván a beton, ma sincs sírkő rajta.
Kopjafa, fejfa rég kiment divatból. Helyettük – hú diófa
Fejfáskodik. A Gondviselés szívgyökeresítette. Óvatosan
Nő – terebélyesedik – a pátosz színű táj mentén. Árnya –
Mámi örök álmát óvja, ringatja. Napdalosan, égiesen –
E világi keservesen. Az eldiszkósodott, mű ecetfamézes
Faluban – Európásan... A leszentülő nap kemencés fénye
Székely
Keservesen
Lépdél, Bartók-és Kodály-ütemre, lassútempós
Csárdást,
Gyász-
Csárdást jár –
A szegény-színű kéklő égen. Is. Emlékeimben immár egyre
Rendszeresebben: csillagok – fénydalárdás zengeményei
Alatt.
Hány holdja van, lelkem, kérdezték gőgös gazdagék.
Egy, és az is – az égen, válaszolta friss menyecske- Mámi.
Imaszívre kulcsolt kézzel – a Jóisten felé tárván – égig
Titkosított lelkét. Szegény-szép Mámi – Csaba királyfival
Szeretősködött... Gyermekded ébredésimből riadván –
Nőttem fel rá, hogy! Plátói volt... Ó, minő, minő...

Mama nagyanyám is igen jó volt hozzám – Irsai
Doxa Tata nagyapám dúsgazdag viszont szerelmével, hűség-
Boglyázott szívével, de! A kéregető szegényeket megvetette,
Kizavarta, nem, mint szegény Mámi, aki még a cigányokat is
Kedvelte. Behívta, megkínálta. Ezt is, azt is adott nekik. Ők is
Emberek, két lábuk van, két kezük, két szemük, két fülük,
Isten gyermekei, mondogatta. Szóba ereszkedett
Velük. Mama örök lakhelye betonveretes, felírtos, cifra
Sírkő díszlik rajta. Örök álmát Doxa Tatával alussza. Szegény
Mámi, külön sírban. Egyedül. Itt, hátha boldog leszek, az
Uram nélkül, suttogta – székely keservezte utolsó szavait.
Gyárfás Mámi Nagyanyám mindegyre meglátogat. Többször
Mint a két Nagyapám. Gyalog ereszkedik alá, égi kaptatón –
Mezítláb. Még télen is. Kesergő – szívhangzat. Nótafa csönd...

Reneszánsz dallamboltíves csillagzat alatt – szólít engem,
Hívogat, szegényfeje. Balladás Mámi Nagyanyám értem
Visszatér, hogy! Reménytelenül örvendezhessünk egy-
Másnak. Meredek lélekkaptató! Esthajnal egekig ér, s! Alá...
Református érmentén – ima-szép vadcsapás. Énekesmadarak
Kísérik, gyalog kísérik szegényt. Mámi Nagyanyám életében a
Szerelem világgá bicegő énekes madár volt. Babba Máriás arcú
Mámim visszatér. Örökkön-örökké... Értem. Hahó! Félrevert
Harangvirág... Giling-galang! Angyalillat. Ó, Mámi, ó, Mámi, ó!

Nagymama (1987, raku)

Molnár Péterné

„Ez a város születésem helye”

A Petőfi-szüelőhelyvita

„Jövő királya, fönséges, csodás, / Örök magyar erő: *Petőfi Sándor!*”
(Juhász Gyula: *Petőfi szellemének*)

1967 óta élek Kunszentmiklóson, itt tanítottam 37 éven át magyar–oroszc szakos tanárként. 2010-ben felkérést kaptam a Magyar Irodalomtörténeti Társaság akkori elnökétől, dr. Sipos Lajos emeritus professzortól, hogy dolgozzam ki a Petőfi-szüelősihely melletti érveket Kiskőrös, Kiskunfélegyháza és Szabadszállás vonatkozásában.

2013-ban megjelent „... a róna, hol születtem” – *A Petőfi-szüelőhelyvita* című könyvem, amelyet a Helikon Kiadó adott ki. 2016 júliusában előadásvázlatot készítem a 2016. augusztus 16–17-én tartott Magyarok Világszövetsége IX. Világkongresszusa részét képező Petőfi-konferenciára. Az asztalon előttem feküdt *A kis-kúnokhoz szóló proklamáció*. A kiinduló gondolatot a proklamáció adta, amelyben Petőfi Sándor megmondta, hol született, „*ez a szüelőföldem*”, „*itt születtem*” – állítja, amelyet eddig az irodalomtörténet nem vizsgálta szabadszállási összefüggések vonatkozásában.

Bemutatom Kiskőrös történelmét és az 1718-as betelepítést. Ezt követően a történelmi Kiskunság ismérvei következnek.

Kutatásom tárgyát képezték Petőfi levelei és az akkori újságokban megjelent cikkei, amelyek a szabadszállási követválasztással foglalkoztak 1848. május 25-étől július közepéig.

Ma a hivatalos álláspont Petőfi születési helyét és idejét illetően: Kiskőrös, 1823. január elseje. Az erre a tényre vonatkozó lexikon-, enciklopédia-, könyv- és újságbeírásokat gyűjtve (70) – amelyek az elmúlt 195 évben íródtak – megállapítható, hogy számtalan variációt tartalmaznak. Előfordul, hogy Petőfi-életrajzban sem születési helynév, sem időpont nem szerepel, vagy az író csak az egyiket jelöli meg. Szüelősi helyként említődik: *a Nagyalföld közepén a Mátra hegység alatt, Szabadszállás, Kis-Kunság, a Kis-Kunság egyik városa, Félegyháza vagy Kiskunfélegyháza, Kiskőrös és Nagykunság is.*

A születés dátumának még gazdagabb tárháza fordul elő:

„1822. december”, „...újév előtt szüelőhetett néhány nappal”, „...ha a költő nem január 1-én, hanem előtte legalább egy vagy két nappal látta meg a napvilágot.”, „1822. december 31-én”, „1822. esztendő szüelőster éjszakáján, a toronyóra éjfél

ütött és új esztendőre virradt”, „1822. év, dec. 31-én néhány perccel éjfél után”, „... kevéssel azután... a toronyőr elkiáltotta az éjfelet”, „1822-ről 1823-ra virradó éjjel” vagy „1823. jan. 1-én néhány perccel éjfél után”, „... szilveszter éj hajnali óráiban... világot látott”, „1822. december 31-én vagy 1823. január 1-én”, „1823. jan. 1.” „Jan. 1-jén” vagy „1823. esztendő első napján” vagy „1823. január 1-én, szerdai napon”, „1823”, „Petőfi születésének idejét pontosan nem tudhatjuk.” A gyűjtésből látható a bizonytalanság. Az akkori Kiskunság 8 várost foglalt magába 34 puszttal együtt. A Kiskunság orientálja a születési helyet, ugyanis Kiskőrös nem, de Szabadszállás a Kiskunságban található.

Az 1822 decemberétől az 1823-as év január elseje napjáig lévő idő intervallumban többféle időpont fogalmazódik meg születési időpontként, amely adódik a különböző év, hónap, nap és óra megjelöléséből. A fentiekből érzékelhető, hogy nem pontos az elfogadott születési hely és születési időpont.

Inspirált Mezősi Károly *Az évszázados per* című könyvében megfogalmazott gondolata: „Reméljük, hogy a Magyar Tudományos Akadémia az új, kritikai Petőfi-életrajz megírásának feladatát is elvégzi, s ebben a költő szülőhelyének megálapítására vonatkozólag is új tudományos állásfoglalás történik majd, olyan értelemben, hogy ebben a kérdésben maga Petőfi a leghitelesebb.”¹

2008. június 2-án jelent meg Kerényi Ferenc *Petőfi Sándor élete és költészete* kritikai életrajza, amelyről Beke József írt recenziót *Monumentális élet és életrajz* címmel. A recenzióban a szerző – Kerényit idézve – további tennivalókat jelöl meg a hely- és az irodalomtörténeti kutatók számára, amelyek engem is inspiráltak: „... hogy az eltelt idő [...] módot ad a szinte folyamatos, aprólékos hely- és irodalomtörténeti kutatásra, és a látszólag kis mozzanatok előkerülésével egyre többet tár fel a múltból.”²

... Könyvből kiderül, hogy egyrészt bőven vannak még fehér foltok, másrészt az újabb kutatási eredményeket időnként érdemes megrostálva összerendezni, beilleszteni a régebbiek mellé, mert csak így alakulhat ki a lehető legnagyobb teljesség.”³

Az általam tanulmányozott könyvek, lexikonok Petőfi-életrajzaiban különböző bejegyzések szerepelnek, különösen a születési helyre vonatkozóan, de az időpontot érintően is. A fontosabbakat kiemelem:

„... Megszületett – ez az egyetlen, ami vitathatatlan. De pontosan mikor? És főleg hol? Igaz, fény derült a kiskőrösi keresztelési anyakönyv 1823. január elsejei bejegy-

¹ Mezősi Károly: *Az évszázados per* (1854). Magyar Hivatalos Közlönykiadó Lajosmizsei Nyomdája, 1998, 183. o.

² Beke József: *Monumentális élet és életrajz*. (Kerényi Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete, Kritikai életrajz*), 2008, 93.

³ I. m. 94. o.

zésére, de hol van az megírva, hogy ott is született az ember, ahol megkeresztelték” – írja Fekete Sándor a *Petőfi életrajzi adatai* I. részében. Az *Így élt a szabadságharc költője* írja művében vitathatatlan adatnak a keresztelési adatot. Megemlíti azonban, hogy nem lehet kizárni a szabadszállási és a félegyházi születést sem, valamint a születés lehetséges idejét is egy-két nappal előbbre teszi.

Dr. Földessy Gyula Petőfiről szóló írásában sem a szülőhely, sem az időpont nem olvasható.

... A *Vasárnapi Újság* 1856. március 2-án megjelent számában azt olvashatjuk, hogy Petőfi a Kiskunság egyik városában született szegény szülőktől. Sem a város neve, sem az időpont nincs leírva.

Az 1848. június elején *A kis-kunokhoz* proklamációban maga Petőfi mondja meg egyes szám első személyben, hogy a szülőföldje a szép Kiskunság: „a szülőföldem ajtaján kopogtatok, Kiskunságban”, „szülőföldemet meglátogatni”, „ez a szép Kiskunság az én szülőföldem”, „Lejöttem szülőföldemre, a Kis-Kunságba”. Konkrétan városnevet és időpontot nem említ. A *Kiskunság* című versében születése földjének a szép Kiskunságot tartja.

1872-ben a *Hon* lap Petőfi és ellenségei cikkében arról ír a szerző, hogy Petőfi „... saját szülőföldjén, Szabadszálláson megbukott.”

Zilahy Károly 1864-ben írt *Petőfi Sándor életrajza*, 1. oldalán olvasható: „*Petőfi Sándor született az 1823-ik év január hó 1-ére virradó éjjel Kis-Kőrösön Pestvármegyében.*”

A 4. oldalon: „A születés helye fölött irodalmunkban egyideig kétség uralkodott; egy része Szabadszállást, a más Félegyházát tartotta. [...] Csak 1857-ben tűnt ki a családi tényállás, midőn Sárkány János jelenlegi kis-kőrösi ev. lelkész, az azonévi *Vasárnapi Újság* januári számában az ottani ev. községi anyakönyv eredeti szövegének közlése által kétségbevonhatatlanul kideríté a születéshelyül följegyzett helyét és idejét.” (keresztelési hely)

A 9. oldalon: „A selmeci lyceumba 1838. aug. 31-én íratta be magát. a szónoklat-költészeti osztályba. Születés helyéül itt Kis-Kőrös van bejegyezve, ellenben az ottani magyar önképző társulat jegyzőkönyvébe saját kezűleg Szabadszállást írta születése helyéül, s tanulóársai előtt is mindig kiskunságinak mondta magát. Kora, ugyanazon iskolai anyakönyvben 17 évre van téve, noha, mint tudjuk, pár évvel fiatalabb volt.”

Az *Üstökös* című lapban Jókai Mór *Petőfi és ellenségei* cikkében 1897. augusztus 3-án olvasható: „*megbukott a saját szülőtte városában, Szabadszálláson...*”. Jókai Mór 1912-ben kiadott *Az életem regénye* című munkájában írta: „... következett az, hogy Petőfi megbukott a követválasztásoknál, szülővárosában, Szabadszálláson...”, de megjelent az állítás Jókai Mór 1993-ban kiadott *Írói arcképek – Petőfi és ellenségei* cikkében is.

Az 1994-ben Tóth Sándor által kutatott könyvben a szájhagyományok szerint: „... 1822. decemberében, a szájhagyományok szerint is itt (Szzállás) született Petrovicsék első gyermeke: Sándor.”

Molnár Péterné „... a róna, hol születtem című könyvében a: „Kiskunságban született nagy valószínűséggel. Saját vallomása szerint feltétlenül (Szabadszálláson).”

A 2000-ben kiadott *Magyar Kódex 4. Magyarország művelődéstörténete* kötetében csak Petőfi születési évszáma említettik meg.

A SULINET *Petőfi élete és költészete* szerint: „Petőfi Sándor (1823–1849) Kiskőrösön született ugyan, de egy év múlva a családjával Kiskunfélegyházára költözött, később ezt a várost tartotta szülővárosának.” Hiányzik a hónap és a nap megjelölés.

Az alábbi művekben csak a születési hely kapott megjelölést, az időpont nem.

A *Szülőföldemen* versben: Félegyháza. Ferenczi Zoltán Petőfi életrajzában írja: „Petőfi Sándor Félegyházáról, szülőföldjéről visszautaztában.”

Az 1860. jan. 1-jén megjelenő *Vasárnapi Újságban* Kiskőrös (Pest-Solt megye) Petőfi születési helye, időpont nincs. Selmecen Kiskőrös a születési hely, időpont nincs, a *Huszedik Század* online történelmi folyóirat szintén Kiskőröst ír.

Idézzük fel Kiskőrös történelmét a kutatás megértéséhez!

Kiskőröst és környékét 1691-ben a török ellen vitézül harcoló Wattay család kapta adománybirtokul. A család 1697-ban vette birtokba a negyvenötezer holdas, jórészt pusztaságból álló területet. A török hódítás idején elpusztított és szinte lakatlanná vált Kiskőrösre a család telepítette be a felvidéki evangélikusokat. Az adománylevélen Kiskőröst erdőként jelölik, ugyanis a Duna–Tisza közti hátság nyugati peremén elhelyezkedő alacsonyan fekvő vizenyős helyeken hatalmas kőrishaerdők sűrűsödtek. Ezek tisztásain legeltette állatait a török kiűzése után visszaszivárgott gyér lakosság. Wattay János alatt jött létre Kiskőrös. A kapott földterületet meg kellett művelni, amelyhez munkáskézre volt szükség, ezért telepített le evangélikusokat Kiskőrösön 1717 és 1719 között a Felvidékről. Az evangélikus vallású Wattay család a „*cuius regio, eius religio*” elv alapján (amilyen vallású a földbirtokos, olyan vallásúak a jobbágjai) evangélikusokat telepített a területre.⁴

⁴ Dr. Araczkai László – dr. Ádám Sándor – Besenczi János – Dénes Pál – dr. Gyarmati Károly – Holló János – Kiss Béla – dr. Meskó Sándor – dr. Petrás József – Tóth László – V. Székely György: *Kiskőrös helytörténeti monográfiája*. Kiskőrös Városi tanács V. B., Kiskőrös, 1989., 98. o

A Wattay birtokosok 1810-ben állítottak fel magyar iskolát.⁵ Sárkány Sámuel magyar tanító minden harmadik vasárnap magyar nyelvű istentiszteletet tartott. A kevés számú magyar őslakosság átvette a beszédben a „tót” beszélt nyelvet. Ennek alapján Kiskőröst csaknem száz esztendőn keresztül tót településnek tartották. Később érzelmeiben kezdett magyarrá válni, de a beszélt nyelve egészen az 1910-es 1920-as évekig a szlovák volt

A kunok történelmének bemutatása

1239-ben Kuthen király (Kötöny) 40 000 családdal beköltözött Magyarországra.⁶ IV. Béla a tatárjárás veszélye miatt fogadta be a kunokat azzal az ígérettel, hogy előkelőik felveszik a kereszténységet. Átmenetileg a Duna–Tisza közén, a Körös–Tisza–Maros táján telepítette le őket.

A kunok célja: kompromisszumokkal való beilleszkedés egy viszonylagos európai társadalomba. A kunok és a magyarok között 1279. augusztus 10-én szerződés kötés (keresztvári kiváltságlevél)⁷ történik, mely szerint a kunok vállalják, hogy áttérnek a katolikus hitre, letelepednek és állandó házakban élnek. Vállalják, hogy a IV. Béla által kijelölt helyen telepednek le. Tartózkodnak az erőszakosságtól.

(Ebben a szerződésben a törvény erejével szabályozták a kunok autonómiáját, belső ügyekben önrendelkezési jogot kaptak, ami megszakításokkal 1876-ig érvényben maradt.)

A kunok folyamatosan küzdöttek a jobbágyosítás ellen. Mária Terézia hozzájárult, hogy a jászkunok megválthassák magukat. 1745. május 6. a redemptió, a megváltás napja (Jászkun autonómia), amely példa nélkül áll a magyar történelemben. A kunok kollektív nemességet kaptak, földtulajdonuk lehetővé tette, de egyénenként nem jelentett nemességet. A kunoknak 500 000 forint zálogösszeget, 73 900 forint járulékot, 1000 lovas katona felszerelését, nádori fizetést, tisztségviselők járandóságát kellett megfizetni. Cserébe visszakapták szabadságjogaikat és korábbi kiváltságaikat. A fenti összeget arányosan vetették ki a helységekre. A váltságösszeg a helységekben 25 forint volt. Aki ezt az összeget kifizette, redemptus, azaz kiváltságos lett.

Az 1876-os 33. törvénycikk alapján az egykori Hármas–Kerület megszűnt, egyes részeit különféle vármegyék kebelezték be. A Kiskunság Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyébe került Kiskundorozsma kivételével, amelyet Csongrád megyének adtak.

⁵ I. m. 252. o.

⁶ Tálasi István: *Kiskunság*, Gondolat, Budapest, 1977. 9. o.

⁷ Bánkiné Molnár Erzsébet: *A kunok Magyarországon*. Kiskunfélegyháza, 2008, Print 2000 Nyomda Kft., Kecskemét, 20. o.

A történelmi Kiskunságba 1876-os megszűnésekor nyolc mezőváros tartozott: Fülöpszállás, Kiskundorozsma, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Kiskunlacháza, Kunszentmiklós, Szabadszállás.

Az első népképviselési választásról

Az 1848. évi V. törvénycikk 5. § 102. sora rendelkezik arról, hogy a Jász-Kún Kerület 4 követ küldésére jogosult. Emellett Jászberény, (Kiskun)Félegyháza, (Kiskun)Halas külön küldött 1-1 követet, így összesen 7 képviselőt állíthat. (A Jász-Kún kerület 4 követi helyéből 1 illette a Kiskunságot. A Kiskunság 8 települése: (Kiskun)Félegyháza, (Kiskun)Halas, Kunszentmiklós, Szabadszállás, Fülöpszállás, Kiskunlacháza, (Kiskun)Majsa, (Kiskun)Dorozsma összesen 3 követet választhatott. (Kiskun)Félegyháza 1, (Kiskun)Halas 1, Szabadszállás, Kunszentmiklós, Fülöpszállás, Kiskunlacháza, (Kiskun)Majsa, (Kiskun)Dorozsma 1.

Petőfi a korabeli sajtóban megjelent levelei, újságcikkei 1848. május 25-étől július közepéig

Bankós Károlyhoz, Pest, május 25. 1848.

Barátom Károly!

Szándékom követté lenni a küszöbön álló országgyűlésen, ha elválasztatom. Fordulhatnék többfelé, de egyenesen és csak szülőföldem ajtaján kopogtatok, Kis-Kunságban. Leszsz olyan szíves, ugy-e barátom, hogy azonnal megírod, hol fog Kunszent-Miklós választani, helyben-e vagy máshol? remélem, ti megfogtok választani, s ha megválasztotok, úgy hiszem, nem vallotok szégyent velem. Isten látja lelkemet, nem dicsvágyból vagy önérdekből ohajtom a követséget, hanem egyedül azért, hogy a hazának szolgálhassak, amennyire tőlem telik. Nem kétlem, elég okos ember lesz az országgyűlésen; de lesznek-e lelkesedettek és lelkesíteni tudók is, az kérdés; pedig most leginkább ilyenek kellene... fanatikus lelkesedés kell, hogy világítson a nemzet előtt, mint világított Mózsés bujdosó népe előtt a tűzoszlop a pusztában. Ismételve kérlek, válaszolj tüstént, mert az idő sürgetős. Lakásom: Dohány utca, 373 szám. Valamennyi jó emberemet üdvözelve s téged ölelve, vagyok

*őszinte barátod
Petőfi Sándor*

Petőfi pontosan tudta a születési helyét, és meg is mondta, mert ebben a körzetben jelentkezett követnek. Ha Kiskőrös vagy Félegyháza lett volna a születéshelye,

akkor abban a választási körzetben indult volna, mert egyértelmű szándéka volt a szülőföldjén követné lenni.

A szülőföldjén nem érthetett mást, csak Szabadszállást, mert Félegyháza is a Kiskunságban van, de az a település egymagában adott egy követet a lélekszáma miatt. Követjelöltjük és megválasztott követük Boczonádi Szabó Sándor volt. A szülőföldjén csak Szabadszállást érthette, mert a szülei ott laktak 1818. szeptember 15-étől, az aszódi esküvőt követően 1841 tavaszáig.

Kunszentmiklós nem lehetett a születéshelye, mert nincs arra utaló adat. 10 alkalommal járt a városban, és Petrovics Sándor neve alatt 1842. november elsejétől 1845. november elsejéig bérelte az apja a Marha és Juh Széket. Itt osztotta ki először *A kis-kúnokhoz* szóló proklamációt a választói között. Kiskunlacháza sem a születési helye. Petőfi Sándor a településen gyakorta átutazott, Pestről haza- vagy visszautaztában, amikor meglátogatta a szüleit Dunavecscén vagy Szalkszentmártonban.

Fülöpszállásra a követválasztás napjaiban sem jutott el. Apja bérelte itt a mézsárszéket és a kocsmákat 1833-tól 1836-ig,⁸ valamint a Morgó vendéglőt.⁹

Kiskőrösről nem lehet szó, mert nem tartozott a Kiskunsághoz. Kiskőrös Pest-Pilis-Solt megye, annak dunapataji kerülete volt, ahol Szeles Lajos volt a követjelölt és a megválasztott követ.¹⁰

... *A kis-kúnokhoz*

Polgártársaim és hazámfiak! Hazámfiak nemcsak mint magyarok, hanem úgy is, mint kúnok, mert Kis-Kunságban születtem.

... azóta csak nagyon ritkán juthattam ahhoz az örömhöz, hogy szülőföldemet meglátogathassam.”, mert ez a föld, melyen ti laktok, ez a szép Kis-Kunság, az én szülőföldem, s bármily közel áll az ember szívéhez az egész haza, még közelebb áll az a hely a hazában, ahol született. Ma a fenti, egyetlen példány megtalálható a kunszentmiklósi Baksay Sándor Református Gimnázium és Általános Iskola régi folyóirat-gyűjteményében.

Petőfi a *Nyilatkozat a szabadszállási választás ügyében*, Kun-Szent-Miklós, jún. 15-i dátummal a *Pesti Hírlapban* megjelent cikkében maga hivatkozik a proklamációra: „Lejöttem szülőföldemre, Kis-Kunságba, proklamációt osztottam szét

⁸ Mezősi Károly: *Közelebb Petőfihez*. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1972, 139. o.

⁹ I. m. 145. o.

¹⁰ Szeles Lajos Szeles Sámuel dunamelléki református-helvét egyházkerület esperesének egyik fia. A június folyamán megtartott első népképviselői országgyűlési választásokon a dunapataji választókerületben Szeles Lajos apostagi birtokos táblabíróvá választották képviselőnek. www.kalocsa.hu

a nép között, azt az egész kerület választóinak nem-kaputos része lelkesedéssel fogadta, s egyhangon azt beszélték, hogy engem választanak követnek.”

Bankós Károly levele Petőfi követjelöltségéről a következő szerkesztői jegyzettel: „*Miután a kunszentmiklósi választásról eddig csak Petőfi Sándor cikkét közöltük: közöljük a fentírt cikket is, mellynek írója nincs e tárgyban személyesen érdekelve.*”

Maga a levél így szól: „– *Kunszentmiklós. Petőfi Sándor e napokban proklamációt osztatott el közöttünk, kiskunok között, mellyben valódi nemzeties jellemnél fogva, minden himezés hámozás nélkül őszintén kimondja, hogy ha kedvünk van őt megválasztani követnek, biz ő elfogadja.*” A proklamációról Zilahy Károly (Zilahy Kiss Károly)¹¹ *Petőfi életrajza* (első) 1864-ben megjelenő könyvében lábjegyzetben, *) jellel jelölve a 113. oldalon az alábbi fűzi hozzá: „*E proklamációnak saját személyére vonatkozóan kijelenti Petőfi, hogy ha képviselőül megválasztják, elfogadja; ha méltóbb embert kapnak nálánál, örömmel visszavonul.*”¹²

(A proklamáció teljes szövege az első Petőfi-életrajzban nem található meg. – A szerk.)

A proklamációra történik hivatkozás, de a röplap eredeti példánya csak 1881-ben tűnik fel Sepsiszentgyörgyön a *Nemere* politikai, társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági lapban.¹³ (A proklamáció nem szerepelhetett az 1857-es, 1864-es, 1867-es, 1872-es szülőhelyvitában, ám az 1922-es és 1954-es vitában már szerepelhetett volna. – A szerk.) A proklamáció választási beszéd, a 3. kiskunsági választási kerület népét szólítja meg. Azt tudjuk, hogy Petőfi Kunszentmiklóson kiosztotta. Fülöpszálláson, Lacházán csak néhányan olvashatták, mert ott Petőfi nem járt. Még kevésbé olvashatták Majsán és Dorozsmán, mert onnan el sem jöttek választani. Petőfi az első választási körútján járhatott ott, a másodikon már nem. Az első körútján való ott járta is esetleges, így bizonytalan a proklamációhoz való hozzájutás is.

Kevés a valószínűsége, hogy akik kaptak belőle, az aktualitása után megőrizték volna. Kevés példányszám készült, a választás után pedig eldobták. Sokan el sem tudták olvasni az iskolázatlanságuk miatt. Az is előfordulhat, hogy a megtorlás évei kidobták az emberekkel azokat az iratokat; azt is, ami a forradalomra emlékeztetett és megtorlást válthatott ki.

Lestár Ambrus seborvos azonban Kunszentmiklóson megőrizte, mert tisztelte

¹¹ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. Zilahy Kiss Károly.* mek.oszk.hu/03600/03630/html/z/z/31201.htm

¹² Zilahy Károly: *Petőfi életrajza.* Pest, 1864, 113. o.

¹³ A lap 1871-ben indul Brassóban, 1874-től jelenik meg Sepsiszentgyörgyön és 1884-ben szűnik meg.

a '48-as eszméket. Lestár Ambrustól kapta meg Benke István a röplapot, mondta el a proklamációhoz írt kísérő szövegben.

A jegyzetek, a választás, a történelem és az irodalomtudomány összefüggései

A szabadszállási választás dokumentumaihoz fűzött jegyzetek tanúsága szerint a dokumentumokat csak az országos helyzet és politika szempontjából vizsgálták. A jegyzet készítőjét (sajnos nem tudjuk a nevét – *a szerk.*) nem érdekelte az összefüggések megkeresése: a követválasztáshoz kapcsolódó, a benne foglalt szabadszállási események, helyzetek, személyek, állítások. Mindent figyelmen kívül hagyott a hivatalos irodalomtudomány, csak az általa elfogadott tényeket közölte – esetenként pontatlanul.

Petőfinek magyarként és kunként „*polgártársai és atyámfiai*” csak a kiskunok, (a szabadszállásiak) lehettek, mert saját bevallása szerint kiskunsági (szabadszállási?) születésű. Pontosítja ezt azzal, hogy „*az alacsony, köpcös mézárosra*”, az apjára emlékezteti őket, aki csak Szabadszálláson volt ismerős, mert ott bérelte a Vásáros Boltot, a Nagyvendéglőt, a Csintovai csárdát. A többi településhez nem tartozott. A más településeken lévő bérleményekben nem Petőfi apja, hanem székálló legények dolgoztak, így a félegyházi bérleményben is, mert árendálta. Kiskőrösön is csak bérelte a mézárszéket 1822. január 1-jétől 3 évre, 1824. december 31-ig, székálló legénye Mihályik György volt. Kiskunfélegyházán szintén volt bérlete. A két mézárszéket két „Árendális Cursus” alatt bérelte 1824. november 1-jétől, 1827. október 31-ig, és 1827. november 1-jétől 1830. október 31-ig,¹⁴ ahol 1825-ben Hábel József, 1826-ban pedig Nagy Ferenc dolgozott.¹⁵

Kunszentmiklóson 1842 novembere és 1845 novembere között volt bérlete Petrovics Sándor neve alatt, a székálló legény István öccse volt.¹⁶

Szabadszálláshoz tartozott „védjegyként” az apja, „*itt lakott, minden becsületes ember szerette*” – írja Petőfi. Fülöpszálláson szintén bérelte a mézárszéket és a kocsmákat, a Morgó vendéglőt 1833-tól 1836-ig, Majsán, Dorozsmán nem volt bérleménye.

A proklamációban Petőfi megemlíti, hogy apja árendálta a „félegyházi, szabadszállási, szentmiklósi” mézárszékeket, de a kiskőrösit meg sem említette, vagy nem tartotta fontosnak, vagy a korteskedéshez nem tartozónak.

¹⁴ Mezősi Károly: *Közelebb Petőfihez*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 66. o.

¹⁵ I. m. 79. o.

¹⁶ Molnár Péterné: *Városunk „fényességei”*. Press+Print Lapkiadó és Nyomdaipari Kft., Kiskunlacháza, 1997, 34. o.

Ismételten „atyámfiainnak” szólítja őket, és elmondja: *„mert ez a föld, amelyen ti laktok, ez a szép Kiskunság az én szülőföldem... az a hely a hazában, ahol született”*: Szabadszállás. A 3. Kiskun kerületi országgyűlési követjelölésről volt szó. Ki kellett szélesíteni a megszólítottakat, nem csak a szabadszállásiak voltak a választói, nem csak őket kellett megszólítani, hanem minden embert a választási körzetben.

Nem szólíthatta meg egyedül a szabadszállásiakat, sem külön-külön településenként, annak nem lett volna ereje, és nem is lett volna helyes. Összevont megszólítást kellett alkalmaznia. Nagyobb erőt tulajdonított ennek a megszólításnak, továbbá a 3. kiskunsági képviselői hely is ezt indokolta. A Kiskunság érzelmileg jobban megfogott mindenkit, de mindvégig Szabadszállásról beszélt, elsősorban az apjáról és a szabadszállásiakhoz fűződő viszonyáról. Ne feledkezzünk el, kampányol: nyomós érveket kell mondania. Szluha kapitány emlegetése nem köthető Kisköröshöz. Verbói Szluha Imrét 1844. március 27-én választották meg a Jászkun kerület követének. Kiskörös nem tartozott Szluha kapitány fenntartósága alá, nem is hallhatták még a nevét sem.

A korabeli hírek

Márczius Tizenötödike, június 3.: A lap megírja, hogy Petőfi Sándor, Magyarország legnépszerűbb költője a közelgő követválasztásokon követjelöltként indul. Az újság által megszólíttatnak a települések, a Kiskunság 3. követi helyei, itt azonban nem Petőfi mondja, hanem az újságíró, hogy Szabadszállás a születési helye, *„ahol született, boldog gyermekkorát tölté.”* Petőfi is olvasta a cikket, és nem tiltakozott a születési hely miatt. Nem javította sem Kiskörösre, sem Kiskunfélegyházára. A lapot olvashatták Kiskunfélegyházán és Kiskörösön is, egyik település sem kért helyreigazítást a laptól. *„Petőfi a kiskunság eredeti, derék, becsületes, jószívű egyeslelkű: azonban büszke és lelkes népének akar követe lenni”* – írja a lapszerkesztő. *Életképek*, Június 11.

Petőfi Sándor, a 176 aláíró és még sokan mások nem ismerik el a követválasztást. A kérvényfoglalmazványa is igazolja, hogy Szabadszállásra értendő a születési hely, nem Kiskörösre.

Nyilatkozat a szabadszállási választók ügyében

Kun-Szent-Miklós, jún. 15.: Petőfi Kunszentmiklóson az 1848. június 15-én a szabadszállási választásról közölt nyilatkozatában leszögezi, hogy *„Lejöttem szülőföldemre, a Kis-kunságba...”* A költő maga állítja, tehát igaz. Sem ő, sem más nem cáfolja a kijelentést. Mindenki tudja, tudomásul veszi, hogy Szabad-

szállás a szülőföldje. Proklamációt osztott szét a nép között a választási körzetében, ahová sem Kiskőrös, sem Kiskunfélegyháza nem tartozott. Választói lelkesek voltak, így ő nyugodtan felment Pestre. Hiba volt a részéről, mert az ellenségei megrágalmazták. Néhány nap múlva visszajött, egy tanácsbeli megnyugtatta, hogy a szabadszállási nép, a fülöpszállásiai és a lacháziai a pártján vannak. Nyugodtan visszament Kunszentmiklóásra, ahová levél érkezett Szabadszállás bírától, amelyben tudomására hozzák, jó lenne, ha nem jelenne meg a jövő csütörtökön a választáson. A nyilatkozatban több dolog is bizonyítja a Szabadszálláshoz való kötődést: ismerte a szabadszállási bíró előéletét, aki fiatalkorában az apjától kért kölcsön negyven forintot. Tudta róla, hogy a saját apjától puskát, pisztolyt és lovat lopott, s elugrott pusztai betyárnak. Egy ideig betyárkodott. A bíró tudomásul vette a róla írottakat, nem tiltakozott. A főjegyző volt az egyetlen jó embere a kaputosok között Szabadszálláson. A választási körzetben Szabadszálláson kívül más településén nem volt rokona, csak barátja. Szabadszálláson kikiáltották követnek a pap fiát, Nagy Károlyt. Nem a népet hibáztatta, hanem a felbujtóit.

Nemzeti Újság, június 18. 17. sz.: Félegyházáról Pestre Kecskeméten át lehetett utazni. Dunavecse felé kevésbé volt járt az út. Nem üdvözölhették Petőfit annak a kerületnek a képviselőjeként, mert Dunavecse Pest-Pilis-Solt vármegyéhez tartozott. A Felső-Solti járás választókerületi központja volt, a képviselőjelöltjük nem Petőfi Sándor volt, hanem a dömsödi Hajós József.

Nemzetőr, június 25., 28. sz. melléklete 793. lapon: „*Petőfi Sándor a Kunságon, a szabadszállási kerületben lépett fel követül;...megbukatták.*”

Pesti Hírlap, június 27. 92. sz. 593. lapon: A szabadszállási bíró, aki 1848. június 15-én az alábbiakat állította a Petőfi redemptiójáról, rosszul tájékozott volt: „*hisz ez a Petőfi csak olyan sehonnai ember, redemptiója sincs neki, mégis követ akar lenni; hogy mi is történt vele tulajdonképen, én nem is tudom, hanem csak hogy itt agyon akarták verni.*” Petrovics István 1828. december 14-én tanyás földet, birtokot vesz 40 forintért, ezzel: „Lakosunk redemptus lakos lesz, aki Privilegiális Jussokat élvez, azaz Petrovics Istvánnak 40 forintot érő redemptus földje lett.¹⁷ Ahol írottak úgy mint Senator Csaplár János egyrésről, más részről pedig Petrovics István. Mindketten Szabadszállási Lakosok, ezen Levelünk által adjuk tudtokra akiknek illik. Hogy mi a mai alább írt napon magunk közt illy önként való csere.”

¹⁷ Molnár Péterné: „...a róna hol születtem”. Helikon, 2013, 75. o.

A szabadszállási néphez

Itt is a szabadszállási születéshelyet erősíti, ahogyan a választókerülete népét köszönti. „*A derék szentmiklósiakat, fülöpszállásiakat és lacháziakat köszöntöm, titeket is köszöntlek, s arra kérem az istent, világosítson fel benneteket, hogy ezentúl ne tartsátok ellenségteknek azt, aki legbuzgóbb jóakarótok, legőszintébb barátotok.*” (Titeket, vagyis a szabadszállásiakat.)

Június végén, 1848. Petőfi Sándor ¹⁸

Bacsó Jánoshoz

Saját bevallása szerint Fülöpszálláson nem kampányolt, mert pénze sem volt az utazáshoz, se ismerőst nem tudott ott. Bízik a megismételt választásban és a meglelt ismerősben.

Munkások újsága, július 2.: Táncsics elmondja, hogy távollétében kiszorították a lapból Petőfi írását a kiskunsági kerületi követválasztásáról. *Az elámított kiskunsági nép*, írja. Táncsics meggyőződése, hogy hamarosan bocsánatot kérnek.

Pesti Hírlap, július 5.: A lap közli Nagy Károly, „Petőfi kunszentmiklósi ellenfele” (helyesen: szabadszállási – odaválói volt) cikkét. Nagy Károly megerősíti a körzetét (ez volt Petőfi körzete) adó települések részvételi számaint: Szabadszállásról és Fülöpszállásról 560 választó vett részt, Szent-Miklósról 160, Lacházáról 50 fő. Ez a felsorolás is kizárja a születési helyek sorából mind Kiskőröst, mind Kiskunfélegyházát. A böszöri csárda említése is a Szabadszálláshoz tartozást erősíti, ugyanis közel esik a városhoz, a „Kunpolgár itatása” szintén a szabadszállási születéshelyet igazolja. Pálfi a *Márczius Tizenötödikében* elutasította a cikket, „nagyon hosszúnak találta.” „*Tudjuk mi nagyon jól, Petőfinek van igaza*” – mondta.

Márczius Tizenötödike, július 7., 98. sz. 393. lap: Nagy Károly irománya a *Pesti Hírlap* hirdetései közé a szerkesztő tudta és akarata nélkül került. Pontosan megmondja a helyet és a szereplőket: „*Van a kis kunságban egy nagy falu, kinek neve Szabadszállás; ebben a Szabadszállásban van egy vaskalapos kálvinista esperes, mellynek neve Nagy Samu, az ő fiának, Nagy Karolnak ides apja.*” Semmi kétségünk nem lehet Petőfi születéshelyét illetően. Elítéli Nagy Károly „szennyos irományát.” Szabadszállás népe „pedig két példányban itató! papira nyomva.” A fenti újságnak és valamennyi lapnak a hasábjain Szabadszállás a frekventált település. A választási körzetből csak ezt a települést említik, amikor a választási körzetet értik, a többi települést nem, mert ennek a választási körzetnek ez volt a központ-

¹⁸ *Petőfi összes prózai művei és levelezése.*

ja. Fontos az is, hogy Kunságként. Minden sora Szabadszállásról szól, de Kunság összefoglaló néven.

(Megj.: először röplapként, 1848. júl. 7-én, majd még ugyanaz nap, ill. 9-én három hírlapban.)¹⁹

Nép Barátja, július 9., 8. szám, 83. lap: A cikkíró a választókerület nagyobb egységeként a Kiskunságot jelöli meg, s benne konkrétan Szabadszállást. A szabadszállási helyzet taglalása után a „fa-kardos... anyámasszony” kunok követéről ír.

Közlöny, július 10., 31. szám., 126. lap: Petőfi ügye a Nemzeti gyűlésen. A szabadszállási események kivizsgálására három személyt küldenek. Nem mind a hat településre, csak Szabadszállásra.

Nép barátja, július 30., 9. szám, 144. lap: Az újságíró tudta és megírta, hogy Petőfi „kunsági fi”. A „fi” raggal a hovatartozást jelöljük. Kunsági, tehát nem kiskőrösi, de nem is félegyházi.

1848. június 15-e előtt és utána is az egész ország, minden újság a *Kolozsvári Híradó*ig a szabadszállási választásoktól zengett, és attól, hogy Petőfit Szabadszálláson (szülővárosában) nem választották meg követnek. Petőfi nem javított, nem magyarázott. Tudta az igazságot. Fogadjuk el mi is, és tiszteljük Szabadszállásban a költő születéshelyét.

¹⁹ *Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése*

Szűk Balázs

Barguzin, hazám!

(Egy „titkos fogoly” epilógja)

„Behantozatlan áll
Hamvai fölött a hely.
Hol, merre nyugszik ő,
Nem mondja semmi kő,
Nem mondja semmi jel.”

(Arany János: Emlények)

Jó itt már újból nekem,
Az ég borul felettem.

Szökésre kész „örök kérdőjel”:
Fölkeltem, s „távol” itt esek el.

Száműzött szép sírom mély,
Magához ölel az éj.

Júlia, ég-szép kedvesem;
Zoltánom, fiam, egyetlenem.

Vánkosom repdes, száll,
Mint sárga cserebogár.

Annám, alig értettelek;
Alexandrom, hun gyermekem.

Egy hazátlan, kitoloncolt;
Farkas, ki rég elbitangolt.

Két családtól búcsúzom már,
Forró karom titeket vár.

„Most megleltem hazámat” én,
Negyedik Golgota hegyén.

Mint sárga cserebogár,
Vánkosom táncol, száll.

Kinek eddig két hazája volt:
Szívemen két fekete folt.

Ölel magához az éj,
Szép sírom puszta és mély.

Emlékeznek rám, ahogyan kell,
Mindent elfed a hamis lepel.

Az ég nyugszik felettem,
Jó itt már újból nekem.

Koporsó nélkül protestálok,
Új falum határán megállok,

*Barguzin, 1856. május 18. – Debrecen,
2021. június 4.*

Benyó Tamás

Nyilatkozat

Addig omoljanak rám a hegyek
Borítson be sivatag homokja
Égesse húsomat a vulkánok tüze
Szakadjon rám a csillagos ég
Fecskendezzék lábamba mérgüket a kígyók
Szálljon rám a föld összes átka
Helyezzen vád alá az államügyész
Ítéljen halálra az esküdtszék
Húzza szorosra nyakamon a kötelet a hóhér
Marakodjanak szívemen a papok
Fogadjanak májamra a hitelezők
Tépjenek cafatokra a keselyűk
Emésszen el a föld gyomra
Amíg van MIÉRT.

Istentelen félelem

Szűk keresztmetszeten át
tágas térre jutottál.
Megérkeztem
– mondhatnád,
de mégsem.
Hátra van még az elszámoltatás.
Ki von kérdőre sápadt napjaidért,
ki vádol,
s ki ítél,
hogy fellebbezhess,
mielőtt továbblépnél?
Szemben önmagaddal,
nincs bocsánat.

Behunytt szemmel

Behunyom szemem,
utazom
Emlékeim peremén
egyensúlyozva
több lettem,
kevesebb

A fény utóízével a
számban süllyedek,
emelkedek
Ablaktalan sötétben
vacogom át magam
egy csendesebb talányba.

Szamszára

Egy kicsit minden éjszaka meghalok,
s mondhatom,
cseppet sem kellemes az újjászületés.

Nincs nagyobb büntetés,
mint mókuserékre ítélni az emberi lelket,
hadd őrlődjön harminc ezüsttel a zsebében
az öröklét súlya alatt
atomi részecskévé
túl a sötétben
s a világoson

Domonkos László

A francia vers

Döme már harmadik órája álldogált a naposasztal mögött. A vacsora körüli nagy sürgés-forgás lassacskán kezdett elcsöndesedni, a takaródó előtti, viszonylag nyugodt időszak kezdődik, körleti terepere, olvasgatás, levélírás, van, aki már ilyenkor aludni kezd, nem várva meg az este tíz órát. A folyosón hol itt, hol amott nyílt ki egy körletajtó, a halványkék egyenpizsamákban, a fekete gumisarukban slattyogva, karjukon a barna-fehér törülközőkkel lépdeltek a zuhanyozó vagy a közös vécé felé, halk zsongás, már régóta nem érzett, intenzív szagok, keskeny füstcsík kúszik ki a zuhanyozó előteréből és foszlik semmivé a közönyös levegőben, akár a késő esti vagy a hajnali vágyakozások, kósza emlékfoszlányok valahonnan az ősködből, a múlt századból vagy az ókorból – az öt hónappal ezelőtti világból. Döme merengve jártatta végig szemét a folyosó fényesre sikált kőkockáin meg az előtte felkanyarodó, ide, a legfelső emeletre felvezető lépcső sötétzöld korlátján. Bár nem láthatta, félig-meddig hallotta-sejtette az alattuk levő szintről, a kertészeti egyetemisták mit tudoménmelyik századának körleteiből felszűrődő zajokat. Ott is nagyjából minden ugyanolyan lehet, mint nálunk – gondolta –, ugyan, mi a különbség?

Mintha a mozdulatlan századkörlet-díszlet körülötte hirtelen fellázadt volna, vadul ellentmondva: amint lassan körbefordult önnön tengelye körül a magányos folyosóvégi asztal mögött (szék sehol), a falat, az egész sarkot-szögletet borító, embermagasságú funérlemez-lábazatra esett a pillantása, ami vakító harsánysággal cáfolta a kertészetisekkel, a tétékásokkal vagy az agráregyetemistákkal való egyformaságot, erősítve a bölcsész-alegység nagyon is valóságos egyediségének drasztikus tényét: szép kalligrafikus írással, vastag sötétkék betűkkel sorakoztak egymás alatt a sorok, majdnem mértani pontossággal a lám, táblának is kiváló, okkersárgára festett lemez közepén. Két versszak, franciául:

„L’amour s’en va
Comme la vie est lente
Et comme l’Espérance est violente

Vienne la nuit sonne l’heure
Les jours s’en vont je demeure”¹

¹ „Mint ez a víz elfolyó messzeség lett / A szerelem / Milyen lassú az élet / S milyen erőszakosak a remények / Jöjj el éj az óra verjen / Száll az idő itthaggy engem” – részlet Guillaume Apollinaire *A Mirabeau-híd* című verséből (Vas István fordítása)

Döme nem volt francia szakos, az amouron kívül egy árva szót sem értett a versből. Szerette a francia költőket, élvezte, mikor Baudelaire-ről, Verlaine-ről meg Rimbaud-ról tanultak a gimnáziumban, igaz, nem valami sokat, de hát tulajdonképpen csak őket ismerte a franciák közül, homályosan Rimbaud-t érezte magához legközelebb állónak, de a másik kettő izgalmas eredetisége is megragadta, kicsit irigykedve gondolt azokra a francia szakosokra, akik eredetiben olvashatták őket, majdnem biztos volt benne, hogy e három költő valamelyikének valamelyik költeményrészletét róhatta föl ide unalmában-elrévülésében valamelyik franciás bölcsész-századtárs. Tiszteletteljes szeretettel nézegette, silabizálgatta egy darabig a sorokat, próbálgatta, melyik szót ugyan hogyan is kellhet kiejteni, ki fordíthatta le magyarra ezt a verset és vajon milyen lehet, hogyan hangozhat magyarul. Szerelmével, Beával negyedikben hosszú órákat töltöttek el azzal, hogy Poe *A hollójának* Tóth Árpád-féle verzióját összehasonlígtatták a precíz gondossággal beszerzett különböző fordításokkal – Babitséval, Kosztolányiéval, Szabó Lőrincével – végül ifjonti magabiztossággal megállapítva, hogy egyik sem ér a Tóth Árpádnak a nyomába sem – most ezzel a néhány sorral ugyan nem tudott mit kezdeni, de indokolatlannak tűnő, irracionális büszke elégedettség töltötte el, hogy ez itt áll őrt a háta mögött, a naposasztaltól alig másfél méterre, komolyan és magabiztosan, szilárd és színvonalas állandóságot biztosítva itt, éppen itt... Körülnézett, végigkémlelt a folyosón: majdnem teljes csönd. Már szinte semmi mozgás, inkább csak halk duruzsolás-féle hallatszik ki a körletekből. Kilenc óra elmúlt.

Visszalépett az asztal mögé, jó szokása szerint fél fenekével ráült, lábával harangozott, mind ütemesebben. Bea jutott eszébe, mint esténként szinte mindig, a kreolos arcbőre meg a szép hosszú dereka, nemkülönben hosszú, nyúlánk combjai. És a többi... Enyhén szédülni kezdett a ráömlő képzelethullámtól, az ütemes dübögést már nem is hallotta.

Arra eszmélt fel hirtelen, hogy az ütem hangereje és intenzitása, de még a hangszíne is megváltozik: mintha erőteljesen egymás után jól odahelyezett lábak csusszanása-csattanása lenne, bakancsot keményen lépcsőfokokhoz csapó ritmus, pak-pak, pak-pak, már látta is odalent, a lépcsőfordulóban a tányérsapkát.

Döme szemvillanás alatt a naposasztal mögött állt, a néphadsereg csodás kiképzésének látványos bizonyítékaként előírászerűen feszes vigyázzban, miközben vállból derékszögben hajlítva keményen tisztelgésre emelte jobbkezét, már artikulátlan hangja zúgott végig a folyosón: „*első század! Vigyázzz!*” A folyosón a fürdőből törülközőjüket hanyagul lógatva a körletháló felé battyogó két pizsamás-papucsos fiú mintegy varázsütésre mozdulatlaná merevedett, a benti zajok a másodperc tört része alatt elnémultak, semmivé váltak, tovaröppentek, a halotti csendben talán a lenti szinten a kertészetisek is hallhatták, hogy „*őrnagy elvtárs, Döme Gábor századnapos jelentem, az első század takarodóra kész, rendkívüli esemény nem történt.*”

Az ügyeletes tiszt – zömök, jó negyvenes férfi, vastag, rövid lábakkal, pocakján feszülő antantszíjjal, puffadt, szeplős kezével hanyag mozdulattal tisztelgést mímelve – vagy másfél méterrel állt előtte az asztal másik oldalán. Dömének azonnal feltűnt, hogy Domaházi őrnagy behízott malacszemének kifejezéstelen tekintete valahogyan nagyon furcsa farkasszemet néz most vele. Nincs igazán szemközt. Néz – de nem órá néz. Valahová máshová, mellette néz el valamerre. Mögé. És már látta is a vadul lendülő és előremutató kezét a hurkaszerűen vaskos mutatóujjal, hallotta a fülsiketítő ordítást:

– Létürüni! Nem magyarú van! Létürüni!

– Értettem. Kérek engedélyt... – Döme nem folytatta. Részint a dühtől neki-vörösödött Domaházit láthatóan egyáltalán nem érdekelte, mire vagy mihez is kérne ő engedélyt, másrészt így hirtelenjében maga sem tudta, mit is kellene engedélyeztetnie. Az enyhén szólva ellentmondást nem tűró parancs végrehajtásának megkezdését? Az elmozdulást a naposasztal mögül? A Korrekciós Tett megindítását? Az őrnagy már a körletajtók felé kacsázott vaskos, rövid lábain, nemsokára valamelyik szakasz hálóterméből hallatszik majd a diadalmas ordítás, körletrend és hasonlók tárgy körben. Neki már csak, egy, egyetlenegy teendője marad.

Hirtelen mozdulattal, türelmetlennel tűnő gyorsasággal megigazgatta a zubbonyát meg a sapkáját – tenyeret összeszorítva, akárcsak tisztelgéskor, a sapka sildjéhez merőlegesen odailleszteni, függőlegesen tartva, a fejfedő szimmetriáját ellenőrizendő –, de a két ideges mozdulatot már menet közben fejezte be. Határozott, nagy léptekkel sietett a zuhanyozók előtere felé, ahol a dohányzó helyiség sarkában szerényen meghúzódva vártak a vödrök meg a fókák, a nagy, durvaszövésű felmosóruhák. Nem nagyon válogatott köztük, indult visszafelé, úgy érezte, valamiféle bocsánatkérő sietséggel. Bár fogalma sem volt, legföljebb csak haloványan sejtette, kitől vagy mitől is kellene bocsánatot kérnie.

Sz. Tóth Gyula

Szabadság a magasban

Az olasz klasszikus eszmék sorsa, szerepe a mai egységesülő Európában – Madarász Imre: Magasságok magánya. Olasz klasszikusok közelében

(Kitekintő könyvbe mélyedés, álmélkodásra, elmélkedésre)

Mottó:

„A dialógus fejlődésének minden percében ott van az elfeledett eszmék hatalmas, korlátlan tömege... de dialógus közben újra felélednek és életre kelnek megújult formában (új kontextusban). Semmi nem hal meg örökre: minden gondolatnak meglesz a maga reneszánsz ünnepe.”
(Mihail Mihajlovics Bahtyin)

Álmélkodás

Az M3-ason suhanunk, repülünk a magasba, s máris magaslesen vagyunk. Vagy M a köbön: Madarász – Magasságok – Magány. Betűszóként: MaMaMa. Nem segélykiáltás, nem titkos jelszó, hanem nyilvános rejtjel. Beszédes cím, játszani is enged. Erről van szó: **Madarász Imre, *Magasságok magánya. Olasz klasszikusok közelében*** (Hungarovox, 2020, 266 o.). A szavak, mint zenében a hangzatok, egymásba fűződnek, a gondolkodásmód az elsődleges. Adott a vezéreszme, mint szólam, a többi a szellemi harmónia kísérete. És mindez nekünk – ma.

Szabadságtúra, értő vezetéssel. Kövessük a hegyivezetőt! Fel van adva a lecke a recenzensnek, mit válasszon a gazdag kínálatból. Legszívesebben bemutatná a teljes arzenált, de arra nincs elég tér, és az olvasónak is meg kell hagynia a könyvbe mélyedő élményt. A 15 vaskos tanulmány, mindegyikhez tágra nyitó, olasz, magyar irodalmi jegyzetapparátussal, 16 jeles olasz és egy nem kevésbé jeles francia klasszikust vonultat fel. Ehhez az egyes tanulmányokban hivatkozások a szerző korábbi munkáira, és a fővonálhoz kapcsolódó gondolatívhez csatlakoztatva megannyi klasszikus bukkan elő Arisztoteléstől Németh Lászlón, Thomas Mannon át Samuel Huntingtonig, és így tovább. Nincs más hátra: csemegézés az eszmekínálatban. Ez alapja a későbbi elmélkedésnek.¹

¹ Madarász Imre tanulmánykötetéről recenziót írtam, a szerzővel megismerttettem, a készülő 15.

Középkori aranyifjú, a komikus-realista költészet üde hangján az apák életbölcseességét tagadja, „egy sajátos életfilozófia, ellenfilozófia, antietika, az érzéktelenség értékrendje nevében” (18.). A fiatalság lázadása, kultúrtörténeti jelentőség, esztétikai korlátokkal. (Cecco Angiolieri) Újszerű hang az olasz költészetben: a nemzeti érzés és eszme, az olasz egység, a hazafiság megjelenése. (Petrarca) „Nem harci riadót fúj, hanem békedalt zeng” (37.). A járvány régtől járja a világot. A prózairodalom két jeles alakjának (Boccaccio és Manzoni) remekműveiben hangsúlyos szerepet kap a félelmetes betegség, a pestis. De csodálható az életöszton, a „pusztulás fölött diadalmaskodó kreativitás” (44.). Nagy tanulság mára. Szobrászat és költészet, szobor-szonett (Michelangelo), aki megalkotta „márványszobrai méltó társaként szószobrát” (74.). A Magyarországra későn „beragyogó csillagok” (Ariosto és Tasso). Eszmei tudatosság, a kor áramlatai közepette – Európa és a Nyugat keresztény identitása az iszlám erőszakos expanziójával szemben. Mások mellett nagy szerepet kap Babits Mihály recepciója és Tusnády László feldolgozó-értelmező művei. Két személy találkozása (Alfieri és Rousseau), életművek, személyiségek, párhuzamok. „Politikai filozófiájuk között közös nevező éppen a liberalizmus” (134.). Noha sétáikon személyesen nem találkoztak, de „lelkükben és életművükben kezet fogtak egymással” (138.). Óda a szabadság reményével. A vátesz, aki látja a jövőt, „a jövő időt jelenbe teszi, a pillanatot az öröklétbe emelve nagyítja fel.” (Manzoni) Éljen a Sátán! A sátános dalnok, akinek „romantikája felvilágosult romanticizmus”. (Carducci) A konzervatív (de nem maradi) demokrata, a tárgyilagos realista, aki a győzelmeket nem karneváli ünnepként éli meg, aki korán felismerte az európai válságot. (Giovanni Verga) Azt tartotta, hogy „nem igazi az a hondiadal, nemzeti nagyság, mely csak fiainak kudarca, bukása, legyőzetése révén realizálódik” (189.). Madarász a liberalizmus, a humanizmus érzékeny és elkötelezett híve, közvetítője, Petrarca nyomán is, az „együttműködő, szabadon egyesült 'nemzetek, országok' egységes Európájára” fókuszál. Amikor Pascoli egyetemes erkölcsi imperatívuszát méltatja, hozzáteszi: „A gyűlölet országglása idején különösen időszerűen hat” (205.). Vajon melyik nemzetre, országra érti ezt? A világhírű író (Pirandello) első regényével: *A kitaszított* összeköti Szicíliát és a világirodalmat, az elmaradott perifériát a centrummal. „A nagyság titka gyakran az egyszerűség” (225.). A félelem, az I. világháború ábrázolása egy elbeszélésben. (Federico De Roberto) A váratlan berobbanás, a névtelen sikere: *A párdúc* betör. (Lampedusa) A sötét kornak is vannak fényei. „A felvilágosult középkor-ábrázolás” *A rózsza neve* című regényben. (Umberto Eco).

Tanári noteszkönyvben tervezem megjelentetni. Ezen bővített írás témáihoz szükségesnek ítélt szakirodalom felkutatásával, összeállításával 2020. november 20-ára végeztem. A szerkesztett, jelen szöveg befejezése: 2021. január 24.

Elmélkedés

(Bűn, büntetés, büntethetőség) Madarász Imre nem aktualizál, nem veti össze a tárgyalt és csodált eszméket azok mai fordulataival, kivált nem a világ mai gyakorlatában megjelenő/fellelhető formációkkal, a hangzatos akciókkal. Nem ez a dolgozatok célja. A mára értelmezést felkínálja nekünk. Néha leszól a Parnasszus magasából. Mert Beccaria öröksége kötelez, hogy számot vessünk, s megfontoljuk: „Vajon mi, magyarok megtettünk-e mindent a beccariánus Európáért s abban egy európai, felvilágosult Magyarorszáért?” (114.) Merthogy „egy igen sajnálatos és aggasztó körülmény is ráirányította a figyelmet” Beccariára és „aranykönyvére”, amikor itthon felvetődött a halálbüntetés kérdése. Itt megemlíti személyes lépéseit, vonatkozó írásait, amelyekkel tiltakozott a bűn ellen, kiállt az erény mellett. Ez tiszteletet érdemel és elfogadható, „még ha egy ilyen tanulmányban stílustörést eredményez is”, vallja be a szerző. (114.) Történt ugyanis, hogy 2015-ben „Magyarország miniszterelnöke, Orbán Viktor és nyomában kormánya és kormányzó pártja több tagja (de nem többsége) úgy vélekedett, hogy a „halálbüntetés kérdését napirenden kell tartani, magyarul meg kell fontolni visszaállítását.” (118.) Ez nagyon megviselte a szerzőt, ami a mai napig érzékenyen foglalkoztatja. Még akkor is, ha „az európai általános felháborodás – és a haloványabb-halkabb hazai elutasítás is – lesöpörte a halva született ötletet”. De magát a tényt mélységesen elkeserítőnek tartja. (119.) Tehát a rend kedvéért, végül is a magyar kormány elállt a halálbüntetés bevezetésének kezdeményezésétől.

És ha már „*A bűnökről és a büntetésekről*” van szó, akkor adódik illő másik magyar példa: éppen 2006 októberében nem a fényes szó erejével oszlatta a hatalom a népet. Bár így lett volna, amit fel is vetettem Madarász Imre *A legfényesebb századforduló. Tanulmányok a XVIII–XIX. század olasz irodalmáról* című kötetéről írt recenziómban.²

A halálbüntetés külön téma, amelynek tárgyalása meghaladja ezen írás kereteit, nem is lehet feladata. Nagy horderejű, fontos fejezet, ehhez megjegyzés kívánkozik. Tegyük egy visszapillantó kitérőt a 2015-ös ügyre. Az akkor történt kaposvári brutális gyilkosság erősen felkavarta a közhangulatot, ez szolgáltatott alapot a halálbüntetés felemlítésére. Előtte pár éve a norvég Breivik 77 embert gyilkolt meg. Az oslói polgármester „nem halálbüntetést, hanem az összefogás szükségességét” emlegette. Nem csodálható, hogy ilyen súlyos esetek után a téma újra fellángol. A magyar miniszterelnök ekkor vetette fel a kérdést. Ebből is heves vita kerekedett, eltértek a vélemények: taktikai okokból dobta be ismét a köztudatba, kommunikációs fogás volt, pártpolitikai manőver. Amnesty: felelőtlen átverés...

² Lásd Sz. Tóth: *Törvényes oszlatás a szép erejével*. Dunapart, 2010/1., 74–78.

A kormánypárt sem volt egységes, eltértek az álláspontok: Lázár János élénken támogatta, Rétvári Bence államtitkár ellenezte. (Lázár már nincs a kormányban, Rétvári még mindig ott van.) (Tóbiás József, az MSZP akkori elnöke természetesen ellenezte. Azóta már kilépett a pártból, külföldön, állítólag a Kanári-szigeteken él családjával.) Józan politikai elemzők szerint egyértelmű, hogy a halálbüntetést nem lehet bevezetni, tehát „lecseng”, így politikai cselekvés sem lesz belőle. Orbán nem tehette meg, hogy napirendre tűzi a kérdést. Ő is tisztában volt ennek jogi, morális, politikai súlyával. Még abban az évben nyilatkozta: „Magyarország az Európai Unió tagja és az uniónak igaza van a halálbüntetés kérdésében, nem vezetheti be senki”³

Az ennek kapcsán támadt inspiráció tágabbra nyitja a recenziót, amely éppen a tárgyalt könyv felvetetett, izgalmas gondolatai alapján elbírija, szinte követeli azt. Kitekintésként fontos megemlíteni két témairányt: a *halálbüntetés története hazánkban és a halálbüntetés megítélése ma a világban*. Mindkettő hatalmas témakör, itt csak jelzésszerű utalásokat tehetünk rá. Az tény, hogy Magyarországon 1990-ben eltörölték a halálbüntetést. Tehát hosszú története van. A bőséges szakirodalomból egy átfogó anyagot ajánlunk: *A halálbüntetés története Magyarországon*.⁴ A halálbüntetés története, megítélése a világban már hatalmas adag, csak néhány szempontot vetünk fel. Megy a vita, pro és kontra. Merthogy a gyilkosságok nem szűnnek. Sőt! Elég, ha a Fény Századáig megyünk vissza, és szemünket Párizsra vetjük. Maximilien de Robespierre patetikusan szónokolt a Konventben 1794 februárjában: „Be akarjuk teljesíteni az emberiség sorsát, valóra váltjuk a filozófia ígéreteit.” A felvilágosult elmék eszméikkel felhergelték a népet, és a nép az ellenségnek minősített célszemélyre szólóan, felhevült-diadalmasan követelte: Halál reá! Robespierre, ha akarta, ha nem, felbújtó volt, gyilkoltatott. Aztán őt is meggyilkolták. És így tettek a francia forradalom eszméit átvevő szovjethatalom vezetői – egymást is gyilkolták. A gyilkolás másutt, más színben tovább folytatódott. Hazánkban, a felszabadulás után, a népi demokrácia, a szocialista embertípus alakítása közben „törvényesen” gyilkolta az embert.

A guillotine, „a magasztos célkitűzések megvalósításának egyik nélkülözhetetlen eszköze” szép karriert futott be Franciaországban: a felvilágosodás hazájában már több mint 200 éve (228) guillotine-os lefejezést alkalmaztak. Számoljunk utána: 1792-ben kezdődött. Jeles dátum: 1792. március 25-én fogadta el a

³ 1990. október 24-én, azaz pontosan 29 éve alapította meg az Alkotmánybíróság a halálbüntetés alkotmányellenességét, mellyel Magyarországon megszűnt a halálbüntetés. <https://noizz.hu/big-stories>. Kovács András, Lengyel Tibor: *Halálbüntetés: csak trükk volt Orbán megjegyzése*. www.origo.hu, 2015.04.29–2015.04.30. 09:36)

⁴ Kisnémet Judit: *Magyar Rendészet*. 2015/6., 103–116.

francia Nemzetgyűlés a halálos ítéletek végrehajtási eszközeként a nyaktilót, a guillotine-t. Egy hónappal később, 1792. április 25-én beindult a gépezet. 1977. szeptember 10-én a marseille-i Baumettes-börtönben (a gyilkosságért elítélt tunéziai Hamida Dandjoubi lefejezése) sújtott le utoljára a nyaktiló. 185 évet szolgált. Ezalatt több tízezer fej hullott a fűrészporos kosárba. Négy évvel később, Mitterand elnöksége alatt a halálbüntetést is eltörölték.⁵ Tragikus adalék: A francia gyarmatosítók a guillotine-t is bevetették az algériai háború során. 1954 és 1962 között francia becslések szerint háromszázezer, az algériai szerint másfél millió áldozata volt a harcoknak, még a guillotine-os nyakazást is alkalmazták. Szóval, vannak itt bűnök jócskán, a felvilágosodás fokozatosan elhomályosul, megkopott.

(Az amerikai elnökök elleni merényletek külön fejezetet képeznek.) És nemcsak politikai gyilkolásokról szól a történet. Megy az a mindennapokban, a világ minden táján. Nem véletlenül kapta ezt a címet a tanulmány: *Halálbüntetés: pro és kontra*, amely egy rangos lapban jelent meg.⁶ A szerző tárgyalja a nemzetközi egyezményeket, az elrettentő hatást (Beccaria, Camus a visszatartó erőre vonatkozó nézeteit is felhozva), a halálbüntetés mint antihumánus büntetés, a halálbüntetés szükségessége avagy szükségtelensége, a Justizmord, a büntetés célja, gazdasági szempontok, egyéb érvek és ellenérvek. A szerző hangsúlyozza, hogy munkája nem kíván propagandát kifejteni sem a halálbüntetés, sem az abolíció mellett. „Pusztán annyi volt a célja, hogy megismertesse az olvasót azokkal a lehetséges érvekkel, amelyekkel a két oldal védeni szokta a saját álláspontját, illetve azokkal a cáfolatokkal, amelyekkel a halálbüntetés hívei és ellenfelei a másik oldal állításainak hibás (vagy legalábbis általuk annak tartott) mivoltára kívánnak rávilágítani. Igyekeztem a lehetséges érveket és ellenérveket mindkét oldalról minél teljesebben számba venni és azokat egymással is ütköztetve bemutatni. Hogy ezek közül ki melyeket fogadja el és melyeket nem, illetve melyeket tartja fontosabbnak és melyek megvalósítását kívánatosabbnak, azt mindenki a saját értékei, preferenciái alapján maga kell, hogy eldöntse. Az érvelések egyenrangúak, a választás joga az olvasóé. Azt azonban mindenkinek be kell látnia, bármelyik állásponthoz is húzzon a szíve, hogy a másik oldal képviselői sem »erkölcstelenek« vagy »elvetemültek«, amiért a saját meggyőződésüket hangoztatják, hiszen ők is a legjobb belátásuk és lelkiismeretük szerint állnak ki a maguk igaza mellett, azokat az értékeket próbálva meg érvényre juttatni, amelyeket ők maguk a legmagasabbra tartanak.”

⁵ Tarján M. Tamás: *Rubiconline*. Mitterrand az algériai háború idején a Belügyminisztériumban töltött ideje alatt, ahol a jelek szerint nem sok lelkiismereti gondja volt, amikor is elutasította a halálraítéltek kegyelmi kérelmét, olyanokét, akik egyébként senkit sem öltek meg. Lásd Gauchet Marcel (avec Éric Conan et François Azouvi), *Comprendre le malheur français*, Sztock, 2016.

⁶ Tóth J. Zoltán: *Jogelméleti Szemle*. <http://jesz.ajk.elte.hu/toth14.html>.

Az átfogó jogelméleti áttekintésből is látható, a kérdés állandóan napirenden van. Lásd az újabb gyilkosságokat Franciaországban. Ölésre mécses! – mondja az egyik fél. Nem lehet ölésre jogilag öléssel válaszolni. A mindennapi gyilkosságot a gyarló ember, kivált, ha szeretteit veszíti el, nem felejt, a „szemet szemért, a fogat fogért” parancsa is foglalkoztatja. És utolsó pillantás két, ellentétes alapállású véleményre. Rétvári Bence: „hívó keresztény politikus nem támogathatja a halálbüntetést anélkül, hogy ne mondana ellent az egyház tanításának”. És a norvég polgármester liberális nézete: „az összefogás szükségessége”. Kicsit tág ugyan. De valahol összecsengenek. Nehéz küzdelem. Mi vonzza a gyilkost? Nem a börtön, az biztos.

Ma a világ 74 országában engedi meg a törvény a halálbüntetést. (Japán is, az alkalmazási listát Kína vezeti.) Amerikában, sok vita után, 1976-ban bizonyos alkotmányos garanciák beépítése után a bíróság ismét alkotmányosnak minősítette a halálbüntetés alkalmazását. Minden állam maga döntheti el, hogy él-e a halálbüntetés kiszabásának lehetőségével. Máig 32 állam döntött úgy, hogy igen, 18 (és a főváros, Washington) pedig úgy, hogy nem. Összességében az látható, hogy a kérdés minden amerikai foglalkoztat. Nem véletlen, hogy az előző választási kampányban is a megválasztott elnök, Donald Trump többször is szóba hozta és hangsúlyozta, hogy támogatja az igazságszolgáltatás ezen formáját. Még a demokrata Barack Obama sem mert sosem szembemenni vele (úgy fogalmazott, hogy különösen kegyetlen bűnökért jogosan jár halál), hiszen még mindig kevésbé rizikós valamilyen szinten támogatni, mint megpróbálni beszüntetni. A demokrata szavazók körében egyébként 34 százalékos a halálbüntetés támogatottsága, míg a republikánusoknál ez az arány jóval magasabb, 72 százalékos. A Pew Research Center amerikai kutatócég és a Death Penalty Information Center, a halálbüntetésekkel foglalkozó információs központ felmérése szerint az amerikaiak 49 százaléka támogatja, míg 42 százalék ellenzi a halálbüntetést – és bár ez az elmúlt negyven év legalacsonyabb szintje, még mindig magasnak mondható.⁷

Tudomásul kell vennünk, amíg van bűn, lesz büntetés. Amíg van gyilkolás, addig forr a lélek. Mindig lesznek, akik bosszút esküsznek. És nem fogják megérteni, hogy az aljas szándékkal ölő gyilkost miért tartják, látják el a zsúfolt vagy komfortos börtönökben, a vétlenek pénzén. És az utóbbiakon kérik számon, miért emlegetnek halált. Miközben a gyilkos, börtönbéli jó magaviselete nyomán a kiszabott évek előtt szabadul, és busás kártérítésben részesül a mostoha börtönkörülmények miatt. Mert nem süttött be a Nap cellája ablakán. Mert neki jogai vannak. (Magyarországi rettenetes példa.) A külső szemlélők, közeli érintettek ismerik Beccaria tanait vagy

⁷ Herczeg Szonja: *Még mindig népszerű a halálbüntetés Amerikában*. In: *Magyar Nemzet*, 2017. január 4. A témában az utóbbi években jelentkező tényekről közöl sorozatot a *Népszava* (2018. 11. 06). A hírek között: *Napokon belül bevezethetik a halálbüntetést Izraelben*.

sem, nem követtek el bűnt. A gyilkost szembesíteni kell Beccaria tanaival. Ez is egy megoldás. Hátha elszégyelli magát. Amíg ember lesz a földön, ez a téma napirenden marad. És mára a harcmodor megváltozott, nyílt színen folyik a gyilkolás, a támadót a rendőrök a helyszínen lelövik. Aztán meg őket ítélik el.

(És már csak egészen halkán egy utolsó megjegyzés. A bűnök kapcsán, más szempontból, más, minősített esetekről. A gyilkosságon kívül számos más, nagy horderejű bűneset van, mint az erőszak különböző formái, a korrupció, a megrontás, a drogkereskedelem, amelyek tönkreteszik azt, aki ellen elkövették, és büntetlenül marad az elkövető. És éppen csak szóba hozzuk az életvégi nagy kérdést, az eutanáziát. Az élet értéke és a halál etikája, számos olyan értékkonfliktussal, mint élet és életminőség, élet és emberi méltóság, élet és autonómia, szabadság. E sorok írása közben jött a hír: „az orvosok sorshúzással döntsék el, hogy mely beteget részesítsek előnyben a másikkal szemben, vagyis ki haljon meg, és ki maradjon életben”. (Magyar Orvosi Kamara: *Etikai megfontolások az orvosi erőforrások elosztásához Covid-19 pandémia idején Magyarországon* című ajánlása az Emberi Erőforrások Minisztériumához.) A miniszter – maga is orvos – válaszában megírta, hogy nem tud azonosulni az ajánlás tartalmával, sőt, határozottan visszautasít minden, a hipokratészi eskünek ellentmondó indítványt – értesült a *Magyar Nemzet*. És már új slágertéma, a genderológia borzalja a kedélyeket, pro és kontra.

Inspiráló kötetében Madarász Imre nagy eszmetablót rajzol fel, jeles elmékről mélyreható, magasra ívelő kimutatást nyújt át. Azonban van még néhány kérdés, mint láttuk feljebb, melyek nem hagynak nyugodni. Jó néhány pont meditálást kínál a Németh László-i *minőség* (M4) jegyében. „Hiszen a minőség: a kívánatos, az igaz, az eszme, esetleg utópia; ez kerül szembe a valósággal, a ténylegessel”. És ez így már a „növésterv: minden”, a valóság egyéni társadalmi hatásaival, benne „legfőképpen törekvés, harc és mozgató erő a kívánatos »kicsikarásában«”.⁸

(Szabadságról) Mára elfáradtak volna az eszmék? Nem, kicsavarva járatják le értékeiket. Értékükön alul árulják... el. Szabadkereskedelem a látványcirkuszban. Lehasznált cuccok a bolhapiacon, körüljárják, csócsálják, van, aki veszi. Ha valaki az értéket keresi, azt elkergetik. Csak egy fütytyentés, és jön a támogató közeg. Kész a tömörülés. Indul a döntögetés, ki tudja hol áll meg? Hej, jó, Toldi, de nagyon hiányzol!

Hallhatók-e a fentről hirdetett eszmék? Ma, amikor a *szabadság* nevében mozgalmakat indítanak, milyen alapeszméket követnek a hangadók? Akik eme szép eszme nevében rombolnak. A lent figyel-e a magasra? A magas és a lent találkozik-e? Ortega y Gasset-től tudjuk, formálódik a tömegember, képződik. De más

⁸ Kaiser László: *Erkölc és teljesítmény* (Németh László és Béres József). Budapest, Hungarovox Kiadó, 2020, 17–18.

a képzés. Ha nincs fül, érzékeny attitűd a klasszikusokra, olvadnak a magasztos eszmék. Nevükben rombolni bűn. És marad a magasság magánya. Bár, ilyen szellemóriások értő közelsége a magány magasságát enyhíti, láthatóvá teszi. Lent dühöngeni, de fölérni, az a szabadság! És itt lent, a földön járók, de nem földhöz ragadtak, ám komolyak, konstatálják, van, ki jó szóval oktat, mégis József Attilával áhítják: Jöjj el, szabadság, te szülj nekem rendet! Megadatik annak, ki merészen, magányosan tör a klasszikus fennsíkra. És szabadságért kiált, mint Madarász.

Övni kell a szabadságot, mert törekeny. Mindig akadnak, akik másként gondolják. Így volt ez már a 15. században is. Éppen Madarász Imre mutatta be más tanulmányaiiban a másként gondolkodást Savanarola és G. Bruno példáján. A szabadság nevében: az egyik ölt, a másik meghalt. A szabadság fogalma, felfogása érzékeny, változik. Küzdeni kell érte. A klasszikus eszmék, a haladó ideológiák az idők folyamán „átértelmeződtek”, gyakran elharsogják, s az egykori tartalom nélkül kötelezővé tétetik. Aki másként értelmezi (és használni akarja) a szabadságot, azt a hangos tábor kiközösíti. Nincs tolerancia, pedig jogunk van egyet nem érteni. Voltaire-t is felhozzuk, hogy érveinket hangsúlyozzuk – úgy már a nagy klasszikus sem érdekes. „Egy sajátos történeti korszakban élünk, amelyben a szabadság maga hív életre kényszereket. A »lehet« szabadsága egyenesen több kényszert teremt, mint amennyit a fegyelmezés »kell«-je, a parancs és a tilalom kimond. A »kell«-nek van határa. A lehetnek viszont nincs.” Ezek a koreai–német Byung-Chul Han szavai, a neoliberalizmus kritikája kapcsán, ő a filozófia új sztárja.⁹

De vannak jeleseink hazai terepen is. Most csak szűkebb körből hozunk példákat, amelyek rávilágítanak az eltérő értelmezésre/értelmezhetőségre, más oldalról közelítve. Az érdemi eszmecserét, mely a demokrácia záloga, a mindennapokban két vastkos előítélet hevíti, mintegy kizárja. A tekintélyelvűség nem jelent mindjárt totalitárius törekvést, de ugyanakkora tévedés az ellenkező véglet: a liberalizmusban máris féktelen individualizmust látni. Hogyan lehet megvitatni az emberi társadalom, a demokrácia, az erkölcs, a történelem nagy kérdéseit, szenvedélyesen és ugyanakkor okosan, netán bölcsen? Ezt járja körül több művében Bárány László. Kis ízelítő egy sistersgő tanulmánykötetéből: *szabadság – tekintélyelvűség, liberalizmus – demokrácia, liberalizmus – illiberalizmus*. Meddig tart az egyén szabadsága? Nagy ívű eszmetörténeti áttekintés, alaposan körbejárva, kutatások, szakirodalom alapján: sokágú, sokarcú kérdések, cincált, átmosott, kiforgatott fogalmak, elmélete és gyakorlata. A szerző kísérlet tesz a hatalom lényegének meghatározására. A

⁹ Szánthó Miklós idézi Byung-Chul Han szavait: *Liberalizmus mint megtévesztés. A modern „szabadság” maga hív életre kényszereket*, In: *Magyar Nemzet*, 2020. október 14. *Pszichopolitika – A neoliberalizmus és az új hatalomtechnikák*. Typotex Kiadó, 2020. (A szerző másik híres munkája: *A kiegészítő társadalma*, Typotex Kiadó, 2019.)

18. században a filozófiai természetű tézisek a 19. században változnak, a politikai hatalom szabadságfelfogásának, illetve gyakorlásának függvényében. „A klasszikus liberalizmus eszmerendszere politikai elméletként fogalmazódott meg” (12.), a benne sorakozó fogalmak bizonyos pozíciók erősítésére szolgáltak (lásd az angol, a francia polgárság térnyerését). Mill *A szabadságról* (magyar kiadás 1867-ben) írott művében egyértelmű: a szabadságot a civilizált közösségekre érti, vagyis a gyengébb népekre nem – szabad a gyarmatosítás. De gyanús az „öntudatos gazdasági liberális” felfogás, amikor a győztesnek igaza van, az effajta liberalizmus a „*magabiztos (esetleg csak reménybeli) nyertesek ideológiája*” (13–14.).¹⁰ Ez átgyűrűzik napjainkba, a világ minden pontján megjelenik. Az értelmezés, az önmérséklet, az erkölcsi vonulat „hiányos”. A nemzet és a szabadság viszonyára az irodalomtörténész, Madarász Imre válasza egy korábbi művéből: A nemzeteszmét szabadságellenességre hangolni, a 19. századi (Ottocento) olasz patrioták elképzelni sem tudták. Így értelmetlennek tetszik a „nemzeti liberális” szókapcsolat. A liberális elfajulást ő már antiliberalizmusnak, pszeudo-liberalizmusnak, azaz álliberalizmusnak nevezi.¹¹ A vitatkozóknak nagyon fontos (lenne) figyelembe venniük a lélektannak az erkölcsi fejlődés szolgálatába állítását szorgalmazó individuálpszichológiai szakemberek véleményét, melynek lényegét kitüntetetten Kende B. Hanna, a magyar és a francia adlerianusok doyenne-je foglalta össze: „A jó és a rossz relativizálása, tagadása – amelyet sajnos átvett a posztmodern ideológia – a legveszélyesebb, a legcinikusabb, az embert leginkább elidegenítő felfogás.”¹²

(Nemzetek, eszmék) Madarász Imre könyve sürgetően kínálja az új értelmezéseket, az újabb vizsgálatokat: az eszmetörténet és változásai, a klasszikus eszmék állapota a mai gyakorlatban (oktatásban, mindennapokban, a politikai pártok programjaiban), akár Amerikában, Kínában másutt, éppen az európai országokban. (Nagy kérdés: hogy áll ezzel Olaszország ma? Ahol éppen arról folyik a vita, hogy letakarják-e azokat a műalkotásokat, amelyek meztelen emberi testeket ábrázolnak. Mert ez „sértheti a muzulmánok érzékenységét”. Mindez az Európa Tanács kulturális örökségről szóló keretegyezménye értelmében. (Sok minden történt, amit Beccaria sem láthatott előre.) Nagy kérdéseket kell körüljárnunk, mint nemzettudat, identitás. A nemzettudat alakításában a klasszikusoknak meghatározó szerepük van. De figyelembe kell vennünk a történész megállapítását: „...

¹⁰ Bárány László: *Koncentrikus körök. Közelítések a humánium kérdéseihez*. Hungarovox Kiadó, 2013. (Bővebben lásd még a róla készült recenziómból, *Agria*, 2014. nyár, 279–286.)

¹¹ Madarász Imre: *Romantikus Risorgimento. Olaszország alapító mítoszai*. Hungarovox Kiadó, 2013, 88–89. (Erről is volt szerencsém írni, lásd 8. és 9. *Tanári notesz*.)

¹² Bárány László: *Előadás az individuálpszichológia és a bölcséleti embertan kapcsolatáról*. Megjelent *Az individuálpszichológia útjain* című időszaki kiadvány 2015-ös számában, 71–78.

a történelem tanulmányozása mindenképpen mozgásleírás, nem pedig a múlt kimerevített, lerögzített darabjainak vizsgálata”.¹³ Az identitás már összetettebb. Mi az identitás? „Folyamat, önmagunkkal vívott harc, hogy fennmaradjunk. Ha ez megszakad, minden összeomlik. Egy nemzet csak akkor létezhet, ha vég nélkül keresi önmagát, ha saját logikus fejlődésének iránya szerint folyton változik, ha szüntelenül leméri magát másokon, ha a legjobbal, önmaga lényegével azonosul.”¹⁴

Hogyan alakultak a nemes eszmék? A felvonultatott eszméket morzsolgatva a mai ember eltűnődik. Csak csipetnyi az ajánlott „csemegézésből”: Pascoli egyetemes erkölcsi imperatívusza, Manzoni ódája, nemzeti egység, szabadságküzdelmek, a petrarcai váteszi látomások hitről, szeretetről, az „együtműködő, szabadon egyesült ’nemzetek, országok’ egységes Európájáról” (38. o.). A 114. oldalon feltett kérdést, itt, így is érvényesnek tartjuk továbbgondolni: „Vajon az európai népek megtettek-e mindent a beccariánus Európáért s abban egy európai, felvilágosult egységért?” Hogy „állunk” az identitással? Az olaszok? És a többi európai ország? Az egykori nagyhatalom brexitdilemmákkal küszködik.¹⁵ Mindeközben egy divatos sztáríró, Yuval Noah Harari *Homo Deus – A holnap rövid története* című, bestsellerré lett könyvében újabb fogalmakat vezet be. Ilyen a dataizmus, amely szerinte „se nem liberális, se nem humanista”. Na, tessék! Ilyeneken töprengtem a könyv elemzése közben. Véleményemet ki is fejtettem, lásd *Partium, 2020/2.*, tavasz, 100–110. Ugyanis a munka, tudományos elemekre hivatkozva, mondhatjuk, bravúros szellemi teljesítmény, ám veszélyes fikció. Hagyomány se kell. A hagyományokra nincs szükség, mert „önmagukban véve nem bírnak értékekkel” (333.) Hamis tudatot táplál. Folyvást tagad, a tagadott tételeket átfordítja a saját képére, állítások lesznek belőlük. Humanista hitet hirdet, hiszen: mi magunk vagyunk az értelem forrása, és tudatunk, szabad akaratunk a legnagyobb hatalom. És ezen alapuló tetteket gerjeszt. És az ezen alapuló tettek elindulnak, útjaik végzetesek. A bűnök útjain... És a hangzatos zürzavarban lassan felmorzsolódnak a klasszikus eszmék. És marad a tűnődés: „A liberalizmus bájai és bajai”, ahogy Csejtei Dezső meditatál esszéketében.¹⁶

Mert mi a haza? Ó, mennyire áhította József Attila, hogy „hozzáértő, dolgozó

¹³ Lukacs, John: *A történelmi tudat avagy a múlt emlékezete*. Ford.: Komáromy Rudolf. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2004, 196.

¹⁴ Braudel, Fernand: *Franciaország identitása I–II*. Ford.: Mihancsik Zsófia. Budapest, Helikon Kiadó, 2003, I. kötet, 13.

¹⁵ Lásd Sz. Tóth: *A BREXIT dilemmái. Politika, és ami mögötte van* (Egedy Gergely – Gálík Zoltán: *Nagy-Britannia és az európai integráció. A csatlakozástól a BREXIT-ig*. L’Harmattan Kiadó, 2017, 198. *Grotius*, 2018. szeptember 17. <http://www.grotius.hu/>)

¹⁶ Csejtei: *Filozófia a mindennapokban – Gondolatok emberről, világról, Istenről*. Gödöllő-Mária-besnyő, Attraktor Kiadó, 2016. (Recenzióm megjelent: *Agria*, 2018, ősz, 270–273.)

nép okos gyülekezete” legyen! A ’45 utáni szocializmus népről szónokolt, de nem érte el az egyént. Lőttek neki, egyénnek is, szocializmusnak is. De a haza áll. Most sincs másként: el kell érni az egyént! A rendszersíkok közt élő egyént, hogy szabadon mozogjon. Hogy megérlelhesse magában az eszméket, valóssá téve, hogy ő is érettebb legyen. Ez fentről levezényelve nem megy. Az eszmék bensővé válása hosszú folyamat. *A nemzeti „mozgások” társadalmi szerkezetben és folyamatokban történnek. Fontos lenne tudni (itt adódik) a kérdés: ebben a mozgásban milyen az egyén és a társadalom pszichikus kapcsolata? Milyenek az „oda-vissza” hatások? Hogyan megy végbe az „objektíválódás”, illetve a „szubjektíválódás”? Hogy egy kicsit közelebb jussunk az egyén társadalmi viselkedése rejtett rugóinak érzékeléséhez. Az érdemi irodalomból ne röstelljünk olyanokat szemügyre venni, már csak a jelenség folytonossága és a tudományos kontinuitás okán, amelyek bőven tárgyalták a témakört, még ha más elméleti alapokat, szempontokat vettek is be. Merthogy „a társadalmi azonosságtudat kategóriája több tudományág és kutatási irány metszéspontján található”. Hogyan megy az interiorizálódás, hogyan alakul a tudatosság? Ma, amikor eszméken túl, sokféle hatás éri az embert: eszmezavar, árubőség, látványos mutatóanyagok – kell ennél több? Úgy tűnik, igen. A nép mégis lázong. A nemzeti azonosságtudat kategóriája „több tudományág és kutatási irány metszéspontján található”. Így a pszichológia „nagy integratív lehetőségeit” kell megragadni.¹⁷*

(Európai egység) Ez nem idealizált óhaj, nem politikai akarat, sem lelkes elszánás kérdése. A fentebb már idézett J. Lukacs gondolataival folytatjuk. Vagyis, fontos észrevenni (és értékelni), hogy a történelmi folyamat során bizonyos eszmék mennyire váltak vagy tétettek közkeletűvé. Így kitapintható, hogy az emberek (egyes nemzeteken belül) mennyire voltak eszmekövetők és mennyire tudták/tudják a körülményekhez (nem csak anyagi körülmények értendők itt) igazítani eszméiket. Vagyis mennyire „tudnak tudatos fejjel” részt venni saját életük alakításában? Másrészt viszont, mivel ez a *tudat* (amit gondolnak, és amiben hisznek) flexibilis, az is kérdés: mennyire tudják követni és érvényesíteni jól felismert érdekeiket? Milyen az identitás? Az olasz klasszikusok nyomán ezek az alapkérdések. Ennek rendezése kívánatos minden európai nemzet, ország részéről. A rendezett (vagyott) nemzeteszmét lehet felkínálni a többi nemzetnek (egységesülés, együttműködés). Ha a többi nemzet is felkészült identitásában, lehet együttműködni, szolidaritást tanúsítani, csakis ezek nyomán. Ha ez nincs együtt: imbolygás, lásd ma.

Hogy jutottunk idáig? Az olasz klasszikusoktól áradnak: eszmék, látomások,

¹⁷ Pataki Ferenc *Az én és a társadalmi azonosságtudat* (Kossuth Könyvkiadó, 1982) című könyvét idéztem, lásd *A nemzettudat nyomában*. In: *Partium*, 2020/2., nyár, 85–91.

hevítések, felkínálás. A többi aktor vagy veszi, vagy nem. Például: oktatás, művészetek, tudomány, ipar, mezőgazdaság, orvoslás. A megvalósítás összehangolást igényel. Ehhez készen állnak a társadalomtudósok (filozófusok?), az eszméket kezelésbe veszik, áthangolják (pl. szabadság...). Az áthangolt alrendszer, aktorok működésének újabb szakasza: a szervezés. A politikusok kézbe veszik a dolgot: szervezeteket hoznak létre. Azok ügyet, ügyeket intéznek. Országos szinten, nemzetközi szinten: lásd az EU szervezetei, ideopolitikájuk, külön nyelvezetet kreálnak, hogy cikkek között szabadon intézkedhessenek. Európai lélek, Isten véled! Manzoni, Petrarca, Verga és a többiek forognak a sírjukban. Mivé lettek a szép eszmék, a látomások? És akkor ők még nem számol(hat)tak az iszlám európai térnyerésével. Sőt, támadásával... „A globalizáció, a neoliberalizmus és a nemzetközi migráció egy új típusú kulturális bizonytalanság kialakulásához vezetett, ami a – vallási, politikai és egyéb – identitások radikalizálódásában és az úgynevezett civilizációs erőszakban nyilvánul meg. (...) Az önmagát és minden hagyományos értéket megkérdőjelező nyugat-európai liberalizmus normává teszi a kulturális bizonytalanságot. (...) A szólásszabadság liberális értelmezése tehát végső soron egy olyan szellemi közeget eredményez, ahol minden és annak ellenkezője is legális, a társadalmi tér pedig az egymásnak feszülő ellenpólusok küzdőterévé válik, amelyben a fizikai brutalitás és a rombolás az önkifejezés része.”¹⁸ Csorbul az egyetemes európai kultúra: cenzúrázzák az Isteni színjátékot Belgiumban és Hollandiában, a belga és holland fordításokban Dante Isteni színjátékának a Mohamedre, illetve az iszlámra vonatkozó részeit kihagyták, mondván, hogy a muzulmánokra nézve sértő lehet.

A klasszikus Európa tönkretétele folyik. Világosan leírta ezt Csejtei Dezső egy 2019-es cikkében (Magyar Nemzet, március 9.) Ennek menetét két szakaszra bontja, az egyik alulról, belülről, a másik kívülről jött. Tárgyunk szempontjából nagyon fontos „intellektuális” indoklásra hívja fel a figyelmet. Miközben megy a pusztítás, „teljes hangerőre állítják a humanista szövegeket, s most ugyanúgy az emberiség érdekeire hivatkoznak, mint hajdanán Robespierre és Condorcet. Ahogy Gómez Dávila írja: „Az a büntett, amelyet az ember elkövetni készül, néha olyannyira félelmetes, hogy a nemzet mint kibúvó már nem elegendő – az emberiségre kell hivatkozni.” Ennek alapján megállapíthatjuk: az emberiség ellen elkövetett büntetésekre való hivatkozások csak abban az esetben jogosultak, ha odaállítjuk melléjük az emberiségre hivatkozó, annak nevében elkövetett büntet-

¹⁸ Abdesszamad Belhadzs – Speidl Bianka: *Támadás a nyugati értékrendszer ellen. Magyar Nemzet*, 2020. november 2. Az iszlám szakértők újabb írásban erősítik meg nézeteiket: *A baloldal és a politikai iszlám. Magyar Nemzet*, 2021. január 21. Kapcsolódó irodalom: Pierre Cassen, *Hogyan lett a baloldal az iszlám szajhája? Századvég*, 2020, ford. Görgényi Adél és Király Béla.

teket is.” Mert hát, hová lett az európai egység? Jean-Paul Sartre, 1949: „Európa kulturális egységét úgy kell felfognunk – s e ponton meg is állok, mert a politikai vonatkozást el kívánom kerülni –, mint azt az egyedüli egységet, amely képes arra, hogy megmentse azt, ami az egyes országok kultúrájában érvényesül.” Valódi európai identitás létrejöttének, így, nincs esélye. A lecsupaszított, kilúgozott eszmékre hiteles egységet építeni nem lehet. Szervezetek, tanácsok, parlamentek összehozhatók, az „agyonülésezők” szavaznak, nyilatkoznak. De „a népet nem lehet leváltani”. Mint tudjuk. Szervezetek alakulnak és megszűnnek. A hiteltelen, tartalmatlan vitákkal élénkített politikai intézmények összedőlnek, s marad „a pusztá lét”, és a nép, a nemzet, a józan ész nevében, örülve hagyományainak, újra formázza életét. Mint minden járvány után.

Pedig biztatóan indult: egységesülő folyamat, a felvilágosodás jegyében. Sorra születtek a tájékoztató könyvek, az egyiknek ez volt a címe: *Európai polgár*. Ezt külön értékeltem és ismertetőmben megtoldottam: *Emberek és európai polgárok vagyunk*. Felhívtam a figyelmet, hogy ha tanárok megbeszélik a témát a tanulókkal, „azzal még nincs elintézve...” (2001) Mert itt minden szereplőnek nagy a felelőssége. „Felelős magyar alkotó, az egységesülő folyamatokban keresd a közjót!” (2007)¹⁹

Beindult az uniós gépezet. Közben viaskodás a világi kihívásokkal. A szándékok erősítésére: egyezkedések, társulások. Szervezeti erősödés, bizottságok, parlament, tanácsok lépnek működésbe. Követelik az elvek megvalósítását, adminisztratív, keményen. Konfliktus támad a tagországokkal, akik másként értelmezik a dolgot, a tempót is gyorsnak találják. Egyetértenek a főbb eszmékkal, de még nem tudták rendezni saját soraikat. Megfelelni saját polgáraiknak, a honnak. A konfliktus mélyül. A társulás vezérkara bekeményít, adminisztratív eszközökkel és módszerekkel igyekszik érvényt szerezni az elveknek. Ideológiai, politikai síkra terelődik az együttműködés, a szép eszmék kiüresednek, formális emlegetésük növeli a hangzavart. A nemzetek identitása sem egyöntetű, az elkötelezettség többarcú, olykor rejtett. Recseg, ropog az építmény, amely lassan, de szívósan diktatórikussá fejleszti önmagát. A tagország vezetése két irányban igyekszik megfelelni: a társulásnak és a nemzetnek. Az elképzelések, főleg az igények nem mindig esnek egybe. Nemzeten belül is: tagoltság, törésvonalak. Az sem hihető, hogy egy ország esetében az unióval való kizárólagos megfelelés teljes mértékben azono-

¹⁹ Sz. Tóth: a) *Emberek és európai polgárok vagyunk*. Szakoktatás, 2001/3. (Chronowski Nóra – Kondorosi Ferenc – Környei Ágnes: Európai polgár. Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, Budapest, 2000.) b) *Felelős magyar alkotó, az egységesülő folyamatokban keresd a közjót!* Új Pedagógiai Szemle, 2007/ 9., 182–185. (Zsolnai József: *A tudomány egése*. In: *A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje*, Budapest, Műszaki Kiadó, 2005.)

sulást jelent a nemzeti elképzelésekkel. Hogy létrejön az eszményi szimbiózis, a népek, nemzetek Európája. Nemes feladat: igazodni a szép, a klasszikus eszmékhez és kezelni a mindennapok bajait. (A népek szerte a világban forronganak, fenti eszméi lent az utcán vérben mártóznak. Értékalapú kompromisszumokat kötni, jó érzékkel kezelve helyzeteket – stratégia és taktika, a nagypolitika művészete. Csak tiszta eszmékkel élni a valóságban nem lehet, illuzórikus. Az élet sokszínű, sötét is, ragacsos is, törekedni kell a szépre, a jóra, az eszme is, a törekvés is megsegít. Mert mi van, ha az építmény „mégsem váltja be a hozzáfűzött reményeket”? Hová futsz, hová menekülsz? Marad a megpihenés, az emlékezés, az édes álom, az ölelés az otthon zöld fűvén.

(Nemzeti értékek) Amikor Csejtei Dezső az európai egység szétveréséről ír (Magyar Nemzet, 2019. augusztus 9.) újabb érvet hoz fel. José Ortega y Gasset, 1930 (bár a spanyol gondolkodó az Európai Egyesült Államok gondolatának lelkes híve volt) nem mulasztotta el az alábbiakat is hangsúlyozni: „Az elképzelt európai szupernemzetben nem tűnhet el, nem szabad eltűnnie a sokféleségnek.” A nemzeti értékek hozzájárulhatnak az Európa-ház építéséhez. Miként a mi értékeink is. Mint például a magyar művészet. Nyelvünk, költészetünk, képzőművészetünk sorában ott zeng a zenénk. Történelmünk rögzös útjain fényes emberi arcokat mutat fel Tusnády László. A képcsarnokban, többek mellett, Lavotta Jánosnak és a költő, író, hadvezér, Zrínyi Miklósnak állít emléket. „A zene sokkal nagyobb arányban, mértékben tudta megtartani ártatlanságát, mint az irodalom. (...) Sanyarú sorsunk nem tette lehetővé, hogy nyelvünk, zenénk, képzőművészetünk úgy fejlődjék, mint a szerencsésebb sorsú európai népeké, de valami egyedüli sajtolódott ki végzetünk ólomterhe alatt: ősi gyökereink népünk lelkébe olyan életnedvet vittek, szállítottak, amely sarkalatosan eltér attól, amit jelenlegi környezetünkben találunk. Aki ismeri zenénket, közel kerül nyelvünk lelkéhez, döbbenet figyel fel egy olyan emberi arcra, amelyet korábban nem tudott elképzelni, s immáron életét egyedüli módon gazdagító elemmé vált. Ez lett a rendkívüli érték a nyitott lelkű idegenek számára, és nekünk is ez a fő ihletőnk további küzdelmeink során.”²⁰

Vagy ilyen a magyar költészet, amely Babits szerint egyetemes, ami szép magyar versek francia verzióival is bizonyítást nyert.²¹ És hozhatunk példákat a jog világból is. Ha már éppen „jogállamiságról” dül a vita. Éppen Beccaria nyomán a gondolati körbe be kell vonnunk olyan magyar jogtudósok véleményét, mint Zlinszky János, Trócsányi László vagy Martonyi János, akik a politikai kultúra felől közelítve hangsúlyozzák, hogy a nemzeti identitás és az európai integráció alapfeltétele „a

²⁰ Tusnády László: *Világosság az útvesztőben. Búvópatak*, 2020. november, 16–18.

²¹ Sz. Tóth: *Egy franciatanár irodalmi kalandjai. Találkozásaim szép magyar versekkel franciául*. Szombathely, Savaria University Press, 2015.

történelmileg kialakult elsődleges nyelvi, kulturális, lelki közösségi önazonosság”. Hozzátevé a jog és az erkölcs kapcsolatának fontosságát. Ma, amikor az EU-ban sztártéma a „jogállamiság”, feltétlen tanulmányozni kell e professzorok munkáit. A római jog, a francia Code Civil, az amerikai jogrend, a magyar és az európai jogtörténet tudósai világosan értelmezik: jog, jogrend, állam, jogállam és ezek viszonyát. Ők a felvilágosodás eszméinek „jogos” követői, hiteles képviselői, a gyakorlatban, a folyamatosan és gyorsan változó világban, ami érvényes az európai integrációra is. Merthogy identitásunk a hálós viszonyrendszerben rétegezett – én, másik, közösség, nemzet, civilizációk, világ –, de az identitás még kihámozható.²²

Eszmétúránk vége felé összegezni kellene az úti tanulságokat. A fentebb megidézett gyűjteménysorozat jól példázza, hogy a posztmodern vezérszólások mennyire eltávolodtak a tárgyalt, fényes eszméktől. Beccaria is vakarná a fejét. Madarász Imre tanulmányaiból egyértelmű számunkra: az olasz klasszikusok nem ilyen „egységes Európát” akartak. A sokféleség rendezést kíván: az eszméktől vezérelt elvek útján megfelelni a valóságnak. A huppanókkal tarkított földön járni, vegyesen zajos nyüzsgésben, nem feledve a magas eget. A megfelelés, ez a kérdés. Kinek, minnek? Országon belül: polgár a honnak, nemzeti önmagunknak, nemzet a többi nemzetnek, közelinek, távolinak, önbecsülés és tisztelet a szomszédnak. Ezt érzi Madarász Imre, ezért teszi fel olykor kicsit türelmetlenül a mának szóló kérdéseit. Egy-egy tételnél nem megállva, nem mélyebben kifejtve, nem kíván a csábító közírás mezejére tévedni. Nem feladata. Munkáját felkínálja a társadalomról gondolkodóknak, a társadalomszervezőknek, tanároknak. Nagy a távolság klasszikusai és a valóság között. Előző, fentebb is említett köteteiben, egy-egy fogalmat, kategóriát jobban kifejtett, értelmezően elidőzött náluk. Hemzseg a sok fogalom, sok eszme van forgalomban, az egyik „haladó”, a másik „haladóbb”, sőt progresszív, a demokrácia jegyében türelmetlen, olykor agresszív. Hát nehéz ma a klasszikusok sorsa. De lehet gondolkodni róluk. Sőt, kötelesség...

Hogy lesz ebből kilábalás? Már a „világkormány – világhatalom” víziója leng a virtuális térben. Még előttünk számtalan megoldatlan probléma, de az „emberiség mérnökei” már távolabbra néznek. Kicsikre nem adnak. De nekünk marad a feladat, értelmezni, elmagyarázni korunk jelenségeit, magunknak, másoknak.

„A klasszikusok magasságait csak magányosan közelíthetjük meg, ez nem lehet csoportos expedíció. Múltjukba visszautazni és időtlenségükbe fölemelkedni eltávolít kortársainktól. Mert a magányos képes rátalálni „örök barátainkra”, miként Szabó Lőrinc szavaival nyomatékosítja vallomását Madarász Imre az előszóban. Amit így zár: „Lángelmével folytathatunk baráti beszélgetést egyes egymagunk-

²² Martonyi János: a) *Mi és a világ. Írások 2002–2010*. Magyar Szemle Alapítvány, 2015. b) *A Schuman-deklaráció: 70 éve és most. Európai tükkör*, 2020. <http://real.mtak.hu/118680/>

ban.” Ám szükség van közvetítőkre, tanítókra, józan fejekre – eszmétől emberig. A jog-, az eszmetörténet mellett más szellemi tartományok is „besegíthetnek”, mint például az irodalom és a lélektan együttesen. Az írásművészetben olykor fogalmi szinten, a szaktudományt megelőzően is megjelennek pszichológiai felismerések, melyeket kiváló tanulmányban közvetít Bárány László. Ezzel nem elsősorban az irodalmi hősök benső életére, hanem az *arról való gondolkodásra* szeretné irányítani a figyelmet. Adlert idézve hangsúlyozza: „A pszichológia gyámoltalan tudomány volt mindaddig – írta –, amíg a filozófia pártfogásába nem vette. A filozófiában és a filozófiai antropológiában találjuk meg a tudományos emberismeret gyökereit.” Bárány hozzáteszi: „az irodalom legalább olyan éltető forrása lehet a szaktudománynak, mint a bölcsélet. Ahogy Vigotszkij a pszichológiában a művészetet, úgy Fichte az irodalomban meglátta a tudományt is.”²³ Ezen az úton eljutunk a klasszikus irodalom nagy alakjaihoz, például Dosztojevszkijhez, Tolsztojhoz, Molière-hez, Balzachoz, javunkra lehet a nagyrealizmus jellemábrázolása, vagy éppen Švejk, a derék katona éleslátása. És bővül, árnyaltabb lesz a kép fontos kategóriákról, személyiségről (cselekvésről, korszakról, helyről, szabadságról, felelősségről), ami segítheti az értelmezést „életstílusról, életfeladatokról”. Legyen szó akár hangos közszereplőkről, mert ők is csak földi halandók.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2020)

²³ Bárány László: *Írók lélektani gondolatai*. In: *Individuálpszichológiai Füzetek IX*, 2017, 25–32 és *Lélektani gondolatok irodalmi művekben*. In: *Magyar Múzsza*, 2017/2., 30–38.

Török Nándor

Részletek A szerelem hősei ciklusból

Tibullushoz

Római lovagként bátor erénnyel,
merénylettel felért híres mondatod,
de a dalnokokra mondd meg, hogy hatott
a késő korokban szemben a kénnyel?

S bárkire hatott? (mit senki se szégyell,
öntudat nélküli császári hakni).
És ma értékelik, s hogy fog holnap hatni
arra, ki nincs jóban önérzetével?

*„Büszkébb vagyok szeretőm szépségére,
mint arra, hogy római polgár vagyok.”*
S hiába állt eléd törvény és a jog,

dacodban újra forrt néped hűlt vére,
okozat helyett fontosabb volt az ok,
erősebb volt az elv, mit elvártak 'azok'.

Catullushoz

*„Gyűlölök és szeretek.”*¹ E két érzés kísért el
létednek kurta útján, mit epe s méz vegyített.
S szép Lesbiád oka volt, de sekély elégtétel,
hogy a sár'aranykorhoz érénye rongya illett.

Pajkos carmenek hüen (nem ellene, de érte),
meg precíz epigrammák, ha szóltak faragatlan,
*„Poéta jó, ha tiszta, ám ne a költeménye,”*²

¹ C_LXXXV. 1–2

² C_XVI. 5–6

de, mert sárról daloltál, tán te is jártál abban,
s Rómát az istenekkel e híg latyak benyelte,
mert „*a mindent-ölelő*”³ Jupiter bűnre bünt tett,
gyarló földi, ha nem volt az égiek kegyeltje
(mi odafent se érdem), a vétke lent is bűn lett.

S csókot hiába adtál tisztán ölelve százat,
majd ezret, újra százat, s még százat, újra ezret,⁴
a perc pilléje elszállt, s a pihe hó-alázat
helyén csatakos úr lett végzetedben a kezdet.

Anakreóni

Anakreón, köszöntlek.
Hozzád is szól e pár sor.
Fejed bérce havas lett
kettőezer-ötszázszor,
s mindannyiszor nyár pora
elszállt, elmúlt sok század,
bor volt korod mákonya,
himnusza száll utánad.

Sok év hiába nem telt,
ha szomjazó emleget,
edényem most éppen telt,
rád üríték serleget,
megéneklek mámorod
(Dionüszosz korában
a víz nem nyújt jó okot),
s hordóhoz visz a lábam.

Talán az ösztönöm űz
s lantod hívó dallama,
Erósz nyila, örömtűz
szívemben, ha nyílana.

Borhoz kell a leányka:
a hús ital merszet ad,
s a lány forrón megáldja
fohászod, s meg nem tagad.

Kegyelnek az istenek
(erdőben őz, ha szalad
s nyomában ág megrezeg),
hozzájuk leng így szavad.
A jó szóban benne van
szellemed hű varázsa,
a szerelem kortalan,
s borban hígul a láza.

Anakreón, köszöntlek,
koldusnak friss morzsa hullt,
éhe egyik öröme,nek,
szomjamban már csillapult.

³ C_LXVIII./A 32

⁴ C_V./7–9

Simek Valéria

Visszatérsz

(Húgomnak)

Úgy éltünk a súlyosodó nyárban,
mint az érő barack, meggy. Kint talált
édes szájízzel a karókkal koronázott
hegyben az akadozó nyelvű szél.
Leégett bőrünket simogatta a
szőlőlevél. A felhők porral aranyozott
palástban úsztak napjaink fölé.
A villámok csattogó ostorként,
tréfát űző loccsanással, habzó szájjal
verték a tájat. Anyánk óvó szárnya
nem mindig ért fölénk. Kisírtuk,
nevtük magunkból a gyerekkort.
Már nem alszol mellettem. Az ajtó
mögé bújva nem ijesztés rám.
Ezt mások teszik, de komolyan.
Visszatérsz. A versek szerelmes
csillagok, fölém hajolnak, árnyék,
és hely nélküliek, mint én. Nem
vethetem le őket, mint egy ruhát.
Te megértesz, úgy, mint régen.
A várost hozod szívedben csendesedni.
Halkul benned a rémült csikorgás.
Hevülsz az égő, arany nap sugarán.

Lehajolni

Szeretnék mindig
hozzád lehajolni,
és eleget szeretni, míg
élünk. Zárt ajtóink mögött
megbillen a csend, s árad
belőled a régi nyár.

Ünnep

Naggyá nő a nyár, jön- megy,
intézkedik s naponként
átfogalmaz: kölyök- bozótot,
patakbeszédet, virágok
vízesését. Fenyőillatú
dombok kontyában az
esti éneket.

Azzá légy

Azzá légy, aki lehetsz.
Vállald hát önmagad.
Félrelöknek, rád lépnek.
Felemelnek, kinevetnek.
Magasban vagy porban,
nappal vagy éjjel, világítson
benned belül lényed.
Minek látnak Téged?
Kitárt ajtónak, elbújó
denevérnek. Letört
rózsának. Pislogó fénynek.
Megfeszített haragnak,
konduló csendnek.
Jajgató kétségbeesésnek.
Táncoló hópihének.
Bolondnak. Olvadó cseppnek.
Semmivé folyt hűségnek.
Örökös ígéretnek.
Zsebre tett kéznek.
Útnak és tengernek.
Északnak és Délnek.
Egy múló szenvedélynek.
Légy azzá, aki lehetsz.
Világítson benned
belül lényed.

Szücs-Gáspár Borbála

Ringató

Hazád az égi mező.
játékos fényes csillagok,
zenéd a szférák zenéje,
Isten tenyere otthonod.
Emléked háza a szívem,
benne csordul a fájdalom.
Ami szép volt, felöltlik,
a múlttól zokogva álmodom.
Megint kis fiam vagy már,
bátor, okos kis angyalom,
a te neved az őszi nyár,
ima az esti ajkamon.

Aludj az égi várban,
parttalan fényszobában,
a kékellő mezőben,
a hittel vetett ágyban.
Álmodj meséket, gitárt,
zenét, barátot, szerelmet.
Te vagy a legszebb álom,
te vagy a legjobb gyermek.
Kínom keresztjét viselem,
karomban piheg lelked.
Itt vagy, testetlen látomás,
Krisztus szögei benned.
Sirat a barát, a testvér,
a rokon és az idegen.
Bánat az égben nincsen,
csak ideleln, csak ideleln.

Ringassátok el, csillagok,
öleljétek át felhők,
dalolj Hold néki altatót,
simogassátok szellők.
Alszik az édes gyermekem,
álma örök és csendes,
emlékek lepkeszárnyain
porladó szíve verdes.

Imádat (2016, kőcserep)

Sziki Károly

Kidólt a nagy fenyő

Búcsúsorok Gál Sándor felvidéki költő halálára

A kegyelmi állapot olyasmi, mikor az ember nem gondolja, nem hiszi, hogy benne van, de benne van, részese, már öleli az udvaron, leül vele, előkerül a bor, meg a saját pálinka, amit csak ő tud ilyen fokon értelmezni és kifőzni, belemélyed a beszélgetésbe, a hatalmas tervek lombozódnak, majd ránéz az ember az órájára és elrikkantja: Sándor, már menni kell, mert az ünnep érted szerveződik egybe. És ő szerényen csak annyit szól: nélkülem nem kezdődik el úgysem. Még előveszi hatalmas szárnyuhogással a be nem fejezett tervezetét és indulunk a megérkezés realitásába, ahová már soha többé nem térünk be.

A kegyelmi állapot olyan valami, ami csak ritkán van, de Sándorral itt, többé soha már. Hogy megtörtént, abban szereplők voltunk Kődöböcz Gábor irodalomtörténésszel, mikor köszöntésére elmentünk a felvidéki Buzitára. 80. évét töltötte akkor, azon a napon. 84-ben járt most, mikor elment. Akkor egy hatalmas sült malac feküdt az asztalon, most közéletünk hatalmas alakja fekszik kiterítve.

Szerintem sejtettük akkor, hogy ez az utolsó, de senki nem merte kimondani. Eljötünk és legördült a sorompó. Azt mondják, ez ilyen! De a fene egye meg, miért ilyen fájdalmas ez a pár pillanat, míg a magasból leereszkedik ez a kifestett sorompó?

A mi kegyelmi állapotunkra emlékezem, mikor esőben megpróbálva elmentünk a váteszhez, hová Isten vitt el.

Most támogassuk egymást, legfőképpen azért, hogy el tudjuk siratni!

Aztán meg azért, hogy legyen neki könnyű a halál.

Végül egyszerű földi zsarnoki tételünk szerint: várj még halál, van még néhány dolgunk a cselekvésben, érte is!

Életének 84. évében elhunyt Gál Sándor József Attila-díjas író, költő, szerkesztő, a felvidéki magyar irodalom és a magyar irodalmi élet kiemelkedő alkotója, szervezője, a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) rendes tagja – adták hírül szükzavúan, szakadozó emlékezésüket egyes Médiák.

Mi volt a titka?

Gál Sándor titka magában a lelki-szellemi építkezésben rejlett. Fáradságos, kintartó művészi kalandjában megszállottságot, töretlen hitet és akaratot igénylő munkát feltételeztünk.

Rendíthetetlen építő ambíció sugárzott belőle messzire. Írt, hogy a pontos rezgésszámot helyrebillentse a szervezetében és a nemzetében is.

A háborúkban sem hal meg minden katona, maradnak olyanok, akik nélkül a lejegyzendő történetek múltba vesznének. Ő többet akart, mint a csodák gyűjteményét, őt a teljes történet, a teljes történelem érdekelte. Kálváriáján a leselejtezés, a létünk, népünk volt-ként való kipipálásának eredendő bűnét, a gyűlölet magvát kutatta, csaták történetét rögzítette.

Kalandos és tekervényes a kéziratának sorsa, nem tudni, mi lesz vele és mi van még elrejtve benne. Ami megvan, az is szinte befoghatatlan. Az olvasásra ajánlott művei erős szellemi, eszmei, lelki talajból sarjadtak.

Aki többet akar tudni a szoborrá merevedés állapotáról, nem csupán a legendákról, de múltunkról, magunkról, olvassa őt és vigyen magával még egy embert a könyvtárába, hogy meglássa: élt köztünk egy csoda, egy világitótest, akit egyszerre vitt az idő még távolabbi részleteibe, de hozott közeli lelki világunk mai tartományai felé is.

Csodák nincsenek feljegyezve és összegyűjtve, melyek róla keringenek.

A közvetítés élménye lett a feladata, hogy a logika, természet és történelem hármas egységében szerezzen élményt és tananyagot a követőinek. Mert követő az is, aki „csak” olvassa őt. Nemcsak közvetítette a lét determináltságélményét, bánatát, de feleletet is adott a jövőre vonatkozólag, mélyen beleélve magát a szituációkba. Megpiszkálta az emlékezés hamuja alatt lapuló parazsat, hogy a múltat közvetítse, mert számára a világtörténelem nem lezárt valami, hanem nagyon is eleven vérző seb. Nem volt álarcos játék, ahogyan a sakktáblán lépett egyet-egyet, bárki megismerhette legbelsőbb énjét, munkálkodása minden mozzanatát, miértjét.

Ő ott járt, azon az úton elméledett kocsizás közben is, ahol elhurcolták, kitoloncolták magyarjainkat. Lakosságcsere... kiűzetés... keresztre feszítés... Trianon-Párizsi béke útja. És mennek, egyre csak mennek, távolodnak, ahogyan a *Távolodók* versében állít emléket nekik. Deportálások, kitoloncolások, mögötte a férges-Beneš, meg a diktátum, melynek emléit ma is szívják a megszállók.

Nagy hófúvások képét veszi lencsevégre, mikor a teherautók nem tudtak bemenni a falvakba és a tót-cseh csicskások eltakarították az útról a torlaszokat velük, majd bementek értük és felhányták a magyarokat, kisöpörték házukból, hazájukból.

Ezekről beszélt Szülőfaluja határán elérzékenyülve. A melankólia a szellem hisztériája – írja Kierkegaard. Így hát Sándor már-már modorosan menekül attól, hogy karjaiba essen, hiszen tudja, a melankólia az ember saját felelőtlensége, mely nem jó irányba tereli a lelket, ezért menekül a munkába, a leírt szavak egyensúlyt teremtenek létében.

Megtörve a sírhatnám-csendet nagy vadászatokra emlékezik, mikor az emberlevadászás enyhébb formát öltött már. Mindig dicsőséges, trófeagazdag gazdának, nagy vadásznak állította be magát.

Mi lesz a fegyverekkel, Sándor? És ki veszi fel a szavak robbanó tölteteit? A lázítókat, a csendesen imádkozókat?

Meggyfasorokra emlékeznek, kipusztult-pusztított múlttöredékekre, egykori tájélményekre, s figyelmeztet: így éltünk, s minden létünk csak emlék lesz, a tájmegtartó magyarok kihalnak, s kinő rajta a nagy Tótország.

Az otthontudat – ha van, ha nincs – olyan, mint a gének: egyszer rákérdezek, hová sodródtál, mit, miért adtál el-le-be a közösbe, vagy csak ledobtad, mint mocskos gúnyát? Mert lakóhelyet igen, de szülőföldet nem választhatsz, mert abból csak egy van. Élményvilágod alapjait az első otthon töltött évek adják, mélyen, befelé fúródnak, ha tagadod, annál keserűbb lesz egykor a visszaütés. Amíg lélegezni tudott, nála ez így maradt. Ez a szövetség soha nem bomlott fel.

Minden találkozásban azt erősíti, hogy választani fontos, azzal késni veszélyes, mert ekkorra már eltelt egy darab idő az életből. Nem álarcos játék az ő jelenléte az irodalomban és a közéletben sem.

Ordítós gyerek volt, mondja a szomszédasszony Búcsón, mikor dajkálgatta. Ordítós, mert ki kell ordítani, ha fáj a hiány, a lehetőség, az anyaország.

Porrá égett a házuk, mikor kicsi volt, és az üszkös magyarsors háza ma is füstölög bennünk. Mert, mint jó indián, a gyúanyagot itt hagyta. Fújdogáljuk, köhögünk kicsit, de fújdogáljuk.

Frontvonalban élt mindig. Mikor a cserép nyílásán nézte az összecsapásokat, a németek és oroszok közötti gyilkos villongást, ahogyan a sebesülteket is megölték a ruszlik. Ez mind-mind áthallás a létélményéből, a 7 éves gyermekéből, ami 12×7 év múlva is átvérzik a kötésen. Így telt el ez a 84 év. Érdekes számjáték ez a kor számháborúinak jelvénye mögött.

Nérót a szorongás gyönyörködteti, ő nem imponálni, hanem rémiszteni akar. Gál Sándor imponál, mert felül tud emelkedni – minden betegsége ellenére is – a melankólián, s alkot, tervez, új kötet összeállításába veti bele magát, mintha tolla nőtt volna, repül egyik helyről, egyik témából a másikba. Mi ez a folytonos, szünni nem akaró repdesés?

Nemcsak volt dokumentum a keze alatt a múlt fellapozása, odafordulása, hátratekintése és belehelyezkedése az átélt világtörténelembe, hanem létfilozófia minden epizód, és az újraélés közben ott a kérdés minden esetben a jövőhöz: tedd meg, megtetted-e akkor időben, amit kellett, de mit készítesz-építesz belőle magadnak? Milyen példa lehet ez másoknak? A személyes írások így válnak mások számára példalehetőséggé.

A kistérségből kiszakadt sóhaja egy nemzet gondjainak támfala volt akkor, ami ma ugyanaz, csak más öltözetben. Kicsit felcicomázott a nemzet, de a rojtok alatt ott van Búcs búslakodása összességében és részleteiben is.

Jó lenne úgy átlapozni életünk néhány részletét, hogy azt mondhasd rá: ez fel

van dolgozva, már nem feszít tovább, mint a kinőtt klott gatya. De az egy sors, meg a közösségi sors az nem kettő, hanem nemzeti méretű egy! Tű vagy a szénakazalban, de azért tudják, ott vagy valahol, s ha eljön az alkalom fájdalommal emlékeztetsz a nagyhatalmak szénakazlába bújtatottan.

Sándor tanított, hogy írni, le-kiírni mindent, hogy felszakadjon, feloldódjon és egyben színlenyomatot adjon a nép, nemzet apró és nagy baja! Benne a személyes mindig több, mert szavai mögött keresheted az egyetemest. Nagyító sem kell hozzá, csak létazonosulás.

Feloldhatatlan gondokba gabalyodnak mondatai, még a mesejátékban is (*A szürke ló*): jogfosztottság, kiűzetés, megszállók mérges kígyói. De a visszavágás élménylehetősége is megszületik, mert a magyar nem csak kalaphordásra használja a fejét. A hatvanas évek verseiben, novelláiban (*Ítéletidő; Kettényílt napkorong*) útjelző karók a kifosztásunk végeláthatatlanságában, a kitelepítés és lakosságcsere mocskáiban, mely ott szárad rajtunk azóta is, s rajta táncol a Beneš-brigád.

Mit változott a világ azóta, Sándor? – ezen elmélkedem, míg tekinteted keresem, a békaügetés képei futnak át előttem, mikor zsidókkal játszottak a fasiszták ott, Búcsón, a gettóvá alakított iskola udvarán. A hátizsákban fél téglákkal ügess zsidó, ügess magyar, ügess magyar zsidó! Változott-e a világ? Igen! Ami lent volt, felkerült, de minden ugyanaz, csak finomabb a kín. Talán finomabb.

Az iskoláknak, iskolázott magyaroknak mi a sorsa? Jött a másik horda, lóistállónak használta a gettót, majd jött a gettósító nyelvtörvény és beszegette az ajtókat. Közben a szájakat is. Változott-e a világ azóta? Malina Hedvig tudna valamit mondani róla.

Amikor a mikrolény nagyobb pofával kinyitotta újra az iskolát, már tótok nyomták a szöveget. Tótul és iszonyú dühvel, ha maradtál, menj el!

Ott, Búcsón s tovább a Felvidéken nehéz bort isznak az emberek, mert nehéz hozzájutni, de van és kell lenni, mert a bút el kell űzni. Kérdik, miért iszik annyit a magyar, hát például ezért, mert nagyobb a bánata. Ezt is Trianon hordaléka.

Amikor a temetőben megáll és összegez, bennünk könnyeznek elveszett emberek, remények. Az ő emlékezése a miénk, mintha anyánkra, apánkra és minden nemzetéltető, feledésre emlékeztető dobbanás volna. És még valami: magyarul írni, még akkor is, ha az európai vérkeringésbe csak kis eséllyel kerül be, ki vagy te, miről diskurálsz?

Díszkivilágításos Európában csak pislog a búcsi-buzitai lámpás, de nem hideg ésszel, de melengető lélekképpel. Ki hisz abban, hogy a helyszellem fontos, hogy a mélyrétegű hazakép pontos és nem foltos? Kevesen tették, teszik ezt, mert a lámpás messze volt tőlük. Reméljük, remélte, csak ezért is! Lágy, finom hanggal duruzsolta reményeit. Most fel kellene erősíteni őt, de vagyunk-e elegen? Vagyunk egyáltalán?

Mély a vesztes dinamikája. Kányádi Sándor, Farkas Árpád után Gál Sándor is.... Jobb lenne tán bután, őt sem ismerve pötyögtetni a gügye-gagyfi fájlkon. De ez okon mondom: maradjuk az ő virrasztásánál!

Nem fővárosi bérszobában írogatni, barátaim, politikai piálgatás légkörében lopni-csenni, kedveseim, nem hiszitek, itt is, így is lehet! Végül is mindenki a bíróság előtt végzi. Csak nem mindegy, Isten ítélőszéke vagy a földi, kialakított Magyar Törvényszék előtt.

Tökéletes, meghitt vallomás az övé, zsinórmérték, hegytetőre is kihelyezhető vízszintes-függőleges bemérő. Ezért írt változatlanul, gyomra fogytán is, megcsonkoltan egészségben és területiségben is.

Református Sion-tanítványként írom e sorokat, írok nyomdákknak, de Gál Sándorról nem lehet eleget írni, csak inni, inni a szavait, ez ami értékelendő a jövőendő bendőjében. Még ott, aztán az ő útján, mikor a Nagy Diktátor, az Úr, rád mutat: Te jössz, ripacs!

Van másik ember, aki ilyen példamutató munkát végzett? Van. Szerencsések vagyunk, sok név van rovásírással belevésve a kettős keresztbe, melyen az utolsó két név, a két erdélyi maradás (s nem megadás-) hit hirdetői, Kányádi és Farkas Árpád mögött olvasható: a felvidéki, kassai költő, Gál Sándor.

Bucsúii leventéktől búcsúzik úgy, hogy egy földvári levente fia is elérzékenyüljön! Ez én vagyok. Ha leventékre emlékezik, összeszorítja ajkát, mert őt sírni még sose látták. Ők barátai, játszótársai voltak, kiket lemészároltak egy Felső-kaszt igénye szerint kirobbantott háborúban.

Komáromi diák volt Sándor. Első verseinek színhelyén néz szembe velünk. Gyönyörű négy éve építette tovább útját a Pantheon felé tartva. Színészpártoló színház gondolata rezzent meg benne. Tőzsér Árpáddal találkozott. Az első igazi megmérettetés ez volt számára, hogy tud-e olyat írni, ami bemutatható színpadon. Volt. Így írt olyat, amit Egerben élménynek tartott az összes óvodai-iskolai pedagógus kar. Érdemi munka volt, mondta ő is.

Szerényen, korszakos műveket írt színpadra.

Szerelem gyermeke voltam – vallja, mikor felmutatja gyönyörű arcú apját, anyját, kik feszengve állnak a fényképész kamerája előtt. Gyönyörű pillanatkép-mozaik. De ilyenekből építkezünk, mind, nem igaz? (Egy ölelés szép pillanatából lettem.)

Szobrot állítanak anyámnak, mondja, olvassa, de nem vagyok kőfaragó. Hány fájdalmas lüktetés robban ki erre a mondatra? Bennem feltornyosul az anyaélmény. Ki tart velem? Minden emlék-visszavonhatatlanság így tört elő belőle. De a fene vige! Ilyen egyszerűséggel? Ezt hogyan lehet?

Református Sion-tanítványként írom e sorokat – ismétlem, hogy búcsúm ne legyen könnyes. Betűid virágok, melyek vigyáznak egymásra. Bár csak így tud-

nánk, magyarok, vigyázni egymásra! De ehhez ki kellene válogatnunk az ocsúkat és kilöknünk a politika meleg ölen önkielégítésben szült prostituáltakat, kilöknünk és elindulni a megtisztultak útján!

Köszönjük a fájaldalmakat, Sándor, mert azok is szépek.

Verseid robbanások, tűzhányók a tűzháló szétszaggyatására. Prózáid nehezebben gyulladó, de továbbparázsló anyagok a tűzhely körül, ahol még néhányan leülünk és megváltó füstök illatát észelve hallgatunk.

Reményeid már hosszú idő óta melegítenek. Míg búcsúsoraimat írom, hallom, hogy a Puskás-musical ma a slágerlehetőség, de bekerítem még saját kitekintésemet is, hogy ne tévedjek el. Mert musicalt nem a fociról, a kivándorlásba menekültekről, Szenté Vajkkal, és nem a *Csók királlyal* kellene, hanem a hozzád hasonló meghasonlottokról írni, akik ott maradtak értünk, akik valamit vállaltak és nem emelgették a focit, meg a *Csók királyt*. De érti ezt valaki?

A hit olyan kút volt nálad, mely kifogyhatatlannak tűnt, *felajánlható valami* volt az olvasóidnak, hogy járuljunk ilyen kutakhoz, keressük meg sajátunkat, mert az adhat esélyt a megmaradáshoz.

Igazi közösségi ember voltál, de magányos az alkotásban, a mindig dolgozó, tervező modell-medál lógott a nyakadban, lobogott a tekintetedben, fura, töredezett mozdulataidban, mikor egyik polctól a másikig röppentél, hogy mi nincs még kész, mit készítesz elő, hogy most naplót írsz. Sosem lóditottál, az igazat mondtad, nem csak a valódit. Ezt bizonyítja az *Agria* folyóiratban megjelent sok-sok és terjedelmes naplórészleted. Micsoda kincseket hozott ez a hevület, az érzékeny meghalás együttese! Mert hitted, hogy megmarad valami, így maradt meg sok minden belőled még a földi létben. Érdemeltél volna, de nem mutatkozott több elismerés, mint amennyi (József Attila-díj, Alföld-díj, Köztársasági Elnöki Arany Emlékérem, A Madách Könyvkiadó nívódíja, Berzsenyi-díj, Madách Posonium Életműdíj).

Dolgozószobádban megmutattad, mennyi még a feldolgozatlan, feldolgozhatatlan anyag, írástervezet. Két emberöltő vagy egy miniszteri stáb kellene ahhoz, hogy polcaidról eltűnjenek a kövér mappák, amelyekből kifolynak a megsárgult lapok.

A nemszeretem része az életünknek ez az abszurditás, de miért? – kérdi, ki nem érti, mert csak kevesen értenek ilyen. De kit érdekel, hogy nem értik? Neked is voltak ilyen részletek az alkotásfolyamodban. De rontott ez valamit a Gál-image-on? Volt egyáltalán ilyen? Szorítsuk kezünket szívünkre, Sándor barátai! Megtettük-e legalább mi, hogy kilépjünk e mai kocsmán és lefeküdjünk nemzetünk pocsolójába, hogy hidat képezzünk, és át- vagy túllépdeljen rajta, hozzá, tétova idióta vagy valóságos barát? Görömbei András, Kődöböcz Gáboron, Bertha Zoltánon, a Márkus házaspáron kívül vannak még páran, de nem elegen. Lelegelt nemzetlegelőnkön sok a bika, tehén és kevés az okos birka.

Molnár Katalin szerkesztésében *Gál Sándor 80 címmel* egy átfogó lexikon jelent meg könyvei alapján. A kiadvány 103 oldalra kerekedett. Elgondolkodtató ez a bőség azok számára is, akik legjobb ismerői Gál Sándor munkásságának, mert bizonyára felfedeznek itt-ott egy-egy művet, amely még nem volt a kezükben: 19 verses kötet, 5 elbeszélés, 7 regény, 5 gyermekjáték (ebből egyet, a *Szürke ló* címűt több ízben színre vittem), 9 riport-, 7 irodalmi publikációs, 3 válogatott és gyűjteményes kötet.)

Minden meg van tervezve a magyar számára. Kevesen ismerik ezt fel, hogy van élet a tornyosuló szabadkőműves kormányokon és kampányokon túl is.

A sok magyar vár alatt, mely dicső múltunkat hirdeti, lent szaporodnak a kis fogadók, kocsmák, wellnessek. Ott tolong sok, mind több magyar, kivillantott agyarral kövéredik. Ez a magyar stílusidea. Nagyasszonyunk helyett kerek-Nagyasszonyunk éneklí a *Hiszek egyet*.

Sándor! Köszönjük, hogy minimálgázsíd idején a tisztí kaszinóban megaláztad a nagy tiszteket, kik sört ittak és virslit zabáltak, nagyvonalúan több jégbe hűtött pezsgővel leöblítettek. A példa akkor példa, ha valóban az! Ebben is az voltál, ezért is szerettünk.

Élvezted a teljességet, amit műveltél. Önmagadra vállalt valóságból a lényegét vissza tudtad adni. Társadalmi elkötelezettséged Tokaji Írtóáborban nem volt kötelező, de a jelenlét kötelezettsége vitt, hogy megmutasd a felvidéki magyarság örömeit, bánatait.

A Thália Színház megvalósítása nevedhez fűződik, a *Keleti napló* létrehozása szintén. A Csemadok történet a teljes életműved része már.

Igazán sehol nem érezted otthon magad. Ezért költöztél ki Kassáról is. Olyan magyar közösségre találtál, ahol befogadtak, már előre köszöntek. Békességet találtál. Itt vadászta a Csereháton. A dombok nyugalmat adtak, lehetőséget egy regény megírására akár. Ez a természeti szépség az apád öröksége. Ő vitt vadkacsázni, libázni, a természetélményed írásaidban is ott vannak. Ismertél minden fát, nevüket is tudtad. Minden olyan élmény, ami az idővel összefügg, ott van egy monológban, értékké váló írásban. A vadászélményeid kiszélesítik az emberi gondolkodás falait. Az időt ismerteted meg velem. Vitted a fényképezőgépedet, hogy az állatokról mutass képeket színesben, feketében. A vadakat főzted, gasztronómiai receptet kínáltál velük.

Valamikor 4 ezer kacsa mutatta magát neked. Szerettek körülöttned élni. Egy este sok kacsa szállt le. Iszapban mentél utánuk, beleborultál az iszapba. Jöttek a kacsák, hogy mi van veled? A posvány szaga ma is kísér. Kavarják a tótok, szlovákok meg a csehek.

Már csak ritkán jártál Kassára, ahol 25 könyvet írtál, az volt a szerkesztőséged 20 éven át. Sokat olvastál, naponta 3 órát, és örökké csak tanultál. Esztétikát, szépírodalmat. Olcsó volt és volt a könyvesboltban magyar könyv.

A verset kézzel kell írni, így gondolom! – így mondtad. Szeretted a szép tollakat, ceruzákat, miért? – Mert éreznem kell az íróeszközt, látnom kell, hogy a betűk egymásba szerveződnek, kell az arányérzet. A naplóm esté tollal írom. Ha nincs mit odaírni, azt is le kell vésni, mert elvész. – És a vers? – A vers vagy van, vagy nincs. Jobb, ha van, mert ha nincs, akkor nem is éltem azon a napon, ha nem született semmi. A versek belső ritmusban születnek. Ha először hallod, idegen, de ha megismerkedsz vele, már a tiéd. Hozzáidomulsz, mint életemhez is, ha akarod.

Kérdezek. Honnan, hová? – Működnek az idősíkokban a gondolatok. Belső ritmikában éltem, munkám költészetemmé lett. Ezt nem lehet tanulni. Mindenki másként csinálja. Én így bírtam csinálni. Az élet úgy alakította, hogy egy mesét mondtam a gyerekeknek. Ha nem ez volt, bajba kerültem, nem volt kitérő. A mese összefogott minket, a családot. – Nem álltál meg egy percre sem. – Mert szorít, fogy az idő. – Már az alkotói út vége felé meghökkentő címet adtál megjelenő kötetednek: *Nincs harmadik lehetőség*. Miért nincs? – Igen, ha írok: élek. S ha élek – írok! NINCS HARMADIK LEHETŐSÉG. Vallom, s elég régóta már, hogy csak az marad meg valóságomból – valótlanságomból, amit leírok, amit leírnak. Nem hittem, hogy amit megírtam, életműsorozat lesz. Az lett. Különleges helyzetekben kellett döntenem, hogy ne vesszen el, sem nekem, sem az egésznek.

Tudom, megtanultam a kudarcokat, a pusztulást, ama nagyot és végsőt is. Így, ha valami használható gondolat mégis előbukkan, akkor az nem lesz több és nem lesz más, mint ennek az egésznek a méltó elviselése és írásba foglalása. Mert az írás és az irodalom a megmaradás egyetlen esélye.

Néha átszűz a nem, hogy írni sem fontos, mert kinek kell az? Nem éreztem nagyon gyakran, hogy szűkség van rám. De van egy tömondat, amit még le kell írnom. Az idő, a tér belső mozgása tette teljessé az életem. Nem is akartam, hogy más legyen. – Hinni? – Az maga a létezés! Ezt vallottam és ezt éltem. Így éltem.

Végül már csak az a kérdés, hogy érdemes-e erre egy egész életet „eltékozolni”?

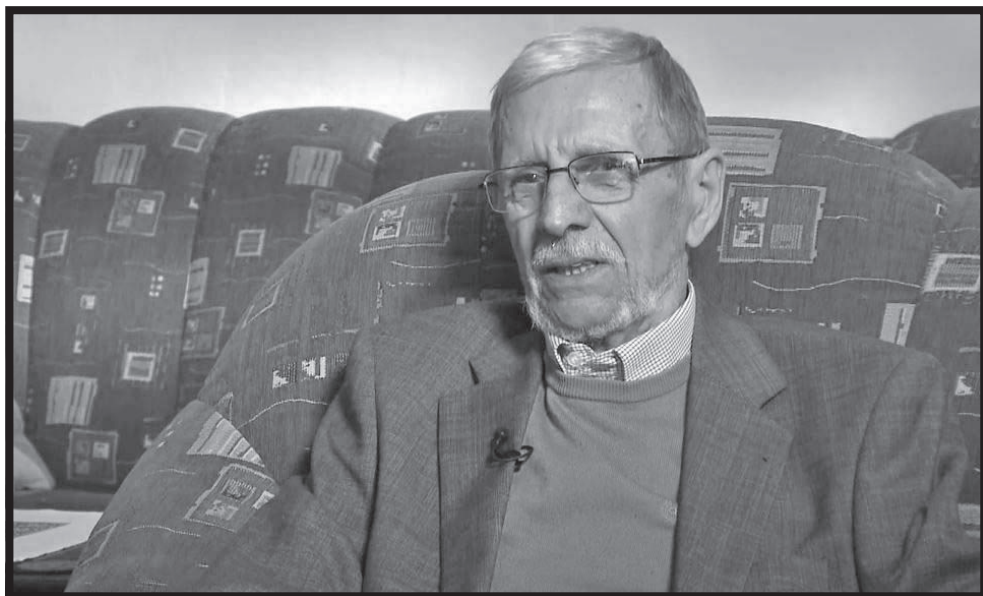
A 80. születésnapjára összegyűlt tömeg azért érkezett, hogy választ adjon erre a kétséget felvető kérdésre: hullámozó embertömeg állt sorban, hogy háláját kifejezze Gál Sándornak. És hogy igazolják: *a ludak szárnyaiból kitépett és jól meghegyezett lúdtollakkal jól bánt, beírta magát velük az Írók Nagykönyvébe.*

Gál Sándor: Távolodók

*mennek
egyre csak mennek
szemükből kihullnak
a tetők
a temetők*

*kifordul utánuk a csend
az ajtók száján
kifordul utánuk
a küszöb a kapu
és a sötét kapubálvány
az udvart mögöttük
papsajt útifű növi be
lüktet benne zölden
az üresség szíve
kutak mélyén meghal a forrás
beléomlik pár ölnyi agyag
magával rántva a kútkávéát
minden percben valami kettéhasad
üveg deszka út tűzhely kemence
s mintha minden félrész
a távolodókkal menne
mindennap
kevesebb a szó kisebb a lélek*

*s egyre csak mennek
mennek a tájak a vidékek
síkságok vonulnak
dombok döcögnek
a folyópartok kettétörnek
és száll a semleges ég
az elmenőkkel
az öntudatlan vétkezőkkel
a nyelvük vesztett tétovákkal
akik csak mennek egyre mennek
akik egyre csak távolodnak
önmagukból is kitántorognak
apáik szavát elfelejtik
tegnapjukat rejtve rejtik
néz utánuk küszöb kapu
néz a sötét kapubálvány
s kifordul az emléküik is
a megnémult ajtók száján*

Mérő Zsigmond

Mindig egyedül együtt derűvel

Meglepetés e kávéházi szegleten a Szerkesztőfőnek, Szondi Györgynek, mert 75 éves lett ő, Napút 2021/+1 (szamizdat)

„Ez itt éppen az, és épp nem az, aminek látszik... Napút a naputasoktól, a láthatár mögé hanyatló Nap visszfényében. Fejet hajtunk a Naputat járó Égderék-Atyának, akit mi már csak egyszerűen *Szondigyuriként* ismerünk, vagy *mindigderűsnek*. Aki létrehozott egy értékmentő, mégis pártsemleges irodalmi közösséget, táborokon és irodalomipari gépezeteken kívül, azt vallva, hogy egyedül együtt jobb!”

Idézzük Csáji László Koppány *Lectori Salutemjé*-t.

Koppány volt az ötletgazda, a szervező, a kivitelező mind tartalmilag; – felkérte a szerzőket, begyűjtötte, szortírozta, a kéziratokat, eljuttatta, a szöveggondozóhoz, majd nyomdai előkészítésbe végül nyomdába – mind, hogy papírtestet öltessen még az utolsó után eggyel egy titkos samizdat *Napút*-szám, meglepetés Gyurinak, az Égderék-Atyának 75. születésnapjára, 2021. március 15-ére, kinek még a születésnapja is derék, ugyanis március dereka, idusa, nem mellesleg ez '48/49-es szabadságharcunk kezdetének dátuma is, merthát ezért is néki *Napút+1* különszám szentelve, mivel szellemi szabadságharcot vívott s vív irodalmi életünk jelképes harcmezéjén sajátos irodalmi értékeinkért.

Azért ne bigott szellemi gladiátorként gondoljuk őt egészen, bár még neve is a híres várvédőével azonos, mert a hazai irodalmi folyóiratok között a *Napút* az egyik legszéleskörűbb jellegű, ábrázatú egyúttal belvilágú máig is. Szekértáboroktól, stílusáramlatoktól független mikroközélet, színtér, ne adj Isten küzdőtér s talán éppen emiatt egyetlen mainstream vagy rezsím mainstream sem vitte a felsőbb régiókba, nem ajnározta.

A *Napút*-műhely bár már csak a virtuális térben működik tovább, nyitott, szabad gondolkodást engedő, mi több javasló, mégis a helyi, közös értékeinkre fogékony műhely továbbra is.

Jó Napút! – így szokta Gyuri a találkozókat, esteket kezdeni, mert „egyedül együtt jobb”. Írja Csáji László Koppány e lapszámra szóló felkérő levelében. Tudjuk, a hagyományos, kézzelfogható papír-*Napút* utolsó számai közelegnek, és ilyenkor helye van a méltó búcsúnak. Hiszem, hogy a *Napút* a hazai irodalomtörténetben még nem megénekel (egyelőre nem is kanonizált, de alapvető) szakasz. Mindannyian tudjuk, hogy a *Napút* egy csapatmunka gyümölcse, amelyben itt-lévők és már a horizonton túlról velünk lévők együtt dolgoztunk, de Gyuri volt a szíve, motorja, sok esetben mecénása is. Méltó lenne tehát tisztelni előtte, írni

kifejezetten neki, s róla. Van azonban mód, hogy mégis, mintegy trendbontóként, ráadásként egy számot szerkesszünk, ahol a főszereplő immár témájában is ő maga. Arra gondolok, hogy akár verssel, visszaemlékezés-sel, élménybeszámolóval, de legalább annyira a műveivel, műfordításaival foglalkozó elemzésekkel, esszékkel emlékezzünk meg róla, tisztelegjünk előtte.

A szerzők, akik tisztelegnek előtte: Babics Imre, Baley Endre, Batári Gábor, Bába Szilvia, Báthori Csaba, Bognár Antal, Boldogh Dezső, Bószifár – a Krisztus utáni 10. századi Bhadadzsvipta szerzője, Csáji Attila, Csáji Gyöngyvér Dorottya, Csáji László Koppány, Domokos Johanna, Doncsev Toso, Elek Szilvia, Fucskó Miklós, Füleki Gábor, Hegyi Botos Attila, Hétvári Andrea, Kabdebó Lóránt, Kakasy Judit, Karsai János, Koncz Gábor dr., Kovács Ildikó, Lukáts János, Kemal Özer, Quintus Aurelius Naso – egyesek szerint Kr. u. 4. századi költő, Aquincumban élt, Saban Mahmudoglu Kalkan, Sándor György, Suhai Pál, Szabó Palócz Attila, Szakolczay Lajos, Szentmártoni Szabó Géza, Székely András Bertalan, Sziklavári Károly, Tamási Orosz János, Tasnádi Edit, Toót-Holló Tamás, Vincze Judit, Virágh László, Wehner Tibor, Zalán Tibor, Zsávolya Zoltán.

Zárjuk sorainkat a Koppányi olvasó-i üdvözet végzavaival: „Kereskedelmi forgalomba talán csak az irodalomtörténet teszi majd, mert így akár még az Idő is tiszteleghet annak a Szerkesztőfőnek, aki szellemiségével és szervezőkészségével létrehozta a „naputasok” körét, egy rendkívül nyitott, mégis az itt-és-mostra érzékeny magyar irodalmi műhelyt, amilyen annak idején a *Koszorú* vagy később a *Nyugat* is lehetett. A lapszámbemutatókon, irodalmi esteken így köszönt minket: *Jó Napút! Neked is, drága Gyuri!*“

fotó: Wikipedia / Kállay Kotász Zoltán

Szente B. Levente

A magamista

valami új
talán egy másik létforma mellettünk
a régi új ismerős ismeretlen
szépen lassan kibontakozóban
gyorsabban terjed mint a vírus
ő lenne
a magamista
se istene se hazája
egy élete egy halála
se tied se enyém senki másét
a maga magát sem nem szánja
se nem bánja

Fénysötétben

mi lehetne szebb,
mint az érett asszonyok ében szemöldöke -

meztelen fény-sötétben aláesni, csak átölelni, ráhajolni kéne,
édeni csönd-puha fűillat tenyerére

lenni aztán sóhaj, kiáltó szó, testének édes kínja, aranypánt,
éji istenek szobor-sima holdfény ölen és homlokán

szemeiben tükörképem vad vágyaktól lángolna, érte égne, gyúlna,
ezüstös hab-puha, buta, kába álom is jönne

mint tó fölött, a szirének delejt hozó ének örvénye,
egy test, egy lélek, ős ösztönök égi vihara, szívünkben zakatolna

reggelente, mikor felébredek, hallom hát -
angyalok nyelvén üzentél, szóltál, hogy pokoltól-pokolig taszítottál.

A régi kertben

Móricz Zsigmond és Böződi György emlékére

Úgy hittem, Böződön
csak a szalmakalapja maradt –
Amit később ismeretlenek elloptak.
Emléke, hogy Jolánt, Mózsit, Bágyi bát,
s még sorolhatnám –
Esténként a körtefa alatt
még egy nótára marasztalta,
hadd tudja meg a falu,
köszvény ide vagy oda, áll itt a bál.
Sokáig nézte, vajon a növekvő holdat
azon a szép estén hány kutya ugatja?
S hogy a nóta,
a vers
és egy-egy történet
a régi kertből kihajt-e majd valaha újra?
Hányszor elmondta:
– Gyurka, te:
„Tietek a világ legszebb gyalogútja!”
Újfalú és Böződ között,
a régi ösvény fölött,
ha megálltak egy szusszanásra,
ők látták azt, amit mi nem:
talpuk alatt, ott van a világ minden csodája.

Biernaczký Szilárd

Az „emberivé válás” rögös útjain

Mandeláról, a nagy humanistáról

Ha visszagondolunk az emberiség régi évezredeire, akkor különös erővel tűnik szemünkbe e barbársággal, erőszakkal, emberek oktan egy-más-pusztításával teli korszakok egy-egy reményt keltő, „emberiesnek” gondolt mozzanata. Julius Caesar barbárságokkal telt hadi útjai egy-egy emelkedettebbnek, méltóbbnak, emberibbnek tűnő cselekedete, vagy még inkább Nagy Sándor különös tette: katonáinak és a perzsa lányoknak az összeházasítása. És ami a barbárságot illeti? Íme, a későbbi nagy császár, Augustus, aki évszázadokig fennálló világállamot alapított, hatalmát egy véres (mai értelmezésben teljes mértékben törvénytelen) gyilkosságsorozattal pecsételte meg: mintegy 18 évesen, ha igaz, mintegy kilencvenezer tehető embert gyilkoltatott meg (proscriptio) Julius Caesar elleni összeesküvéssel vádolva őket, hogy soron következő háborújához megteremtse a kiadások fedezetét.

Hadd tegyük hozzá, Jézus Krisztusnak ugyanezen korokból felénk üzenő humanisztikus példaadása vélhetően egyedülálló mintát jelent mind a vallások, mind az emberiség történetében. Más kérdés, hogy utóbb sajnos a keresztények nemcsak másvallásúakkal bocsátkoztak haszontalan csatákba (lásd pl. Szentföld), de sok esetben más keresztényekkel is időről időre öldöklő háborúba keveredtek. Ahogy a történelemfilozófusok mondanák, az adott korok viszonyai nem tették lehetővé a Krisztusban fogant emberiség magatartásmódjának megvalósítását. Vagyis az elmúlt kétezer év keresztényei bizony számtalanszor kényszerültek a vallási hovatartozást felülíró hatalmi természetű, pusztító fegyveres küzdelmekbe, sőt, nemkatonai (polgári, ahogy ma mondanánk) népesség legyilkolásába, egymással szemben.

Mellesleg a frank Nagy Károlyról az hírlík, udvarába fogadta a korabeli írni-olvasni tudó értelmiséget, de ami a birodalom határainak kiterjesztését illeti, hadserege semmivel sem volt kevésbé kegyetlen, mint e régi korok más hatalmasainak fegyveres erői.

Az emberiségnek vannak más, magyar vonatkozású korai üzenetei is. S ha ma ugyan egyesek részéről kritika is éri Szent Istvánt a pogány magyarok véres visszaszorítása miatt, az idegen nyelveket beszélőkkel kapcsolatos megjegyzését akár a legújabb kor emberéhez is szóló figyelmeztetésnek tekinthetjük. Nem beszélve Bethlen Gáborról, akinek a vallási türelem első megfogalmazásáért jár a hűség és humanizmus arany palmaága.

A humanista gondolkodásnak korunkba érő megfogalmazása a reneszánszba ágyazott európai humanizmus képviselőihez köthető. Francesco Petrarca, aki szerint ugyanis az ember önálló, racionális, érző lény, nemcsak a dogmatikus vallásosság visszaszorításához járult hozzá, de utat nyitott annak az emberközpontú szemléletmódnak, amelynek a leg-végén az emberi jogok megfogalmazása következett be. A hosszú utat Rotterdami Erasmus, Morus Tamás vagy a magyar Janus Pannonius és igen sokan mások tevékenysége szegélyezi. Meglepetéssel szolgál, milyen sok a német az ún. újhumanisták (Herder, Goethe, Humboldt), illetve a modern kori humanisták (Thomas Mann és mások) között, szinte ellenpontozva ezzel a modern barbarizmus legelvetemültebb figuráját, Hitlert.

Frida Balázs, Mandela életrajza rövidített változata (*Long Walk to Freedom*, teljes változatát angolul megtalálhatjuk az Interneten) magyar fordításának rövid utószavában azt állítja, hogy:

„Nelson Mandela makulátlanul ragyogó életműve, humanista politikai és közéleti pályafutása az egész emberiség számára példaértékkel bír, olyan testamentumot állít elénk, amely csak a legkiválóbbakhoz... fogható.” (*A szabadság útján*, 2008, 180. old.)

Bár a Wikipedia *Humanizmus* szócikkből, a kiemelkedő személyek felsorolásából hiányzik még Mahatma Gandhi vagy Nelson Mandela neve, nem kétséges, akár Frida megjegyzését is számba véve, hogy rövidesen be kell azokat iktatnunk a legnagyobbak sorába. Mandela egyik (hagyományos, azaz dicsérő, vagyis beszélő) mellékneve: Rolihlahla, aminek szó szerint: „port kavaró seprű”, értelmezése: „változást hozó” (lásd Búr Gábor igen nagy felkészültséggel megírt és máig hiteles könyvét: *Nelson Mandela*, 1988, 98. old.). Ez a név, akár mint az afrikaiak gondolkodásában mindig is jelenlévő hiedelemem, vagyis a sorsszerűségben való hit megnyilvánulása, elkíséri a személyes magatartásmódjával szabadságot teremtő moralista politikus életútját.

Az afrikai dicsérőnév (ang. praise name, vagyis zulu és kosza egyes szám isibongo névszó: „klán név”, benne a bonga ige: „dicsérni”, többes szám: izibongo: „dicsérő költe-mény/ költészet”, ang. praise poem/poetry) egyébként, mint a névadás szokásából kinövő Afrika-szerte ma is élő hagyomány ismerete, fontos fogódzó lehet ahhoz, hogy e sajátos kulturális világ leglényegét megérthessük. Olyannyira, hogy amikor Mandela megvált az aktív politikai élettől, utódja, Thabo Mbeki (elnöksége: 1999–2008) a Nemzetgyűlés fokvárosi épületében dicsérőénekben méltatta nagy elődjét. Kár, hogy Mbekit a jelenlegi dél-afrikai kurzus, okkal vagy ok nélkül, de nem igazán hajlandó elfogadni. Más kérdés, hogy az általa megfogalmazott, hagyományos stíluselemeket magába foglaló, könnyekig megható, gyönyörű költemény a *The Guardian* közlése nyomán az egész világon elterjedt, honlapok százai vették át. Így talán nem követünk el hibát, ha azt mi is idézzük

(angol szövegváltozatból, bár nem tudjuk, eredetileg a dél-afrikai parlamentben milyen nyelven hangzott el).

Előzetesen még annyit hadd említsünk meg, Mandelának, akit egyik tisztelője például a „földi világ hegyifenyő pillére” díszítő jelzővel illetett, egy másik dicsérőneve (hiszen a kiemelkedő személyiségeket életük során, a 19. században még, akár több száz ilyen megszólítással is illethették) Madiba, vagyis Tata, Atya, mai értelmezése szerint: A Nemzet Atyja. Ez Mbeki szóbeli költeményének is a mai címe.

Óh, Te, végigjártad a hősök és a hős asszonyok országútját.

Óh, Te, vállaltad annak fájdalmát, hogy megismerd a félelmet, és megtanuld legyőzni azt.

Óh, Te, szembe mentél, amikor az emberek között megbújni volt kényelmes.

Óh, Te, neveltél, hogy felszárítsd a könnyek folyóját.

Óh, Te, azért kiáltottál, hogy az öröm eljövételét közvetítsd.

(...)

Születésed mily baleset lenne, ha faluban élni ítéltté volna.

Ha a körülményeket nem magad alakítod, és távoli helyen rekedsz.

Tekinteted, szíved és elméd nem ért volna messzebb a távolban, mint ameddig a természetes szem ellát.

De Te ott voltál, ahol egyáltalán nem lehattél ott.

Szembenéztél, Te, a halállal, és azt mondtad – nem ez a legrosszabb!

Óh, Te, megélted, a megtiltott szabadság sötét, sötét poklát, azt, hogy ne abban a közösségben élj, amelyben a szabadság persze ugyancsak tilos volt.

Ránéztél mindazok arcára, akik a társaik voltak, akik a tekintetüket elvették rólad, mert földi létük okán ott élt bennük a szégyen maradványa, mindig és örökké halkán suttozva – nem elárulni! Mert valami a háttérből minden hajnalban ismételte, ismételte, ismételte, hogy – én egy olyan Lélek vagyok, akinek megtiltották a hazát.

Óh, Te, nem kérdezted, kik azok valójában, akik életéért – én el vagyok készülve a halálra.

Óh, Te azt kérdezted, – ki vagyok én: az, aki nem nagyon tévóvázhat, tehát elvehettem a saját tekintetemet önmagamról és a másikról, aki a társam volt.

Óh, Te, ott álltál az élen, amikor fellebbezni kellett az istenekhez, vajon elfogadhatod-e a gyalázatos békét, vagy feláldozhatod néped életét, és úgy döntöttél, nem váltható meg néped élete tisztesség nélküli létezéssel.

Óh, Te, ott voltál, ahol senki sem kérhette azt, hogy legyen.

Ó, Te, nehezebb terheket cipeltél, mint azok, akik a felelősséget maguknak tartva jogot formáltak arra, hogy kikiáltssanak az állam ellenségének.

Óh, Te, meg kellett, hogy győzd az ellenségeidet, hogy elhiggyék a nehezen elhihető történetet, mert az volt az igazság, hogy a te fényesre csiszolt lándzsád felragyogott a nap sugaraiban, nem szólva most a tőlük kapott gyűlöletről és a halálról, de Te imádkoztál azért, hogy annak elvakító ragyogása mondja el azoknak is, akiknek a fülei nem hallják meg, Te úgy szereted őket is, mint családod tagjait és barátaidat.

Ó, Te, a jeles szentek palástját kellett volna viselned, amikor minden, amire törekedtél, csakis abba a tudásba vetett hited volt, hogy jó gyalog katona lehetsz az igazságért és szabadságért (vívott harcban)...

De térjünk vissza a közülünk immár örökre eltávozott, de örök emlékezetű, nagyszerű emberhez, Mandelához. És hadd idézzük az ő saját gyönyörű sorait: „Soha, soha, még egyszer: soha nem szabad hagynunk, hogy ebben a gyönyörű országban az egyik ember elnyomja a másikat. Emberi szem nem láthat annál nagyszerűbb alkotást, mint a demokrácia. Engedjük uralkodni a szabadságot! Isten áldja Afrikát!” (*A szabadság útján*, I. m. 173. old.)

Úgy véljük, az éppen e sorokban is benne rejlő példaadással nemcsak egy nagy afrikai politikus és államelnök, hanem Afrika maga is végérvényesen belépett a világtörténelembe, sőt, a remélt, erőszakmentes emberi jövő ma még nem létező birodalmának is első résztvevői körébe. Vagyis e különös életutat végigjáró (végtelen kitartással és személyes ellenállással tetézett, 27 évnyi börtönt elszenvedő) polgárjogi harcos a Gandhival vagy a Dalai Lámával jellemezhető késői (vagy inkább legújabb kori) humanizmus egyik legnagyobb alakjává nőtte ki magát.

Óh, bárcsak az európai népeket, a világ többi népeit is, és persze mindenekelőtt a nehéz sorsú afrikai nemzeteket megajándékozná a sors hasonló nagyságrendű példamutatókkal!

Gősi Vali

Elégia

a 750 éves Győrhez, 2021 tavaszán, pandémia idején

Pasztell selyemben ébred a város;
könnyű hullámozás a hajnal melege.
Sóhajós utcákon fénylő, vén kövek
jajonganak ma lépteink nyomán,
kőhidak alatt bujkáló szelídült vizek
találkoznak, suttognak sejtelmesen,
és álmos boltívek, csillagéjből nyúló
kupolák, templomok, terek,
sikátor csendjében élni indulnak
a gyűrött emberek.

*Napfény fut át a fáradt arcokon;
tört fénymosoly, halk, méla óhajon
születő sóhajok ajkukon. A város
törődött pompája biztatón üzen:
élni még, élni kell! – és árkados úton
fényesült ősz-kövek súgják: menni,
menni még, emberek!*

Én Városom! Biztató, örök távlatom!
Áldást és kegyet hozó templomkövek!
Szavakkal elmondani nem lehet,
milyen hatalmas bennem a tisztelet,
a féltés, a szeretet irántad ma is,
mikor a világ fájdalját dédelgetem;
könyörülj a bús emberszíveken,
halld meg imám, erősítsd
csöndesült hitem!

A szelíd partokon jó eltűnődni még,
ahol lábunkhoz érnek a folyók fölé
lágyan lehajló hidak; mesélő éjlámpák,
sejtelmes fényívek... Ahol áldanak
minden városlakót és idegeneket

a templomok arany keresztjén játszó
csillagok, s mint égi jelek, beragyognak
a türkiz és smaragd templomablakon,
át a homályban hallgató, komor padsorokon,
ahol most szilánkosra tört áhítat honol.

Ó, gyermeki ős-hitek!
Hadd maradjunk még közöttetek,
hadd lüktessen imára kulcsolt
tenyerünkön még a vér, hadd áldjuk
a város szentjeit és hőseit, míg a várfalon
átderengő fényben őseink porán
emlékezés lángja lobog át, és imák
hangzanak: teremjen végre béke,
csönd megint a korhadó fejfák alatt.

Uram! Itt sóhajokat kellene hallanod,
véres századok hódolat-neszét, de az ősi
halott-negyed is néma most, és a nép
– gyermek és öreg – hosszan elmereng
a lét szomorú, könnyázott peremén,
rettegve a végnek, a befejeződésnek,
a földi számkivetettségnek, örömmek,
mosolynak, alázatos szónak – mindennek,
mi éltet – búcsúzó, gyászos énekén...

*Rózsaszínű ma a pirkadat...
Fénysávot vet a felhőkbe a csend
és valami halk zümmögés szólít
– mintha üzenne – ez a föld itt
az életed, anyád, szerelmed, gyermeked,
gyönyörű városod, mely arcod felemeli,
hogy sóhajok közt is az égre nézz,
míg átviláglik léteden újra a fény,
és dalolni kezdenek az ismerős vizek
a fáradt-szép, hajnali csöndben.*

Saitos Lajos

A járgány

Majd amikor a jövő űrrégészei
a földi élet nyomait kutatják
az elhagyott bolygón s rátalálnak
egy Trabantra amit űrjárműnek
vélnék és ezt szentül hiszik is hiszen
a csodajárgányt csakis egy másik
galaxisból hozhatták s hagyták itt
megtévesztésül a zöldfülű/-szemű
űrrégészek számára millió évekkel
ezelőtt s csak azt nem értik hogy
miért tele tankkal gépkönyvvel
és indítókulccsal a gyújtáskapcsolóban
így nem volt vállalkozó kedvű közülük egy se
aki kipróbálja ezt a még ma is pedáns járművet!

Utolsó játékos

Amikor a játékban
sakkot kapsz és
kialakulni látszik egy
állóháború – sem
oldalazni nem tudsz
sem ugrani csak mennél
előre de megmattolnak
és téged szednek le
utolsó játékosként ezen
a Terra-táblán...!

*Levesestál bohóccal és bohóclánnyal (1998,
részlet, porcelán, festő: Pető Attila)*

Ars poetica helyett

Ha a költészet álcázott bűn
a költő Tózsér Árpád szerint
Éjszakai tudat versében
akkor (rá)ébredés után
elmondhatjuk: minden
költő bűnös a maga módján...!
S így a vers/költemény
pedig bűnjellé léssen...!

Pilinszky-érem

Sokáig se szó se megbocsátó
mennyei ének –
szemed egy nyirkos ablakkeresztben:
halottak napja minden időben.

A rózsák vére

Gennadij Ajginak

A rózsák vére
megfolyik
a forró alkonyatban...

a fehér – fehéret
a sárga – sárgát
a piros rózsza – vérpirosat
könnyezik...

a rózsák tövise
vért kíván...

a rózsák vére – könnyeket!

Varázsló és varázslónő (1997, porcelán)

Kaszás István

Magyar hadifoglysors Oroszországban, egy kántortanító első világháborús naplója nyomán

„Rabok legyünk, vagy szabadok...?” Nem sok választási lehetősége volt az első világháború során orosz hadifogságba került katonáinknak az Irtisz folyó partján, a szibériai Tobolszk melletti barakklágerben. Körben mocsaras vidék és őserdő, októbertől májusig fagyos idő, szökésre, szabadulásra esély szinte semmi. A napló az oroszországi fogolytáborba került százezrek sorsát villantja fel. Zord körülmények, kevés étel, sok munka és mínusz 30–40 fok hideg, hullámzás a remény és a reményvesztettség között, miközben a járvány tizedeli a fogolytábor lakóit. Eseményt legfeljebb az otthonról kapott levelezőlapok jelentettek az elszürkült, többnyire deres és fagyos hétköznapiakban. Több mint egymillió magyar hadifoglyos sorsa ez az első világháború alatt és után. A háború alatt a legtöbb hadifogolytábor – körülbelül háromszáz – Oroszország területén létesült, ebből hozzávetőleg kettőszázötven Szibériában. A fontosabbak: Arhangelszk, Asztrahany, Akmolinszk, Berezovka, Biszk, Iliev, Isin, Jekatyerinburg¹, Kainszk, Kamenogorszk, Korocsa, Krasz-nojarszk, Novonyikolajevszk, Odessza, Omszk, Petr, Szemipalatyinszk, Tara, Tobolszk, Tomszk, Troick, Tyumen. Sok személyes gondolat és érzelem mozgatja a kántortanító tollát, a gondosan rajzolt betűsorokban. A szépen írt bejegyzések, csak a reményvesztettség és a sikertelen szökési kísérlet utáni, börtönbe zárt időkben lesznek durvábbak és rövidebbek.

Trianon századik évfordulója körül nagyon sokat elmondtak már az első világháborúról. Mit lehet ehhez még hozzátenni? A volt hadifogoly papírjai között található harminchét hadifogolytárs neve és címe közvetlen környezetéből, akikkel együtt raboskodott. A harminchétből tizenkilenc név áthúzva, ők azok, akik soha nem tértek haza. A naplót akár ők is írhatták volna, sorsuk közös volt. Bizonyára ők is ugyanazt mondták volna el, és a papírnak talán bevallották volna egy erdei tisztás magányában, hogy mennyire szenvednek a honvágytól, miként a tanító is tette. A halál közelében neki is csak egyetlen vágya volt: *„hogy otthon az édes hazai földben nyugodhatnék. Most érzem csak igazán, mi az a honvágy! Be-bemegyek az erdőbe, leülök a tisztáson egy fatönkre, és nézek dél felé, ahol az én kedveseim talán, mint holtat siratnak. Nézek-nézek és kicsorduló könnyeimen keresztül is tisztán látom az én szeretteimet. Istenem-Istenem, mikor juthatok hozzájuk? Hát az én szegény öcsémmel mi lesz, hol s merre jár? Az ő sorsa bánt nagyon engem. Úgy*

¹ Aláhúzva azok a táborok, ahol a tanító is raboskodott

szeretném biztonságban tudni, mint a többi kedveseimet.” Annak a tizenkilenc bajtársnak, miként még százazreknek, nem adatott meg, hogy viszontláthassák családjukat. Néhány közelálló harcostársának, mint például a kerényi illetőségű, nyugat-bácskai dr. Szencz Józsefnek, orvosuknak még a halála óráját, temetésének időpontját is leírta a tanító. Az orvos nevét említve még fél évszázad után is könyvezett a túlélő. Ezek a foglyok, éhezés, járvány és fogvacogtató hidegben végzett kemény munka után is magyar katonák maradtak, akik ünnepi alkalomra rendbe szedték kopott katonai ruházatukat, a Himnuszot énekeltek, és dacos reménnyel hallgatták a zenésztársakat, akik a Rákóczi-indulót húzták. Fogságuk előtt bátran harcoló katonák voltak valahányan. Megkésett kötelességemnek tekintem, hogy sorsukról a napló alapján megemlékezzem.

Megsárgult fényképekről is büszke tartással néznek vissza ránk. Igen, a fényképekről, mert ez nem Sztálin, hanem még a békeidők cár atyuskájának Oroszországa, ahol az ő a foglyot Pánnak, úrnak szólítja. No, azért az a kor sem az orosz és magyar nép megbonthatatlan barátságának időszaka. Mégis negyedszázaddal később az derül ki a rengeteg emberéletet követelő fogságról, hogy embersége-sebb, mint a második világháborúban fogságot elszenvedőké, vagy a recski táborba elhurcoltaké, pedig a fogolytáborokban pusztít a tífusz, a skorbut, a kolera, és mínusz 30-fokban, szegényes táplálkozás mellett is dolgoztatják a foglyokat. De írhatnak haza lapot – a cenzúra miatt csak oroszul, németül és franciául – és meg is érkezik a válasz, a szülői házból, barátoktól és barátnőktől. Az otthonról kapott lapok nagy utat jártak be, mert közülük néhányat a tanító haza is hozott magával Szibériából, akárcsak a hadifogolytársakról készült fényképekből, annak ellenére, hogy szökési kísérlete miatt megjárta a börtönt is. A napló is kibírta a hat kemény esztendő, pedig nem lehet mondani, hogy nagyon dicsérte volna a feljegyzés az akkori Oroszországot, és annak katonáit. Bizonyára megérdemelten nevezte a fogságba esett sebesültjeinket leszúró muszkákat *megvadult csordának, vadállatoknak*, mégis maradt hely lelkében a megbocsátásnak. Őreik ugyanúgy fáztak mint ők, legfeljebb kevésbé éheztek. Hat esztendő viszontagságai elég okot adnának arra, hogy a hazatérő hadifogoly, az átélt szörnyűségek és kegyetlenkedések miatt haraggal gondoljon a volt ellenségre. A túlélő az oroszokról soha egy rossz szót nem szólt, legfeljebb ha a televízióban egy lövés eldördült, azonnal felállt és kiment azzal, hogy *„volt nekem ebből épp elég”*.

A napló írója, a kecskeméti születésű Kiss László felsőregmeci református kántortanító 1914. július 20-án a kecskeméti volt császári és királyi 38. gyalogezred katonája lesz. Egy év után a szerbiai frontról – ahol láblövést szenved – ezredével a galíciai frontra kerül. Báró somorjai Lukachich Béla nyugalmazott altábornagy, az ezred egykori parancsnoka így emlékezik meg katonáiról:

„Életem legszebb évei közé sorolom az ezrednél eltöltött időt. Még a békeévek-

ben volt alkalmam Titeket megismerni. Bár néha szilaj és makacs, de mindig hű, őszinte és ragaszkodó a 38-as baka. Megszerettelek Titeket, mintha édes fiaim lennétek... Csodáltalak Titeket a harcokban, bátorságotokat és kitartásotokat a szenvedés és a fájdalom eltűrésében. Évekig harcoltatok így a világháború alatt, rengeteg volt az általatok hozott véráldozat. Bárhol kerültetek a harcba, mindenütt hozzájárultatok a magyar katona világszerte ismert hírnevének az öregbítéséhez. Büszke voltam mindig, és büszke vagyok most is, hogy a 38-asok parancsnoka lehettem. Alig tudtunk visszatartani, mindig előrerohantatok, mindig győzni akartatok.” Az ezredparancsnok ezen utóbbi állítását a napló Galíciában bejegyzett sorai is megerősíti: „annyira előrementünk az üldözésben, hogy saját ágyúink vertek bennünket!”

A napló első része a harcokat és a fogságba esés körülményeit írja le. A foglyok északra, az Onyega- és Ladoga-tó környékére kerülnek, ahol vasutat építenek hónapokon át. A legközelebbi nagyobb város Petrozavodszk. Majd 1916 januárjától 1916 szeptemberéig egyik foglytábortól a másikig utaztatják őket vagonokba zárva – néha oda-vissza – a Vologda – Jaroszlav – Moszkva – Nyizsnij Novgorod – Berezovka – Jekatyerinburg – Novonyikolaevszk – Omszk – Tyumen útvonalon. A végállomás Tobolszk, ahol több mint három és fél évet töltenek el erdőirtással, vasútépítéssel. 1920 nyarán, az orosz polgárháború időszakában Szentpétervárra viszik őket, ahol a tiszteket és „intelligenseket” börtönbe zárják.

A foglyokat 1921 októberében szabadítják fel, és 1921 novemberében érkeznek haza Magyarországra.

A harcok részleteiről, a szuronyrohamokról a későbbiekben a túlélő nagyon visszafogottan beszélt. „Az oroszok hat sorban hosszú szuronyokkal támadtak, mi két sorban rövidebb szuronyokkal szálltunk szembe velük” – mesélte. Az eredeti helyszínen íródott napló, összecseng a Dorombly József *A volt császári és királyi 38. gyalogezred története* című 1936-ban megjelent, íróasztalnál szerkesztett könyvében előadottakkal. A könyv szerzője kiemeli, hogy a nagy túlerővel szemben, a Bug folyónál, Sztarograd és Zabolotzy közelében ezredének katonái milyen hősiességgel küzdöttek a többszörös túlerő ellen, hol védekezve, hol támadva. Ingadozó hadi helyzet volt a jellemző 1915 nyarán Galíciában, ahová Szerbiából a 38-asokat vezényelték. Még márciusban az oroszok, elfoglalták Przemyszl erődjét, ahol az Osztrák–Magyar Monarchia százhuszezer katonája esett hadifogságba. A központi hatalmak ellenoffenzívát kezdeményeztek, és 1915. május 2-án hajnalban komoly tüzérségi támogatással megkezdődött a támadás. Gorlice mellett sikerült áttörni az orosz vonalakat, akik a Prut és a Dnyeszter mellé vonultak vissza. A központi hatalmak folytatták az előrenyomulást, és június 3-án visszafoglalták Przemyszl. E harcok közben a Nyugat-Bugnál Sztarograddal szemben az oroszok értek el átmeneti sikereket a Bug keleti partjának környékén, ahol a 68-asok és a

38-asok is állomásoztak. Vezérkarunk így látta az 1915. július 20–21-i eseményeket, amikor is a tanító fogságba esett: „Az esti órákban az oroszok heves ellentámadásokat indítottak az ezred, valamint a jobbra zárkózó 68-asok és a balra csatlakozó 30. honvéd gyalogezred ellen, amelyek eleinte véresen összeomlottak. Egy támadás közvetlen 21 óra után a 68-asok balszárnya ellen végül is sikerrel járt. Az oroszok áttörték a 68-asok arcvonalát. A visszavett csapatok kb. ezer lépésnyire, egyes részek pedig egészen Zdziarki-ig mentek vissza. A 38-asok jobbszárnya ezáltal teljesen fedezetlen maradt, úgyhogy rövidesen orosz járőrök bukkantak fel az ezred arcvonala mögött. A jobb szárnyon levő 6. század erre arcvonallal keletnek fordult, az ezredparancsnokság pedig két szakasszal meghosszabbította ezt a veszélyeztetett jobbszárnyát. Az oroszok ez ellen a hátrakanyarított szárny ellen éjjel 24 óra és 21-én reggel 2 óra között összesen 9 rohamot intéztek, amelyek mind visszaverettek. 2 óra 15 perckor az oroszok újból, és most már kb. 2 ezrednyi erővel félkörben támadták az ezred állásait. A kétségbeesetten védekező 6. századot úgyszólván legázolták, azután pedig igyekeztek az egész arcvonalat felgöngyölíteni. Az állások ezek után nem voltak többé tarthatók. A századok szívósan védekezve hátráltak Starograd felé. A balszárnyon levő 13. és 16. század hősie ellenállása megkönnyítette ugyan a többi századok visszavonulását, megakadályozni azonban már nem tudták, hogy az oroszok részben be ne kerítsék, és így le ne mészárolják, vagy foglyul ne ejtsék azokat.”

A távoli magaslat biztonságából az eseményeket távcsövön követő hadvezetéssel ellentétben a tanító ott volt a pokoli forgatagban, a szuronnyal is vívott közelharokban, amint a 38-asok rohamra indulnak a Bug folyó keleti partján:

„Hajnalban rövid tüzelés után megsturmoltuk² az orosz dekungokat³. Az oroszok megfutamodtak, mert a mi jobb szárnyunk, amelyen én is voltam, oldalba támadtuk az orosz dekungokat. Itt nem volt sok veszteségünk, egypár ember meghalt és néhány megsebesült. Annyira előrementünk az üldözésben, hogy saját ágyúink vertek bennünket! Tovább nem bírtunk menni, mert tiszt egyáltalán nem volt velünk. Így egy cserjés szélén eldekungoltuk⁴ magunkat. Midőn ezt észrevette, az ellenség visszafordult és támadást kezdett, sőt az ágyúzást is megkezdte, ekkor parancsot kaptunk hátulról, hogy vonuljunk vissza. Folytonos tűzben megkezdtük a visszavonulást, s az erdő szélén kerestük a helyet az újabb följejlődésre. Három helyen is eldekungoltuk magunkat, de mindig otthagytuk, míg végre alkonyatkor egy erdő szélén állottunk meg. Közel hozzánk a 68-asokat megverték a muszkák, s sturmolni kezdték őket, a mi századunkat küldték segítségükre a balszárnyon.

² megrohamoztuk

³ fedezékeket

⁴ elsáncoltuk magunkat

Visszanyomtuk őket, de a 68-asokat mégis szétverték, s éjjél felé visszavonultak teljesen, mi pedig az erdő árkában foglaltunk állást, majd feljebb mentünk a jobb szárny felé. Midőn a 68-as visszavonult, megszakadt az összeköttetés a jobb szárnyon a Bug folyóig. Éjjél felé visszavonták a harmincas honvédeket is, úgy hogy ekkor minket már 3 oldalról körülvettek a muszkák, s mi csak heves tüzeléssel⁵ tarthattuk vissza őket kb. éjjélig, illetve éjjél után 1-2 óráig.⁶ Míg volt lőszer, addig lőttek, imádkoztak és kitartottak. Éjjél tájt vége lett mindennek. Súlyos sebesülteiknek az ellenséges szuronyok adtak megváltást, a többieket előbb egy csűrbe terelték, majd vasúti vagonba hajszolták fel őket.

„Ekkor az orosz általános támadást kezdett és a jobb- és a balszárnyat oldalba kapva sturmolt és hátra támadt minket. Lőttünk 20-25 percig hevesen, de midőn az oroszok három oldalról és hátulról is közeledtek, kénytelenek voltunk kiugrálni az árokból, és megkezdtük a visszavonulást, melynél borzasztóbbat még nem láttam. A hátunk megett volt egy erdei út kissé srégen⁷, ezen még nem volt muszka. Itt 40-50-en vonultunk vissza, de az oroszok folyton a nyomunkban voltak. Mi lőttünk olykor vissza, és ők is folyton lőttek utánunk. Így tartott ez a hajsza jó másfél kilométeren át a Bug folyóig, de oda az egészségből már csak 5-6-an értünk, a többi részint megsebesült, részint meghalt. Ott már voltak többen és mondták nincs menekülés, mert a hidak le vannak rombolva. Néhányan át akartak kelni a folyón, de részint a víz erős sodra elkapta s így beleveszett a vízbe, másrészt, aki átért, a túlsó meredek partról lelőtték az éppen odaérkező oroszok.”

„Majd lerohantak a muszkák a partra tüzelve-sturmolva. Nem volt már menekülés, leraktuk a fegyvert, hogy megadjuk magunkat. Azonban az elvadult csorda nem lát, nem hall, s kezdte leszurkálni az embereket. Éppen az előttem valót is leszúrta egy vadállat, amint a másik oldalra akart átmenni ahol már a foglyok voltak, leszúrta és a szuronyról a vízbe lökte, s még egyet utána is lőtt. Erre én visszaugrottam a pár lépésre hátrább levő fegyverekhez gondolván: olyan olcsón nem adom az üzletet, hiszen magamnak is többre van. Ekkor ért oda egy orosz tiszt, aki a kardlapja és egypár jobtvojmaty⁸ kíséretében lecsendesítette az öldöklő bandát. Leszereltek bennünket, csak a hátizsák és a köpeny maradt nálam. Elhajtottak bennünket csoportonként észak felé. Minket egy nagyobb csoporthoz csatol-

⁵ A tanító azt mondta, hogy nem tudtak arról, hogy robbanó dum-dum löszert kaptak, ami találat esetén rendkívül súlyos sérülést okoz. Ezért(?) az oroszok a magukat megadó katonáink közül sokat megöltek.

⁶ Az ütközet leírása összhangban van a 38-as ezred történetét leíró könyv (szerző Doromby József 1935.) 122–125. oldalán olvashatókkal.

⁷ ferdén

⁸ b* meg anyád

tak. Amerre csak mentünk halottak és sebesültek voltak az úton, több nekik, mint nekünk. Az úton midőn észak felé haladtunk a mieink ágyúzni kezdtek, s közénk is hullott a lövedék mivel az oroszokkal vegyesen voltunk, de jelentékeny kárt nem csináltak köztünk. Egy félóra mars⁹ után az orosz kötőzöhelyre értünk. Itt már nagyobb csoportokkal találkoztunk. Kap. Reisner, hadnagy s több kadét s zászlós. Körülbelül háromszázkilencven 38-as és hatvan-hetven 29-es honvéd, néhány 68-as lett fogoly itt. Hajnal három lehetett midőn elfogtak bennünket. Észak majd kelet felé 25-30 kilométert aznap esőben, sárban. Egy majornál találkoztam Sándorral, aki a karján és bal oldalán könnyebben sérült. Itt ők, mint sebesültek elmaradtak. Mink egy faluba értünk, s egypár csűrben lefeküdtünk.”

A tanító e háborús forгатagban találkozott testvéröccsével, Sándorral. Az első világháború idején ezredeinket területi elv alapján szervezték. A 38-asok Kecskemétről és környékéről, a 68-asok Szolnokról és környékéről valók voltak. Ez a területi elv a bajtársiasságot bizonyára erősítette, de egy-egy ezredünk felmorzsolódása, néha egy-egy falu, élete virágában levő férfinépességének elvesztését is jelenthette.

A fogságba esés után először Kijeven, Kurszkon, Moszkván és Szentpéterváron át Karélia felé szállították a foglyokat, vasútvonalat építeni. A munkáért némi pénz is kaptak. *„Erős hideg. Az emberek fagyott orral, fagyott térdel jöttek be a munkáról.”*

A tífusz és skorbut közötti kegyelmi időben csája, kevés cukorral, és háromnegyed font savanyú kenyér. Tíz, a kanalát remegve markoló kéz hajol fegyelmezetten, sorára várva egy lábas fölé. Következik hat év erdőirtás, vasútépítés Oroszországban, Szibériában. Farkasok üvöltését hallgatva, távoli vadonok megszelídítőiként csonttá soványodtak. A tanító csak jóval később szerzett tudomást arról, hogy életjelt adó üzenetét otthon megkapták, sőt a *Tanítók Lapja* 1915. szeptember 16-i száma is hírt ad róla:

„Kiss László felsőregmeczi ref. tanító, a 38. gy. ezr. tartalékos, aki a háború első napjától állandóan hadiszolgálatban volt, Szerbiából súlyosan sebesülve jött vissza, sebének gyógyulása után az északi harctérre ment, hol júl. 20-án, egy véres éjjeli ütközet alkalmával eltűnt. A holtnak hitt végre aug. 23-án írt orosz fogságból, hogy egészséges. Végül az, hogy becsületesen megtette kötelességét egy éven keresztül, nem rajta múlt, hogy szent ügyünket nem védhette továbbra is. (Petrasovics Anna, felsőregmeczi gk. tanítónő.)”

A közelebbi nagyobb város barakk táboruktól hatvan kilométerre levő Petrozavodszk, amit a svédek a 16. században még Onyegaborgnak hívtak. 1915 augusztusától év végéig voltak itt teljes reménytelenségben. *„Tavasza mindkét tudóm*

⁹ menet

tönkremegy; és ha itt maradunk, mire a hó elolvad, engem szépen eltemetnek ez átkozott földbe. Tehát nincs irgalom és kegyelem számomra, ki a harctéren százak közül egyedül maradtam meg? Most itt nyomorultan, gyáván el kell pusztulnom! Ha béke lenne hamarosan, hogy tavasz előtt hazamehetnék, még sikerülne talán nyomorult porhüvelyemet hazacipelni.” A Szibériába tartó szenvedésteli utazás nyolc és fél hónapig tartott. 1916 januárjában indulnak, az utat többször megszakítják. „Minket állítólag Szibériába visznek. A fene bánja.” Fogolytáborok során át visz oda az út. A Vologda – Moszkva – Nyizsnij Novgorod – Jekatyerinburg – Omszk – Tyumen útvonalon át, az Irtisz folyó melletti Tobolszkba érkeznek 1916. szeptember közepén, ahol 1920. júniusáig raboskodnak. Erdőt irtanak, földmunkát végeznek. Szedi az áldozatait közöttük a tífusz, kolera, skorbut és a fogyatkozó remény. Ha az ellátás nem is javul Tobolszkban, az általános orvos mellett, orosz fogorvos is rendelkezésükre áll, és időnként segélyszervezetek adománya eljut hozzájuk. „Rácz János zenekara játszott, mint általában hetenként szokott. Ő játszik, mi pedig elmerengve a múltakon, hallgatjuk. Egy-egy darabja szíveink mélyén lappangó, régi, kedves emlékeket elevenít fel. »Idegen itt nekem minden...«¹⁰ Oly igazán tudna sírni az ember rajta, ha nem volna már fásulva, s ha még könnyeink lennének.”

Az ünnepekről, amelyek fényt hoznak a sűrke hétköznapok után, eleinte még megemlékeznek: 1915 december 25. „Rettenetes hidegek, 35–40 fok. Karácsonyeste, de nagyon szomorú karácsony. Az emberek mindkét nap dolgoznak este.” 1916. április 23. „Itt a Húsvét, s mi egyhangú nyomorúságban szenvedünk itt a bűdös barakkokban. Nincs hát már isteni csoda sem, amely megmenthetne bennünket e nyomorult helyzetből. Átkozott élet! Nyomor, betegség és általános elcsüggedés között esszük keserves menázsinkat¹¹. Húsvét-Húsvét! Te a feltámadás és megújulás napja – tőled mi többet vártunk.” 1916. karácsony. „Istentiszteletet tartotunk fél tízkor. Vételeztünk másfél font császárhúst és fehér kenyeret a civil foglyok adományából. Reggel Rácz bandája muzsikált felkelésünk előtt. –25–30 fok hideg általában.” Majd 1917. május 8. „Húsvét, reggel istentisztelet.” Az 1917. évi karácsonyról más csak annyi áll: „csendes hideg,”

Az elkövetkezendő három évben megfogyatkozik az írás, ünnepeket már egyáltalán nem említ. Van úgy, hogy fél évig sincs bejegyzés. Az addig gyönyörű, többnyire előre dőlő betűk, eldurvulnak, már nem tollal, hanem tompa végű ceruzával olvasható a bejegyzés. A tanító két szökési kísérletét mesélte otthon, de a szibériairól nem ír semmit, csak a szentpéterváriról. Naplója vége felé, a hetvenyedik oldalon, talán egy átvizsgálás utáni orosz bepecsételés látható.

¹⁰ magyar nóta

¹¹ főétkezés, élelmezés

A hadifoglyok ellátása, élet- és munkakörülményeik

Az élelmezés volt az egyik legfontosabb feltétele a túlélésnek. Sokan haltak meg a foglyok közül azért, mert a rossz táplálkozás miatt legyengült szervezetük nem tudta legyűrni a betegségeket. Az alábbi kiemelések a fogságba estettek szegényes ellátását igazolják.

1915. július 21. (fogságba esésének napja) harminc kilométer gyaloglás után: „Kenyeret, teát cukrot faszoltunk. Dél felé, konzervlevest kaptunk.” Kurszk 1915. július 27. „Reggel, ha ügyeskedtünk kaptunk egy kis meleg vizet, s vettünk teát cukrot és csájáztunk.¹² Kenyeret tíz emberenként faszoltunk¹³, körülbelül egy-két fontot. (Egy font körülbelül negyven dekagramm). Ebédet tíz ember egy tálban kap kevés üres levest, tán kása és krumplic volt mutatva neki, s négy-hat deka hús benne emberenként. Aztán kaptunk kását keményre főzve, s tíz ember részére (kb. két-három font megfőzve) egy evőkanál avas faggyút vagy hájat hagymán kisütve. Este üres leves, rántás nélkül. Ez a mindennapi menázi.”

Moszkva környékén, utazás során 1915. augusztus 2. „A menázsink nagyon gyenge, mert fehér kenyeret faszolunk csak, többet semmit, olykor kevés szalonnát. Néha huszonöt kopek menázi pénzt is kapunk, ha a legénység nagyon dühös.”

Onyega-tó környéke, 1915. augusztus 5. „Álltunk három nap, főtt ételt nem kaptunk.”

Augusztus 7. „Itt sem kaptunk főtt ételt, csak kenyeret és szalonnát.”

Petrozavodszk felé, 1915. augusztus 9.: „Gyaloglás tovább egész nap, közben főtt étel nincs, csak szalonna, kenyér és cukros tea.”

Az Onyega-tó környékén, hatvan kilométerre Petrozavodszktól 1915. augusztus 10-én barakk-táborban letelepednek és vasutat építenek. 1915. szeptember 15. „Este érkezett kenyér”. 1915. november 19. „Semminémű ebédet és vacsorát nem kapunk, úgy szintén huszadikán sem. Itt elég nyomorúságos az élet. Egyszer adnak naponta, ami délben vagy levest kevés hússal, v. csak egy kis kását egy kis szalonnával. A kenyér fekete, vizes és szinte ehetetlen. Ezt kapunk eleget, illetve azért elég, mert nem bírjuk megenni. Van nap, hogy semmi főtt ételt nem kapunk, csak meleg vizet és kenyeret.

Szibéria felé utazva, 1916. január 17. „Eddig a vonaton főztek naponta, vagy két naponta egyszer. Csáját a vonaton levő kályhán főzünk hóból. Most 3 napja nem kaptunk már főtt ételt.”

Tyurmai fogolytábor, 1916 február 17. „Itt a koszt még rosszabb, mint Nerektán¹⁴,

¹² teáztunk

¹³ vételeztünk

¹⁴ Nereкта: város Moszkvától északra a hasonló nevű folyó – a Volga mellékfolyója – partján.

mert itt hetenként csak egyszer van hús, ott meg ott meg szerdán-pénteken hal, egyéb napokon mindig volt egy kevés kis hús a levesben.”

1916. március 28. *„Éjjélkor komisz, rossz menázi volt Jekatyerinburgban.”*

Novo-Nyikolaj 1916. május 22.: *„Egy Hét óta nincs hús.”* Május 28.: *„Két hét óta csak ma kaptunk húst.”*

Tobolszkban, ahol három és fél évet töltöttek, a fogoly éjjelente gyakran kazánt fűtött egy marék káposztáért, hogy elkerülje a skorbutot.

Szentpétervárott 1920. *„December 1-én a Szabornaja fogházba vittek. December 30-án a Szabornajából a 2. lágernek nevezett börtönbe vittek, ahol c. 180 magyar tiszt és intelligens volt lecsukva. Itt ebédre 1 font kenyér 3 zol.¹⁵ cukor és leves volt a napi koszt. Januárban $\frac{3}{4}$ font kenyér, áprilisban $\frac{1}{2}$ font kenyér és $\frac{1}{2}$ zol. cukor a napi adag és leves.”*

Az elszállásolás többnyire azt jelentette, hogy fedél ugyan volt a fejük felett, de többnyire a földön háltak, gyakran kettőszáz embert zsúfoltak össze egy barakkban.

1915. július 21. *„Hajnal három lehetett midőn elfogtak bennünket. Észak majd kelet felé 25-30 kilométert gyalogoltunk aznap esőben, sárban. ... Egy faluba értünk, s egypár csűrben lefeküdtünk.”*

Másnap: *„Marsoltunk tovább kelet felé egész nap, míg este egy kis erdőben lévő kommandóra¹⁶ értünk. Ott számba vettek bennünket és ismét egy nagy szénás csűrbe hajtottak, és ott lefeküdtünk.”*

1915. augusztus 28. Kurszk. *„Minket egy városszéli kőkaszárnyába vittek, ami bizony elég piszkos és rendetlen volt, s ami a fő, sok tetűvel megáldva.”*

1916. február 22. *„Reggel megérkeztünk Ivanovoba. Itt oly sok ember van egy színházféle vizes épületbe összezúfolva, hogy mi csak a priccsek alatt találunk helyet.”*

1916 április 13., Novo-Nyikolajevszk: *„Szeles csúnya az idő, még csúnyább a mi keserves barakk életünk. Minden nap fordul elő koleragyanús, flektífuszos megbetegedés. Rettenetes itt egy éjszakát virrasztani. Egyik ember nyög, másik hány, a harmadik összepiszkolja magát, kegyetlenül köhög, sír, jajgat, mindenik, mint a sátán kutyája. 220 ember, 220 nehéz beteg koncertje a barakkban s segítség az sajnos nincs, sőt nem is remélhető. A kórházak tömve, gyógyszer nincs, egyébként orvos az van elég.”*

1916. szeptember 10. *„Reggel Tyumenben kiszálltunk és bementünk az ottani lágerba. Itt is deszka barakkok vannak, de a padló nincs deszkázva.”*

1916. szeptember 15. *„Reggel Tobolszkba érünk. Itt is barakk a mi lakásunk s itt sincs padlózva.”*

¹⁵ Régi orosz súlymérték, egy zolotnyik 4,26 gramm

¹⁶ parancsnokságra

A munka – normális körülmények között – nemcsak a létfenntartás eszköze, hanem az élet egyik célja is. A hadifogolytáborban a munka kényszer volt.

A fogságba esést követő harmadik héten az Onyega-tó környékén vasútépítésen dolgoznak, december végéig.

„1915. augusztus 12. Reggel megkezdtük a munkát. Az emberek földmunkát kaptak. Én őgyelgek és asztalokat gyártok.”

„13. Kommandáns helyettes¹⁷ vagyok. A tőlünk 4 km-re levő barakkhoz mentünk mohát hordani, s az egymáson fekvő oszlopok közötti réseket mohával duggattam be.”

„1915. augusztus 16. Ez a vasútvonal köti majd össze Pétervárt a Fehér tengerrel, Arhangelszkkal. Itt nincs rossz sorsunk, Egy nagy kőhöz mentünk, illetve 5 emberrel engem küldtek ki a kő szétverésére, s egész nap erre tüzeltünk, hogy könnyebben szétmálljon.”

„1915. szeptember 1. Észak felé egy barakknak ástunk alapot. Nagy eső.”

„6. H. Földmunka. Elhatároztam, hogy erősen dolgozni fogok egy hétig, s aztán ö.m.a.f.¹⁸ (fizettek a munkáért) 9. Csütörtök 10. Péntek Szép idő, földhordás. 28. Csütörtök Jó idő. Földhordás.”

„1915. 14. Csütörtök. Borult idő, földhordás egész nap.”

„1915. október 15. Péntek Földhordás egész nap.”

„1915. október 16. Szombat szép hűvös idő, egész nap fatöng ásás.”

„27. Sz. Erős hideg. Az emberek fagyott orral, fagyott térdel jöttek be a munkáról.”

„1915. december 8. Szombat Rettenetes hideg 35–40 fok.”

„10. Vasárnap 11. Hétfő Reggel Tyumenben kiszálltunk és bementünk az ottani lágerba. Itt is deszka barakkok vannak, de a padló nincs deszkázva.”

„1915. szeptember 12. Szép idő. Hajtják a társaságot kivétel nélkül fát hordani a folyópartról a lágerba”

„1915. november 1. Hat hét óta nem fizettek, s a menázi is gyengül; napról-napra hidegebb van és az emberek a munkán mind összefagynak. 12. P. Jó idő, könnyű robot.”

„1915. december 25–26. Karácsony este, de nagyon szomorú karácsony. Az emberek mindkét nap dolgoznak este.”

Mint Robinson Crusoe, szigorúan számolja a napokat, de az évek teltevel eseményeket egyre ritkábban ír le. Kiválóan sakkozott, de naplójában nem említi, hogy ott a fogságban tett szert erre a tudására, és a sakkbábukat maguk faragták.

¹⁷ parancsnokhelyettes

¹⁸ káromkodás akkoriban közismert rövidítése Gárdonyi Géza népszerű Göre Gáborjának történeteiből átvéve: ögye meg a fene.

Az egyhangúságban eseménynek számít a tobolszki barakktáborban, ha a hajósoknál is dolgozik, vagy lovas kocsival az erdőre megy fáért.

A túléléshez nélkülözhetetlen a derű és a szeretet

A túléléshez nem volt elegendő a szegényes koszt, a lelket tápláló ima és a bajtársiasság. Nélkülözhetetlen volt a derű, az apró örömök számbavétele, és az ott-honi szeretteik állandó megidézése gondolatban, vágyban és álomban. Szüleivel, és kilenc testvérével Tobolszkban már állandó levélkapcsolatban volt a tanító, csütörtökönként ír, írhat levelezőlapot. Saját nyomorúságukon is tudtak mosolyogni (miként Móricz Zsigmond *Hét krajcárjának* szegényei).

„Keservesen tapasztaljuk, hogy a padló igen kemény fekvőhely, mert a farunk egész elzsibbadt. No de fel is fogom pofozni azt az embert, aki azt meri állítani, hogy a fenyő puhafa! Próbálják meg állandóan azon aludni, majd megtudják mennyire puha.”

„Hej, cukor az élet, ö.m.a.f. mert bizony csak cukros vízen élünk csupán.”

„Átmentem a kútásókhoz, itt még lehet napot lopni.”

„Szibériába megyünk... Nem sok jót mondanak róla, de hát azt is meg kell tapasztalni a cár pénzén.”

„Bejön egy pár muszka és figyel. Persze fő helyre ültetjük, mint kedves vendéget. Midőn meglátja a nagybögőt, csodálattal tekint rá, s szinte lerí a buta pofájáról a kérdés: Szerencsétlen cigány, hogy veszed azt a nagy instrumentumot a füstös pofád alá!? No aztán megnyugszik, látván használati módját.”

„1915. Október 25–26-án éjjel szintén K. Jolánkával álmodtam; kezeink szinte egybe voltak forrva, mintha szerettük volna egymást etc. és Juliska mintha bújt volna tőlem, nem akart velem beszélni, talán haragudott rám. Azelőtti éjjeleken kétszer egymás után a Muraközi kislányokkal voltam valahol nagyobb társaságban. Álmomban tehát elég jól múlatok.”

Emberi kapcsolatok

A fogolytársakról és a közvetlen környezetről kevés szó esik a naplóban. A hadifoglyoknak nincs íróasztala, szekrénye, ahová kulcsra zárva eltehetik személyes dolgaikat. A későbbi időszakhoz képest emberségesebbnek tűnő cári Oroszország engedte a foglyok levelezését, a családjaikkal tartott kapcsolatok pedig táplálták a hadifoglyok reményeit. A fogság nélkülözéssel, járvánnyal és sok más keserűséggel járt. Mégis inkább hasznos munkaerőnek és embernek tekintették a foglyokat. A naplóban hetvennyolc oldalnyi leírás olvasható, többnyire tintával írott, és szépen olvasható sorokkal 1920-ig. Ekkor valami megváltozik. Szentpétervár-

ra szállítják őket, az orosz forradalom központjába, ahol azonnal bebörtönözik a tisztgyanusakat és az „intelligenseket”. Később, börtönszerű fogolytáborba kerülnek. A fogság hátralevő másfél esztendejéről, mindössze öt, ceruzával írott oldal tanúskodik. Neveket egyáltalán nem említ, kivéve Jeszenszkyt, akivel szökni próbáltak Észtországba. Szibériában, a tobolszki táborban szinte megszokott csütörtöki levelezésnek már nyoma sincs Szentpéterváron.

„1915. augusztus 15. Egyhangú és unalmas a vasárnap. A faluban egy jóképű asszonykát láttam, a mérnök felesége ő, egy német származású nő”.

Valahol a Ladoga-tó környékén. 1915. augusztus 29. „Semmi újabb; nagymosás. Hazamenet a faluba, egy jószívű tatárgyerek, egy kopeket erőszakolt rám. Eltettem emlékebe.”

1915. szeptember 4. „Az új sütőháznál csellengtem. Ne dobra Pán, ne harasó!¹⁹ Akármerre megyek, sehol sem tudok megállni hosszabb ideig; mert hát a munka, a földmunka nem ízlik, ö.m.a.f” Az ör nem ordít, és nem lő a foglyokra, legfeljebb azt mondja a kószálóra, Nem jó uram, nem jó! A foglyot úrnak szólítja. Békebeli idők – bár háború van.

1915. november 22. „A román barakkba mentünk Kóbor kollégával Traian bácsihoz ebédre.”

1915. december 12.vasárnap. „Sétálgatunk Kóbor kollégával s kártyázunk.”

1915. december 15. „Bementem a faluba Szalai hadnaggyal.”

1916. április 3–4. „Kiszálltunk Novo-Nikolajban, s egy barakk lágerbe mentünk. Ismerős kollégát, Székelyt találtam itt. Különben, itt van körülbelül tizenöt tanító.”

1916. május 21. vasárnap. „Ma jött vissza Sima J. Berezovkáról, s hozta a jó hírt a hazai viszonyokról.”

1917. december 21. péntek. 22. szombat „Gyönyörű éjszaki fényt láttunk.”

Szibériában nem csak szüleivel és testvéreivel folytat rendszeres levelezést, ír a felsőregmeci presbitériumnak, és barátainak is. Levélben segélyért folyamodik Svédországon és Kínán keresztül. 1916. június 22. cs. „Az invalidok²⁰ elmentek, de nem tudom haza jut-e Sebestyén Józsi, hogy hírt vigyen rólam.”

Tobolszk, 1916. szeptember 17. vasárnap. „Fürdés. A vöröskeresztes nővér megérkezett a városba. Báró Huszár kisasszony.”²¹

1916. október 8-án „Rác János zenekara játszott, A cigányok most kezdenek egy

¹⁹ Nem jó uram, nem jó!

²⁰ a rokkant hadifoglyokat (ún. csererokkantakat) a háború alatt folyamatosan szállították haza.

²¹ Huszár Andorine bárónőről van szó, aki 1916 júliusától járta a táborokat, s aki az orosz forradalom után is Oroszországban maradt és rendületlenül folytatta hadifoglyaink érdekében való munkálkodását, dacolva az akkor már személyét is fenyegető veszedelmekkel, kitartva a szenvedők mellett 1918 júniusáig.

rossz táncdalt húzni. A muszka egy darabig csak igazgatja a csizmáit, majd el kezdi járni amúgy muszkásan. A koncertet aztán befejezi a himnusz, Gotterhalte és a Rákóczi induló. Ekkor aztán mi is kimegyünk egy kicsit sétálni, és a havas estén úgy tetszett, mintha odahaza színház után hazafelé ballagtunk volna. A különbség az volt, hogy itt a színház helyiségébe kellett visszatérnünk, és ott a jó puha és tiszta priccse leheveredni. Esetleg kávéház hiányában frissítőt egy kis hideg tea, no meg a jó fekete kenyér szolgált. Hej, élet-élet betyár élet... Talán soha nem lesz már vége ennek a betyár állapotnak! 9-én kabaré előadás volt egy magyar barakkban. Elég jó apróságokat adtak le a műkedvelők.”

1916. december 31. vasárnap. „Az esztendő utolsó napja. Délután Istentiszteletet tartottunk, imát mondott Monoki kollégánk. Este kártya s beszélgetés közt fenn voltunk éjfél utánig. Éjfélkor az osztrákok egy „halottat” hoztak be, – az ágykendőt, – s elől két papnak öltözött alak, gyertyával kezükben, beszédet mondott a „halott” felett, s egy nagy nyírfa seprőt vízbe mártva beszentelték a „halottat.” Akkor azután eltemetvén muzsikaszóval a „halottat” b.u.é-t kívántunk. Az egész barakkot felvertük a jókívánatokkal. Hajnalban kilencórakor muzsikaszóra ébredtünk. Ráczék játszottak. Azután még két malacbanda játszott.”

Nappal dacosan tartják magukat, kevés a szó. Éjjel a fogoly álmában, a század maradéka fogságba esés helyett áttöri az ellenséges acélgyűrűt, amin túl a szerettek ölelő karja várja őket. Valóságosan azonban csak kevesen érnek haza, közöttük a sebesült tanító, aki átlőtt lábával még táncolni fog unokája lakodalmán.

„Éjjel édesanyámmal álmodtam, mint mostanában nagyon sűrűn. Szegény előbb pörölt apámmal, s azután egy bús kuruc dalt kezdett dalolni, s apámmal együtt eldalolták. Kár, hogy mire felébredtem, a dalt elfeledtem. Mily jó is aludni, akkor legalább mindig otthon vagyok kedveseim közt, vagy lánytársaságban.” Talán nem véletlen, hogy szüleitől kuruc dalt hall álmában. Régen otthon a konyhai csendélet képerete mögött rejtőzött a bujdosó fejedelem, Rákóczi Ferencnek a képe. A fogoly öt éves volt, amikor a szíve alatt a tizedik gyermekét hordozó édesanyját először látta sírni. 1894-et írtak, akkor halt meg a családjában mindig áhitattal emlegetett Kossuth Lajos.

A túlélést segíthette szüleinek életre szóló intelme és üzenete is, melyet egy családi fénykép hátoldalára írtak, mikor fiúk elvégezte a nagykőrösi tanítóképzőt:

„A kölcsönös felebaráti szeretet a boldog földi élet titka. E szeretet nevében fogadd szívesen e családi képet, ami emlékeztessen és vigyen vissza a boldog ifjú korba. Addig kell fejlődni a Keresztyénnek, nőni lélekben az igén, míg csak szeretetté, vigasztalássá, sőt kenyérré nem válik mások számára. Régi divatú Jézusról szóló evangéliumra ma is szükség van, mindenki éljen meg, és szolgálja a nagy Közösséget. Isten békéje, segítõ jobbja, egymás szeretete, magyar munka! Ez mentse meg lelkeinket a háborgástól, kicsinyhitűségtől és tévelygéstől! A szeretet-, és testvériség

érzése legyőzi a munka robot ízét! Légy életművész: építsd és szépítsd az emberek világát! Holtig a szépet és a jót keresd, és az igazságot hirdesd. Hitvalló egyházfenn-tartó légy! Akkor életedben, halálodban boldog leszel.”

A távolban levő szerettek egymás sorsáról, ha levelezhettek is, gyakran csak három-négy hónap elteltével értesülhettek.

A bajtársiasság és a felebaráti szeretet szép példáját írta meg vitéz Nagy Endre, a *Két halott* című versében (részlet):

Utánozták a holt írását
Szívük szép sugallatára
... ne tudja meg az ősz anya,
Hogy sír borult ifjú fiára
... Aztán történt, hogy az anyóka
Szenderült el egy őszi reggel
Most a szomszédok súgtak össze:
„Istenem! Mi lesz a Gyerekekkel?”

A halott anyó vén betűit
Másolgatták vigyázva ... szépen...
S a két halott, ím ír... felelget...
Az irgalmasság szent nevében!...

Említésre méltó változás a tobolszki hadifoglyok életében 1919 őszén következett be. A polgárháború, a fehérek és vörösek közötti harc elérte Tobolszkot is, amelyet végül a vörösök 1919 szeptemberében elfoglaltak. 1920. június 6-án elindították a magyar hadifoglyokat vasúton Szentpétervárra, ahová negyven nap múlva, július közepén érkeztek meg. Az orosz forradalom központjában „tizenhetünk letartóztattak, mint tisztgyanús és intelligens elemeket.” Sikertelen szökési kísérlete után a tanító, megjárta a hírhedt Cseka börtönét is. Onnan a 2. számú lágernek nevezett börtönbe vitték, ahol száznyolcvan „magyar tiszt és intelligens volt lecsukva.” Innentől egy évig semmiféle naplóbejegyzés nincsen. E helyről csak azt tudni, hogy a napi ételadag egy font kenyérről és három kanál cukorról, lecsökkent fél font kenyérré, és fél kanál cukorra. Levest továbbra is kaptak. 1921 nyarától indul meg a szabadulási folyamat.

„1921. június 21-én adományból: 2 konzervet, 2 font fehér cibakot²², 1 pár cipőt, 1 pokrócot, 1 pár fehérneműt, 1 pár harisnyát, s 1 törülközőt kaptam.” Moszkvába vitték őket. „1921.október 20-án felszabadítottak bennünket, és vonatra szálltunk,

22 kétszersültet

Riga felé.” A háborút, fogságot túlélő magyar katonákat a Riga – Stettin – Berlin – Passau – Bécs – Sopron – Pápa útvonalon érkeztek haza 1921. november 6-án. A korábbi szövetségeseink területén, a pályaudvarokon katonazenével, vacsorával, kávéval fogadták az egykori bajtársakat. Itthon Pápán a magyar kormány képviselői – közöttük a hadügyminiszter – köszöntötték a nagy háború túlélőit. Hat év és négy hónap után újra itthon voltak végre. Szembesülniük kellett az országvesztéssel nekik is, akik százszor szembenéztek a halállal. A tanító e változásokat soha nem tartott véglegesnek. Számára az új határok csak *demarkációs vonalak* voltak, s az udvar-helyszéki felmenőkkel is rendelkező leszerelt katona Erdélyt is csak *megszállt területnek* nevezte.

A tények szerint a világháború magyar mérlege minden tekintetben rendkívül súlyos volt. Az ország területének több mint kettőharmada elveszett, halottak, sebesültek, megfogyatkozva hazatérő fogságba esettek százezrei... Mégis nagyszüleink nemzedéke mindössze kettő évtized állhatatos munkájával, és az igazság győzedelmébe vetett tántoríthatatlan hitével talpra állította a kivéreztetésre ítélt hazát. Az a hús esztendő akkor értékelhető csak igazán, ha a magunk mögött hagyott harminc esztendővel vetjük össze. Nagyapámat, a tanítót Csóton a leszerelő táborból november 17-én engedték el. Szomorú kötelességek vártak még rá itthon. Vajon milyen lehetett megvinni, az elesett bajtársak halálhírét, azok családjának? Sok megélt fájdalom után, az embertelenségből visszatérve egy emberséges világba, helyt akart állni azokért is, akik soha nem térhettek vissza. Ő maga a Károly Csapatkereszt²³, és a Sebesültek érme viselésére szerzett jogosultságot.

Hazaérkezése után kettő héttel a tanító már ismét Felsőregmecen tanított, ahol a helyi egyházi hivatal véleménye szerint: *„az egyházközség ügy tanítói, mint kántori működésével – a fogság alatt és fogság után – a legteljesebb mértékben meg van elégedve, és az egész gyülekezet osztatlan tiszteletét és szeretetét bírja”.*

A felsőregmeci közjegyző bíró aláírásával kiállított igazolás szerint: *„Felsőregmec község alulírott elöljárói hivatalos hitelességgel igazoljuk, hogy Kiss László ref. népiskolai tanító, községünkbeli lakos a forradalmi mozgalmak lezajlása alatt orosz hadifogságban, távol volt, ahonnan 1921 évi november hó elején tért vissza. – Igazoljuk, hogy visszatérése után semmiféle igazoló eljárás alatt nem állott, miután közismert tény, hogy erkölcsi és politikai tekintetben mindig és mindenütt kifogástalan magaviseletet tanúsított.”*

Nagyapám, néhai Kiss László Kecskeméten született 1889. július 18-án tízgyer-

²³ Megszerzéséhez 12 heti harctéri szolgálat és harcban való részvétel kellett (rendfokozatra való tekintet nélkül). Tömeges adományozása és csekély anyagi értéke ellenére a Károly Csapatkereszt nagy presztízsű elismerés volt, odaítélését szigorúan szabályozták: a hadifoglyok is csak igazolásuk után kaphatták meg.

mekes családban, nyolcadikként. Közelebbi felmenői Kecskeméten és Nagykőrösön kovácmesterek, szűrszabók és gazdálkodók voltak. 1911-ben Nagykőrösön szerzet népiskolai tanítói oklevelet, és még az évben Felsőregmecen kezdett tanítani. A nagy háború hét esztendőre elragadta tanítványaitól, szeretteitől. 1922-ben megnősült, családot alapított. A Komárom megyei kömlődi egyház presbitériuma 1923-ban választotta meg tanítónak. A tanítói esküben ilyen sorokat olvashatunk többek között: „... a tanítói tisztemmel járó kötelességeket mindenkor lelkiismeretesen, híven és pontosan teljesítem és a gondjaimra bízott ifjúságot a magyar hazaszeretetében fogom nevelni. Isten engem úgy segítjen.”

Mivel tizenkét éven át egy szobában lakhattam vele és így én magam is tanítványa lehettem, tanúsíthatom, hogy esküjét megtartotta. Általa számomra – és bizonyára a volt diákjai számára is – a már letűnt idők is egészen közel kerültek. Volt tanítványai szerint „szigorú volt, de embert nevelt belőlünk. Ha azt mondta, hogy a kakas csípje meg, akkor tudtuk, hogy előkerülhet a pálca is.” A '60-as években odaültetett a rádióhoz és együtt hallgattuk Arany János *Toldiját*, színházi közvetítéseket... Míg olvasni nem tudtam, ő olvasta fel nekem többek között az *Egri csillagokat*. Kántortanító maradt ő haláláig. Munkáját elismerték. 1942-ben a Dunántúli Egyházi Kerület Püspöki Hivatala „egyházunk tanügye érdekében eltöltött érdemes munkálkodása némi elismeréséül” igazgatói címmel tüntette ki. Idős korában is derűs társasági életet élt. 1959-ben nagyszüleim hozzánk, Székesfehérvárra költöztek. Míg ereje engedte, nagyapám vasárnaponta istentiszteletre járt, a gyülekezett kórusában énekelt, és naponta *hatvan csepp* bort megivott. Szomorúan vette tudomásul, hogy heti rendszerességgel látogatott baráti köre egyre inkább fogy. Halottak napján mindig, az egyik székesfehérvári első világháborús emlékmű – a „69-es előre!” – oldalát díszítő rohamsisakhoz virágot helyezett. Megélhette dédunokái megszületését, és kilencvenkét éves korában csatlakozhatott újból bajtársaihoz, a mennyei seregben.

Káliz Sajtos József

Szüleim egymásra leltek

Apám – s az unokabátyja –
már fél napja gürcölt
a hegytetőn, a tűző napon.
Ezt tette jövendő ipa is
pár száz méterrel arrébb:
a gasztól az életet vette el
kapájuk – a szerszám
élet meg a sok hant...

Déltájt volt már,
mikor a dombélen
karján az ebédrel
föltűnt anyám.
Haján csillant a nyár,
a fény villódzva játszott. –

Szemfüles nagybátyám
a szomszéd sorból átszólt:
„Lajos, odanézz!...
Úgy suhan, mint a szellő.”
Apám állt megbabonázva,
szíve nagyot dobbant.
S tudta már: ott jó
leendő gyermekei anyja. –
Mert megkéri a kezét,
és paphoz vezeti
e drága lányt,
ha ő is úgy akarja. – –

Hajnali töprengés

Átrobognak fölöttem
az évek. S már egyre
többször fölsajog bennem:
mért nem tudtam megőrizni
a szülőházat, hol nagyapám és
jó anyámék örökös robotban
a világot hordták vállukon...

Bele is rokkantak. Ők is,
s még annyi hű rokon.
Negyven éve, hogy szüleim
gyertyája utolsót lobbant. – –
Aztán a ház is elfáradt,
egyszer csak földre roskadt...

Első fészkemet egy-két fotó,
a sár falú házunk porát
füves udvarom őrzi.
(Terveim, álmaim meg
néhány notesz, irka...)

Hajnali órán ha szememről
végleg ellibben az álom,
nézem: a pitypang hogy'
küldi szertesét a világba
a 'mégis érdemes' üzenetét. –

Iker-naplemente

Egy aranyló lombkorona
látszik félig a dombtető mögött,
távolabb a Nap korongja fénylik:
iker-naplemente...

Mintha Isten lecsukódó szeme
búcsúzna a nyártól.

Hetvenen túl

Már nem égek nagy lángon, mint régen.
Csak magamban füstölgök. –
De jóságos Isten, mit kezdjek e füsttel!?

Őszeleji kavalkád

A fa alól behoztam
néhány lehullott almát.
S ahogy kiöntöttem,
ellepték a teraszt a hangyák...
Mint a tiszt nélküli deszant,
össze-vissza futkároztak
– nagy volt a fejetlenség.
A nem várt fordulat során
néhány kilehelte a lelkét...
De legtöbbjét a seprűvel
visszatessékeltem a fűbe.

Vénusz születése (2001, raku)

Balajthy Ferenc

Hogy versedre találék így köszöntlek téged

(BB – Balassi Bálint dicséretére)

Ha tudhatnád te, hogy te vagy az első
Magyar klasszikus költő, levethetnéd
Vérted, vennél föl egy hófehér öltönyt,
Vénusz összes fattya szavad leshetné!

Mert tetőled vett szív az én szívem is,
A versek, a tűzben soha el nem égnek!
Citerád zengése, még most sem hamis,
És, mint ostyát mutatunk fel az égre!-

Szeret már, a földhöz nem ver az Isten,
Nagyobb szeretet és kegyelem nincsen,
Verset írhattál, nem győzött le a Sátán!

S ki, versedre rá lel, – köszönthet téged,
Köszönhet is, mert nem lesz világvége,
Míg ilyen költőket hord a Föld a hátán!

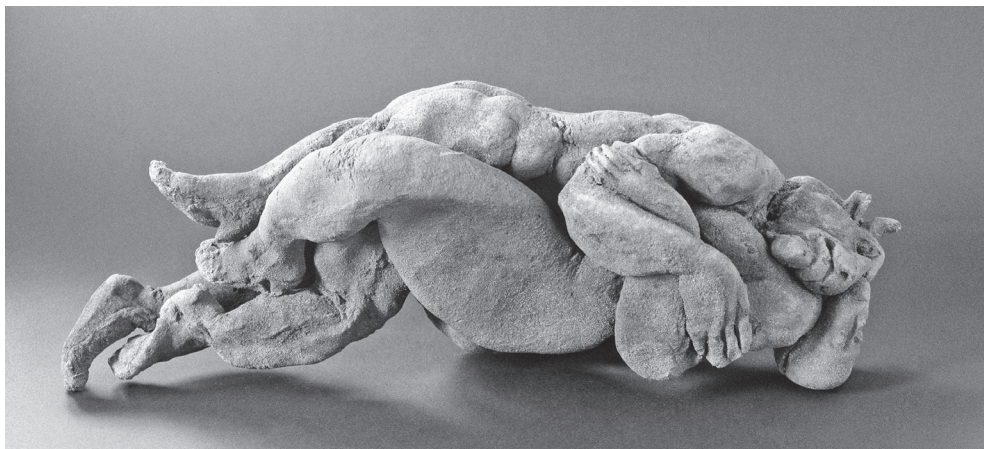
Őszi szerelem

Ősz lélekszöktető, szép hímpora száll.
Egyszer szemerkél, és máskor el-eláll.
Ajkunk egybeforthat az édes musttal,
Hűvös szél lantján felcsendül a bordal.

Az őszi szerelem egy kicsit rozsdás,
Hullt leveleket hord a bolond postás!
De csupasz ágak közt csak a tél olvas:
Megkeresnélek, ha tudnám te hol vagy!

Az őszi szerelem már csendes sikoly,-
Szívre nehezül a meddig még, s mikor?
Hisz, szerelem parazsa fel- fellobban.

Könnyeznek a hervadt virágok bárhol,-
Emlékké szépül, mi rég, valóság volt,
Az ember vár, mint igazság a borban!

Szerelem (1995, raku)

Oláh András

Közösségi magány

Sz. Tóth Gyula: Tanári notesz 15. – Átszabások évada

Formabontó módon zárja 2020-as noteszkönyvét Sz. Tóth Gyula. Az utolsó bejegyzések ugyanis már az új esztendőben, 2021 januárjában és februárjában születtek. Ezekben számol be az előző év utolsó szakaszáról, és ad magyarázatot arra, hogy miért is szakadt félbe december 7-én a naplórész.

Legyünk mi is formabontók, és kezdjük a történet végével. A 2020-as esztendő meglehetősen sok fordulatot hozott mindannyiunk életében. A vírus-sokk, a megváltozó életrend, a bezárkózási kényszer megviselt valamennyiünket. Magam is barátokat, rokonokat veszítettem el.

Ebben a helyzetben érkezett a döbbenetes hír, hogy Gyula is kórházba került. Nem a Covid miatt, de legalább olyan veszélyes betegséggel. Alkalmankénti telefonhívások révén folyamatosan informált az állapotáról. Az igazi megnyugvást azonban az jelentette, amikor a terveiről kezdett beszélni. Ha az embernek terve van, azt jelenti, hogy pszichésen sikerült feldolgoznia a problémát, ami jó esélyt jelent a gyógyulásra.

S mi kellett ahhoz, hogy idáig eljusson? A *Notesz* előszavában erre is választ ad a szerző: „...*türelem és együttműködés a gyógyítóval. A gyógyulásig vezető út hosszadalmas, olyan ez, mint a búzaszem: idő kell a termésig. A képes hasonlat kitűnő, csak az a nehéz benne, hogy a búzaszem én vagyok.*”

Nos, a búzaszemnek még dolga van. Ezt a feladatot és felelősséget tökéletesen érzékelt Sz. Tóth Gyula is, és ennek megfelelően rendezte be (vagy rendezte át) az életét. S ha az ember az első lépést megtette a krízishelyzetből való kilábalásra, akkor már képes a környezetére is figyelni. „*A kórházi helyzetben van idő, és adódik alkalom a külvilág hangzavarainak átgondolására.*” Az események ugyanis – vírus ide vagy oda – 2020-ban is pörögtek.

Fura keretet ad a kötetnek, hogy az év eleji bejegyzések is kórházi témával indulnak: igaz, akkor még csak a Széchenyi Fürdő szaunájában folyt a vita arról, hogy fejlődik-e az ország, vagy nő a szakadék. Mindkét állításnak akadt támogatója. A tagadó azonban épp a kórházakat hozta példának, az ottani körülményeket, az orvosok, kórházi dolgozók (szerinte) lehetetlen helyzetét.

Azóta már erre a kérdésre is választ kapott a világ. Az egészségügyben dolgozók anyagi megbecsülése jelentősen változott. Vitát persze ezek az intézkedések is gerjesztettek. De ahol vita van, ott élet is van.

A vélemények ütköztetése remek dolog, ha segítő szándékú. Nálunk azonban

– és Sz. Tóth Gyula jegyzeteiben erre számos példát hoz –, az a sajátos helyzet figyelhető meg, hogy a viták inkább a válság elmélyítését, bizonytalanság és bizalmatlanság keltését szolgálják. A politika bámulatos gyorsasággal képes ilyen szituációkat teremteni. Ahol és amikor egységre és együtt gondolkodásra (és cselekvésre) volna szükség, többnyire sajnos a széthúzás jelei mutatkoznak. Nem újkeletű ez a történet. Tökéletesen alátámasztja a szerző állítását a rendszerváltás előzményeit, a lakiteleki zászlóbontást boncolgató bejegyzés, ami Szalay Károly *Demokratában* közölt dokumentumsorozata nyomán született. Lám, a törésvonalak igen hamar megmutatkoztak, s azóta ezek árkokká mélyültek, és újabb repedésekkel bővültek...

A *Noteszben* visszatérő témaként jelenik meg az emberi jogok kérdése. Ennek egyik apropója, hogy korunkban divatja lett a vallások kigúnyolásának. Hol a határ, „*a vallásos érzékenység védelme felülírhatja-e a szólás- és sajtószabadságot?*” – kérdezi a szerző. Szabad-e beletiporni mások érzékenységébe? Ez lenne a jog? Nem inkább a joggal való visszaélés? (Lám, párizsi *Charlie Hebdo* újra közzétette az emlékezetes terrortámadást kiváltó karikatúrákat. Provokált. Persze a válasz sem maradt el.)

A „*túlkapások*” kérdésköre is érdekes párhuzamokra ad alkalmat. A minneapolis-i rendőri kényszerintézkedés hazai verziója, amikor „*egy biciklis (fehér) nő áthajtott a piroson, a rendőrségi felszólításra nem állt meg, lefogták, nem akarta magát igazolni, megrúgta az egyik rendőrt*”. Az eljárás megítélése természetesen itthon is megosztotta a közvéleményt. Felháborodtak a rendőri brutalitáson.

De ott van a Deák téri kettős gyilkosság esete is. Ahol a főpolgármester jelentette ki, hogy „*rasszista uszítás*”-nak tekinti a gyászolók tömeges megjelenését a közterületen.

„*Nem mindegy, hogy mit tesz az ember*” – szögezi le Sz. Tóth Gyula. Lehetne mondani, hogy mindez csak nevelési (neveltetési) kérdés. Carlo Collodi *Pinocchio*-történetét idézi fel, amely a mesevilág burkaiba rejtve két fontos dologra tanít: a gyermeknek megmutatja, hogyan viselkedjen, a felnőttnek pedig ahhoz nyújt segítséget, hogy hogyan neveljen.

Mi történik ehelyett? A szerző egy franciaországi példát hoz: Rennes-ben feminista és LMBT-aktivisták támadtak egy konferencia résztvevőire, azt állítva, hogy a rendezvény homofób irányultságú, s nem tartja tiszteletben az ő másságukat. A konferencia címe: „*Mi is az élet értelme*”. A helyzet már-már abszurd.

Miként idehaza is. A járványhelyzet szigorításokat igényelt. Az ellenzék azonban egyebet sem csinált, mint a kormányt kritizálta, a kormányzópartok felelősségét hangoztatta. Politikát csinált a vészhelyzetből. Hol sokallta, hol kevesellte a meghozott döntéseket. De még véletlenül sem értett egyet semmivel. A noteszkönyv lapjain visszatérő témaként jelenik meg e magatartás elemzése, hozzáátéve, hogy

„A vírus nem ismeri az emberi jogokat, felülírja azokat. A kormányoknak az embereket kell védeniük, jogszerűen.” Ajánlott olvasmányként Defoe Robinson-történetére hívja fel a kételkedők figyelmét: a lakatlan szigeten nem a jog, hanem „a humánus mentett embert”.

A jog persze Brüsszelben is kérdés, ahol meglehetősen faramacsi módon „Magyarországot tárgyalták Magyarország nélkül... A magyar kormányfő által megbízott igazságügy-miniszter nem kapott szót” – arra hivatkozva, hogy az ügyrend szerint a kormány nevében csak a miniszterelnök szólalhat fel. Tehát nincs joga megbízni valakit, aki képviseli, helyettesíti. Sajátos felfogás.

A jog és igazságosság kérdése több helyütt dilemmát okoz. A hazai bírósági gyakorlatban erre a gyöngyöspatai történet ad újra alapot, ahol is a Kúria jóváhagyta a 100 millió forintos kártérítést az iskolakerülő, jelenlét esetén pedig a normális tanítást lehetetlenné tevő cigánygyerekek családjai számára. Mindezt szegregáció címen. Arról persze már nem szól a fáma, hogy számtalan kistelepülési iskola válik szegregátummá azért, mert a viselkedni nem tudó gyerekek közegéből a biztonságos tanulmányi körülményeket elváró szülők elmenekítik gyermekeiket – ha kell, másik településre.

Sz. Tóth Gyula pedagógus. Gyakran hoz példát az iskolából. A noteszben többször is előkerülnek Zsolnai-program elemei, de a jelenkor iskoláiból is emel ki megfontolásra érdemes dolgokat. Gyakorló tanárok tevékenységére hívja fel a figyelmet. Ilyen például Tóthné Dvihalny Henrietta folyamatosan frissülő honlapja, vagy a kollégám – Péntes Ottó – jegyzete, „A tanító úr pálcája”.

Az oktatás persze az új NAT miatt is külön figyelmet érdemel. A szerző több nézőpontot is ismertet, fölméri azt is, mennyi az átpolitizáltság a NAT körüli vitákban, majd megidézi a Kádár-kor 3T-s (tilt – tűr – támogat) világát, és ehhez igazítja a mai kor 3T-s elvárását: tanítás, tanulás, tudás. Cikket is ír (*A tanítás nyugalomért kiált – Magyar Nemzet*), amelynek visszhangjáról is beszámol.

Számos olvasmányélményét is megosztja. A korábban már említettek mellett többek közt Bárány László, Balázs Géza, Egedy Gergely, Körmeny Lajos, Török Nándor, Bogár László, Békés Márton – vagy a már klasszikusnak számító Ortega és Sartre – munkáira hívja fel a figyelmet.

Szóba kerül továbbá egy Freund Tamás-interjú – amely nyomán 67 tudós írt tiltakozó levelet. (Freund Tamás annak adott hangot, hogy a társadalomtudósok egy része a kormánykritika álarca mögé bújva próbál érvényesülni.)

Hasonlóképpen vitát váltott ki Bagdy Emőke egy LMBTQ-propagandát sugalló mesekönyv megjelenése kapcsán tett megnyilatkozása is. Joggal teszi fel a kérdést Sz. Tóth Gyula, hogy ezek után vajon József Attila mikor lesz keresztre feszítve, hisz le merete írni, hogy „mi férfiak férfiak maradjunk, / és a nők nők” (*Thomas Mann üdvözlése*). Egy ellenzéki pártaktivista eközben az „identitásválasztás sza-

badsága” mellett kampányol. A szerzőnek pedig eszébe jutnak a régi tánciskolai emlékek, ahol akkoriban illemt is tanítottak még. De mára az élet megváltozott, s a feminizmus, a genderológia erősödése révén zavar támad: vajon most „*ki kit kér fel?*”

A vírus elleni küzdelem elhomályosította a 2020-as esztendő történelmi szempontból legfontosabb eseményét, a trianoni diktátum 100. évfordulóját. Idehaza is csak szolid keretek között zajlottak a megemlékezések, a világ pedig gyakorlatilag nem is vett tudomást róla. A nemzetközi sajtó ezidőtájt a Lincoln vagy a Kolumbusz-szobrok amerikai meggyalázásával, eltávolításával volt elfoglalva. (Persze Európa sem maradt el: Angliában Churchill, Franciaországban Colbert szobra váltott ki váratlan népharagot. De Rouenban Napóleon szobrának eltávolítása is felmerült.) Mindezeket figyelembe véve nem meglepő, hogy a Noteszkönyv szerzője – Csejtei Dezső cikke nyomán – „*a Nyugat alkonyának végső fázisáról*” ír.

Sz. Tóth Gyula – ahogy eddig is tette – folyamatosan olvas, megfigyel, érdeklődik, vizsgálódik, hozzászól, észrevételeket tesz, véleményez. Mindegy, hogy filozófiai kérdésről van szó, vagy oktatásról, egészségügyről, politikáról, sportról, né tán művészetről. Beszél az újranyitás – majd a visszazárás – tapasztalatairól, pesti életről, az ellesett pillanatokról, a szomszédságról, a barátságról, a kommunikációról, a szellemi vírusokról, kényszerűen átszabott életünkről, az emberi kapcsolatokról – és annak válságáról. Noteszkönyve nem csupán informál, nem csupán véleményeket tolmácsol, hanem véleményalkotásra, állásfoglalásra ösztönöz.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2021)

Kégl Ildikó

Az emlék megkapaszkodik az elme peremén

Fecske Csaba: Árnyúzó élet

A létünknek határt szabó időről, a mulandóságról gondolkodik a szögligeti–miskolci költő *Árnyúzó élet* című kötetének szövegtörzseiben, miközben a legnagyobb alázattal kér szót, hogy finom esztétikummal és kvalitásos nyelvi játékosággal ötvözze percepcióit. A *Magyar Napló* gondozásában megjelent verseskötet elégikus hangvételű poémáiban a létről való hatalmas empirikus tudás halmozódik fel, mélyfilozófiai tartalommal árnyalva, mesterien könnyed szószövegekkel.

Veszteségeink számbavétele, s létünk misztériumának megidézése közben erőteljes és konstans elmúlástudat áramlik ki a szövegekből, miáltal felismerhetővé válik ez az illúziótlan, rezignált, beletörődő Fecske Csaba-i hang, mely alapmotívuma jelen kötetnek éppúgy, mint költészetének. Mindjárt a versgyűjtemény elején pesszimizmusba hajló józansággal konstatálja a szerző: „*az idő szaga haláliszag*”, hogy aztán ezt az időcentrikus látásmódot következetesen végiggörgesse a verseken, miképp végigvonul az életművén, szófordulatain, sorain, szubjektumán. Lírai létértelmezésébe ezúttal két cikluson – *Csak életem múlik, Síron túl* – és hatvanhét versen át pillant-hatunk be, s egyúttal eszmélhetünk rá, milyen evidens, ugyanakkor, milyen tökéletes kellékeket válogat a költő eszköztárából, amikor az elmúlásról kíván beszélni: az élet végső állomásán merengve, utolsó találkozásokat megidézve.

Tüdőből feltörő, mély sóhajok és fohászba olvadó vágyak kelnek szárnyra Fecske Csaba letisztult versbeszédében: „*maradna még de mint lábosból a tej / kifut az időből hirtelen*” (*Nem lesz hol...*). Világlátása és létértelmezése – éppúgy, mint önnön életéről való tudósítás – kiábrándítóan józan, gyötrően melankolikus: „*áporodott évek melyeket / senki se használt a meddő idő / nem szült se gyönyört, se kint*” (*Ablak*) A többé vissza nem hozható fiatalság, az eltékozolt idő és elmulasztott pillanatok fölötti busongásban nyoma sincs a József Attila-i dacnak. Fecske Csaba csendesebben panaszkodik, inkább csak megállapít, mint aki teljesen megadta magát sorsának, ennek okán prométheuszi tűz helyett sztoikus nyugalom árad ki verseiből.

Fecske Csaba legutóbbi kötete tele van búcsúzással. Alighanem evidenciaként is felfogható mindez, hiszen a kor előrehaladtával egyre gyarapodik azoknak a száma, akiktől el kell köszönnünk. Két és fél év alatt hatvanhét vers született – azaz került a kötetbe –, hogy a veszteségeket lajstromozza, és valamilyen módon reflektáljon rájuk. *Árnyúzó élet* című kötetéből a magára maradt, kifosztott költő önarcképe tárul elénk, aki búcsúzik édesanyjától, nagyszülőtől, kollégától és megannyi baráttól, de minde- nekelőtt feleségétől. Néhány költeménytől eltekintve mégsem kifejezetten a gyász sa-

vas-fémes íze, mint inkább a beletörődés hangjai, majd az emlékezés színei veszik át a dominanciát versgyűjteményében. Lélekemelő – nagy ritkán mosolyogni is képes – színek ezek, amelyek többnyire feketébe olvadnak, ám mert spektrumuk az emlékezet sajátos tartományában fogan, időnként azért kiszíneződnek. Hiszen azon a talányos helyen születnek, ahol a közönyös, szürke, javarészt örömtelen hétköznapok valóságát is képes átszöni a visszatekintés romantikus színvilága.

Legtöbbször aranyzállal szövi át: „*olyan rossz hogy már nem veszekszel velem*” – panaszolja *Végérvényesen* című alkotásában. Hiszen az emlékezés nem más – ez a kötet megjelenése óta tudvalevő – mint „*illúziók aranyzállaiból szőtt ruha*.” Ezt a képességét, kegyelmi állapotot – jelesül az aranyzállakon át történő látást – segítségül hívva búcsúzik a szerző az eliszkoló évektől, az azokat megszépítő emberektől és pillanatoktól. És valóban, a gyász az időben előrehaladva – ez esetben a második versciklushoz érve –, mintha oldódna valamelyest.

A mulandóságot, az időt – mint örök múzsáját – a szerző a legváltozatosabb módokon szólítja meg. Olykor féli, máskor megkísérti, ám szakadatlanul verseibe emeli: „*intim viszonyba kerülök / majd a rideg röggel / olyan éjszaka jön / amit nem követ reggel*” (*Nem követ reggel*). Vagy: „*rettegve várom hogy egyik perc utolérje / a másikat nehogy itt maradjak / idő nélkül a gyűrött lepedőn egyedül*” (*Gyűrött lepedőn*). Csak életem múlik című költeményében pedig mint szellemi képzet jelenik meg idő, hogy az órák és az évek viszonyrendszerének tükrében, költői leképzésben láthassuk tizenkét óra észlelése miként tud egyenlővé válni hetvenkét esztendő történéseivel: „*épp a fele nap telik el délig/ de mintha egy egész élet múltna el*.” A korábban hetykén eliszkoló idő megannyi történetet hozott magával, ám ebben az életkorban eseménytelenül vánszorong – lassan, komótosan, botladozva – a monotonia érzetét a végletekig kulminálva. Olybá tűnik, mintha az idő sántikálásának célja lenne, mintha szembesíteni akarna, számvetésre készíteni. Felmerül a kérdés, vajon az *Árnyűző élet* deklaráltan összegző kötetnek készült, vagy a szerző koránál fogva ebben az életszakaszban már minden alkotás magában hordozza a számvetés igényét? *Szerszám* című verse fohászként száll fel az égig, hogy alázattal, eszményi szépséggel és gyermeki vággyal suttogja a Teremtő fülébe a kérést, adjon még neki időt: „*csak azért ha mégis / sikerül belekezdeni az jó / nagyon biztató ha úgy / marad félbe hogy rátapadt a / veritéked mégse volt hiába*.” A német filozófus, Schopenhauer óta tudvalevő, hogy az emberi szó a legtartósabb anyagok közül való.¹ Tudja ezt Borsod megye hetvenhárom éves dalnoka is, csak ő eképpen mondja: „*verset írsz mert te csak így tudsz / tört vetni az elmúlásnak*” – egy korábban született, *Mindig találunk* című versében. Fecske Csaba szeretne még dolgozni ezzel a tartós anyaggal, de az egzisztenciális fenyegetettség már árnyékot vet napjaira,

¹ Artur Schopenhauer: *Önálló gondolkodás – tanulmányok*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2003. Fordította Schmidt József. 31. p.

félelemmel tölti meg. Pedig úgy érzi, még nem teljesítette maradéktalanul a missziót: még van mit, és van miről, ezért hát az alkudozás Istennel. Munkálkodni kíván még a Fecske Csaba lenyomaton, az örökségen, amit majd az olvasó utódokra hagyományoz. Mindezen gondolatok és aggodalmak kvintesszenciáját a mindössze két soros záró versben fogalmazza meg: „*volna még itt annyi minden / hát hogy mehetnék el innen.*”

A hiábavalóság történi merengés, a lét értelmét firtató örökzöld kérdések a pátosz leghalványabb nyoma nélkül jelennek meg a versekben, s eme illúziótlan nyersrealista közlésmód miatt úgy érezzük, még inkább elégikus intonációval szólalnak meg. Felfokozott magányérzet és melankólia, fájdalom és lemondás masszívan áramlanak ki a kötetből, melynek okán gyakorta érezhetjük úgy, mintha a schopenhaueri filozófiai tételek versbe transzformálásának lehetnénk tanúi.

Gyötrő érzéseket cipelve, lelkifurdalástól terhelve vall – vélt vagy valós – mulasztásairól, a felesége emlékére írt Síron túl versciklus *Mea Culpa* című költeményében: „*sérült lélek voltál és én nem / tudtalak meggyógyítani elszalasztottam az életedet.*” A tömör, rezignált megállapítás egyszerre tétova fohásza és bűnbocsánatért történi könyörgése a magára maradt, gyötrődő társnak. Aligha megkérdőjelezhető, hogy az *Árnyűző élet* című versválogatás költeményeinek jelentős hányadát a közvetlen vagy közvetve átélt szenvedés motiválta. Az önnön testét rágó fájdalom, teste hanyatlásának megtapasztalása mellett társa betegségével és szenvedésének stációival történi szembenézés. Felesége gyötrelmes haláltusája megrázó képek formájában tárul elénk *Nézhetem* című művében: „*nyitva maradt szád rossz szagú sötétbarlangja / denevérsurrogású értelmetlen szavak tanyája volt / cserepes szádat nyalogattad attól féltem / felfalod ezt a keserű világot és én nézhetem / majd ahogy kihányod.*” A szövegtest groteszk, szürrealizmusba hajló képeit, a látomásszerű víziókat már-már elviselhetlenné teszi a tény, hogy a vers minden sorát a kegyetlen valóság keltette életre. A privát szférában zajló közvetlenül észlelhető történéseket – a betegség stációitól a szenvedéstörténeten át az elmúlásig – ekképpen emeli a költő kellékei segítségével egyetemes dimenzióba. Mindezek után aligha meglepő, hogy Fecske Csaba – a Szögligeten született, élete jelentős részét Miskolcon töltő, jelenleg Arnóton élő költő – a hetvenhárom éves, rokkantnyugdíjas özvegyember öndefiníciójához szinte kizárólag negatív töltetű szavakat használ, metaforáit, megszemélyesítéseit is ebből építi: „*Ráncokkal beálványozott arc*”, *pusztuló műhely tűzfala homlokom, (Fagy matat).*

Világlátása és ebből eredően versuniverzuma – miközben bátran szembenéz végeességünkkel – az ember végtelen magára maradottságáról tudósít, amely ebből az aspektusból közelítve Pilinszky és Tóth Árpád költészetével mutat rokonságot. Keserűnyés kérdései egyetemes, mindannyiunkat nyomasztó dilemmákra épülnek, melyek közös metszéspontja, hogy választ aligha találhatunk rájuk: „*két sóvár pillanat között / a vágy eleven húsba öltözött / hogy megtudja ki vagyok én / egykor ki költözött belém / életemet előlem ki élte el / várom hogy Isten erre majd felel*” (*Várom*).

Dacára annak, hogy a szakrális motívumok igen erős fundamentumot adnak költészetének, nehéz meghatározni a szerző Istenhez fűződő viszonyát. Megtapaszthatjuk ugyanakkor, hogy szövegkorpuszaiban gyakorta szólítja meg a Teremtőt, miképp azt is, hogy a vallásos áhítat dominanciája helyett közvetlenebb beszédstílusban intézi hozzá kérésbe, kérdésbe vagy panaszba ágyazott mondanivalóját: „*mond meg hát édes Istenem / mi lesz veled mi lesz velem / ki nyalja meg a kezedet / ha kimúlt hűséges ebed*” – faggatózik ironikusan, önnön sorsának alakulásáról *Kaleidoszkóp* című művében. „*Vajon az Isten akit haláلودig / szerettél és annyiszor próbára tett / beváltotta végül a hozzá fűzött reményeket*” – kérdi *Akit haláلودig szerettél* című, elhunyt édesanyját megidéző költeményében. Istennel való kapcsolata tehát felülírja a hagyományos értelemben vett szigorú közösségi normákra, merev hierarchiára és társadalmi konvenciókra épülő istenhitet, s mindezen túl versbeszédében tetten érhető az kierkegaard-i gyökerekből táplálkozó szemlélet is, ahogyan Isten és a szeretet szavakat egymás szinonimájaként használja. Ezen megállapítások ugyancsak Pilinszky keresztény egzisztencializmussal átítatott költészetét idézik, de a kierkegaard-i hitértelmezés szálaihoz is elvezethetnek. (Amikor egy személy szeretetteljesen cselekszik, akkor elérheti – és csak akkor érheti el – Istent, illetőleg az isteni minőséget)

A boldogság kegyelmi állapotában ritkán részesülő költő a férfi-nő kapcsolat szépségeiről és talányairól is illúziótlan lényeglátással beszél: „*megjöttél ma is / mint minden nap / kérés nélkül de nem ellenemre / bár el sose mentél / csak rejtőzködsz és előbukkansz / olyan természetességgel / mint eső után a nap / a sors váratlan és talán / meg sem érdemelt ajándéka ez / feloldozó kegyelem / hamvas öröm*”.

Tapló a fán című verse harmonikusan illeszkedik eme melankóliával sűrűn átszőtt kötetbe, újfent rámutat arra a jellegzetes Fecske Csaba-i alaphangra, amelyből kihallhatjuk, hogy a költő még az élet ajándékainak érkezését – a szerelmet – is micsoda érthetetlen rezignáltsággal fogadja. Figyelemre érdemes ugyanakkor, hogy versgyűjteményének talán egyetlen darabja, amelyben az öröm szó felbukkan. Felül-reprezentáltan jelennek meg, szinte burjánzanak a *sötét, fagyos, szürke, árnyékos, elviselhetetlen, megkeseredő, nyugtalanító, zavaros, bizonytalan* melléknevek a szöveg-testekben, hogy mint precíz újságíró, hitelesen tudósítsanak a költő által észlelt világról.

Az elmúlástudat – ami költészetének egyik legmeghatározóbb szervezőelve – ezúttal a megszokottnál is kövérebben telepszik rá leleményes játékosságot, nyelvi erőt, emberi mélységet szintetizáló költeményeire. És mindeközben micsoda életbölcseesség sejlik fel az önfeledt, mesteri, mégis könnyed szövegeiből: „*és lesz egy pillanat mely éppúgy elillan / mint a többi de el nem múlik soha*.” Költői eszköztárából ezúttal az ellentétre fűzi fel mondanivalója valódi üzenetét, amivel bravúrosan oldja fel a szövegtestben lappangó feszültséget, mintegy magyarázatot adva a lét valódi értelmére. Anélkül, hogy verbalizálná, a legnagyobb alázattal kijelöli a metafizikai létben bolyongó ember feladatát: földi pályafutásunkat teljesebbé, mélyebbé, szebbé varázsolni,

értelemmel megtölteni. Meg kell élni a pillanatot, benne lenni maradéktalanul, hogy – ha a lélek lemerülni készül – töltekezhessünk belőle.

A feszültség feloldása azonban korántsem történik meg minden esetben, *Ablak című* versének utolsó sorai kijózanítóan tudósítanak a magunkra maradottság gyötrő valóságáról. Figyelemre érdemes a folyamat, ahogyan a lírai én – megriadva az elmagányosodástól – játékra hívja a képzeletet, s ez a csillámló játékosság bár végigvonul a versen, a költemény mégiscsak melankolikus intonációval zárul: „*hallani véled a meggyfán tollászkodó / rigó szívverését de csak a saját szíved / hangja az hiszen se meggyfa se rigó / az idő gyomrában végezte mind*” (*Ablak*). A magány képeit erősíti fel az enervált megállapítás, miszerint nemcsak a számára legfontosabb emberek, de a veszteség feldolgozása során lélekkapaszkodóként szolgáló többi társ – a madarak és a fák – is elhagyták a szerzőt.

Adott sorok a lírai én lelki sebeinek elmélyülése felé mutatnak, hiszen a faluban felnőtt – majd időskorát ismét a természet közelségében töltő – költő, akinek minden verséből árad a növények és állatok iránt érzett határtalan szeretet, hatványozottan megtapasztalhatta az elmagányosodást. A Fecske Csaba-i versuniverzumban ember és természet egybeolvasztása magától értetődő könnyedséggel történik meg. Amikor az elmúlásról gondolkodik, akkor is a természethez fordul a költő. Olykor megszemélyesítések, metaforák, hasonlatok és alliterációk által motiváltan, szétbonthatatlan egységben, vágott szimbiozisan bemutatva embert és természetet, megint máskor ellentétpárok képzésére használva azt: „*egy kőnek mindegy örökké vagy soha/ nekem falánk évek zabálják föl életem*” – mondja az egzisztenciális fenyegetettség árnyékából panaszos hangon, szinte irigykedve az öröklétben fürdőző ásványra, *Mire mentél velem* című költeményében.

Letisztult versbeszéde leíró jellegű, írásművészete során a költő tartózkodik az összefüggések kutatásától, a jelenségek mögött meghúzódó törvényszerűségek feltárásától. „Csak” észlel, megfigyel, majd a percepcióit versbe csomagolja. Egynéhány metrikus darab kivételével javarészt kötetlen, – a szabályos rímrendszer helyett a természetes beszéd ritmusát követő – szabadversek szerepelnek a költeménycsokorban, valamint a szabadvers és a mértékes vers közötti átmeneti tartományba sorolható írásművek.

Veszteség- és hiánytudatból táplálkozó kötetének borítóján a Kossuth-díjas grafikus, Feledy Gyula munkája látható, mely harmonikusan illeszkedik a ködbe vesző időt megidéző tartalomhoz. Fecske Csaba mély forrásból feltörő, elemi erővel áradó emlékképei – legyenek akár fekete, akár aranyzálból szöve – olyan nyelvi leleményességről árulkodnak, amelyek valóban megkapaszkodnak az elme peremén. Végérvényesen.

(*Magyar Napló, Budapest, 2020*)

Vitéz Ferenc

A próbazuhanástól az „angyali” hálaadásig

Fucskó Miklós Édenkerthelyiség

A verseskötet hivatalosan még forgalomba sem került (2019 decemberében – hosszú várakozás és előkészületek után – 2020-as évszámjelzéssel adta ki Fucskó Miklós négy évtized költői terméséből a tetszetős kiállítású és gazdag lírai anyagot felvonultató könyvet az Orpheusz), szinte még nyomdafrissen volt alkalmam végigolvasni. Hamarosan Botz Domonkos gyors, ám alapos reflexiója is a képernyőre került. „Kötetében a személyes megtapasztalások, életérzések és emberi kapcsolatok teljeseznek ki a szerzőtől megszokott könnyedséggel és könnyörtelen pontossággal megfogalmazva. Mindezen létérzékelések egyszerre kor- és kórképek is, de nyomon követhető benne a szűkebb és tágabb környezetéhez, a világhoz való viszonya, miközben szűkebb pátriájáról sem feledkezik meg verseiben. Műfaji gazdagságát mi sem jelzi jobban, mint hogy az óda, szonett és hagyományos verselés mellett még japán versformákkal is találkozhatunk. Ez utóbbiak is – akárcsak madárléptek a hóban –, apró jelek, reflexiók, üzenetek. Mindezek egy ritka, tiszta versbeszéddel párosulnak” – írja Botz, mintegy „fülszövegszerűen” foglalva össze Fucskó költészetének tematikai és poétikai alapjellemezőit.

A recenzens már a bevezetőjében utal a költő „hosszú hallgatására”, tudniillik, az 1977 és 2017 között született opuszok magukba foglalják az első, 1989-ben kiadott *Próbazuhanás* című kötet verseit is – ez a mostani könyv egyharmadát teszi ki –, de a többi ciklust nem leljük föl, csak nyomaikat a különböző folyóirat-közlésekben és antológiákban. Így az 1990–2017 közötti termésből szemelgető *Próba-idő* vagy az önálló sorozatot képező *Seng Thu Chek átváltozásai (1991–2015)* című, önálló kötetbe is kívánczó anyagot, illetve a haikukat (*Pillanat-rekonstrukciók*) és a legújabb verseket (*Titokszoba, 2012–2017*) most olvashatjuk először együtt. Ebből már azt is sejtheti az olvasó, hogy Fucskó Miklós harminc év verseskötet-csend után lépett ismét a nyilvánosság elé, a dátumok pedig arra utalnak, hogy a kötet anyagát 2017-ben zárta le. Botz a „hazai irodalmi élet napszámosának” nevezte a szerzőt, mert noha időközben portrékönyvet írt Nemere Istvánról, útikönyvet a Dunakanyarról, mesekönyvet *Évország* címmel, szerkesztői és kiadói tevékenysége is számottevő. Az általa alapított Szószabó Stúdió gondozásában például Csontos János, Lukovich Tamás könyveit adta ki, és a Franciaországban élő Ditrói Ákos számos, hazánkban ismeretlen művét népszerűsítette, illetve a többi közt részt vett a Széphalom Könyvműhely alapításában.

(Zárójelben személyes elfogultságomat is szükséges megemlíteni: a debreceni

Egyetemi Élet művészeti szerkesztőjeként a nyolcvanas évek közepén ő publikálta először versemet – később egy rövid ideig én tölthettem be ezt a tehetséggondozó szerepet –, majd a szentendrei *Folyam* című folyóirat versrovatát gondozva, rendszeresen helyet adott költői munkáimnak; s az utóbbi évtizedben kérésre többször küldött verset a *Néző•Pont* számára. Nem beszélve arról a meglepetésről, amely akkor ért, mikor az olvasásban eljutottam a 88. oldalig, ahol is *Mentsége a versírásra* címmel a nekem ajánlott költeménye révén átélt megilletődöttség csalt homályt a szememre. Csupán a záró versszakot idézem: „így hát bünszövetséget alkotunk, / ha másban nem, e versben tettetársak, / ezer vétkemre tekintő penitenciának / elég lesz tán, hogy egy csapat vagyunk”.)

Nem tudom, ki miként olvas verset, találomra üti-e föl a kötetet, úgy szemelget belőle; vagy a címek szerint válogat, a hozzá közel álló témákat, hangulatokat, műfajokat és formákat keresve; esetleg a verseket, akár a Mallarmé-féle értelemben is, a nagybetűs *Könyv* szerves fejezeteiként vagy folyamatoként tekinti-e. Ismerve Fucskó Miklós rendkívüli szerkesztői érzékenységét, bármilyen töredékes is az életmű-válogatás, biztos voltam benne, hogy az utóbbit kapom: ez a kerek száz cím – benne majdnem száz haikuval, melyek többsége önálló versnek tekinthető; vagy a *Nyessedékek* önálló „töredékekből” felépülő ciklusával és a *Versferdítések* stílusparódiáival – valóban egy *Élet Könyve*.

Az élet – mármint annak az a része, amelyre emlékezhetünk – a gyermekkorral kezdődik, és a *Próbazuhanás* első verse a *Mindenható gyermekkorom* című hosszúvers, erőteljes, önvallomások képekkel ébreszt és ösztökél kedvet az egész kötethez: „Báránnyá bővöltem bokrokat / göröngyöket sziklaóriássá, / madarak pitypangként szálltak szét a szélben, / tücskök ciripeltek ökörnyál-vezetéken, / s csengett szavuktól csendes csigaházam.” Metafora, alliteráció, oximoron; látomás, tájvalóság, külső (környezeti) és belső (lelki) természet; egzisztencia és a transzcendencia sejtése, példázat és bölcsesség; elbeszélésfolyamba tömörített létvalóság: ez mind-mind föllelhető már az indításban is, miként egy regény első mondata meghatározza az egész kifejetet, a sorsot, és magában rejti az utolsó mondatot is. És mivel nem csatlakoztam Fucskó Miklós (önmagára is vonatkoztatott) szerkesztői erényeiben, nem fejeződhet be másként a *Könyv*, mint a *Hajnali hálaadással*. A költő itt a penészleki gyermekorból immár a leányfalui jelenbe vezet, a Kedves, a Társ mellé, a sorok közé idézve József Attilát és az Ódát is, hogy elmondhassa: „... most nem bírok betelni véled, ahogy él arcodon és / átvirágzik a lélek, Gloria in Excelsis Deo, Gloria – – –”

Ez a kötetzáró utolsó előtti vers, de mivel a gyermekkortól a jelenig többszörös ciklikus körökben jutottunk el ismét – a múlt- és jelenkép, illetve a Seng Thu Chek-sorozat konkrét, ám egyúttal allegorikus élethelyzeteinek időtlensége után –, valamiféle jövőképnek is meg kell fogalmazódnia. A könyvzáró *Pazar kilátá-*

saim című vers afféle Arany János-i epilógusnak tetszik, az öniróniába („pazar”) rejtve az életfájdalmakat, de a múlhatatlan, örök reménységet is: „gyermekeimben leszek az emlék/ a nem-vagyok csupán az leszek / Isten kertjében örökös vendég / leszek – életre holtan – ha voltam”. Úgy tűnik, hogy ugyanaz a játékosság dominál, mint a könyvindító sorokban, hiszen szójátékok halmazával találkozunk, ennek a „játéknak” a kibogozásához azonban egy Kosztolányi- és Weöres-álruha kell, hogy benne fölfedezzük és megérintsük Hamvas Béla vagy Pilinszky „testét” – de még Utassy József szelleme is ott van a sorokban, miként erre is több utalást kapunk a könyvben.

Fucskó „kódolt üzenetet” küld Utassynak, abbéli hitében, hogy „a szónak rendje, rangja van”, s abbéli jelentapasztalásában, hogy „Itt állok térdre rogyva rend- és rang- / talan”. Megszólítja Niklai Ádámot, Ratkó Józsefet, földrajzi és sorsbéli, szellemi-lelki földijét; végigkíséri a bibliai-prófétai küldetés és menekülés felelősség-egzisztenciája, így József Attila többször is az ihletők közé kerül. S mikor a *Próbazuhanást* a *Próbaidő* követi, az 1990-től datált válogatásban, a *Második próbazuhanás* visszatér a klasszikusokhoz – már az első ciklusban is megidézte Senecát –, de a reformkortól, Tóth Árpádon át, Juhász Ferencig ívelő magyar klasszikusok ars poetica kérdésfeltevésai reflektálódnak Fucskó Miklós „próza”-versében; a könyvek és versek, a költők szerepének idealizált megközelítése helyett Ladányi Mihályra emlékeztető, meglepő zárással: „A versnél csak egy lényegesebb van: megírni a verset! / De még ennél is fontosabb, hogy kicseréljük / a pisis pelenkát a nyivákoló gyerek alatt, / aki szenved az ürüléktől. / Vagy ezzel egyenrangút kell cselekedni.” – Persze, az ürüléktől szenvedő gyermek is az allegória része. S noha (kronológiailag) még épp csak beléptünk a rendszerváltoztatás korába, ma is ugyanezt lehetne elmondani, más kontextusban is érvényesen, jelezve egyúttal, hogy Fucskó alanyi költészete többnyire csak álca. Mert hát „próbából” zuhan, pedig vannak angyalszárnyai, melyeket nem akar fölöslegesen elhasználni, inkább közöttünk jár, koptatva az ízületeit, lenyelve a sérelmeket, elhasználva a nyelvőcsövét.

Noha akár egy önálló tanulmányt vagy értelmező esszét is megérdemelne a Krúdy Gyula emlékére írott *Tükrön által...* című „sóstói” hosszúverse, két Fucskó-ciklusra szükséges még kitérnem egy kicsit részletesebben. A 17 év haiku-ter méséből kiemelt japonista műre mek – talán nem véletlen, hogy a 17 szótagú műfaj és versforma a dátumkijelölő esztendő k számával is megegyezik... – itt a kiadási „kényszer” miatt lettek megtizedelve. Fucskó Miklós már évekk el korábban jelezte, hogy szeretné önálló könyvben is kiadni ezer haikuját – azaz: ezer „pillanatát”, melyeknek most csupán a „rekonstrukciója” révén is megérezhetjük a „keleti” vonzalom teljességét. Vihar Judit válogatásában jelent meg 2010-ben az *Ezer magyar haiku* című antológia, és Fucskó Miklós már abban is szerepelt, a

„Hajnal vajúdik” ciklusban. Ez a mintegy száz haiku (beleértve az önálló címmel el nem látott párversek vagy füzérek – egy-két esetben tankává bővülő darabok – sorát is, tulajdonképpen lefedi a teljes magyar haikuköltészet tematikai változatoságát. A japán természeti motívumvilág „idézetei” és hangulatai ugyanúgy ott vannak, mint a hazai táj élménysűrítései, olykor a kettőt ötvözve is, mint a „piano” címmel ellátott háromsorosban: „Füzek kottáján / kabóca-hangjegyeket / zsongat őszi szél –” (nem szólva arról, hogy a „zenei” utalású alaphelyzetbe még Verlaine és Tóth Árpád is bekívánczik).

A keleti vallás mellett a keresztyénység motívumai, a biblikus párhuzamok is föllelhetők, ötvözve azokat az egzisztenciális lét és idő fogalmi asszociációival: „Útszéli Krisztus / a szántás óralapján: / árnya rám mutat –” (*napóra*). Noha a szabályos évszakszók vagy motívumok jelenléte túlsúlyban van, azért a modern élet is betolakszik az időtlen, mert csak a pillanatban tetten érhető létezéskeretbe (pl. a „szupermarket” vagy az „egy főblogger moderátora”). Teret enged a költő a közéleti párhuzamoknak (pl. „ügynök-haiku); s jelen van az erotikus témakör, tizenkettes hónapciklusba fonva a sokszor inkább a lélek, mint a fizikai test erotikáját megszólaltató verseket. Fölfedezhető a haiku játékos karaktere (Fucskónál pl. a szójátékokban – az „elfekvő hai-kuss” révén a Vihar Judit-féle gyűjtemény egyik cikluscímére is reflektálva) vagy filozofikus attitűdje (pl. a Pilinszkynek ajánlott, a Négysorosot is felidéző „*párhuzamos magányok*” című miniatűrben). A változatok (a *Fűben heverve* című haiku témavariációk) vagy a *Szomorkás dalocska télelőn* egymásból épülő haikufüzérei a formát és annak sajátos élethangulatát ösztönös természetességgel alkalmazó önreflektív ars poetica-kísérletek.

Ezek közül több darab megjelent korábban a *Napút* című folyóirat haiku-összeállításában, illetve olvasható egy gazdag csokor a terebess.hu virtuális haikugyűjteményében is. Ugyanitt találkoztam korábban a Seng Thu Chek-versekkel, az alábbi szerkesztő bevezetővel: „Az alábbi versek formailag ugyan távol állnak a haikutól, de képi megfogalmazásukban, hangulatukban mégis közeli rokonok.” – A Seng Thu Chek-versek „magyarra fordításai” nagyjából a *PoLiSz* című folyóiratban jelentek meg, a „fordítás” szó használata pedig arra utal, hogy itt egy költői alteregóról van szó. Létezik ugyan a japán költészetben a haibun műfaja, mely egy haiku kontextus-leírásának vagy „kommentárjának” tekinthető, léteznek a keletei (taoista) anekdotikus-bölcséleti aforizmák, mindezeknek a szerves ötvözetét – az egyes szám első és harmadik személyt a személytelen (örökérvényű) tanulsággal egészítve ki – Fucskó Miklós a *Seng Thu Chek átváltozásai* című sorozatban teremtette meg. Ezzel nemcsak műfajt, hanem hozzá szervesülő formát is teremtett.

A műfajnak még nem találtam nevet vagy kategóriát, a forma azonban jól nyomon követhető: az első két négysorosban a költő-alteregő Seng Thu Chek beszél egyes szám első személyben saját életeményeiről (s valóban a haiku hangulat-

és motívumvilágát használja föl az elbeszélésben), majd két zárójeles sorban az „elbeszélő” reakcióit olvassuk (pl.: „Vödrét leejtve kavicssal hasítja meg a vizet, / majd szemközt fordul a felkelő nappal”). A záró két sorban Seng ismét megjelenik – vagy név szerint, vagy Ő szól, illetve megszólít: „Mi magadban rejlik, kint csak azt láthatod. / A benned nem dobbanó – kívüled is halott” (Seng Thu Chek a nézőkről és a látókról). Vagy: „Ez csak bokor, lom. Elég, a világ üszke. / A fájdalom itt bent: az a Tüske” (*Seng Thu Chek a világ megismerhetőségéről*). Illetve: „Seng ma is csak szavakat szórt a földre. / Lebukó szelek felcsipegették” (*Seng Thu Chek az írásról*).

Ez utóbbi (s a többi Seng-vers is) az önvallomásos szerepjátszás egészen egyedi és letisztult formája, mely Fucskó költészetét a magyar szereplíra legnagyobbjai közé emeli. Mindeddig nem értelmeztem azonban magát a kötetcímet, mely önmagában is egyszerre biblikus-profán alapozottságú egzisztenciális kísérlet és szójáték. Egyszerű összevonásnak tűnik: az édenkert és a kerthelyiség alkot meg egy különleges helyet. Kerthelyisége általában a vendéglátó-ipari egységeknek van, édenkertje pedig az első emberpárnak (illetve Istennek) volt. Az Édenből a kerubok (az angyalok egyik fajához tartozó lények) űzték ki a bűnbe esett embert. A bűnbe esett ember pedig most a kerthelyiségből (egy magányát oldani látszó „közösségi” helyről) fohászkozik az angyalokhoz, rajtuk keresztül Istenhez, hogy fogadja vissza őt. S miként az angyal is egyfajta „köztes lény”, az „édenkerthelyiség” állapota is köztes állapot, afféle purgatórium.

A teljes megtisztulást keresi az időtlen teljességre törekvő bűnös ember. (És a költő is, aki emberként bűnös, költőként pedig angyal.) Mert hisz a Kegyelemben. S mert képes a félelmei és szorongásai vagy a vágyai és ösztönei mellett a hitét és a háláját is kifejezni. Zuhanás közben ezért angállá válik.

(Orpheusz Kiadó, Budapest, 2020)

Bertha Zoltán

Szenvedések és csodák – a szeretet költői prózanyelvén

Kelemen Erzsébet: Alabástromszínű falak

A Debrecenben élő József Attila-díjas költő, próza- és drámaíró, kritikus, irodalom-történész Kelemen Erzsébet sokoldalú munkásságának újabb jeles eredménye az *Alabástromszínű falak* című mostani novelláskötete. A rövid történettől az áradó elbeszélésig, a tárcanovellától az esszészzerű helyzetrajzig, a villanásnyi glosszától (a sűrítés műformai törekvésében az örkényi egypercesekhez hasonlítható miniatűr karcolattól) a hangulatos életképig megannyi elbeszélő műfajban megnyilatkozó prózai alkotásai megragadó sokszínűséggel vetítik elénk az elmúlt évszázad és a jelenkor temérdek sors- és gondtapasztalatát. Bravúros tömörítő előadásmóddal és atmoszférateremtő erővel sugározva a kálváriás történelmi traumák fájdalmas és egyben lélekemelő tragikumát vagy felkavaró abszurditását, hétköznapiságát vagy hátborzongató fantasztikumát.

A személyes, családi, életrajzi motívumok élmény- és érzelemteljes kitágításával, az emlékek, álmok, sejtelmek valóságos és titokzatos szféráit összesűrítő lélektaniaság felgazdagításával különleges mélységei tárulkoznak föl a többszörös trianoni országpusztulások, a háborúk, a hadifogságok, a gulágok, a sztálinista rémtettek, a kényszerű emigrációk, az ötvenhatos leveretések, megaláztatások, a kommunista válásüldözések szörnyű magyar szenvedéstörténetének. Amikor például ártatlan gyerekeket, fiatalokat sértegettek, fenyegettek, gúnyolva szégyenítettek meg iskolában vagy munkahelyen, mert igen kevesen bár, de még merészeltek hittanra, templomba járni vagy egyházi esküvőt tervezni. Apró tárgyak, fényképek, relikviák is felidézhetik egész életutak sorsdöntő fordulatait, a szülők, az elődök, a közeli vagy távoli hozzátartozók kinkeserveit, példázatos létküzdelseit – ugyanakkor a megtartó szeretetközösségek örökervényű varázshatalmának jótéteményeit. „Az anyák sohasem halnak meg” – „odafentről is vigyáznak ránk”: hangzik az édesanya alakját megelevenítő, elvesztését sirató szinte himnikus vallomások summája (az *Édesegyetlenek* ciklus darabjaiból). És valóban: csodálatos lelki, erkölcsi, szellemi örökséget hagynak ránk, akik előttünk járva is a minden körülmények közötti tisztesség gyógyító és hiterősítő példájával üzennek; hiszen a „szeretteink mindig velünk maradnak.”

És közvetve is helytállásra tanítanak: amikor napjainkban eluralkodik az anyagiaság, az elidegenítő technokrácia, a pénzimádat, a mindennemű dehumanizáció (mértéktelen alkoholizmus, dohányzás, abortusz – vagy ezernyi más és vétleneket is sújtó, nyomorító baj a gyógyíthatatlan betegségektől kezdve a magukra hagyott vagy koldusbotra jutott öregek és a kiszolgáltatott munkanélküliek gyötrelmein át a pszichés

deformációk és devianciák özönéig) – s az elbeszélő számtalan bizarr és elborzasztó jelenséggel szembeütközve, tanárként az iskolában is az elavulhatatlan értékek tisztelétére, elfogadására kell, hogy intse a jövő nemzedékeit. A megrendítő és mélyértelmű pillanatfelvételeket élesen exponáló leírások (főként az *Arasznyi világ* cikluscím alá csoportosított villanóképek) rendre ilyen társadalmi anómiákról, fonákságokról, furcsaságokról tudósítanak, vagy éppen azok kivételesen meghökkentő helyrebillenéseiről – a cigarettára vagyonokat költő diák hirtelen kijózanodásától (az etikaórán) egy másik eliszonyodásáig az italfüggőségtől vagy a gyilkos művi vetéléstől (átlátva mindezek szörnyűségeit), s akár egy-egy hivatali bürokrata váratlanul – mert a merev szabályokat mellőzőn – emberséges ügyintézéséig és részvételi megnyilvánulásáig.

A történetmondó és mesélő prózaművész lebilincselő közvetlenséggel, epikai hitelességgel és formanyelvi-poétikai változatossággal festi mai világunk mozaikos freskóját – a sokféle értéksorvadás, szerencsétlenség, életveszedelem, katasztrófa rémségeit is megjelenítve, el egészen a koronavírusos világijárvány, az „új spanyolnátha” felborította viselkedésformáink olyannyi groteszk, ijesztő szimptomájáig –, de az aktualitást mindig feldúsítja a historikus emlékezet ezerarcú háttere. S a realitást gyakran színezik, keresztezik misztikus megérzések, baljós előérzetek, féelmes tudatalatti vagy álomi képzelgések, rejtélyes emlékfoszlányok – és imádságos könyörgéseket, oltalom- és áldáskérő fohászokat követő csodaszerű fejlemények, felgyógyulások, megmenekülések. Sőt holtak visszajáró lelkének jelenései. Valóság és fikció elválasztó határai feloldódnak (a „horizonton belül és túl”), lét és nemlét, test és lélek, tér és idő, földi és mennyei dimenziók összehullámzanak: elhunyt szeretteink óvják lépteinket (*Harmonikahang*), egy barát előre megálmodja kollégája súlyos repülőgép-balesetét (*Légi baleset*), egy áldozatosan kötelességtudó professzor, mielőtt reggel elindulna előadást tartani, hirtelen elájul, s majd utólag találkozik az őt kórházba vinni segítő és így megmentő őrzőangyalával (*Kérem, figyeljenek!*), a szibériai haláltáborokban rég meghalt férfi újraéled, hogy pokoljárásáról számot adva katartikusan tanúsíthassa az őt regényalakként már előzőleg kiábrázoló író művészi igazságát (*Gulág*). És ezek az igazságok mind szakrális és metafizikai érvényre is jutnak a költőiségükben megemelkedő látomások távlatában: hogy szorongattatások, halálközelségek idején is csupán ahhoz a lelkiséghez érdemes ragaszkodnunk, amely feltétlenül fogadja el az üdvözítő, megszentelő, életadó isteni gondviselés ajándékát; hiszen csak „az marad meg itt is, amit a halál személyre szabott szűk kapuján magaddal értéként átviszel.”

A külföldön megszülető kisunoka meglátogatása is ilyen örvendező lelkülettel történik, minden utazási, óvintézkedései, karantén szabályos nehézség ellenére, s a kötetzáró darabok ennek jegyében sugározzák a tündökletes ünnepek, az advent, a karácsonyi szenteste ragyogó misztériumát; s a gondolatbolydító, mélyrehasító lírai kérdést: „vajon kellőképpen él-e a világ a kereszttek által kivirágzó kegyelemmel?”

(Püski Kiadó, Budapest, 2021)

Frang Gizella

Carpe Diem?

Zentai László: Rebeka, meg az a 66. senki odafönn

Nehéz dolga van az ismertetőt írónak Zentai László legújabb regényével. Ugyanis a kritikus is olvasó, s mint bárki, aki regényt fog kezébe, ő is hagyja a szöveg kibomlásával sodortatni magát, s nem ment az asszociációktól sem. Amikor az ember Zentai László könyvét olvassa, főként a címlapon megjelenő irigység szimbólum és a bevezetőként felfogható Márai-idézet alapján valami nagyon súlyos morális összegzést vár a szerzőtől. Ráadásul a regény első felében még nem igazán tudja, kik is a szereplők. Nevek és jellemzők tűnnek elő, de az asszociációk tovább lendítik a fantáziát, s az olvasó már Goethe *Faustjának*, Madách *Az ember tragédiájának* szellemi magaslatában jár, sőt Salinger filozofikus abszurditása, Nagy András esszéregényeinek útkeresése (és még sorolhatnánk) is gondolatkísérletként felvillan, hiszen éppen Rebeka (a gyengébbik nem, Éva utódja) gondolkodik a teremtés koronájának nevezett emberi lényről. Mert hogyan is írja a Genézis? Ádám teremtése után szegény Jóisten elégedetlen, nem érzi tökéletesnek a teremtményét. Addig nem pihenhet el, amíg Évát már nem sárból, hanem a férfi oldalbordájából meg nem alkotja társnak. „És látta Isten, hogy jó”... Vagyis a szerző korán deklarálja, hogy a férfi-nő ellentmondásos egységét állítja regénye fókuszába.

Hamar rájövünk azonban, hogy valamiért mindezt az író balettcipőben billegő vaskos humorral teszi. A recenzor, amint idáig eljutott, már illeszti is ujját a *Del* bilentyűre, mert úgy érzi, az eddigi eszmefuttatások igazságai szétfoszlanak. Ugyanis a regényben tovább haladva az idepötyögött asszociációk, benyomások második olvasatra mintha felszínesekek, pillanatnyiak, mulékonyak és megcáfolhatók volnának, de mintha mégsem vesztenék el érvényüket... Mert úgy tűnik, a regénybeli abszurd valóság az eddigi filozófiai, teológiai hagyomány negatív képét hozza, ahogyan Zentai egy helyütt meg is fogalmazza: a darwinizmus fordított képlete érvényesül, vagyis az ember visszamászott a fára...

S ezt az eszmefuttatást tovább tágíthatjuk azzal, hogy próbáljuk megfejteni, ki a címben szereplő Rebeka, s ki lehet az a 66. senki odafönn. Úgy tűnik, az utóbbi maga az író, de Goethére vagy Madáchra utalva akár maga Lucifer is lehet. Később azonban nevet kap: ő Zajácz Mihály, s kiderül, egyáltalán nem luciferi alkat! Sőt inkább korabeli, átlagos ember.

De melyik kor emberei a szereplők? Gondoljunk Szeneczey Rebekára, Hajnóczy Erzsikére, Huncut Hubára, Zajácz Mihályra vagy Tönköly Tihamérra...

A 66. senki odafönn, alias Zajácz Mihály egyes szám első személyben kezdi írását,

ő maga a narrátor, s még arra is vállalkozik, hogy értékelje anyáik-apáik korát, vagyis nagyjából a teljes, morálisan hanyatló XX. századot. Ezért is gondolkodhatunk azon, hogy Zentai László művét az esszéregény műfajába soroljuk. Ő adja tehát meg a történet időkeretét, valójában saját generációjának végigélt történelmi időszakát, s onnan nyúlik vissza egy-egy villanásra a korábbi történelmi eseményekhez úgy, ahogy azok a regénybeli családok életét formálták.

A két szálon futó cselekmény végtelenül profán: két diákbarátság és mellette egy szerelem. Bár mondhatnánk, több annál, mégsem találjuk meg a romantikus érzelmeket. Zajácsi Mihály és Tönköly Tihamér diákkorukba nyúló barátsága ugyan kitart a XX. század végéig, de ez a barátság inkább diákkori nosztalgia. Mi sem bizonyítja jobban, mint a sok évtized után a Borostyán Cukrászdába szervezett találkozójuk, ami bár felidézi, vissza nem adhatja a diákkort, hiszen az egykori fő vonzerőt jelentő csinos felszolgálónővel már nem találkozhatnak. Sőt: a várt varázslat szertefoszlik, amikor az új pincérlány megjelenik. Ő már egy új kor gyermeke, unott és jellegtelen. De nem csak ő hozza a változást: minden átalakul. A két egykori, reményekkel induló fiú különböző életutat jár be. Azonban közös bennük, hogy ezek az életutak mindennapiak, nincsen bennük hősiesség, a lendület is megkopott, s részükről az elégedett összegzés inkább beletörődés, mint büszke sikerélmény. Ugyanígy Szeneczey Rebeka és Hajnóczy Erzsike barátsága is változik, bár kettejük esetében a gyermek- és diákkori szálak nem minden érdek nélkül valók voltak. Ez Huncut Hubának, Erzsike unokabátyjának megjelenésével lesz igazán egyértelmű. Míg korábban Erzsikének volt szüksége Rebeka segítségére, most Rebeka szorul Erzsike beavatkozására. S bár mindent tudnak egymásról, együtt is dolgoznak, az ő barátságuk is megszokottá válik, felszínes marad.

A cselekményszálak linearitását meg-megtörik a történelmi visszaautalások, emlékezetfoszlányok, múltidézők, s mindehhez a szerző szükségesnek látta, hogy moralizáló keretet illesszen. Az esszé jellegű bevezető tükreként a zárás is válaszkéréses: vajon a deheroizált korban beszélhetünk-e bűnről, s ha igen, mik azok? Állítja itt is, ahogy a kezdeteknél is, hogy az emberi tisztesség legyőzhetetlen, s hogy az életben nélkülözhetetlenek a morális tartalmak. Talán azért is szükséges ezt deklarálnia, mert a saját sorsát a regényben leginkább irányító Rebeka is bűnben találja meg a boldogságát: egy nős ember társa lesz. Pedig Rebeka mélyen vallásos, mégis ő harcolja ki a férfi szerelmét. Miközben elítélhetjük ezért, menthetjük is őt. Hiszen azzal, hogy magához köti Hubát, a csélcsep, már sokadik feleségétől váló embert hűséges, többgyermekes családapává teszi, egyházához visszavezeti...

A fő helyszín, ahogyan azt a korábbi, a *Bolhasípok Jankó városában* (2020) című regényében is láthattuk, egy „rezdüléseitől is aluszékony, hazájához és népéhez is hűséges, de rettenetesen konok kisváros” (11. p.). S ha a népszavazás 100. évfordulójáról még nem hallott olvasó ebből nem tudta azonosítani, a felsorakoztatott többi jel-

lemzőből biztosan sikerül, hiszen olyan emblemikus épületek és közterek jelennek meg, mint a Kecse templom, Lóver, Várkapu, Pannónia Szálló, Szürkék temploma, Deák-tér, GySEV, Borostyán Cukrászda, Konvent, Fáber-rét, Deák-kút, Tacsí-árok, Lenck villa, Líceum, Széchenyi István Gimnázium, a Selmecről átmenekített Egyetem stb. A soproniak vagy Sopront jól ismerők pontosan látják lelki szemeikkel a felvillantott helyszíneket, s örömmel konstatálják, hogy a „magasságos” főváros helyei sem mindig hízogó megvilágításban villannak föl: „A budapesti vörös olajfák hegyén néhány hóhér villájában”... Itt már a sajátos írói nyelvi fordulatok, véleményny tükröző sűrített képek jelennek meg, amire később ki kell térnünk.

Most azonban kanyarodjunk vissza a helyszínhez: a kisváros környékén lévő falu is megjelenik, hiszen a két lány, Rebeka és Erzsike ott nő föl, s pedagógiai tanulmányaik után oda kerülnek vissza, sorsukban pedig keverednek a faluban szerzett gyermekkori élmények, a diákévek városi benyomásai, és a már felnőtt ifjú hölgyek otthoni tapasztalatai.

Érdemes kitérnünk a mellékszereplőkre is, hiszen a soproniaknak így teljes a korrajz! Ugyanis olyan azonosítható alakok villannak fel a történetmesélésben, akikkel a mai 50-es és idősebb korosztály találkozhatott. A tanárok azonosítása nemcsak a körülírásokból lehetséges, hanem még a keresztnévek is segítenek, hiszen a keresztnévek szerepeltetésével is tisztelték el a szerző. Lássuk, kiket vett fel Zentai László e szeretnivaló soproni tablóra! Loli bácsi, a fényképész (Lobenwein), Mester (Krasznai Ferenc), a híres tornatanár, edző, Laczy István, a legendás orvos, Szeder (Sámson) Klára, a szeretett magyartanár, Ódor (Czobor) László, a fiatal orosz tanár, Halmos (Höfle) József, az igazgató – és még sorolhatnánk. Hogy mi szerepük van a regényben? Néhányuk a történeti hitelességet erősíti, hiszen a város emblemikus alakjai voltak, mások a szereplők életének részeseként segítették tanítványaikat, vállalva a hatalom retorzióját is.

Természetesen a mellékszereplők között megjelennek a kor jellemző figurái, a párttitkárok, téveselnökök, a deklasszált elemek, a Felvidékről áttelepítettek, az Erdélyből menekültek is. Ők általában a főszereplők családtagjai, felmenői, vagy azok sorsát befolyásoló alakok. Cselekedeteikkel, erkölcsi motivációikkal a szocializmus tisztul, torz, kegyetlen és embert nyomorító rendszerének kiszolgálói.

Zentai László könyve ettől lesz korrajz, hiszen nem csupán a főszereplők életének jelentős eseményeit jegyzi le a szerző, hanem azok történelmi, politikai háttere is megjelenik a történetben. S bár eddig a hitelesítő helyszíneket és városi figurákat vettük sorra, van olyan részlet, ami mögött ugyan nincs tárgyi pontosság (ilyen az óvóképző egyetemre válásának a dátuma), mégsem tarthatjuk ezt hibának, ugyanis éppen a társadalomrajz egyik szelete ez: a magát különböző politikai-ideológiai rendszerekbe átmentő értelmiségi, vezető bemutatása.

Ugyancsak a korrajzhoz tartoznak azok az egyszerű iparosok, akik tisztességes

munkával keresik a kenyerüket, nem akarnak belefolyni a politikába (Zajácsi apja, aki tetőfedő mester, s művezető), vagy a Felvidékről áttelepített grófnő, Tönköly Tihamér nagymamája), azután a Zajácsi fiú anyja, akinek viselősen, mindenórásan is vasgyári munkásnőként kellett dolgoznia, Szeneczey Rebeka apja, aki a téesz főagronómusaként is megmarad dogmatikus keresztény, s bár a tsz-elnök magabiztos, családját szerető, embernek tartja, a téesztagok faragatlan tuskónak nevezik. Folytathatjuk a sort Tönköly Tihamér apjával, aki '56-ban letépte a vörös zászlót, ezért disszidált, esetleg Hunczut Hubával, aki ugyan főszereplő, de a neveltetése és ifjúkori élete közötti hatalmas ellentétet mégis a kor ideológiája, erkölcsisége okozta, ugyanis a mindennap ministráló, papnak szánt fiúból egy élvhajhász férfi lett, akit apák és bátyák baltával üldöztek esténként a kisváros utcáin. Miközben Rebeka mélyen istenhívó, barátnőjének, Erzsikének az apja a tanácsstítkár.

A fő helyszíneken játszódó szálakban csak említés szintjén jelenik meg a politika szörnyűsége, maguk a főszereplők, talán, mert ők még fiatalok, nem érzik át a nemzeti sorstragédiát és az ideológiai nyomorúságot, ők élnek mindennapi életüket. Jelmondatuk lehetne a sokféleképpen értelmezett ókori mondás: *Carpe diem* (*Élj a mának!*). Míg szüleik generációja megharcolt a rendszerrel, ők már csak saját boldogulásukat, boldogságukat keresik. Gondoljunk itt Hubára, aki a hedonista figura fő megtestesítője, az apai szigor elől menekülő Rebekára, aki a szerelemben keresi az élet fő célját, Erzsikére, aki olykor irigykedik barátnőjére, de összességében elégedett a tanítói sorssal, vagy a mindig fennhéjázó Tihamérra, aki mindenkit gyűlöl („a papokat, a zsidókat, az ateistákat, a kommunistákat meg a parazitákat... magamagán kívül mindenkit – 21. p.), illetve az örökké szolgálatkész Misire, aki magas rangú hivatalnokként találja meg a boldogságát.

A kort tehát nem a szereplők életéből, hanem a narrátori szövegből ismerhetjük meg, hiszen a jobbára saját magukra figyelő főszereplők, mondhatnánk, ösztönlények, élhetnének bármikor, akár napjainkban is. Az író, mint 66. senki, a nyelvi lelemények és sajátos fordulatok egyéni felhasználásával jeleníti meg az elmúlt század gyötrelmes éveit, s ugyanilyen nyelvi fricskákkal jellemzi szereplőit is. Álljon itt néhány példa! Tönki „olyan, mint az a hím páva, amelyiknek nincsenek színes tollai, de lehet, hogy a legutóbbi vesztés ütközetben megkopasztották ... úgy csámpázott, mint egy pálcán függő marionettfigura” (21. p.). A Rebekák (nők) az „örök rebellió... az orruknál nem látnak tovább, ... e század agyonsminkelt, élőhússá tárgyiasult teremtményei... Legálább annyira érzéketlenek, mint amennyire érzékenyek a világ dolgaira... Gyakran az irigység sárga virágai. Gyalultatlan műveltségük megfelel a szellemvilág éghajlati viszonyainak” (8. p.). A Hubák (férfiak) szimatja „akár tökéletesebb is lehetne minden néglábuénál, de nem képesek megfelelően használni az érzékszerveiket... Vagy meglátják Rebekában a Rebekát, vagy meghallják bűgő hangjában Karády Katalint, esetleg testének arányaiban Vénuszt, de együtt a hármat sohasem” (9.).

És hogyan is jutottunk el idáig, ebbe a tudathasadásos állapotba? Zentai narrátora azt is elmondja: a vörös világ „tudatosan kizárta a legfontosabbat, azt az utat, amely hitet, erőt és tiszteletet parancsolhatott volna, bizonyosságot és biztonságot, kitartást, és mindnyájunknak azt a féltő kezet, melyet Jézus nyújtott évezredekken keresztül a földi embereknek” (94. p.). Mert, mint mondja, „keményen figyelő szem és lesújtó vasöklől mozgatja a társadalmat” (101. p.)

A kemény, vádló mondatok között felsejlik a felelősségtudat, az általános bűnbánat is: „Elhamvadtak a példaképek... Kalapáljuk, kenegetjük a bádoglelkünket... Csám-pássá formáltuk ezt a világot, mert olyanná akartuk” (7. p.).

E súlyos állítások mellett a történet szálait könnyed kornyelven, humorral bontja ki Zentai László. A könyv tele van ellentmondásokkal: a nemzeti történelmi kálváriák, a múltbéli egyéni tragikus sorsok felvillantása mellett megtalálhatók a hedonista antihősökként élő emberek. Az esszé jellegű szakaszok mögé az olvasó odateheti a fájdalmakat, a történet felszínén azonban megtörténnek a dolgok, olykor csak úgy, olykor akarattal. A tartalmas élet jelentése is valami felületes letté változott. A főszereplők egyáltalán nem mély, drámai jellemek, romantikájuk is halovány. Küzdeni talán leginkább Rebeka küzd Hubáért, de önmagával, neveltetésével már kevésbé...

Ez a felszínes világ – Zentai meglátásában – Isten nélküli, ideák nélküli, hősök nélküli, valós és mély gondolatok nélküli, Orwellt és Koestlert is túlhaladóan abszurd társadalmak kora. Lehet-e ebben drámaiságot keresni? Van-e itt valódi katarzis? Ezt az olvasónak kell megmondania.

Aki a szavak jelentését a kor/korok történelmi tükrében értelmezi, az meglátja a szarkazmust a szövegben. Hogy megérti-e ezt az úgynevezett „z”, illetve a már az ábécéből is kicsúszott generáció, majd kiderül. Félő, hogy az azután a nemzedék után jövőök, amely holmi „trendi” szlogenekkel kialakított nyelvünkől veretes, sokévszázados/évezredes magyar szavainkat, hogy feloldódva a Coca Cola-feelingben és az energitalok bombasztikus, médiasulykolta hatásában, életének vezetője helyett a média gyeplőjét szájába véve hagyja, hogy csak úgy megtörténjenek vele a dolgok, s közben azt hiszi, ura sorsának, már kevésbé birkózik meg a szarkazmus stílusjegyeivel. A szocializmusban felnövő korosztályok azonban bizonyára sokat fognak derülni a szerző kiszólásain.

Aki nem akar drámai feloldódást keresni, megteheti, hiszen éppen azért, mert hiányzik a jellemek mélysége, mert a szereplők felszínesen élik életüket, nem is okoz nagy fejtörést, hogyan olvassuk a regényt könnyed nyári olvasmányként. Ha ez utóbbi szeretnénk Zentai László könyvében látni, akkor csak a „storyra” és a humor nyelvi megoldásaira koncentráljunk! Ez már valóban a mi személyiségünkön múlik!

(Civil Flotta Kiadó, Budapest, 2021)

Jámbor Ildikó

A drótos tót

Lábas alján kerek folt
azt hiszed, hogy sohsem volt
Mikor az edény érték volt
Megfoldja a drótos tót.

Hátán van a ládikája
Bórszíjjal veszi vállára
Utcaszerte áll a bál:
emelt hangon kiabál!

Kicsi ember, füstös képű
Nagy zajjal jön, döngő léptű
Én a nagykapuban állok.
Piacról anyámra várok.

Félek tőle, pityergék
Attól tartok, elkerget
Vagy hátára vesz, elvisz
a kisgyerek mindent elhisz.

Horváth néni rossz fazékját
Egy- kettőre reparálja
Másoknak is megmutatja
Jó munkáját úgy kínálja!

Ócska szitát összedrótoz,
Barna néni rossz kaszrolyt hoz,
azt is menten megfoltozza,
a fazékját más is hozza.

Közbe-közbe kvaterkázna
Járda szélén körben állna
Nem beszél jól; „ázik-,ézik”
szlovák ember, az kiérzik

a beszédén, hiszen tót:
Felvidéki gyerek vót!
Anyu is kihoz egy lábost.
Megreparálná-e már most?

Ni, az alján van két lyuk!
„Mind a kettőt befódjuk”
Tényleg úgy lesz, beszegeli,
szerény bérét bezsebeli.

Útnak indul, kiáltozik
nyughatatlan, fáradozik:
„Kannát, lábast asszonyok,
azonnal megfótozok!”

Még sokáig félek tőle,
Kamrába bújok előle
De aztán a forró nyáron:
A kajszi érik az ágon

Lekvárt főzünk a lábosba,
a két foltos, takarosba.
Eszünkbe jut a drótos tót:
Hiszen ügyes mester vót!

Janus hívogató

Eddig nem írtál magyarul
Csezmicei János
Csak latinul verseltél,
s úzted a ditirambusokat
Megidéztél egy virágzó
mandulafát,
isteni berket
sok tornyú palotát,
s rigmusos várost.
Hirdetted azt is,
mint dicsóítik szerte
talentumos elméd!
Mindezt latinul!

Most szólalj meg végre
reppelj egy strófát, mert
innák szavaid
magyarhonban!
Kell egy hites
buzdító szó az ifjú
magyaroknak!
Szólalj meg végre
Pécs egykori dalnoka!
Posztolj egy strófát
Mozgasd meg a pandémiától
ellustult lelkeket itt.
Élednie kell e népnek
Győzni az időn,
Élni az életet!
Egymást szeretni
S bízni az Istenben
kinek te régtől
buzgó hírnöke vagy!

Madarász Imre

A besarazott Illyés

Beke Albert: Illyés Gyula, a kommunista. Népfí vagy kegyenc?

Valami eszeveszett fúria vagy ártó démon dühöng mostanság a honi irodalmi emlékezetben. Magyartanárok hagynák ki a tananyagból tizenkilencedik századi irodalmunk óriásait, mert – úgymond – nehezek a diákoknak (vagy a tanároknak?). Zsurnál-megmondóember söprűzné ki a középiskolai irodalomtanítástól Ibsent mint liberális és feminista kártevőt. Politizáló történész publikál egész könyvsorozatot Ady ellen, akit hazafiatlan, nemzetellenes, idegen érdekeket kiszolgáló írástudónak pingál le (épp a centenáriumban)... És most itt van Beke Albert könyvmonstruma, melynek mondandóját a címe imigyen foglalja össze: *Illyés Gyula, a kommunista*. Csak így, nemes – helyesebben nemtelen – egyszerűséggel. Egyetlen jelzővel summázza, jellemzi és értékeli a múlt évszázad egyik legmonumentálisabb, legváltozatosabb költői-írói életművének megalkotóját. Nem pályája, „oeuvre”-je valamely írásművét, motívumát avagy szakaszát, hanem teljes egészét. Sokszínűségét egyetlen színnel próbálván lefedni, elfedni: a vörössel.

Pamflet ez, nem monográfia. Csak vádbeszéd, védelem és főleg tárgyilagos bírálat nélkül, a körülmények s a magyarázó tényezők teljes nélkülözésével. Alapjául a szerző egy 2003-as ötvenoldalas, füzetméretű opusa szolgál (*Illyés Gyula mint közéleti szereplő*), ez bővült-hízott-burjányzott 658 lapnyi méretűvé, ám ezen irdatlan túlméretezettség éppúgy nem jelent tudományosságot, mint a közel fél-száz oldalra rúgó bibliográfia. (Melyben például Standeisky Évát már-már kompromittálja számos egyetértő idézése, annyira különböző, sőt szögesen ellentétes a világnézetük, az ízlésviláguk). Az „alapmű” végletes felduzzasztása csakis a hangvétel radikalizálódását a vádaskodás durvulását eredményezte. Beke Albert tudásanyaga, kutatómunkája, írómunkási fáradozása egy célt szolgál: Illyés Gyulát – aki „önmagát afféle magyar Goethének vagyis költőfejedelemnek tartotta”, holott a megapamflet szerint csupán „ellenálló nemzeti hőssé hazudott kegyenc” volt – „a bitorolt trónusáról letaszítani. Pedig Illyés már régóta nincsen trónuson”. Beke alaptézise Illyésről, hogy „egész élete folyamán minden fontos döntésében a kommunista ítélkezett benne”: a pályakezdéstől haláláig.

Ez a valótlan, tarthatatlan, hazug koncepciózás vád eleve kizárja, hogy megszűljen az – a szó legtisztább értelmében kritikai, vagyis a tényeken alapuló, elfogulatlan, a különböző korszakokat és alkotásokat tisztességesen, a maguk egyediségében értelmező és mérlegelő – életmű-monográfia, melyet a „szakmának” Illyésről már régóta meg kellett volna írnia. Beke nem átalja Illyést „kommunista

pártköltőnek”, „leninistának”, „immorális bolsevikinek” és – saját híres kifejezését idézve” „magánszorgalmú kutyának”, ismételten, refrénszerűen „gyávának”, „nyúlszívűnek”, „árulónak” aposztrofálni. „Mindvégig.” Legbecsesebb remekműveit is sorra-rendre legyalázza, bemocskolja. A *Puszták népe* szerinte „Magyarország befektetése a 'demokratikus' nyugati közvélemény előtt”, amely „Beneš és Masaryk malmára hajtotta a vizet”. A *Cserepező* „művészi szempontból éppoly gyatra, mint eszmei mondandója tekintetében”. A *Bartók* szentenciáját („növeli, ki elfödi a bajt”) a költő ellen fordítja. Az *Egy mondat a zsarnokságról*t huszonhárom oldalon át rágalmazza példátlan és felfoghatatlan vadsággal: „a vers hazug és aljas”, „jót ezzel a versével Illyés” csak „az összes egykori ávósnak és valamennyi gyilkosnak” tett... És így tovább, a példákat végeérhetetlenül lehetne szaporítani. De minek?

S ha már így belejött a fröcsögő piszkolódásba, Beke nem áll meg Illyésnél. Bubitsra a hazafiatlanság bélyegét ragasztja: „igéi – állítja – nem szentek, hanem felháborítóak és zavarosak”. Németh László, jelenti ki, a Kádár-érában „beadta a derekát, méghozzá szégyenteljesen”. Az ifjú Csoóri Sándor – nyilatkozza ki – „nemcsak esztétikai szempontból süllyedt le szinte a legmélyebbre, hanem erkölcsi és politikai szempontból is. Igaz ugyan, hogy később megpróbált kuruckodni és helyrehozni a helyrehozhatatlant, de ami lehetetlen – az lehetetlen”.

Nos, tagadhatatlan, hogy ami lehetetlen, az csakugyan lehetetlen. Beke Albert *Illyés Gyula, a kommunista* című munkáját nem lehet másnak minősíteni, mint a rendszerváltás utáni évtizedek egyik legtisztességtelenebb, legsilányabb irodalmi történeti tárgyú produktumának. Az, hogy a pártállam bukása óta a legterjedelmesebb Illyés-könyv egy ilyen, csakis kortünetként tanulságos kiadvány: aligha válik a magyar irodalomtudomány – és kultúra – dicsőségére.

(*L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2019.*)

Adamik Tamás

Deák-Sárosi László: Keresztút – Szonettkoszorú Kasó Tibor megzenésítésében

CD, B. Tóth Klára grafikáival

„Krisztus kínszenvedésének tiszteletét a kolduló rendek terjesztették el. E tisztelettel függ össze a keresztúti ájtatosság meghonosodása. A jeruzsálemi zarándokoknál már régóta szokásban volt, hogy Jézus keresztútját, annak egyes hagyományos stációinál imát mondva, járják végig. A XV. században a misztikusok hatására Palesztinán kívül is utánozták ezt a stációjárást. A stációk száma változó volt, néha elérte a 34-et is. A mai 14 stációs forma a XVI. században jelent meg, és a ferencesek buzgólkodása folytán lett általánossá” (Szántó 1987, 563–649). Elterjedt az a szokás is, hogy a templomokhoz vezető út mentén a szenvedéstörténet egyes állomásait oszlopokon ábrázolják. A többnyire magaslatra vezető keresztút neve kálvária. Végül 14 stáció vált általánossá. 1. Krisztus Pilátus előtt; 2. Krisztus felveszi a keresztet; 3. Krisztus először esik össze a kereszt alatt; 4. Találkozik Máriával; 5. Cirenei Simon átveszi a keresztet; 6. Veronika odanyújtja a kendőjét; 7. Krisztus másodszor esik össze; 8. Krisztus találkozik a síró asszonyokkal; 9. Krisztus harmadszor esik össze; 10. Krisztust megfosztják ruháitól; 11. Krisztust keresztre szögezik; 12. Krisztus keresztthalála; 13. Levétel a keresztről. 14. Krisztus sírba tétele.

Deák-Sárosi László, ha olykor más megnevezéssel is, ugyanezeket a stációkat sorolja fel *Keresztútjában*. A szertartás a *Szentírás*on alapul, egyetlen legendás eleme Veronikához kapcsolódik. André Louf *Keresztút a Kolosszeumban* című könyvében más stációk vannak, például az első stáció: *Jézus négy szemközt az Atyával az Olajfák hegyén*; a második stáció: *Júdás elárulja Jézust*. A II. vatikáni zsinat a feltámadást ábrázoló 15. stáció bevezetését javasolta. Győrben, a Prohászka Ottokár Orsolyita Közoktatási Központ kápolnijában megvalósították a zsinat javaslatát: a Horváth István Munkácsy-díjas képzőművész és a Jakab Gábor készítette keresztút 15. állomása: Krisztus feltámadása. A keresztút liturgikus ünneplése a keresztúti ájtatosság, amelyet XII. Kelemen pápa véglegesített és hagyott jóvá 1730-ban (MNL 10, 816–17).

Lotz János *Szonettkoszorú a nyelvről* (Budapest, 1976) című könyvében közöl egy tanulmányt *József Attila szonettkoszorújának szerkezetéről* (258–270). A szonettkoszorú szerkezetét így határozza meg: „A szonettkoszorú tizenöt szonett sorozata, amelynek kompozíciós szabályai a következők: a) Az első tizenhárom szonett

utolsó sora megismétlődik a következő szonett első soraként, és a tizennegyedik szonett utolsó sora azonos az első szonett első sorával; *b*) Az utolsó szonett (ún. *mesterszonett*) az előző tizenhárom szonett – a szonettek sorrendjében összeállított – kezdősoraiból áll” (258). Feltalálása az 1460-ban alapított Sienai Akadémia nevéhez fűződik. Az olasz irodalomból kiindulva terjedt el más országokban is (259). Majd megjegyzi, hogy ettől a szerkezettől el is lehet térni.

József Attila 1923-ban írt szonettkoszorúja, *A kozmosz éneke*, e típus egyedüli magyar példája a második világháborúig – írja Lotz János (260). József Attila szonettkoszorúja valóban 15 szonettből áll, és a 15. a mesterszonett. A *Világirodalmi Lexikon Szonettkoszorú* címszavának szerzője, Szerdahelyi István szerint az első magyar szonettkoszorút 1848-ban Bangó Péter írta; az utóbbi évtizedekben, napjainkig több hazai költő is élt ezzel a formával, a teljesség igénye nélkül: Imre Flóra, Lackfi János, Láng Éva, Lászlóffy Csaba, Markó Béla, Székely János tettek közzé szonettkoszorút. Imre Flóra *Platonizmus* című szonettkoszorúja, a test dicsérete, 15 szonettből áll, és az első szonett a mesterszonett. Érdekes és jelentős Várkonyi László *Hídon* című kötete, amelynek alcíme *Szonettkoszorúk*. A kötet hat szonettkoszorút foglal magában, amelyeknek címei: *Hídon*, *Kecskemét 1968*, *Európa*, *Világszabadság*, *Börtön*, *Halál*. A szonettkoszorúk tizenöt szonettből állnak, elől áll a mesterszonett XV. megjelöléssel, amelynek tizenhárom sora az utána következő 14 szonett első sorával egyezik. Azonban a 14 szonett nem kapcsolódik egymáshoz, azaz a szonettek utolsó sora nem ismétlődik meg a következő szonett első soraként. Szintén érdekesség Csontos János *Szonettregénye*, ami a ciklus formai bravúrját megsokszorozza, hiszen szonettkoszorúk szabályosan egymásba kapcsolódó szonettkoszorújából áll.

Deák-Sárosi László szonettkoszorúja 14 szonettből épül fel, és a 14. a mesterszonett, amely az előző tizenhárom szonett kezdősoraiból áll. Mivel az előző tizenhárom szonett kezdősora szükségszerűen tizenhárom sort ad ki, a mesterszonett 14. sorát a 13. szonett utolsó sora alkotja, ami azt jelenti, hogy Deák-Sárosi a tizenharmadik szonett két sorát, az elsőt és az utolsót használja fel a mesterszonett utolsó két soraként. Mindebből nyilvánvaló, hogy Deák-Sárosi változtatott, újított a szonett általános struktúráján. A 14 részes szonettkoszorú nem előzmény nélküli, hiszen a francia irodalomban találunk rá példákat. Azonban ismereteink szerint ő kapcsolta össze először a passió 14 stációját a 14 részes szonettkoszorúval és általában a keresztút témáját ezzel a formával. A versciklus érdekessége, hogy a sorok ritmusa nem jambikusan emelkedő, hanem a magyaros tagoló vers adja a lüktetését, természetesen a rímszerkezet megtartásával. Abban pedig mindenképp úttörő ez a mű, hogy ez az első, teljes egészében megzenésített, előadott, lemezre játszott szonettkoszorú. A Kasó Tibor dalnokkal készült hangfelvételt az Üveghegy Kiadó adta ki CD-n, a kísérfűzetben a mű teljes szövegével, B. Tóth Klára illusztrációi-

val, sőt, a dalok akkordjelzéseivel. Maga ez a versciklus is hosszú utat járt be. Először 1999-ben jelent meg a *Hazanéző*ben; 2011-ben némileg átdolgozott változata a *Credó*ban; 2013-ban önálló kiadványként, B. Tóth Klára grafikáival, az Üveghegy Kiadónál; illetve 2015-ben ugyanitt, Kasó Tibor által megzenésítve.

Lotz János a szonettkoszorú tartalmi, vagyis szemantikai követelményéről ezt írja: „Szemantikailag a szonettkoszorú megköveteli, ... hogy ... az egyes szonettek egy-egy általános gondolatot fejezzenek ki, melyet az oktett és a szekstett közti éles szemantikai határ oszt előkészítő és összefoglaló részre.” Deák-Sárosi László általános témája Jézus szenvedéstörténete, közelebről annak egyes állomásai, a keresztút. André Louf belga trappista szerzetes keresztútjának általános témája szintén a keresztút, amelynek állomásai három részből állnak: 1. szentírási hely, 2. elmélkedés, 3. imádság. Deák-Sárosi hozzáállása, attitűdje a témához teljesen más: Jézus Krisztus attitűdjéből mutatja be Jézus szenvedésének egyes állomásait, azaz Jézus Krisztust beszélteti saját szenvedéseiről. Például az 1. szonett címe: *Jézust halálra ítélik, és e tényről a szonett első felében, az oktettben Jézus ezt mondja: Holtomig ítélnék, odúba raknak, / Beskatulyáznak. ... Ki vagyok? Ezért kell nemlétebe tűnnöm: ... Istennek ember, embernek isten. / Tudják, s nem hiszik, ez egyetlen „bűnöm”.* E szonett második felében, a szekstettben az igazság mérlege, amelynek egyik serpenyőjében Jézus áll, másikban pedig az ellene dühöngő emberek sokasága, persze, hogy feléjük billen a mérleg nyelve: *Egyenként ülnek rá szemben velem / A mérlegelő legnagyobb szellem / Mindig jobbra billenő tányérjába.* Ez a kissé általános fogalmazás mit jelent, az világosan mutatja B. Tóth Klára szemléletes grafikája, amely egy két tányéros mérleget ábrázol, az egyikben Jézus áll, a másikban három dühöngő alak, s természet törvénye szerint feléjük billen a mérleg nyelve. Már az első szonettből és szemléltető ábrájából egyértelmű, hogy Deák-Sárosi szövege és B. Tóth Klári grafikája szerves egységet alkot: a szonett sugallja az ábrát, az ábra megvilágítja, kifejezi a szonett üzenetét.

Az 1. szonett utolsó sorában Jézus ezt mondja: *Közönyük könnyezik, és ha kell, nem.* A 2. szonett, amelynek címe *Jézus vállára veszi a keresztet*, ugyanezzel a sorral kezdődik: *Közönyük könnyezik, és ha kell, nem. / Tekintetük csupa segítség-tudat, / Mégis magam emelem fel a rudat. / A terhet mindenkitől átvettem.* Az idézett versszak tartalmazza a szonett lényegét. A közömbös báméskodó tömeg érez ugyan némi együttérzést, de az nem akkora, hogy bárki is segítene Jézusnak felemelni a keresztet. Ugyanezt fejezi ki B. Tóth Klára grafikája. A kereszt vízszintes ága alatt megjelenik Jézus feje felnagyított formában, ezzel azt sejteti a grafikusművész, hogy Jézus eldöntötte: vállalja a kereszt hordozását. A kereszt súlyosságát pedig azzal is kiemeli a művésznő, hogy úgy jeleníti meg azt, hogy Jézus már rá van szögezve. A Jézust tartó hatalmas kereszttel és vízszintes ága alá helyezett hatalmas Krisztusfejjel éles kontrasztot alkot a báméskodó tömeg

apró alakjainak csoportja, amely eltörpül, alig látszik a hatalmas kereszt aljánál. A tömeg jelentéktelenségének ez megjelenítése feltehetőleg a tömeg közömbösségét emeli ki. Ez a tömeg annyira közömbös, hogy úgy tűnik, mintha ott sem lenne. Ismét csak azt mondhatom, hogy B. Tóth Klára grafikája, felerősíti, világosan kifejezésre juttatja azt művészi szándékot, amelyet a szonett szókészlete csak sejtet.

Végző összegezőképpen talán megállapíthatom, hogy Deák-Sárosi László azzal, hogy Jézust beszélgeti, hogy Jézus szemszögéből értelmezi Jézus szenvedéstörténetét, vállalta a többértelműség kockázatát. A többértelműségnek ezt a kockázatát szerencsés kézzel semlegesíti B. Tóth Klára, aki grafikáival egyértelművé teszi az egyes szonettek üzenetét. Mindez azt mutatja, hogy a képi ábrázolás felerősítheti, világosabbá teheti az irodalmi szöveg üzenetét. Az éneklés és a zene pedig bennük rejlő hangulati, érzelmi csírák szárba szökkenését segíti elő. A mai este tehát három művész közös munkájában gyönyörködhetünk, Deák-Sárosi Lászlóéban, aki megalkotta a szonetteket, B. Tóth Klaráéban, aki grafikáival értelmezte azokat, és végül Kasó Tiboréban, aki a bennük rejlő dallamok megszólaltatásával életre kelti őket.

(Üveghegy Kiadó, Százhalombatta, 2015)

Irodalomjegyzék

- Imre Flóra: *A hegyről lefelé*. Imre Flóra versei. Part Könyvek, 2009.
- Keresztút*. Győri proházkás füzetek. 1. Prohászka Ottokár Orsolyita Közoktatási Központ. Győr, é. n.
- Lotz János: *József Attila szonettkoszorújának szerkezete*. In: *Lotz János: Szonettkoszorú a nyelvről*. Gondolat, Budapest 1976.
- Louf, André: *Keresztút a Kolosszeumban*. Fordította: Szita Bánk. Szent Mauriciusz Monostor, Bakonybél - L'Harmattan, Budapest, 2006.
- Dr. Szántó Konrád: *A katolikus egyház története*. I. kötet. Második kiadás. Ecclesia. Budapest 1987.
- Szerdahelyi István: *Szonettkoszorú*. In: *Világirodalmi Lexikon 14.*, 1992, 652–654.
- Várkonyi László: *Hídon. Szonettkoszorúk*. Budapest, 1993.

A beszéd elhangzott a kiadvány bemutatóján, 2015. június 17-én, Budapesten, a Magyar Írószövetség könyvtárában.

Oláh András

Levegővétel

Bakacsi Ernő: A „Verőfény” titka

Múlt és jelen, képzelet és valóság keveredik Bakacsi Ernő új kötetének darabjaiban. A szerző a tőle megszokott aprólékos pontossággal járja körül a fölvetett témákat. Írásainak szereplői a legkülönbözőbb társadalmi kategóriákból származnak – a falusi parasztgazdaságban dolgozótól a lottómilliárdosig, a fogyatékosotthonban élőtől a börtönparancsnokig. A cselekmények is látszólag egymástól távoleső történeteket villantanak fel, ugyanakkor mégis megvan bennük a közös szál, ami az erkölcsiségre, a moralitásra vezethető vissza. A legfontosabb ugyanis Bakacsi Ernő szemében a tisztesség kérdése, ezért hőseinek többsége az emberi mivoltát megtartani akaró, komoly sorspróbák elé állított személy.

Sokféle világot megmutat, egyszerre több oldalról (más-más szereplő aspektusából) is, hogy az olvasó a cselekmények mozgatórugóit alaposabban megismerhesse. Minden alakja hiteles, valóságghűen megformált karakter. A történetek pedig az életből vett minták alapján – nemegyszer megélt élmények felhasználásával – készültek.

A gyűjtemény egyik legjobban sikerült darabja egy elmeegógyintézetben játszódó történet (*A 110-es szoba*), amely négy gondozott szemüvegén keresztül tárja fel roppant érzékletesen, hogy hogyan egyszerűsödik le az élet a fogyatékosok világában, mik lesznek a mindennapok mozgatórugói, hová szöknek a megélt valóság bugyraiból a vágyak, az álmok és az emlékek.

Sokak által feldolgozott – mégis mindmáig izgalmas – témát vet föl az *Anyós* című novella, amelynek hőse a címszereplő által sokszor megalázott fiatalasszony, aki a gonosz anyós sírmegváltása kapcsán szembesül azzal, hogy egy elrontott élet milyen pazarlóvá tudja tenni a lelkiismeretet, s az utálkozás és a szeretethiány mennyire alá tudja ásni az emberi kapcsolatokat, s hogy a tisztesség, a lelkiismeret tisztasága mennyivel többet ér, mint a zsigeri gyűlöletbe csomagolt kivagyiság és bosszúszomj.

Az erkölcsi tartás és a tiszta lelkiismeret a kulcskérdése a 98 éves öregember messzi időkből előbukkanó emléktöredékeinek is (*Pali bácsi*), akit a háború idején kis híján lelőttek a partizánok, ám pár nappal később mégis megtagadta egy elfogott partizán kivégzését. Ugyancsak a gyötrő lelkiismeret áll a középpontjában *A börtönparancsnok* című alkotásnak is, amelynek szereplője képtelen feldolgozni az öt facsaró és felörlő emlékeket, és öngyilkosságba menekül. Ez a történet már a messzi múltba, a sztálinizmus világába kalauzolja az olvasót.

A csernobili tragédia utóhatását nyomon követő elbeszélés (*Apa hagyatéka*) egy korábbi kötetben megjelent mű (*Hősök vagy áldozatok?*) folytatásaként is értelmezhető. A szüleit, testvérét elvesztő – a katasztrófa idején mindössze 6 éves – fiú kutatja 24 év után saját gyermekkori és a mentésben elhunyt édesapa emlékét. A fiú – a sugárfertőzés okozta esetleges mellékhatásoktól való félelmében – nem meri kockáztatni a gyermekvállalást. Ezt a lelket nyomorító szorongást kell önmagában helyre tennie. Az elbeszélés formai érdekessége, hogy – miközben kívülről látjuk az egyes szám 3. személyű alaptörténetet – párhuzamosan be vannak illesztve a fiú egyes szám 1. személyben megfogalmazott emléktöredékei.

Hasonlóan izgalmas a mérkőzést testi-lelki fáradtsága miatt feladni készülő teniszező drámai pillanatait megörökítő írás (*Az ötödik szett*), vagy a lottónyereményüket titokban tartani akaró család megpróbáltatásait feldolgozó mű (*A nyertes*). Míg az előbbiben az ösztönök győzelemhez segítik a főhőst, addig a másik történet nem csupán egy család fokozatos szétesését vázolja fel, hanem ennél is tragikusabb végkifejlet következik be.

Bakacsi Ernő korábbi könyveiben is megkísérelte már történetekbe ágyazva bemutatni az '50-es évek (a Rákosi-korszak) visszásságait. Ezúttal is több írásban visszaköszönnek ezek a gyászos pillanatok (*A begyűjtési felelős, Jogállam*). Mindkét mű az emberi tehetetlenség és kiszolgáltatottság irányából közelítve ábrázolja, hogyan válik kilátástalanná az egyén sorsa, s hogy ebből a helyzetből természetes megoldás – amíg a rendszer fennáll – nem születhet.

Sajátos világba tereli az olvasót az *Újgazdagok* című novella, amelyben egy sikertelen öngyilkossági kísérletet végrehajtó asszony emlékei adják a drámai alapot, akinek mindenben és mindenkiben csalódnia kellett: a fiában, a lányában, a férjében. Nem csoda, hogy búcsúlevelet is csak a rendőrök számára hagy. Újra bebizonyosodik, hogy a vagyon nem minden. Hiába a gazdagság, ha az érzelmi kapcsolatok nem működnek. Az asszony cselekedete segélykiáltás, figyelmeztetés, de a hozzátartozókat ez sem rendíti meg. A férj ezután is csak azon ügyeskedik, hogy a nyilvánosság ne értesüljön az öngyilkosságról, maradjanak abban a hitben, hogy baleset történt.

A kötet címadó (és egyben záró) darabja egy kisregény. Krimiszerű – de mégsem szimpla detektívtörténet. Két – egymással kapcsolatba hozható – gyilkosság feltárásán dolgozik a rendőrség, és a nyomozati szakasz során tett kihallgatások, vizsgálódások több irányba is elkalauzolják az olvasót. A gyanúsítottakkal folytatott beszélgetések különböző háttérű szereplők életszemléletét, világról alkotott felfogását világítják meg. Képet kapunk azokról a mozgatórugókról, amelyek köznap gondolkodásukat befolyásolják, és azokról a reakciókról, amik életszemléletüket jellemzik. Természetesen a történet végén a gyilkos személyére és cselekedetének indítékaira is fény derül.

Jó tempójú, lüktető, olvasmányos írásokat adott közre Bakacsi Ernő. Amint azt Ködöböcz Gábor is megfogalmazza a kötet előszavában: „*Bakacsi Ernő esetében még a levegővétel is az írás ritmusához igazodik.*”

A művek középpontjában a szeretet és a tisztesség – vagy ezek hiánya – áll. Az emberi kapcsolatok mélységének bemutatásával az egymáshoz ragaszkodás csodatévő erejét, a kitartás boldogulást segítő eredményét vázolja fel a szerző. Mind ezt sohasem túlromantizált árnylatban, hanem nagyon is földközelin, realisztikusan. Emellett folyamatosan jelen vannak a másik fél eltaszításából, bántásából adódó kapcsolatromboló (és mérgező) negatív hatások.

Az író – ahogy azt korábbi munkáiból is megszokhattuk – „közvetlen, szóki-mondó hangnemben fogalmazza meg gondolatait. Véleményt formál, de nem ítél-kezik. Dokumentarista nyersességgel írja le a körülöttünk és bennünk formálódó világot, annak szerethető oldalát éppúgy, mint a kevésbé örömteli, válságos – ne-tán abszurd – pillanatait.”

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2021)

Udvarhelyi András

Végre egy jót röhögtem!

*Polgárpukkasztó recenzió egy polgárpukkasztó könyvhöz –
Veszeka Attila: A költő, aki hülye verseket írt.*

Szomorú világban élünk. Állítják a pesszimisták. Szép új világ ez. Tartják az optimisták. Mindegyiküknek igaza van. A világ ilyen is olyan is. A komorság és a derű egyensúlyban van. Minden okunk megvan, hogy búskomorak legyünk és minden okunk megvan, hogy vidámak legyünk. Ha úgy teszünk, mint Szabó Lőrinc, aki azt írta a *Mozart hallgatása közben* című csodaszép filozofikus versében, hogy „csak a derű óráit számolom” és rámosolygok a világra, az visszamosolyog. Ha búbanattal szemléljük, szomorúan tekint vissza ránk. Megjegyzem, nem újdonság, hogy irodalmunkban jóval több a komoly alkotás, mint a derűs. Mintha a költők szeretnének szomorkodni. Mivel én derűpárti vagyok, nagyon örültem, hogy ezt a búskomorságot megtörte egy vidám könyv. Mert jó, ha időnként fityiszt mutatunk a szomorú világnak, vidám humorral szemléljük a szörnyűségeket, bolondságokat és a boldogságokat. Mert a humorban az optimizmus és a pesszimizmus összeér. Egy vidám könyv alján ott a szomorúság is. Ilyen mézből és méregből összeérett, folyamatos meglepetésekkel teli, humoros, röhögtetően tanulságos könyv

Veszeka Attila műve: A költő, aki hülye verseket írt.

Előre kell bocsátanom, hogy az utóbbi időben különösen sok előítéletes, prüd ember él közöttünk, akik naponta mantraként ismétlik: én komoly ember vagyok, én komoly ember vagyok. Nincs humorérzékük. Őket sajnálom, mert a humor nélküli ember mindenre képes. És miközben megkeserítik, megnehezítik embertársaik életét, önmagukat a derűtől zárják el, minket pedig a nevetéstől akarnak megfosztani. Nekik nem ajánlom elolvasni ezt a könyvet.

Miért röhögtem végig az adomafüzért? Sokszor úgy, hogy a könnyeim is kicsordultak? Azért, mert a regény szereplői ismerőseink, ezek a részeges, önsorsrontó alakok, kocsmatöltelékek itt mászkálnak körülöttünk, levizelik a villamos üléseit, részegen fetrengenek az utcán, modortalanok, sör, bor és pálinka meg a hányadék bűze terjeng körülöttük, akiktől az olyan, állítólag jól nevelt úri fiú, mint én, elhúzódok, igyekszem távol tartani magam, nem állok szóba velük, elkerülöm őket? Persze lelkiismeret furdalásból odahajítok egy-egy kiszemelt, kedvenc csavargómnak az infláció mértékének megfelelő 20, 50, 100, ma már 200 forintot. Persze, ha nem követem adományommal az infláció mértékét, csúnyán néznek rám a szerencsétlenek. Szívemre veszem sorsuk, gondjuk, vállamra venni nem vagyok bolond. Azért tetszett a könyv, mert a szerző szimpatikussá tette hőseit. Ez

a mű elsősorban nemcsak a hajléktalanokról mesél, hanem a kis egzisztenciákról, az önsorsrontókról, önmagukat hiába keresőkről, vagy sorsukba belenyugvókról, akik sajátos módját választják a lázadásnak.

Mert az ivás lázadás. Az ivás menekülés.

Igen, ezek az emberek szerencsétlenek. Még ha az író szimpatikussá is teszi őket, mint Steinbeck kedves csirkefogóját. Mert ezek a páriák éilhetetlenek. Mert egyetlen menekülési útvonalat ismernek, az ivást, a vedelést. Ady, aki maga is kompetens volt az ivászat művészetében, egyszer egy alkoholológiai kongresszusról tudósítva ezt írta:

Adjatok, adjatok egy jobb világot, de hamar,

és akkor János bácsi elhajtja a butykost. A költő ezt a XX. század elején írta, és azóta nem lett igazságosabb a társadalom és a János bácsik, így Veszelka kvázi-költő hőse, Gijó és szesztestvérei továbbra is isznak, mint gödény, és előbb vagy utóbb beisszák magukat a nihilbe, és kiisszák magukat a normális életből, aztán az életből is.

Nos, ismétlem. Végigröhögtem magam a könyvön és közben arra gondoltam, ezek a „hősök” szesztestvérei Moldova kőbányai H. Kovácsának, Hrabal Česke Budějovice-i Pepin bácsijának, Hašek prágai Švejkjének és Rejtő Jenő pesti Pizskos Fredjének.

A mű hőseinek nevei sokatmondóak

Már önmagukban is jellemeznek. Veszelka mintha vígeposzt írt volna, csak prózában. Például a főhős, *Gijó, azaz a Gólya*, azért kapta ezt a nevet, mert kimagaslott alakjával a többi szeszszázán-dalárdatársai közül. Veszelka szereplői csaknem mind deviánsok. Például *Hátrahajlós Janika*, a kétes egzisztenciájú hajléktalan, aki nem előre görnyed, amikor berúg, hanem hátra hajlik, mint egy részeg tornász. Aztán felvonul, a neve nincs *kacskaújú állomásfőnök*, majd a darabszám-lálók rangidőse, *Tarkó* és jelentős szerepet kap történetben *Klárafalvy*, a restiben leskelődő, antialkoholista főnök, aki lopakodó üzemmódban követi beosztottjait, hogy piáláson kapja őket. És megjelenik a *hatalmas mellű Elvira*. Egyik meghatározó szereplő *Fogatlan Isten*, a jazz-zongorista, aki azért lett fogatlan, mert félt elmenni a fogorvoshoz.

Veszelka főhőseinek neve is írói találékonyaságáról árulkodik. Telitalálat Duxe neve, akit azért keresztelt el így a költő, illetve az író, mert nagy sikere volt az egy-mondatos udvarlással: a nőktől csak annyit kérdezett: Dugsz-e? A szesztestvérek sorában előkelő helyet foglal el a poéta, *Troppauer Hümér*, a költő tanácsadója és barátja, valamint *Ibolya Kálmán*, a sírásó és költő. *Szipu*, nomen est omen, a sokat próbált halottszállító vagy *Ágosta*, az istenverte költő férjverő felesége, a feministák példaképe. Aztán fontos szereplő *Pinic*, a temetői dalárda oszlopos, mindent tudó, tudós basszusa, aki arra a kérdésre, mikor volt a honfoglalás, azonnal rávág-

ja: 1608-ban. De a fontos kulcskérdésre: Biztos? – tömören azt válaszolja: Tudja a faszom! Ez a bölcsesség már-már felér a francia filozófus, Montaigne szállóigévé vált mondatával: Mit tudom én?! Csak a francia szalonképesebben fejezte ki magát. Pinic az, aki a nap bármely órájában képes öngyilkosságot elkövetni, és akit majdnem mindig megmentenek, míg végül „sikerül” elmenekülnie az életből. És olvashatunk *Józsiról*, akire „úgy ragadtak a nők, mint a légyapírra a legyek”, és aki előlük való menekülése közben így könyörög társainak szép flaszter-magyar-sággal: „*Tagadjatok le, nem lopom én a gecit!*” Végül is, ha csak Veszelka hőseinek neveit és az író rövid jellemzéseit böngésszük végig, már akkor is érdemes elolvasni, végigröhögni a könyvet, hiszen mindegyikük neve egyben önmagáért beszélő, figyelemfelhívó, polgárpukkasztó. És az olvasó, miközben élvezettel olvas, sejdíti, hogy maga a szerző is röhög a történeteiben.

Mert ez a könyv jókedvű anekdotafüzér,

mint a nagy elődöké, Hrabalé, Rejtőé, Hašeké. És az egyes megállók, mert Veszelka megállóknak nevezi fejezeteit, külön adomaként is élvezhetők olvashatók. Jó esti olvasmány. Derűsen, kacagva merülhetünk álomba, és talán *Gijó*ról és szesztestvéreiről álmodhatunk.

Röviden a tartalomról.

A könyv hősei az alsóbb néposztályból való, sodródó, jobb sorsra érdemes szeszakázók és történetük helyszínei is a normális polgárok számára ismeretlen infernóban, a hétköznapi pokol alsóbb bugyraiban játszódnak. Az ingerszegény MÁV állomásán, a bűdös irodákban, a még bűdösebb, dohányfüstös kocsmákban, vagonokban, a sínek között, és a temetőben. Egy negyedművelt vagy félművelt, magát költőnek képzelő, szintén tartalmasabb életre érdemes darabszámláló, majd temetői kórista, az iszákos, soha-nem-lesz-költő *Gijó* meséli el kalandjait. Külön ki kell emelnem a könyv legfigyelemreméltóbb, legjobb részét, amit a „költő” a dilettáns *Hümér*ről megállapít és ami minden dilettánusra érvényes.

Dilettánsok figyeltem! Dilettáns az, aki nem tudja, mit nem tud.

Ismerős írogató típus *Hümér*. Tele van velük az ország, akik büszkén, de tudatlanul íróknak, költőnek nevezik magukat, gagyognak, ragyognak. *Hümér*, ha a versíráshoz nem is ért, de ahhoz igen, hogy úgy nézzen ki, mint egy valódi költő. És még van sok kacagtató történet, például, hogyan kell macskapörköltet készíteni és hogyan viselkedtek a rendszerváltás után a köpönyegforgatók, hogyan váltak sokan leninistából templomba járó, képmutató alakká.

És végül szólnom kell Veszelka hőseinek beszélt nyelvéről,

amely egy jól nevelt prüd számára polgárpukkasztóan trágárnak tűnhet. Mert nemcsak az ivás, hanem a trágárság is lázadás. Valóban sok ilyen nyomdafestéket nem tűrő mondat és szó található a könyvben. Főhetett is a feje az íróknak, Veszelkának és a kiadónak, Kaiser Lászlónak, a jó ízlésű irodalmárnak, vajon kiadható-e

ennyi trágárság. De hát, ha az alsóbb néposztálybeli szereplők a valóságban is durván beszélnek, káromkodnak, baszdmeg-eznek, akkor arról nem az író tehet. Ez nagy csapda az író és kiadó számára, mert a képmutató magyar társadalom nem tűri a trágárságot. Viszont az írónak feladata az is, hogy reálisan ábrázoljon és abba a beszélt nyelv, a kocsma nyelve is beletartozik. Veszelka mentségére írom, hogy a nyelv is jellemez, mint a ruha vagy a cselekedet. Úgy mondanám, hogy Veszelka kifejezései funkcionálisak. Helyük van a hősök mondataiban, és csak úgy és csak ott és csak akkor. Egy szeszszázán nem finomkodhat a regényben sem, mert ha így tesz, hiteltelenné válik a mű. *Janika* például nem egyszerűen figyel, hanem „kurvára figyel”. És azt mondja autentikusan, hogy: „*Gijó*, bazmeg, akasztott ember van a budiban.” „A tököm lehet a fordá” – morfondírozik a költő. *Gijó* „szeretett a homokhegyen, vizes fejét német juhászának nedves szőrére hajtva *dögleni*” – *nem fekszik*. A lányok, csajok nem csókolóznak, hanem smárolnak. Vagy egy másik példa: „*A picsába, gondolta ekkor az agyaglábú költő*”. Aztán itt vannak a könyv legzaftosabb mondatai, amit félek idézni, amiktől minden bizonynyal felháborodnak az erkölcsvédők. A költőt így figyelmezteti kártyapartnere, Tarkó: „*Ha nőd van, a TÜZÉP vezetőjével, Markoticssal vigyázni kell. Hatalmas farka van, a múltkor sumákban seggbe kúrta a csajomat, de úgy, hogy az még a Markotics bránerét is összefosta.*” Az első pillanatban lehidaltam, elborzadtam én is. Ez mégis csak túlzás. De elkezdtem gondolkodni, vajon hogyan lehetne megfogalmazni ezeket a mondatokat és a regénybeli többi trágárságokat is, amelyek más szókörnyezetben obszcénnek, durvának, trágárnak ható kifejezéseknek számítanak? Egy csavargó, szédelő iszákos nem beszélhet úgy, mint „a púderezett faszú irodalmár”, ahogy az egyik regényhős aposztrofálja a széplelkű irodalmárokat. Ha az író reálisan akarja jellemezni hőseit, úgy kell beszéltetnie őket, ahogy a valóságban dumálnak. Tudomásul kell vennünk, hogy a trágárság, az obszcenitás, része a magyar nyelvnek, a magyar irodalomnak, a magyar kultúrának, csak egy szabály van. Nem szabad öncélúan trágár szavakat használni. Már Umberto Eco is megírta, hogy a rút is lehet széptanilag szép és Veszelka szépirodalmat írt, igaz, néha trágár szavakat is használva.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2020)

Szekeres Mária

néma tárgyai között...

a nap lassan kúszik velem percről percre.
ébredés az ámulat: minden hirdeti Hatalmat,
s az éjszaka oly emlék csupán. a fényes kábulat,
sűrű rongy-meleg, mi rám zuhan, késztet térdre,
s rettegve kéri irgalmadat. fejünk felett kezded,
én látom, miből semmit nem látnak az emberek
vakult szemükkel, de életükkel mégis egy vagyok.
mint sebeket rajtam, hordom titkodat, mi nem titok,
s gyenge hangom hirdetné, mit mondtak már évszázadok.
de magam vagyok, ablakom bezárva, halkan hallom hangodat,
s magamba zárva talán, néma tárgyai között kutatom akaratodat...

A hófehér Mária...

Egy ideje a Szent Család csendben itt lakik.
Mint az egyszerűség, – halkan állnak itt:
egy férfi, József, karjában Jézusa, mellette
hófehér Mária, ... s látom, ahogy vándorolnak:
mint az én lépteim a forróságban ma,...
s ahogy az ebédet főzte Mária, s kanalazta
fáradt ura és az éhes Jézusa, s fénylett
fölöttük a hétköznap, a láthatatlan glória.
Fáradtan is derűs-komoly, mély szemével
Mária, ragyogott, míg fia szavát lelkében
forgatta, s hármuk ruháit tisztára mosta...

... Évezredek élete az életembe zúg vissza:
ablakomból nézem, ahogy a madarak röpte
a hatalmas Eget szinte felszakítja, s a bezuhanó
pillanatban, csendben izzik fel mai napom,
s tárgyai között, ragyogva, a hófehér Mária...

E számunk szerzői

- Adamik Tamás (1937) Budapest
Aknay Tibor (1944) Budapest
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Ádám Tamás (1954) Budapest
Bakacsi Ernő (1938) Eger
Baka Györgyi (1951) Érd
Balajthy Ferenc (1946) Székesfehérvár
Baranyi Ferenc (1937) Budapest
Batári Gábor (1967) Budapest
Báger Gusztáv (1938) Budapest
Benyó Tamás (1971) Naszály
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Biernaczky Szilárd (1944) Érd
Bíró-Balogh Tamás (1975) Szeged
Bíró József (1951) Budapest
Búzás Huba (1935) Veszprém
Csáky Anna (1938) Győr
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Demeter József (1947) Ballószög
Domonkos László (1951) Budapest
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Fellinger Károly (1963) Jóka
Finta Éva (1954) Sárospatak
Frang Gizella (1966)
Sopron–Brennbergbánya
Gösi Vali (1954) Győr
Gutai István (1950) Paks
Györffi Réka (1978) Eger
Győri László (1942) Budapest
Hadnagy József (1950) Debrecen
Jámbor Ildikó (1955) Eger
Jóna Dávid (1968) Mány
Kaiser László (1953) Budapest
Káliz Sajtos József (1950) Soponya
Kaszás István (1954) Székesfehérvár
Kégl Ildikó (1976) Miskolc
Konczek József (1942) Pomáz
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Lisztóczy László (1941) Eger
Madarász Imre (1962) Üröm
Márkus Béla (1945) Debrecen
M. Fehérvári Judit (1962) Debrecen
Molnár Péterné (1942) Kunszentmiklós
Nagy Zita (1987) Eger
Németh András (1956) Budapest
Németh István Péter (1960) Tapolca
Olasz Valéria (1956) Győr
Oláh András (1959) Mátészalka
Pozsgai Györgyi (1954) Budapest
Radnai István (1939) Budapest
Rusvay Balázs (1977) Vác
Saitos Lajos (1947) Székesfehérvár
Sebestény-Jáger Orsolya (1969)
Budakalász
Serfőző Simon (1942) Eger–Budapest
Simek Valéria (1953) Bakonycsérnye
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újrónafő
Szente B. Levente (1972)
Székelykeresztúr
Szilágyi Ferenc Hubart (1952)
Érmihályfalva
Szíki Károly (1954) Eger
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Szűcs-Gáspár Borbála (1938) Várpalota
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tell Imre (1966) Kemenesalja
Török Nándor (1965) Budapest
Udvarhelyi András (1944) Budapest
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen
Veres Tamás (1976) Cegléd
Zilahy L. Ágnes (1951) Székesfehérvár

E számunk illusztrációi Schrammel Imre, a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth-díjas iparművész, keramikus, a Magyar Iparművészeti Főiskola egykori rektora, az MMA rendes tagja munkái.